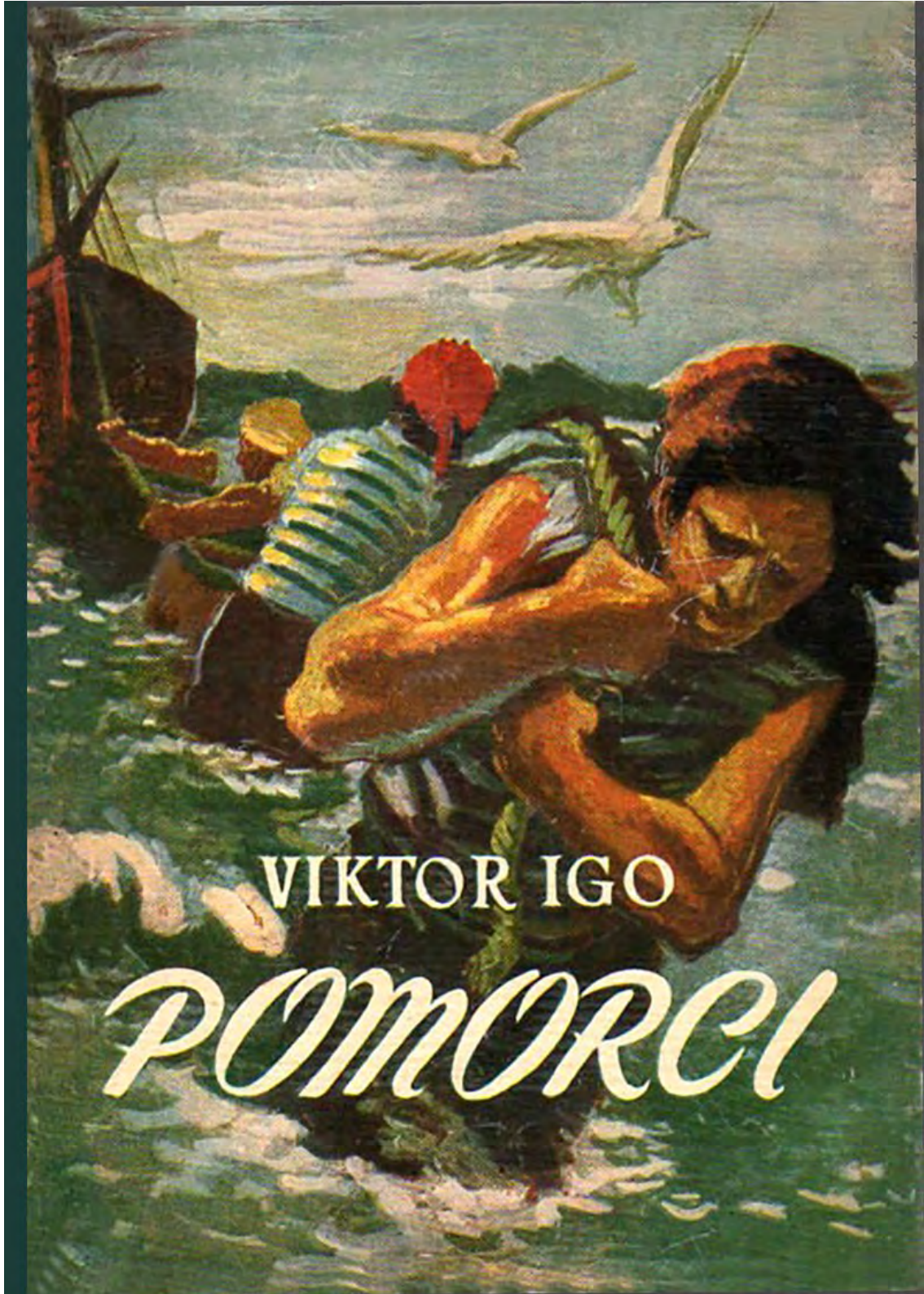
VIKTOR IGO
POMORCI

VIKTOR IGO

POMORCI

ROMAN

Naslov originala:
Victor Hugo
LES TRAVAILLEURS DE LA MER

S francuskog preveo:
Dr DRAGOSLAV SMILjANIĆ

IZDAVAČKO PREDUZEĆE »RAD«
BEOGRAD, 1955.

VICTOR HUGO

LES TRAVAILLEURS DE LA MER

ILLUSTRATIONS

DE

DANIEL VIERGE

PARIS

LIBRAIRIE ILLUSTRÉE

16, RUE DU CROISSANT, 16, ANCIEN HOTEL COLBERT

ET CHEZ TOUS LES LIBRAIRES

M DCCC LXXVI

VICTOR HUGO
LES TRAVAILLEURS
DE LA MER
ILLUSTRÉS PAR VIERGE
VIERGE
ARELLENGER SC

SADRŽAJ

BELEŠKA O »POMORCIMA« 1

POMORCI 5

DREVNI POTOPI 6

GERNEZE 7

DEO PRVI SIER KLUBEN 9

KNjIGA PRVA KAKO SE STIČE RĐAV GLAS 10

KNjIGA DRUGA MES LETIJERI 40

KNjIGA TREĆA DIRANDA I DERIŠETA 49

KNjIGA ČETVRTA GAJDE 81

KNjIGA PETA PIŠTOLj 96

KNjIGA ŠESTA KRMANOŠ PIJAN A KAPETAN TREZAN 151

KNjIGA SEDMA KNjIZI SE NE MOGU POSTAVLjATI PITANjA 190

DEO DRUGI ŽILIJAT ANATEMNjAK 212

KNjIGA PRVA STENA U MORU 213

KNjIGA DRUGA TRUD 262

KNjIGA TREĆA BORBA 299

KNjIGA ČETVRTA DVOSTRUKO DNO PREPREKE 331

DEO TREĆI DERIŠETA 363

KNjIGA PRVA NOĆ I MESEČINA 364

KNjIGA DRUGA DESPOTSKA ZAHVALNOST 388

KNjIGA TREĆA ODLAZAK »CASHMERE«-A 399

BELEŠKA O »POMORCIMA«

Pomorci su se pojavili 1866, doživeli ogroman uspeh i odmah prevedeni na nekoliko jezika. Oni su oduševili čak i mnoge koji nisu bili naklonjeni Viktoru Igu.

Istorija romana jednostavna je i vrlo potresna. Jedan stari brodovlasnik, Letijeri, izgubio je svoj parobrod u brodolomu koji je pripremio njegov ortak. Brod se nasukao između Doverskih stena. Letijeri obećava za ženu svoju nećaku Derišetu onome ko mu povrati mašinu oštećenog broda, koja je njegovo delo i njegov izum. Mladi i zloglasni ribar Žilijat uspeva u tom poduhvatu posle strahovite borbe s teškoćama svih vrsta, kojima se pridružuju pomamna bura i užasni polip. Žilijat se po povratku odriče Derišete, koja voli drugog čoveka. On je udaje za njega, smešta ih na jedan brod i seda na morsko žalo. Plima nadolazi i pokriva ga do pojasa, do ramena, do glave. On se ne miče i stalno gleda za brodom dok se nije sasvim izgubio u talasima koji nadolaze.

Ono što daje naročitu lepotu ovom uzbudljivom kraju to je što čitalac ne zna da li se Žilijat namerno davi ili gine nesvesno, u setnoj ekstazi, prateći očima brod koji mu odnosi dušu.

Bogorodičina crkva u Parizu bila je borba čoveka protiv jedne dogme; *Jadnici* su borba čoveka protiv nepravičnosti i surovosti zakona; *Pomorci* borba čoveka s prirodnim elementima, borba volje i lične energije protiv surovosti prirode.

Igo je u *Pomorcima* istom snagom i živopisnošću opisao i bure života i bure prirode. Pored mnogih zameraka koje se mogu činiti, to je delo najpotresnijih drama i najlepših opisa i slika pomorskog života u kome se čudesne pustolovine, koje rađaju vetrovi li morski vali, mešaju s bolnim i dražesnim uzbuđenjima koja izazivaju strasti. Mrtve stvari žive kao ljudska stvorenja. Sprudovi imaju gotovo ljudski lik, morski vali, čas mirni i krotki, čas divlji i pomamni, kao da imaju dušu, volju i strasti.

Opis bure ne može se zaboraviti.

P o m o r c i su popunili jedinu prazninu u svetu ličnosti Igoovih dela, dodajući mu jednog novog junaka, koji igra glavnu ulogu u romanu, Okean. More vlada u delu, ogleda se u njemu u svoj svojoj lepoti i pomami, u svem svom blesku i mraku, i svim svojim bojama, oblicima i glasovima.

Kritici se naročito dopalo što pesnik ništa ne propoveda nego slika snage čoveka koji pobeđuje snage prirode.

Zbog svoje čistote i plemenitosti, ova je glorifikacija rada i smernih požrtvovanja, usred naturalizma, izgledala kao nov i snažan protest protiv »brutalne literature«.

P o m o r c i su poema u prozi, prostrana i silna kao i more koje opeva. Ova je knjiga, rekao je Žil Klareti, odgovor onima koji tvrde da Francuzi nemaju epsku glavu.

U besomučnom dvoboju između čoveka i prirode, kroz razne uzbudljive zaplete i preokrete, Igo slika čoveka i snažno i precizno, ia prirodu u potresnoj i nezaboravnoj viziji, otkrivajući u njoj i ono što naše oči ne vide. Igo slavi rad, volju, samopregorenje, sve što čoveka čini velikim, pokazujući da je ljudsko srce najneumniji ponor i da čovek, koji je pobedio more, nije mogao da pobedi ženu.

Kritika je dočekala Pomorce s najvećim hvalama. Jedan Igoov zakleti neprijatelj piše: »Mogao bih kritikovati ovu knjigu, možda bi i trebalo da je kritikujem, ali pored uzbuđenja koje je izazvala u meni i koje još traje, to bi bilo više nego svirepo, to bi bilo nezahvalno«. Žil Levaloa nalazi da Igo »nikad nije pokazao više snage, gipkosti, raznovrsnosti i prave veličine nego u ovoj knjizi«. Hipolit Lika ističe da Pomorci sadrže nekoliko »najuzbudljivijih drama i nekoliko najoriginalnijih slika pomorskog života«. Zola piše: »Istorija je jednostavna i veoma bolna, — pročitao sam je bez predaha... Celo je moje biće silno uzbuđeno čitanjem ovih neobičnih i snažnih stranica«. Za Teodora de Banvila, Žilijat je u isto vreme i čovek i tip i ceo ljudski rod, a njegova borba, Ilijada strašnija u svojoj usamljenosti nego antička Ilijada.

DUŠAN MILAČIĆ

Ovu knjigu posvećujem steni gostoprimstva i slobode, onom kutku stare normanske zemlje na kojoj živi plemeniti mali pomorski narod, divljem i pitomom ostrvu Gernezeu, mom današnjem utočištu i verovatno i mom grobu.

V. I.

Vera, društvo, priroda; tri su vida čovekove borbe. Ona nastaje iz njegove tri potrebe. Treba da se veruje, otuda hram. Treba da se stvara, otuda grad. Treba da se živi, otuda plug i brod. Ali ova tri rešenja nose u sebi tri sukoba. Tajanstvene muke življenja izviru iz sva tri. Čovek nailazi na prepreke u obliku sujeverja, u obliku predrasuda, u obliku prirodnih sila. Bije nas trostruka fatalnost: fatalnost dogmi, fatalnost zakona, fatalnosti stvari. U Bogorodičinoj crkvi u Parizu pisac je ukazao na prvu. U Jadnicima je skrenuo pažnju na drugu. U ovoj knjizi ističe treću.

Tim fatalnostima koje obavijaju čoveka pridružuje se i ona najveća — čovekovo srce.

Otvil-Uz, marta 1866.

POMORCI

DREVNI POTOPI

Atlantski Okean izjeda našu obalu. Pritisak polarne struje menja izgled naših stena na zapadu. Stenovita obala koja se proteže duž Okeana minirana je od Sen-Valeri-sir-Som do Enguvila: ruse se ogromne stene, more nanosi mnoštvo šljunka, pristaništa se zakrčavaju peskom ili kamenjem, ušća reka se zasipaju. Svakog dana oburva se po komad normanske zemlje i nestaje pod vodom. Usporeno danas, ovo čudesno dejstvo mora bilo je nekad strahovito. Samo ogromni kljun Finistera mogao je da tome stane na put. Po zalivu koji je nastao između Šerbura i Bresta može da se oceni snaga polarne plime i žestina kojom je ona podlokavala obalu. To stvaranje Lamanškog Zaliva nauštrb francuskog zemljišta odigralo se u predistorijskom vremenu. Poslednju odlučnu povredu naneo je Okean našoj obali lu doba koje nam je poznato. Leta 709, šezdeset godina pre stupanja na presto Karla Velikog, Okean je jednim udarom otkinuo Žerse od Francuske. Pored Žersea vide se i drugi vrhovi kopna koje je ranije potopljeno. Ti vrhovi što vire iz vode predstavljaju ostrva koja se nazivaju normanska.

Na tom ostrvlju živi radni ljudski mravinjak.

Posle radinosti Okeana koja je stvorila ruševine sledila je radinost čoveka koja je stvorila narod.

GERNEZE

Na jugu granit, na severu pesak. Ovde strmo stenje, tamo dune. Strme ravni livada s talasastim brežuljcima i stenama koje strče. Pena okeana kitama resi taj zeleni ćilim prevojima izboran. Duž obale uperene baterije. Na izvesnom odstojanjuređaju se kule s puškarnicama. Na svakom žalu moćan grudobran iseckan puškarnicama i stepenicama koje su izložene najezdi peska i napadu talasa, jedinom opsadniku koga se treba bojati. Vetrenjače s krilima od bure polomljenim. Nekoliko njih još melju u Valu, u Vilo-Roa, u Sen-Pjeru, u Tortvalu. Po stenama kotvišta, po peščanoj obali stada s ovčarskim psom i psom govedarom čija je dužnost da prikupljaju stada. Po ulegnutim putevima u trku jure dvokolice gradskih trgovaca. Geste crne kuće, zbog kiše premazane katranom sa zapadne strane. Petit, kokoši, stajska đubrišta. Svuda kiklopski zidovi, a oni na starom pristaništu, porušeni nažalost, izazivali su divljenje jer su bili sazidani od bezobličnih stena s moćnim stubovima i teškim lancima. Majuri okruženi starom šumom. Njive, ograđene niskim zidom kao nekim gajtanom od netesanog kamenja, ocrtavaju na poljanama čudnu šahovsku tablu. Ovde-onde opkop oko tvrđavice. Granitne krovinjare, kolibe od kamena kao kazamati đuladima prkose. Ponegde na najdivljijim mestima malo novo zdanje i na njemu zvono, to je škola. Dva-tri potoka krivudaju pri dnu livada. Brestovi i hrastovi. Naročito negovan krin koji se samo tu nalazi, gernezejski krin. Za vreme »velikih oranja«, rala sa po osam konja. Pred kućama veliki plastovi sena sadeveni na kamenom guvnu. Mnoštvo bodljikave žutilice. Ponegde bašte u starom francuskom stilu s potkresanom tisovinom, s doterivanim zimzelenom, s vazama koje su ukrašene šljunkom, a ponegde bašte

izmešane s voćnjacima i povrtnjacima Ljubitelji cveća po zagrađenim seoskim okućnicama posadili alpijske ruže među krompirima, po travi razastrte morske alge boje kukureka. Po grobljima nema krstova već kamene ploče ko je na mesečini liče na Belu Gospu iz legende Valtera Skota. Na horizontu deset gotskih tornjeva: stare crkve, nove dogme, protestantski obredi u katoličkoj arhitekturi. Po žalima i rtovima mračna keltska zagonetka razasuta u raznim oblicima: menhiri, pelveni, dolmeni, uspravno dugo vilinsko kamenje, kamenje što se klati i što zvoni, podzemni hodnici, kromlesi. Raznovrsni tragovi; posle druida opati, posle opata parosi. Uspomene na nebeske grehove: na vrhu zamka arhanđela Mihaila stoji Lucifer, a na vrhu Dikarovog rta stoji Ikar. Cveće se skoro uvek šareni i zimi i leti. Eto, to je Gerneze.

DEO PRVI

SIER KLUBEN

KNjIGA PRVA

KAKO SE STIČE RĐAV GLAS

I
REČ NAPISANA NA BELOM LISTU

Božić 182... bio je značajan za Gemeze. Tog dana padao je sneg. Na ostrvima Lamanša pamti se zima po tome kad mrzne, a sneg je čitav događaj.

Tog božićnjeg jutra put koji vodi pored mora od Sen-Pjer-Pora u Val bio je sasvim beo. Sneg je padao od ponoći do zore. Oko devet časova, poste je sunce već izgrejalo, beleo se put skoro pust jer još nije bite vreme za anglikance da idu u sen-samsonsku crkvu, ni za veslejance da idu u eldadsku kapelu. Na celom delu puta koji razdvaja prvi toranj od drugog videla su se samo tri prolaznika: dete, žena i čovek. Ta tri prolaznika išli su na rastojanju i očigledno da nije između njih bilo nikakve veze. Dete, kome je moglo biti oko osam godina, zastalo je i radoznalo posmatralo sneg. Čovek je išao iza žene na odstojanju od jedno sto koraka. Išao je kao i ona u pravcu Sen-Samsona. Još mlad, čovek je izgledao nešto kao radnik ili mornar. Nosio je svakidašnje odelo, bluzu od debelog mrkog sukna i pantalone sa nakatranisanim nogavicama, što je po svoj prilici ukazivalo da, uprkos prazniku, nije pošao ni u jednu crkvu. Glomazne cokule od sirove kože, s đonovima potkovanim debelim klincima, ostavljale su na snegu trag koji je više ličio na tamničku bravu nego na čovečije stopalo. Prolaznica je očigledno bila obučena u praznično ruho, Nosila je širok vatom postavljen ogrtač od crne svile, a ispod ogrtača haljinu od irskog puplina s crvenim i belim prugama, koja joj je, kao na njoj salivena, stajala vrlo dražesno i da na nogama nije imala crvene čarape, moglo bi se pomisliti da je Parižanka. Išla je slobodno, lako, živo, i po hodu na kome teret života nije ostavio nikakvog traga moglo se pogoditi da je devojka. U svom držanju pokazivala je onu draž koja brzo prolazi i koja označava najosetljivije od svih prelaznih stanja: pubertet, dva pomešana sumraka, početak žene na kraju detinjstva. Čovek nije obraćao pažnju na devojku.

Blizu mladog hrastovog zabrana, na uglu bašte u mestu zvanom Bas-Mezon, ona se odjednom okrenula i tim pokretom privukla je njegov pogled. Zastala je i reklo bi se da ga je posmatrala jedan trenutak, potom se sagla i čoveku se učinilo da je video kako je nešto pisala prstom po snegu. Zatim se uspravila, produžila put, udvostručila korak, okrenula se još jednom, smejući se ovaj put, i zamakla levo od druma stazom koja pored živice vodi u zamak Lijer.

Kada se po drugi put okrenula, čovek je poznao Derišetu, divnu devojku iz tog kraja.

Nije osećao nikakvu potrebu da požuri, a posle nekoliko trenutaka stigao je do hrastovog zabrana na uglu bašte. Nije više ni mislio na prolaznicu koja je nestala, i da se u tom času praćaknuo u moru kakav delfin ili lepršnuo u žbunu crvendać, čovek bi verovatno prošao gledajući delfina ili crvendaća. Bio je puki slučaj što je gledao preda se i mahinalno ugledao mesto gde je devojka zastala. Tu su se utisnula dva mala stopala i pokraj njih je pročitao reč koju je napisala na snegu: Žilijat.

Ta je reč bila njegovo ime.

Zvao se Žilijat.

Dugo je stajao nepomično gledajući u to ime, ta mala stopala i sneg. Potom je zamišljen nastavio svoj put.

II
BI D' LA RI

Žilijat je živeo u sen-samsonskoj parohiji. Tamo ga nisu voleli. Postojali su za to razlozi.

Pre svega živeo je u »opčinjenoj« kući. Dešava se ponekad u Žerseu ili Gernezeu, na selu pa i u gradu, da prolazeći pored nekog pustog kutka ili ulicom gusto naseljenom, naiđete na kuću čiji je ulaz zagrađen. Ispred vrata nabacano trnje, prozori u prizemlju zakovani starim izlupanim daskama. Prozori na gornjim spratovima u isto vreme i otvoreni i zatvoreni. Svi su ramovi zamandaljeni, a sva okna polupana. Ako postoji dvorište, zaraslo je u travu, a ograda razvaljena. Ako postoji bašta, obrasla je u koprivu, trnje i kukutu, pa tu može da se uvreba i poneka retka buba. Dimnjaci su napukli, krov se strovalio. Od onoga što se može videti unutra po sobama, sve je srušeno: drvo je istrulilo, kamen memla spopanula. Odlepila se hartija kojom se tapetiraju zidovi. Tu mogu da se proučavaju stari modeli, obrasci hartije za tapetiranje zidova: orlovi iz doba carstva, polumeseci iz doba direktorijuma, polustubovi i stubići iz doba Luja XVI. Gusta paučina puna muva dokazuje da tamo pauci nesmetano rade. Ponekad se primeti razbijen lonac na dasci. To je opčinjena kuća. Nju noću pohodi đavo.

Kuća može da postane leš isto kao i čovek. Sujeverje je ubije. Tada je strašna. Te mrtve kuće nisu nimalo retke na lamanškom ostrvlju.

Primorsko i seosko stanovništvo nije spokojno u pogledu đavola. Lamanški puk na engleskom ostrvlju i na francuskoj obali o njemu zna sve potanko. Đavo ima svoje izaslanike na čitavoj zemlji. Pouzdano se zna da je Belfegor poklisar pakla u Francuskoj, Hutgin u Italiji, Belijal u Turskoj, Tamuz u Španiji, Martine u Švajcarskoj i Mamon u Engleskoj. Satana je car kao šta su i drugi carevi. Satana Cezar. Njegov je dvor vrlo dobro snabdeven: Dagon mu je hlebar, Sukor Benot starešina nad evnusima, Amodej drži banku za vreme kocke, Kobal direktor pozorišta, Verdle šef protokola. Nibas mu je dvorska budala. Naučnik, poznati strigolog i demonogras Vijerus naziva Nibasa »veliki parodist.«

Kada se normanski ribari s Lamanša nalaze na moru, prinuđeni su da dobro otvore oči pazeći na varke koje im đavo podmeće. Dugo se verovalo da je sveti Maklu živeo na velikoj četvrtastoj steni Ortaš, koja se nalazi na pučini između Orinjija i Kaskea. Mnogi stari mornari tvrdili su nekada da su ga vrlo često viđali izdaleka kako sedi i čita knjigu. Zbog toga bi se duboko klanjali pred stenom Ortaš kad bi pored nje prolazili, i to je tako trajalo sve do onoga dana kada je bajka opovrgnuta i na njeno mesto došla istina. Obelodanilo se i danas se zna da na steni Ortaž ne živi svetac nego đavo. Taj pak đavo, po imenu Jakmus, bio je toliko vragolast da se nekoliko vekova izdavao za svetog Maklua. Uostalom, i sama crkva je nasedala na isti način. Đavoli po imenu Raguel, Orbijel i Tobijel važili su za svece do 745. godine, kada ih je nanjušio papa Zaharije i izbacio napolje. A da bi se ta vrlo korisna čišćenja mogla obavljati, treba se dobro razumevati u đavole.

Stari iz tog kraja pričaju, mada te činjenice pripadaju prošlosti, da je nekada katolički živalj normanskog ostrvlja, uprkos sebi, dolazio u dodir s đavolom više nego kalvinisti. Zašto? Ne znamo. Ali, sigurno je da je đavo nekada mnogo uznemiravao tu manjinu. Zavoleo je katolike i nastojao da ih posećuje, iz čega se može zaključiti da je đavo pre katolik nego protestant. Jedna od njegovih najnepodnošljivijih prisnosti bila je noćna poseta katoličkim bračnim posteljama u času kada muž tvrdo zaspi, a žena samo

upola. Zbog toga su se dešavale zabune. Patuje misli da se na taj način rodio Volter. Ta stvar nije toliko neverovatna. Takav je slučaj dobro poznat i opisan u basnama za isterivanje đavola pod rubrikom: *De erroribus nocturnis et de semine diabolorum*. Ta je pojava naročito besnela pri kraju prošlog veka u Sent-Elijeu, verovatno kao kazna zbog zločina koje je počinila revolucija. Nebrojene su posledice revolucionarnih krajnosti. No bilo kako bilo, pravoverne žene mnogo je zabrinjavala mogućnost da demon iskrsne noću kad se ne vidi jasno i kad se spava. Nije prijatno roditi nekog Voltera. Jedna od njih, zabrinuta, tražila je od svog ispovednika da joj tu stvar razjasni kako bi na vreme izbegla zabunu. Ispovednik joj odgovori:

— Da se uverite s kim imate posla, s đavolom ili s mužom, opipajte čelo, pa ako nađete rogove, biće vam jasno.

— Kako? — upita žena.

Kuća u kojoj je boravio Žilijat bila je opčinjena pa su potom skinute čini. Zbog toga je postala još sumnjivija. Svako zna da kada se čarobnjak useli u opčinjenu kuću, đavo smatra da je kuća dovoljno održavana i iz pažnje prema čarobnjaku ne dolazi više sem po pozivu, kao lekar.

Ta se kuća zvala Bi d'la Ri. Nalazila se na vrhu jezička zemlje ili, još tačnije, na jezičku stene koja je služila za posebno ukotvljavanje u zalivu Ume-Paradi. Tu je voda duboka. Kuća se na vrhu nalazila potpuno sama, skoro izvan ostrva, sa malo zemlje, taman za mali vrt. Plime su pokatkad potapale vrtić. Između pristaništa Sen-Samson i zaliva Ume-Paradi nalazi se veliki breg na kome se uzdiže blok kula i bršljana zamka Val ili Arhanđel, usled čega se iz Sen-Samsona nije videla kuća Bi d' la Ri.

Na Gernezeu čarobnjaci nisu retki. Oni vršljaju po izvesnim parohijama, a devetnaesti vek ne preduzima ništa protiv toga. Vrše zbilja zločinačke stvari. Kuvaju zlato. Beru bilje u ponoć. Pogledom ljudima omađijaju stoku. Svet od njih traži leka, a oni tada zahtevaju da im se donese »bolesnikova voda« i kad im se to donese, promrmljaju: »Voda izgleda vrlo jadna«. Jedan od njih, u martu 1856, našao je sedam đavola u »vodi« nekog bolesnika. Čarobnjaci su opasni i od njih se strahuje. Tu je skoro jedan čarobnjak opčinio pekara i njegovu peć. Drugi je opet bio toliko

zlotvor da je najbrižljivije zatvarao i pečatio omote »u kojima nije bilo ništa«. Treći Je oterao tako daleko da je u svojoj kući na dasci držao tri boce obeležene sa B. Te čudovišne činjenice utvrđene su. Poneki čarobnjak je ljubazan i za dve-tri gvineje preuzme bolest od bolesnika: legne u bolesnikovu postelju i stane da se grči i da jauče. Dok se on tako grči i dok jauče previjajući se, bolesnik uzvikne: gle, ne osećam više ništa. Drugi čarobnjaci u stanju su da vam izleče svaku bolest na taj način što vam vežu maramu oko tela. To je sredstvo tako jednostavno da se moramo čuditi što ga još niko ne podražava. Prošlog veka kraljevski sud u Gemezeu osuđivao je čarobnjake na lomaču i žive ih spaljivao. U naše doba sudovi ih osuđuju na osam nedelja zatvora, s tim da provedu četiri nedelje na hlebu i vodi, a četiri u samici, naizmenično: *ament alterna catenae*.

Poslednji put su u Gemezeu spalili čarobnjake godine 1747. U tu svrhu grad je stavio na raspoloženje jedan od svojih trgova, raskršće Bordaž. Na raskršću Bordaž od 1565. do 1700. godine spaljeno je jedanaest čarobnjaka. Krivci su mahom priznavali svoju krivicu. Istina, tortura im je pomogla da priznaju. Raskršće Bordaž učinilo je društvu i veri još i drugih usluga. Na njemu su spaljivani jeretici. Tu su pod Marijom Tudor pored ostalih kalvinista spaljene majke i dve kćeri. Majka se zvala Perotin Masi. Jedna kći bila je trudna i porodila se na žaru lomače. Hronika je zabeležila: »Trbuh joj puče«. Iz trbuha je ispalo živo dete i otkotrljalo se van lomače. Prihvatio ga je neki po imenu Us. Sudija Elije Goslen kao dobar katolik naredio je da se dete ponovo baci u vatru.

III
ZA TVOJU ŽENU KAD SE BUDE OŽENIO

Da nastavimo o Žilijatu.

Pričalo se u tom mestu da se pri kraju revolucije nastanila u Gemezeu jedna žena s malim detetom. Bila je Engleskinja, a možda, borne, i Francuskinja. Zvala se nekim imenom od koga je po gemezejskom izgovoru i po seljačkom pravopisu postalo Žilijat. Živela je sama s tim detetom koje joj je bilo nećak po mišljenju jednih, sin po mišljenju drugih, unuk po mišljenju trećih, ništa po mišljenju četvrtih. Raspolagala je izvesnom sumom novca, od čega je mogla siromaški da živi. Kupila je parče livade u Seržanteu i

povrtnjak u Rok-Krespelu blizu Rokene. U to vreme kuća Bi d'la Ri bila je pod činima. Vise od trideset godina u njoj nije niko stanovao. Počela se već pretvarati u ruševinu. U bašti nisu uspevali nikakvi usevi, jer ju je plavilo more. Pored raznih zvukova koji su dopirali iz nje noću i svetlucanja koja su se viđala u njoj, ona je bila naročito strašna još i zbog ovoga: ako bi uveče ostavili na kaminu klupko vune, igle i pun tanjir supe, izjutra bi našli prazan tanjir i par ispletenih rukavica bez prstiju. Tu straćaru zajedno s demonom u njoj dali su na prodaju za nekoliko livri sterlinga. Kupila ju je sirota žena, očigledno zbog toga što ju je na to naveo đavo. A možda i zbog toga što je bila vrlo jevtina.

Ona je učinila još i nešto više od toga: nastanila se s detetom u kući. I od toga časa straćara se umirila. »Ta kuća postiže sve što hoće«, govorili su ljudi iz okoline. Priviđanja su prestala. Nisu se više čuli krici pred zoru. Nije više bilo druge svetlosti sem lojanice koju bi uveče upalila žena. Veštičina sveća vredi đavolje buktinje. Takvo objašnjenje zadovoljilo je svetinu.

Ta je žena umela da vešto iskorišćava nekoliko lanaca zemlje kojom je raspolagala. Držala je dobru kravu koja joj je davala odlično žuto maslo. Ubirala je repu, kupus i rane krompire. Prodavala je, kao i svaka druga, »na puna kola pastrmnjaka, po čitav tovar luka i na bučuke graha«. Nije odlazila na pijacu, već je svoju robu prodavala preko Žilbera Falia u Abrever-Sen-Samsonu. Faliov tefter pokazuje da je za njen račun jednom prilikom prodato dvanaest merica ranog krompira, zvanog tromesečar.

Kuću je okrpila kojekako, ali se u njoj nekako ipak moglo živeti. U sobama je prokišnjavalo samo onda kad je bilo sasvim rđavo vreme. Kuća se sastojala iz prizemlja i tavana. Prizemlje se delilo na tri odeljenja, dva gde se spavalo i jedno gde se obedovalo. Na tavan se pelo lestvicama. Žena je gotovila jelo i učila dete da čita. Nije nikada išla ni u jednu crkvu. Zbog toga su je, poste su sve na sitno site prosejali, oglasili Francuskinjom. Teška je te i sumnjiva stvar kad se ne ide »ni na jedno mesto«.

Sve u svemu, nikako se nije moglo tačno saznati ko su ta dva ljudska stvora.

Postojala je verovatnost da je ta žena mogla da bude Francuskinja. Kao što vulkani izbacuju kamenje, tajko revolucija

izbacuje ljude. Čitave porodice odbacivala je revolucija na velike daljine, raseljavala je mnoge živote po belom svetu, rasturila i drobila grupe. Kao s neba padali su ljudi — jedni u Nemačku, drugi u Englesku, treći u Ameriku. Njima se čude domoroci. Odakle dolaze ti neznani? Izbljuvao ih je onaj vulkan što se puši tamo. Izdenula se imena tim meteorima, tim prognanim i izgubljenim bićima, njima koje je sudbina odbacila. Zovu ih emigrantima, izbeglicama, pustolovima. Ako ovde ostanu, meštani ih trpe, a ako odu, meštani su zadovoljni. To su ponekad sasvim bezazlena bića koja su ovamo slučajno bačena, čudeći se šta ih je snašlo, nemajući nikakve veze, bar žene, s događajima koji su ih oterali i ne noseći u sebi ni gnev ni mržnju. Ustale se kako mogu. Ne čine nikom ništa i ne shvataju šta im se dogodilo. Video sam tako jedan busen trave koji je eksplozija mine silno razvitlala u vazduh. Vise nego ijedna eksplozija, Francuska revolucija odbacivala je oko sebe.

Žena koju su u Gernezeu zvali Žilijatova bila je, možda, taj busen trave.

Žena je starila, dete je raslo. Živeli su osamljeni. Svet ih je izbegavao. Ali niko im nije ni bio potreban.

Vučica i vučić lizali su se — tako je narod o njima govorio. Dete je postalo mladić, mladić je postao čovek i, poste stara kora života uvek otpada, žena je umrla. Ostavila mu je livadu u Seržanteu, povrtnjak u Rok-Krespelu, kuću Bi d' la Ri i uz to, veli zvanični zapis, sto zlatnih gvineja u stopalu od čarape. U kući je bilo dovoljno pokućanstva: dva hrastova kovčega, dva kreveta, šest stolica, jedan sto s potrebnim posuđem. Na jednoj dasci nalazilo se nekoliko knjiga i u jednom kutu nimalo tajanstven putnički kovčeg, koji su morali otvoriti prilikom popisa stvari. Taj je kovčeg bio od sure kože, išaran arabeskama od bakarnih klinaca i kalajnih zvezdica, a u njemu se nalazila potpuna ženska sprema od lepe denkerske tkanine: košulje, donje suknje, svilene haljine i pače hartije na kojoj je pokojnica svojeručno napisala: za tvoju ženu kad se budeš oženio.

Ta smrt je Žilijata teško pogodila. Bio je nedruželjubiv, a sada je podivljao. Oko njega je zacarila potpuna samoća. I više nego samoća, pustoš. Sve dok čovek živi udvoje, život je moguć. Kad ostane sam, čini mu se da takav život ne može dalje da podnosi i

dođe mu da zbaci to breme. To je prvi vid očajanja. Kasnije se shvati da je život dužnost koja se sastoji iz niza kompromisa. Pogledaš smrt, pogledaš život i pristaneš. Ali pristao si na gorke časove.

Ipak, budući da je Žilijat bio mlad, rana mu se zamirila. U tim godinama povrede na srcu brzo zarastaju. Malo-pomalo žalost se izbrisala i slila s prirodom oko njega, pretvorila se u draž prirode i privlačila ga stvarima, a udaljivala od ljudi i sve više srađala tu dušu sa samoćom.

IV
NEOMILjEN U NARODU

Kao što već rekosmo, Žilijata u parohiji nisu voleli, Moglo bi se reći da je ta antipatija bila sasvim razumljiva. Za to su postojali mnogi razlozi. Pre svega, a to smo ranije objasnili, ona kuća u kojoj je živeo. Potom njegovo poreklo. Ko je bila ona žena? I otkuda to dete? Meštani ne vole zagonetne strance. Zatim ono njegovo radničko odelo, mada je imao od čega da živi i bez rada, iako se ne može reći da je bio bogat. Onda onaj njegov povrtnjak koji je uspešno obrađivao i iz njega ubirao krompire, uprkos tome što ga je za ravnodnevica plavilo more. Najzad one debele knjige što su stajale na polici i koje je čitao.

Bilo je još i drugih razloga.

Zbog čega je živeo usamljen?

Bi d' la Ri bila je kao neka vrsta lazareta. Žilijata su držali u karantinu. To je poslužilo kao prost i dovoljan povod da se ljudi čude njegovoj usamljenosti i da njega smatraju odgovornim za tu usamljenost kojom su ga oni obavili.

Nikad nije išao u crkvu. Izlazio je često noću. Razgovarao je s čarobnjacima. Jednom su ga videli kako sedi u travi i izgledalo je kao da je nečim začuđen.

Posećivao je dolmen kod Ankrsa i vilinsko kamenje rasejano po poljanama. Držali su kao sasvim pouzdano da su ga videli gde je učtivo pozdravio Stenu Koja Peva. Kupovao je sve ptice koje bi mu doneli i puštao ih da odlete. Bio je pažljiv prema građanima na sen-samsonskim ulicama, ali ih je radije zaobilazio. Često je odlazio da lovi ribu i uvek se vraćao s dobrim lovom. Nedeljom je radio u

povrtnjaku. Od škotskog vojnika koji je prošao kroz Gerneze kupio je gajde i svirao predveče u stenama na morskoj obali. Imao je običaj da maše rukom kao da seje žito. Šta jedan kraj može da očekuje od takvog čoveka?

Što se tiče knjiga koje su ostale iza pokojnice i koje je čitao, one su zadavale brige okolini. Kada je prilikom pokojničine sahrane prečasni Žakmen Erod, sen-samsonski paroh, ušao u kuću, mogao je da pročita sledeće nazive knjiga: Rečnik od Rozijea, Kandid od Voltera, Uputstvo o narodnom zdravlju od Tisoa. Jedan francuski plemić, emigrant u Sen-Samsonu, primetio je: Pa to je verovatno onaj Tiso što je na džidi nosio glavu princeze Lambal.

Prečasni je takođe primetio na jednoj od tih knjiga i ovaj osorni i preteći naziv: De Rhubarbaro.

Ali valja nam reći da je delo, kao što naziv kaže, pisano na latinskom jeziku i teško da ga je Žilijat mogao da čita, pošto latinski nije znao.

Međutim, baš te knjige koje čovek ne čita najviše ga i optužuju. Španska inkvizicija raščistila je tu stvar i stavila je van svake sumnje.

Uostalom, tu se jednostavno radilo o knjizi koju je doktor Tilingius napisao o rabarbari i objavio u Nemačkoj 1769. godine.

Nisu bili sigurni da se Žilijat nije bavio činima, mađijama i ljubavnim napicima. Imao je, zaboga, na polici bočica.

Zašto je ponekad izlazio uveče da luta po stenama do ponoći? Svakako zbog toga da govori sa zlim dusima koji su se noću krili u izmaglici na morskoj obali.

Jednom zgodom pomogao je veštici iz Tortvala da izvuče kola iz blata. To je bila neka starica po imenu Muton Gai.

Kada je vršen popis stanovništva na ostrvu, upitali su ga za njegovo zanimanje, a on je odgovorio: ribar kad ima ribe za lov. Da ste bili na mestu onih ljudi, ne bi vam se svideo takav odgovor.

Siromaštvo i bogatstvo stvar je poređenja. Žilijat je imao imanje i kuću, pa kada se uporedi s onim koji nemaju ništa, nije izgledalo da je siromah. Da ga iskuša, a možda i da mu se približi, jer ima žena

koje bi se udale i za bogatog đavola, neka devojka upita ga jednog dana: »Kada ćete se oženiti?« Odgovorio je: »Oženiću se kad se uda Stena Koja Peva«.

Ta takozvana Stena Koja Peva bila je stena u vrtiću blizu Lemezurije di Fri. Trebalo je da se pripazi na tu stenu. Nije se znalo zbog čega je ona tu. Iz nje se čuje pevanje petla koga ne vidiš, a to je vrlo neprijatno. Ali svako je znao da su je tu smestili vilenjaci, a oni su isto što i zli dusi.

Ako se noću, kad grmi, vide ljudi koji lete kroz crvenilo oblaka i treperenje vazduha, to su onda vilenjaci. Njih poznaje neka žena koja živi u Gran-Mijelu. Jedne večeri kad su se vilenjaci zbirali na raskršću, žena je doviknula nekom kočijašu koji nije znao svoj put: »Pitajte njih, dobri su to ljudi. Vrlo su uljudni kad razgovaraju sa svetom«. Možete slobodno da se opkladite u šta hoćete da je ta žena bila veštica.

Mudri i učeni kralj Jakov I naređivao je da se takve žene žive skuvaju, onda bi probao čorbu i prema njenom ukusu rekao bi: »Ta je bila veštica!« ili — »Ova nije bila veštica!«

Žalosno je što današnji kraljevi nemaju više taj talenat koji je dokaz da je kraljevstvo korisna ustanova.

Žilijat je imao ozbiljnih razloga da se bavi činima. U ponoć, kad ga je zahvatila bura dok se sam nalazio u barci negde oko Somejeza, čuli su ga kako pita:

— Može li se proći?

A s vrha stene odgovorio je neki glas:

— Prolazi!

Kome se obratio ako ne onom koji mu je i odgovorio? Izgleda nam da je to dokaz.

Jedne druge burne večeri kada se ni prst pred okom nije mogao da vidi, u blizini dvostrukog reda stena Katio-Rok, kuda dolaze petkom čarobnjaci, koze i utvari da igraju, učinilo se nekima da su posigurno poznali Žilijatov glas upleten u ovaj strašan razgovor:

— Kako je Vezen Brovar (to je bio neki zidar koji je pao s krova)?

— Ozdravio je.

— Zamisli! A pao je s veće visine nego što je onaj direk. Čudnovato da mu se nijedna kost nije prelomila.

— Prošle nedelje narod je imao lepo vreme za skupljanje bračića.

— Lepše nego danas.

— Pazi, na trgu neće biti ribe.

— Vetar je isuviše jak.

— Neće moći da bace mrežu.

— Kako je Katarina?

— Sjajno.

Očigledno, »Katarina« je bila veštica.

Po svoj prilici se Žilijat bavio noćnim činima. U to bar niko nije sumnjao.

Ponekad su ga viđali kako iz svog domaćeg krčaga prosipa vodu po zemlji. A voda koju prospete po zemlji ocrtava đavolji lik.

Na sen-samsonskom putu, prema obalskoj kuli broj I, tri su kamena koji su postavljeni u vidu stepenica. Na njima se nalazila ploča koja je danas prazna, a nekada je služila kao postolje za krst, ili su možda na njoj bila podignuta vešala. To su tri vrlo zla kamena.

Veoma časni ljudi i osobe kojima može da se potpuno veruje, tvrde da su videli Žilijata kada je blizu ta tri kamena razgovarao s krastavom žabom. A na Gemezeu nema krastavih žaba. Na Gernezeu su sve zmije, a na Žerseu sve krastave žabe. Dakle, ta žaba da bi razgovarala sa Žilijatom morala je da dopliva sa Žersea. Razgovor koji su vodili bio je prijateljski.

Te stvari stoje kao utvrđene činjenice, a za dokaz nam služi to što su ona tri kamena još tamo. Ako neko sumnja, može da ode i da ih vidi.

I još nešto, u neposrednoj blizini nalazi se i kuća na čijem uglu visi firma s ovim natpisom: »Trgovac mrtvom i živom stokom, starom užadi, gvožđem, kostima i duvanom za žvakanje; usluga brza i tačna«.

Samo zlonamerni ljudi mogli bi da ospore činjenicu da se ta tri imena nalaze tamo i da ta kuća postoji. A sve je to škodilo Žilijatu.

Izuzev krajnjih neznalica sav ostali svet zna da je Okskrinjerski Kralj najveća opasnost u vodama Lamanša. Ne postoji nikakva druga pomorska ličnost od koje bi se više strahovalo. Ko ga ugleda, taj mora da pretrpi brodolom između dva Aranđelovdana. Mali je poste je kepec, a gluv je pošto je kralj. On zna imena svih ljudi koji su našli smrt na moru i zna mesto gde se nalaze. U prste poznaje svaki kutak groblja Okeana. Taj kralj ima snažan i širok donji deo glave a uzan gornji, zdepasto telo, nakazan ljigav trbuh, čvornatu lobanju, kratke noge, duge ruke, peraje umesto stopala, kandže umesto šaka, široko zeleno lice. Kandže su mu prstaste, a peraja snabdevena noktima. Neka se zamisli utvara u obliku ribe, a čovečijeg lika. Da bi ga se otresli, ljudi ga moraju oterati molitvama za isterivanje đavola ili ga uloviti. Dok se to ne postigne, koban je. Nimalo nije zgodno ako ga čovek ugleda. A kad ga ugleda, izgleda mu kao biće zavijeno u maglu koje se ocrtava iznad talasa, niskog čela, spljoštenog nosa, slepljenih ušiju, široko razvaljenih krezubih usta, zelenkastog lica, obrva kao nastrešnice i velikih veselih očiju. Crven je kad sine modra munja, a sur kad sine purpurna. S mokre brade curi mu voda, a brada je četvrtasta i razastire se po opni koja je kao neka pelerina i ukrašena s četrnaest školjki, sedam napred i sedam pozadi. To su sasvim osobite školjke za one koji se u njih razumeju. Taj kralj može da se vidi samo tada kad je more uzburkano. On je zloslutni lakrdijaš oluje. Ugledaš ga kako se ocrtava u magli, kiši i vetru. Pupak mu je odvratan. Oklop od krljušti poput prsnika pokriva mu slabine. Uspravi se na talasima koji nadolaze pod pritiskom vetra i liče na šuške ispod stolarskog rendeta. Celim telom istoji iznad vode i, ako se na horizontu nalazi brod u nevolji, on igra kao lud i strašan je, bled u tami, s nejasnim osmehom na licu. Vrlo je to neprijatan susret. U doba kada je Žilijat zadavao mnogo brige Sen-Samsonu, neke osobe koje su poslednji put videle Okskrinjerskog Kralja pričaju da mu je na pelerini bilo svega trinaest školjki. Trinaest — zbog toga je bio još opasniji. Ali šta se to desilo s četrnaestom? Da je nije kome dao? I kome ju je dao? To niko nije umeo da kaže i samo se naklapalo. Međutim, sigurno je to da je gospodin Lipen-Mabije iz Godena, gazda čovek, posednik oporezovan u osamdeset mesta, bio gotov da se zakune da je u Žilijatovim rukama video sasvim neobičnu školjku.

Nije bio redak slučaj da se između dvojice seljaka čuje ovakav razgovor:

— Čuj, komšija, zar nije dobar ovaj moj vo?

— Naduven je, komšija.

— Gle, pa jeste, bogamu!

— Bolji je za loj nego za meso.

— Bre!

— Jesi li siguran da ga Žilijat nije urekao?

Žilijat je imao običaj da zastane pored orača na njivi ili vrtara u vrtu i da im rekne tajanstvene reči, kao na primer:

— Kad cveta đavolja žvala, žanjite ozimu raž.

(Đavolja žvala je skabioza ili udovičin cvet.)

— Lista jasen, nema više mraza.

— Letnja dugodnevica, cveta bodljika.

— Ako u junu kiša ne pane, glavnica će žito popanuti.

— Divlja trešnja počela da grozda, pripazite na pun mesec.

— Ako šestog dana mesečeve mene vreme bude kao i četvrtog dana ili petog, biće isto tako devet puta na dvanaest u prvom slučaju, a jedanaest puta na dvanaest u drugom slučaju.

— Pripazite na komšiju s kojim ste u svađi. Pričuvajte se zlobe. Ako dajete svinji da pije toplo mleko, ona crkne. A ako kravi natrljate zube zovom, ona prestane da jede.

— Eperlan baca ikru, čuvajte se groznice.

— Žabe su izišle, sejte dinje.

— Sitna porast cveta, sejte ječam.

— Lipa cveta, kosite livadu.

— Brest cveta, otkrijte staklenu baštu.

— Duvan cveta, pokrijte staklenu baštu.

I, strašna stvar, onaj koji posluša njegove savete, dobro prođe.

Jedne junske noći svirao je u gajde na peščanoj obali kod Demi Fontanel i ribolov na skuše nije uspeo.

Drugi put uveče na žalu ispred njegove kuće Bi d' la Ri preturila su se za vreme oseke kola natovarena algama. On se verovatno

uplašio da će ga zbog toga predati sudu pa je svojski pomogao da se kola podignu i sam ih je lično ponovo natovarao.

Doznavši da se jedna devojčica iz susedstva zavašljivila, otišao je u Sen-Pjer-Por, nabavio mast protiv vašiju, namazao devojčicu i oslobodio je te gamadi, što dokazuje da joj je on poslao vaši.

Sav svet zna da postoje čini kojima se čarobnjak služi da nekoga zavašljivi.

Verovalo se da Žilijat zaviruje u bunare, a to je opasno kad je pogled urokljiv. I činjenica je da se jednog dana u Arkulonu blizu Sen-Pjer-Pora zagadila voda u bunaru. Žena kojoj je pripadao bunar rekla je Žilijatu: »Pogledajte tu vodu«. I pokaza mu jednu punu čašu. Žilijat se složi s tim da je voda odista gusta. Zaziruć od njega žena mu reče: »Izlečite mi je, bolan«. Žilijat joj je postavio ova pitanja: da li ona ima štalu, da li štala ima kanal, da li potočić kanala protiče blizu bunara? Žena mu je odgovorila potvrdno. Žilijat uđe u štalu, popravi kanal, odvrati potočić i voda u bunaru posta opet čista. U okolini se svašta mislilo o tome. Ne može bunar biti zagađen pa odmah zatim čist a da tu nema i razloga. Našlo se da se voda u bunaru zagadila volšebnim putem i teško je bilo poverovati da je Žilijat nije opčinio.

Kada je jednom prilikom išao u Žerse, odseo je u Sen-Klemanu u ulici Aler. Međutim, aleri su duhovi.

Tako to biva u selu, skupljaju podatke o jednom čoveku, te podatke saberu i na njihovom zbiru zasnivaju glas o njemu.

Desilo se da su jednom zatekli Žilijata u času kad mu je iz nosa tekla krv. To im se učinilo opasno. Neki brodovlasnik, veliki putnik, koji je obišao skoro čitav svet, tvrdio je da u Tunguziji svim čarobnjacima teče krv iz nosa. Dakle, kad nekome teče krv iz nosa onda je jasno s kim se ima posla. Ipak, razboritiji ljudi primetili su da ono što vredi za čarobnjake u Tunguziji ne mora da važi i na Gernezeu.

Videli su ga u okolini Sen-Mišela kada se zaustavio na livadi Irnovog imanja pored širokog Videklenskog druma. Zazviždao je na toj livadi i nekoliko trenutaka posle toga doleteo je jedan gavran, a odmah potom i jedna svraka.

VIERGE

Tu činjenicu posvedočio je neki ugledni čovek koji je ubrzo zatim postao član Saveta dvanaestorice koji su bili ovlašćeni da propišu novi desetak za vlastelinsko dobro L'Roa.

U Hamelu, u naselju Epin, bilo je starih žena koje su govorile da su sasvim pouzdano čule kako su jednog jutra laste dozivale Žilijata.

Povrh svega toga on nije bio ni dobar čovek.

Jednog dana neki siromašak tukao je magarca goneći ga ispred sebe, ali jadno magare je posustalo. Siromašak ga udari nekoliko puta u trbuh nogom na kojoj je bila drvena cokula i magare se skljokalo. Žilijat je pritrčao da pomogne magaretu da se pridigne, ali ono je već bilo mrtvo. Žilijat išamara siromaška.

Drugom nekom prilikom Žilijat je video dečka koji se spustio s drveta skinuvši gnezdo još puno goluždravih tića, oduzeo je dečku gnezdo i toliko preterao u svojoj zlobi da je vratio gnezdo na drvo i stavio ga na svoje mesto.

Prolaznici su zamerili Žilijatu što je uskratio deci zabavu, a on se ograničio na to da im pokaže oca i majku goluždravih tića kako cvrkuću na drvetu i sleću na gnezdo. Voleo je ptice i bio im je naklonjen. I to je znak po kome se obično raspoznaju čarobnjaci.

Jedna od dečijih radosti bila je da skidaju sa stena gnezda raznih vrsta galebova. Iz tih gnezda deca donose mnogo žutih, zelenih i plavih jaja pa njima ukrašavaju lice kamina. Pošto su stene strme, ponekad se dešavalo da se neko od dece oklizne, padne i pogine. Ništa ne izgleda tako lepo kao španski zid kad se išara jajima morskih ptica. Ali Žilijat je upro iz svih sila da napakosti. Po cenu svog vlastitog života pentrao se po okomitim morskim stenama da na njih okači razne vrste strašila i da tako spreči ptice da se tuda gnezde, pa prema tome i decu da se penju na stene.

Zbog toga je okolina mrzela Žilijata. Ona ume da mrzi i zbog manjih stvari.

V

JOŠ NEŠTO ZBOG ČEGA SE SUMNjALO NA ŽILIJATA

Javno mišljenje o Žilijatu nije bilo sasvim utvrđeno. Vladalo je opšte ubeđenje da je marku, a neki su išli još i dalje pa su čak verovali da je kambion. Kambion je sin koga žena rodi s đavolom.

Kad neka žena rodi s jednim čovekom uzastopno sedmoro muške dece, onda je sedmo marku. Žensko dete, dakle, ne sme da pokvari niz muškarčića.

Marku ima urođen krinov cvet, to jest on se rodi s tim cvetom upisanim negde na svom telu. Zahvaljujući tome on može da izleči škrofule isto tako uspešno kao i francuski kraljevi.[1] Markua možete naći pomalo svuda po Francuskoj a naročito u pokrajini Orlean. U pokrajini Gatine svako selo ima svog markua. Da bi se bolesnik izvidao, dovoljno je da mu marku dune u ranu ili da se bolesnik dotakne markuovog krinovog cveta. Najbolji se uspeh postiže u noć na Veliki petak. Pre desetak godina bio je u Ormu, pokrajina Gatine, jedan marku koga su zvali Lepi Marku i koji je lečio čitavu oblast Bos; inače je bio bačvar po imenu Fulon. Imao je kola i konje. Zbog njegovih čudotvorstava morala je da se umeša i žandarmerija. Kod njega je krinov cvet bio upisan pod levom sisom. Inače ostali markui nose krin na drugom mestu.

Markua ima na Žerseu, na Orinjiu i na Gernezeu. To besumnje proističe iz prava koje Francuska polaže na normansko vojvodstvo. Inače čemu bi služio krinov cvet?

A škrofuloznih ima i na ostrvlju Lamanša pa su zbog toga i tamo potrebni markui.

Neki su se našli na mestu gde se Žilijat jednog dana kupao pa im se učinilo da su mu videli krinov cvet. Kada su ga posle toga zapitali o tome, on, umesto da im odgovori, stao je da se smeje. A i on se ponekad smejao kao i svi drugi ljudi. Od toga vremena nikad ga više nisu videli da se kupa. On se i dalje kupao, ali samo na usamljenim i opasnim mestima, verovatno noću pri mesečini, a to je sumnjivo, mora se priznati.

Očigledno su se varali oni koji su uporno verovali da je kambion, to jest đavolji sin. Trebalo je da znaju da se kambioni nalaze samo u Nemačkoj. Ali pre pedeset godina Sen-Samson i Val živeli su u neznanju.

Prema tome očigledno je da se preteruje kad se za nekog na Gernezeu smatra da je đavolji sin.

---

[1] Krinov cvet je amblem francuskih kraljeva, odnosno kraljevstva, a postoji sujeverje po kome kraljevi mogu da izleče škrofule običnim dodirom. — Prev.

Bas zbog toga što su ga se bojali, tražili su od *Žili*jata savet. Seljaci su sa strahom dolazili da mu kazuju o svojim boljkama. Takav strah na selu krije u sebi poverenje i ukoliko je lekar sumnjiviji, utoliko je njegov lek sigurniji. Žilijat je imao svoje vlastite lekove koje je nasledio od starice i davao ih je onima koji su tražili, a nije hteo da prima novac. Lečio je prišt na prstu privijajući na njega bilje, a presecao je groznicu dajući napitak iz jedne od svojih bočica. Hemičar iz Sen-Samsona, koga bi mi u Francuskoj zvali apotekarom, misli da je to bio odvar od kininove kore. I oni koji su mu bili manje skloni ipak su priznavali da je bio dobar vidar kad se ticalo običnijih lekarija, ali da nije hteo da ukaže pomoć kao marku. Ako bi mu neki škrofulozni bolesnik zatražio da pipne krinov cvet, umesto da odgovori, pred nosom bi mu zalupio vrata. Uporno je odbijao da čini čuda, što je smešno od jednog čarobnjaka. Nemojte se baviti čarobnjaštvom, a ako se već bavite, onda terajte do kraja sa svojim zanatom.

U tome opštem neraspoloženju prema Žilijatu postojao je jedan izuzetak: to je bio sier Landoa iz Klo-Landa, koji se nalazio na položaju matičara parohije Sen-Pjer-Por, vodeći knjige u koje je upisivao rođenja, venčanja i smrtne slučajeve. Taj matičar Landoa hvalio se da vodi poreklo od bretanjskog rizničara Pjera Landea koji je obešen 1485. Elem, sier Landoa kupao se jednog dana i nekako se isuviše udaljio od obale pa se stao daviti. Žilijat je skočio u vodu i spasao Landoa, ali zamalo da se i sam udavi. Od toga dana Landoa nije više ogovarao Žilijata. Onima koji su se tome čudili odgovarao bi: »Zašto biste vi hteli da mrzim čoveka koji mi nije ništa rđavo učinio, već mi je naprotiv pomogao?« Matičar je čak zasnovao i izvesno prijateljstvo prema Žilijatu. Matičar nije bio čovek od predrasuda. Nije verovao u vradžbine i čarobnjake. Smejao se onima koji su se bojali vampira. Imao je svoju barku, lovio ribu u slobodnim časovima radi zabave i razonode i nije nikad ništa naročito primetio, sem jednom što je pri mesečini spazio belu ženu koja je skakala po vodi, ali nije baš ni u to bio sasvim siguran. Muton Gai, čarobnjak iz Tortvala, dao mu je jednu kesicu koja se nosi ispod mašne i štiti od duhova. Rugao se toj kesici i nije znao šta je u njoj. Ipak ju je nosio o vratu i osećao se sigurnijim.

Nekoliko odvažnijih poveli su se za sier Landoom i priznavali Žilijatu izvesne olakšavajuće okolnosti, izvesne dobre strane, kao

umerenost i trezvenost, pa su čak i u hvalu udarili: te ne pije, te ne puši, ne žvaće i ne šmrče duvan.

Ali umerenost je dobra osobina samo kad je u društvu ostalih dobrih osobina.

I svet je i nadalje na Žilijata gledao popreko.

No bilo kako bilo, Žilijat je kao marku mogao da čini usluge. Jednog Velikog petka u ponoć, dan i čas kada se obavlja ta vrsta lečenja, slegli su se u Bi d'la Ri slučajno ili po dogovoru, svi škrofulozni sa ostrva. Prekriveni jadnim ranama, sklopljenih ruku, molili su Žilijata da ih izvida. Odbio je. Po tome se videlo da je bio zao čovek.

VI
TRBULjA

Takav je bio Žilijat.

Devojke su nalazile da je ružan.

A nije bio ružan. Bio je lep, možda. U profilu je imao nešto što podseća na lik starih varvara. U mirovanju je ličio na Dačanina s Trajanovog stuba. Uho mu je bilo malo, fino, divnog akustičnog oblika bez onog mekog dela što visi. Između očiju je imao onu gordu uspravnu boru istrajnog i odvažnog čoveka. Opušteni uglovi usana izražavali su njegovu ogorčenost. Celo mu je bilo plemenito i vedro, a pogled otvoren, mada nešto pomućen žmirkanjem koje kod ribara nastaje usled odbleska morskih talasa. Imao je detinji i dražestan osmeh. Zabi su mu bili belji od slonove kosti. Ali usled jako preplanulog lica izgledao je skoro kao crnac. Ne može se bez posledica drugovati s okeanom, olujom i mrakom. U tridesetoj godini izgledao je kao da ima četrdeset i pet. Nosio je na licu tu mračnu masku mora i vetrova.

Dali su mu nadimak Žilijat Anatemnjak.

Jedna indijska bajka kaže: Brama je pitao silu: Ko je jači od tebe? Ona odgovori: Veština. A jedna kineska poslovica kaže: Šta bi bilo nemoguće za lava kad bi bio majmun? Žilijat nije bio ni lav ni majmun, ali stvari koje je svršavao išle su u prilog i indijskoj bajci i kineskoj poslovici. Mada je bio običnog uzrasta i obične snage,

mogao je s velikom pronicljivom veštinom da podigne džinovski teret i da čini atletska čuda.

Raspolagao je izvesnim svojstvima gimnastičara. Služio se podjednako desnom i levom rukom.

Nije se bavio lovom već ribarenjem. Ptice je štedeo a ribe ne. Teško nemuštima. Bio je odličan plivač.

Usamljenost stvara obdarene ljude ili idiote. Žilijat je izgledao i jedno i drugo. Ponekad su ga vidali zabezeknutog, kao što smo već napomenuli, i tada je ličio na kakvog zamlatu. U nekim drugim prilikama pogled bi mu bio dubok. U staroj Haldeji bilo je takvih ljudi: u izvesnim okolnostima pastirska neprozirnost postajala im je providna i tada se ukazivao mag.

Sve u svemu, bio je to običan prost čovek koji je znao da čita i da piše. Verovatno da se nalazi na granici koja deli sanjalicu od mislioca. Mislilac je volja, dok sanjalica podleže utiscima. Usamljenost utiče na proste ljude tako što ih zamrsi na izvestan način. Njih prožima pakleni strah i protiv njihove volje. Mrak u kome se nalazio Žilijatov duh sastojao se podjednako iz dva nejasna ali različita elementa: u njemu neznanje i nemoć, van njega misterija i neizmernost.

Zato što se pentrao po stenama, verao po liticama, tumarao po ostrvlju bez obzira na vreme, zato što je upravljao svakim čamcem i brodićem i danju i noću kroz najteže prolaze, postao je nenadmašni pilot zadovoljstva i zabave radi, a nije se time koristio.

Bio je rođeni pilot. Pravi pilot je mornar koji više plovi po dnu nego po površini. Talas je spoljni problem koji se neprekidno komplikuje podvodnom konfiguracijom mesta kuda brod plovi. Kad je Žilijat plovio plićakom između podvodnih stena normanskog ostrvlja, izgledalo je kao da pod temenom ima kartu morskog dna. Sve je znao i svemu je prkosio.

Poznavao je sve putokaze bolje nego morski gavranovi koji na njih sleću. Sasvim je jasno čak i u magli raspoznavao četiri putokaza na direcima kod mesta Kre, Aligan, Tremi i Sardret, mada su se oni međusobno tek neprimetno razlikovali. Bez kolebanja bi prepoznao direk s jajastom jabukom kod Anfrea, direk s kopljastim gvožđem kod Ruse, s belom loptom kod Korbete, s crnom loptom kod Long-Pjera. Nije se trebalo bojati da će pobrkati krst kod Guboa s

pobodenim mačem kod Plate, ni putokaz u vidu čekića kod Barbea s rakljastim putokazom kod Mulinea.

Njegova izuzetna mornarska sposobnost zablistala je naročito jednog dana kada se u Gernezeu odigravala mornarska utakmica, takozvana trka čamcem. Postavio se sledeći zadatak: sam rukovati brodom od četiri jedra, otploviti njime iz Sen-Samsona do ostrva Erm, koje je udaljeno jednu milju, i vratiti se s Erma u Sen-Samson. Nema ribara koji ne bi mogao sam da upravlja brodom od četiri jedra i teškoća nije izgledala velika, ali postojale su dve nezgode koje su uvećavale teškoću. Prva nezgoda bio je sam brod, jaka i prostrana, starinska trbušasta šalupa po roterdamskoj modi, koju su mornari zvali holandska trbulja. Još se poneki put na moru susreće taj stari holandski bucmasti a pljosnati model sa po dva krila na levoj i desnoj strani, koja se naizmenično spuštaju prema vetru i zamenjuju osovinski hrbat. Druga nezgoda bila je u tome što je povratak bio otežan teškim tovarom kamenja. Brod bi odlazio prazan a vratio bi se s tovarom. Nagrada na utakmici bila je sama šalupa. Namenili su je pobedniku. Služila je kao brod-vodič.

Pilot koji je dvadeset godina njome upravljao i komandovao bio je najsnažniji mornar na Lamanšu. Posle njegove smrti nisu nikoga našli da s njom plovi i odlučili su da je dadu kao nagradu na utakmici. Trbulja je bila bez palube, nije bila bez vrednosti, i mogla je da zainteresuje kakvog stručnjaka. Imala je katarku spreda, što je povećavalo pogonsku snagu jedrila. Pri utovaru katarka nije bila na smetnji, i to je bilo njeno drugo preimućstvo. Korito je bilo jako, teško, prostrano i sigurno se držalo na pučini. Bila je to prava lađurina. Takmičari su se užurbano prijavljivali.

Borba je bila teska, ali nagrada lepa. Prijavilo se sedam-osam najsnažnijih ribara s ostrva. Pokušavali su redom.

Nijedan nije ni stigao do Erma. Poslednji koji se takmičio bio je čuven, jer je veslajući za vreme oluje preplovio najopasniji moreuz između Serka i Berk-Ua. Vratio se s barkom obliven krupnim graškama znoja, i rekao: nemoguće.

Tada Žilijat uđe u barku, najpre dohvati veslo, zatim uže velejedra i isplovi na pučinu.

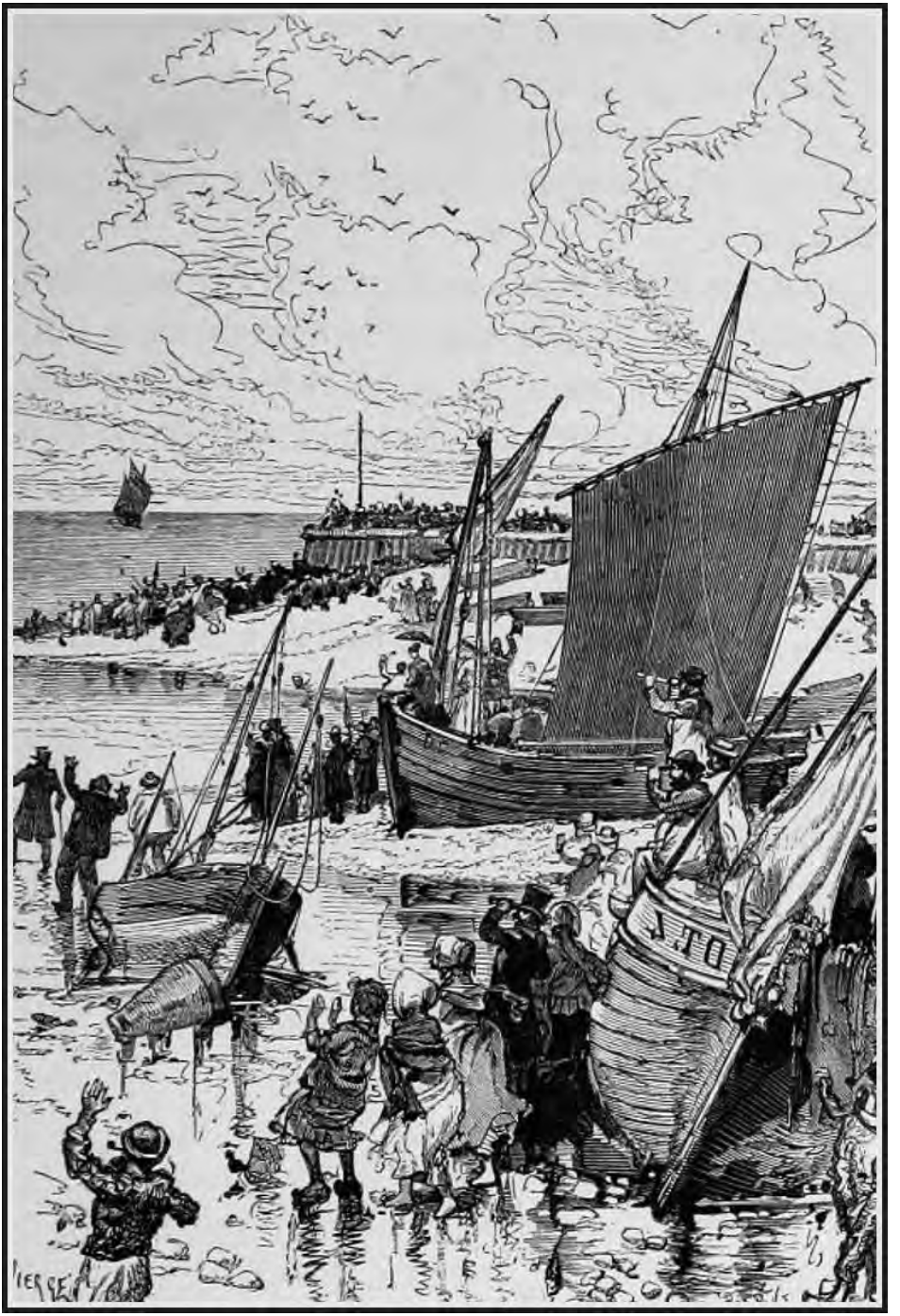

Potom, ne vezujući uže, jer bi to bila greška, i ne puštajući ga, što je uradio da bi bio gospodar velejedra, ostavi ga da se namotava po volji vetra, ne menjajući pravac, a levom rukom dohvati polugu krmila. Za tri četvrti sata bio je na Ermu. Posle tri sata, mada je dunuo jak južni vetar i brisao luku uzduž i popreko, lađa je sa tovarom kamenja pod Žilijatovim upravljanjem doplovila u Sen-Samson. I kao luksuz i prkos, pride je još dodao i bronzani top s Erma, iz koga su ostrvljani pucali 5. novembre svake godine u znak narodnog veselja na dan smrti Gi Faukeza.

Uzgred da napomenemo da je Gi Fakuez pogubljen pre dvesta šezdeset godina. Kao što vidimo, to je veselje dugo trajalo.

Tako pretovaren i premoren, s Gi Faukezovim topom povrh tovara i južnim vetrom u jedrima, Žilijat je doveo, ili bolje reći doneo brod u Sen-Samson.

Videći to, mes Letijeri je uzviknuo: »Eto smelog pomorca!«

I stegao je ruku Žilijatu.

Govorićemo još o mes Letijeriju.

Trbulja je predana Žilijatu.

Taj događaj nije naneo štetu njegovom nadimku Anatemnjak.

Neke osobe rekoše da se toj stvari ne treba čuditi, jer je Žilijat u lađi sakrio granu divlje melije. Ali to se nije moglo dokazati.

Od toga dana Žilijat se uvek služio samo tom lađom. U ribolov je išao s tom teškom barkom. Ukotvljavao ju je u odličnom malom pristaništu, koje mu je lično pripadalo, ispod samog zida kuće Bi d' la Ri. Pred mrak bi bacio mrežu preko ramena, prešao preko vrta, preskočio kamenu ogradu, skakao sa stene na stenu i uskočio u trbulju. Odatle na pučinu.

Lovio je mnogo ribe, ali se tvrdilo da je za barku uvek bila prikačena grana melije. Melija je mušmula. Niko tu granu nije video, ali je ceo svet u nju verovao.

Suvišak ribe nije prodavao već ispoklanjao.

Siromašni su primali ribu, ali su na njega bili kivni zbog one grane od melije. To ne valja: ne smeš varati more.

Bio je ribar, ali ne samo to. Nagonski i razonode radi naučio je tri-četiri zanata. Bio je stolar, kovač, kolar, brodokatranjar i pomalo mehaničar. Niko nije umeo da opravi točak kao on. Sam je po svom

nahođenju izrađivao sve sprave za ribolov. U jednom kutu u Bi d' la Ri imao je malu kovačnicu i nakovanj. Pošto je trbulja imala samo jednu kotvu, on sam je načinio još jednu. Kotva je bila odlična. Alka, spojnica, bila je dovoljno jaka, a Žilijat je našao, mada mu niko ni je kazao, tačnu dimenziju prečage koja ne da kotvi da se podvlači. Strpljivo je sve eksere na koritu broda zamenio drvenim klinovima, i tako sprečio da rđa s eksera stvara rupe.

Tako je poboljšao dobre trbuljinine plovidbene osobine. Njome se koristio da s vremena na vreme ode i provede po mesec-dva na nekom usamljenom ostrvcetu, kao Šuze ili Kaske. Tada bi se samo reklo: Gle, nema Žilijata. I niko zbog toga nije bio žalostan.

VII
U OPČINjENOJ KUĆI ŽIVI VIDOVNjAK

Žilijat je bio sanjalica. Otuda njegove smelosti, ali otuda i njegova sramežljivost. Mislio je svojom glavom.

Možda je Žilijat imao priviđenja i bio vidovnjak. Priviđenja mogu da opsednu i seljaka, kao što je bio Marten, i kralja, kao što je bio Henrih IV. Ono što je izvan našeg saznanja, što je nepoznato, ponekad priređuje iznenađenja ljudskom duhu. Veo tame odjednom se rasklopi i dozvoli da se ugleda ono što je nevidljivo, pa se ponovo sklopi. Ponekad te vizije preobraze čoveka: od kamilara postane Muhamed, a od kozarice Jovanka Orleanka. Usamljenost stvara izvestan stepen uzvišenog zanosa. To je dim biblijske plamene kupine. Iz toga proističe tajanstveno treperenje misli koje uznosi učenog do vidovitosti, a pesnika do proroka. Tako su postali Oreb, Cedron, Ambos, lovorova opojnost Kastalije, otkrovenje Busionovo. Tako nastadoše Peleja u Dodoni, Femone u Delfima, Trofonije u Lebadi, Ezekijel na Kebru, Jeron u Tebaidi. Vidovito stanje često savlada čoveka i zapanji ga. Postoji zanesenjačka zapanjenost. Fakiru je vidovitost breme kao što je i kretenu guša. Kad Luter govori s đavolima na svom tavanu u Vitembergu, a Paskal u svojoj sobi zaklanja pakao paravanom, kad crnački vrač razgovara s bogom Bosumom beloga lica, sve je to ista pojava, ali različito primana u mozgovima na koje nailazi, prema njihovoj snazi i dimenziji. Luter i Paskal veliki su i ostaju veliki, a crnački vrač je blesav.

Žilijat se nije uspeo ni tako visoko, niti je pao tako nisko. Razmišljao je, i ništa vise.

Činilo mu se kao da je priroda malo neobična.

Vise puta mu se desilo da u potpuno bistroj morskoj vodi nađe prilično velike nenadane životinje različitog oblika od vrste meduza, koje su na suvom nalik na krhki kristal, a u vodi se toliko izjednače sa svojom istobojnom prozirnom sredinom da sasvim iščeznu. Iz toga je zaključio da, pošto prozirna bića žive u vodi, mora takvih da bude i u vazduhu. Ptice nisu stanovnici vazduha, one su vazduhozemci. Žilijat nije verovao da je vazduh pust. Govorio je: pošto je more puno, zašto bi atmosfera bila prazna? Bića boje vazduha iščezavaju u svetlosti i mi ih ne vidimo, a šta dokazuje da ih nema? Sličnost ukazuje da i vazduh treba da ima svoje ribe kao što i more ima svoje. Te vazdušne ribe verovatno su prozirne, što je i za njih i za nas blagodet predostrožne stvaralačke sile. Pošto verovatno kroz svoje oblike propuštaju svetlost, ne čine senke i nemaju siluete, ne znamo za njih i ne možemo o njima ništa da saznamo. Žilijat je umovao da bi se, kad bi atmosfera presušila i kad bi se ribarilo po vazduhu kao po jezeru, našlo puno čudnih bića. I sanjareći dodao bi kako bi se u tom slučaju objasnile mnoge stvari.

Sanjarenje je misao u maglovitom stanju i graniči se sa snom, odnoseći se prema njemu kao prema svojoj granici. Kad bi se dokazalo da je vazduh nastanjen prozirnim bićima, bio bi to početak nepoznatog. Ali iza toga otvaraju se široka vrata mogućeg. Tamo gde su druga bića, druge su i činjenice. Ne postoji natprirodno, već nevidljiv kontinuitet beskrajne prirode. U vrednom i radinom besposličenju, iz čega se sastojao njegov život, Žilijat je bio čudan posmatrač. Posmatrao je čak i san. San je u dodiru s nečim mogućim, što mi nazivamo i neverovatnim. Noćni svet je takođe izvestan svet. Noć je, kao noć, univerzum. Materijalni ljudski organizam, koji pritiskuje vazdušni stub od petnaest milja visine, umori se predveče, klone malaksao, legne, odmara se. Oči — organske — zatvore se. Tada se u glavi koja zaspi, a koja je manje troma nego što se misli, otvore druge oči i ugledaju Nepoznato. Mračne stvari nepoznatog sveta približe se čoveku, bilo zato što postoji stvarna veza, bilo zato što daljine beskraja raspolažu mogućnošću da postanu vidljivijim. Čini se da nepojmljiva bića

prostora dolaze da nas vide i da ih interesujemo mi na zemlji. Silaze ili se penju k nama neka sablasna stvorenja i primiču se u mraku. U našim maglovitim priviđenjima posmatramo kako se neki život drukčiji od našeg sastavlja i rastavlja, sačinjen od nas samih i od nečeg drugog. Spavač, još sa trunkom budnosti u svesti i viđenja u oku, nazire ta čudna životinjska bića, neobično rastinje, strašne ili nasmejane modrine, aveti, maske, lica, hidre, zbrku, mesečinu bez meseca, nejasno raščlanjavanje čuda, narastanja i opadanja u mutnoj gustini, oblike koji plove mrakom gazeći dublje ili pliće — sve misterije koje zovemo snom, a što je ustvari primicanje nevidljive stvarnosti. San je akvarijum noći.

Tako je snevao Žilijat.

VIII
STOLICA GILD-OLM-UR

Uzalud bismo danas tražili u zalivu Ume Žilijatovu kuću, baštu i dragu gde je ukotvljavao barku. Bi d'la Ri ne postoji više. Poluostrvce na kome se nalazila kuća palo je pod pijucima kamenolomaca koji su rušili stene, a trgovci kamena i granita preneli ga na brodove, tovar po tovar. Tako je to ostrvce uzidano u kejove, crkve i palate glavnog grada. Ceo taj stenoviti greben odavno je prenet u London.

Produženje stena u moru, s okrzotinama i zupcima, predstavlja pravi mali planinski lanac. Gledajući ga, čovek stiče utisak koji bi imao džin kad bi gledao Kordiljere. Ostrvljani ga na svom narečju zovu *Bänke*. Te *bänke* imaju različit izgled. Jedne liče na kičmeni stub na kome je svaka stena jedan pršljen. Druge na riblju kost, treće na krokodila koji pije.

Na kraju *bänke* Bi d' la Ri uzdizala se velika stena koju su ribari iz Umea zvali Korn de la Bet. Ta stena, vrsta piramide, ličila je na Pinakl de Žerse, mada je niža od ove. Kad je plima, voda je odvoji od *bänke* i Kom de la Bet ostane usamljena. Za vreme oseke, do nje se išlo stenovitim zemljouzom. Osobita zanimljivost te stene sa strane prema moru bila je neka vrsta prirodne stolice, koju su izdubili talasi a kiše uglačale. Podmukla je bila ta stolica. Mamila je zbog lepog vidika. Tu se čovek zadrži »iz ljubavi prema pogledu«, kako se to kaže u Gernezeu. Nešto vas tu zadržava. Široki vidik ima

svoju draž. Stolica je mamila k sebi; bilo je to kao neko izdubljenje u okomitoj strani stene. Lako se moglo ispeti do nje. More, koje ju je isklesalo u steni, načinilo je ispod nje i nešto nalik na stepenice od kamena. Ambis je predusretljiv i treba se čuvati njegovih ljubaznosti. Stolica namami čoveka, on se popne i sedne. U njoj se oseća ugodno. Sedište joj je uobljen i uglačan granit, s naslonima za laktove kao da su baš za to i načinjeni, a za leđa služi cela uspravna stena. Divi joj se čovek gledaju-ći je iznad sebe i ne primećuje da se uz nju ne može uspeti. Ništa lakše nego da se čovek zaboravi u toj naslonjači. Odatle vidi široko more, u daljini gleda brodove kako odlaze ili dolaze. Očima može da prati jedrilicu dok ne utone iza horizonta s one strane Kaskea. Čovek se divi, gleda, uživa, oseća milovanje povetarca i mora. U Kajeni na Gijani postoji slepi miš koji zna šta radi, koji vas u senci uspava blagim i kobnim mahanjem krila, a vetar je taj nevidljivi slepi mis. Kad ne pustoši, uspavljuje. Posmatrate more, slušate vetar, osećate kako vas hvata san posle ushićenja. Kad se oči zasite bajnom lepotom i svetlošću, čoveku je uživanje da ih sklopi. Odjednom se probudite, ali kasno. More je polako naraslo, voda je optočila stenu.

Čovek je izgubljen.

Nadolazak mora, plima, opasna je opsada.

Plima u početku narasta neosetno, zatim naglo. Kad stigne do stene, razljuti se i zapenuši. Plivanje u stenjacima nije uvek uspešno. Kod Korn de la Bet, kraj Bi d' la Ri, podavili su se odlični plivači.

Gledati more na izvesnim mestima i u izvesnim časovima pravi je otrov. To je isto kao poneki put gledati ženu.

Drevni stanovnici Gernezea zvali su nekada to udubljenje u steni, koje je more načinilo, Šez Gild-Olm-Ur ili Kidormur. Kažu da je to keltska reč koju ne razumeju oni koji znaju keltski, a razumeju je oni koji znaju francuski. Ki-dor-mer[2], u narodskom prevodu.

Čoveku je slobodno da izabere taj prevod, Ki-dor-mer, ili onaj koji je, mislim, dao 1819. Atena u Armorikenu. Po tom uvaženom keltisti Kild-Olm-Ur značilo bi: Odmor-jata-ptica.

[2] Ko zaspi, umre. — Prev.

Postoji u Orinjiju i druga takva stolica, koja se zove Šez-o-Moan. Talasi su je tako divno izvajali, s jednim ispupčenjem koje su tako lepo podesili, da bi se profita moglo reći da vam je more dok sedite u stolici ljubazno poturilo i šamlicu pod noge.

Kad je plima i more nadođe sasvim, ne vidi se više stolica Gild-Olm-Ur. Voda je preplavi.

Stolica Gild-Olm-Ur nalazi se blizu Bi d' la Ri. Žilijat je znao za nju i često sedeo u njoj. Često je dolazio ovamo. Razmišljao? Ne. Rekli smo, sanjario je. Nije dopuštao da ga plima iznenadi.

KNjIGA DRUGA

MES LETIJERI

I
ŽIVOT BURAN A SAVEST MIRNA

Mes Letijeri, ugledan čovek iz Sen-Samsona, bio je pravi morski vuk. Mnogo je plovio. Bio je šegrt, jedriličar, čuvar katarke, drugi krmanoš, nadzornik, šef posade, pilot, zapovednik. Sada je živeo kao vlasnik broda. Poznavao je taj more da mu u svetu nije bilo ravnog. Bio je neustrašiv u spasavanju. Za vreme oluja išao bi duž obale i gledao horizont. Šta je ono tamo? Neko je u nevolji. Ono je obalska jedrilica iz Vemuta, ono je brza jedrilica iz Orinjija, ono je ribarska trojarbolka iz Kursela, ono je jahta nekog lorda, ono tamo je Englez, onaj je Francuz, onaj je siromašak, onaj bogat. Svejedno. Skočio bi u barku, pozvao dva-tri odvažna čoveka, po nuždi i bez njih, sačinjavajući sam posadu. Odrešio bi vezu, uzeo vesla, isplovio na pučinu, dizao se i spuštao na talasima, jurio u uragan, u opasnost. Gledali su izdaleka kako ga šiba vetar, a on u barci uspravljen i sav mokar, umešan u munje, lavovskog lica s grivom od pene. Ponekad bi po čitav dan provodio u opasnostima na talasima, pod gradom, na vetru, prilazeći brodovima koji tonu, spasavajući ljude i tovare, boreći se s olujom. Uveče bi došao kući i pleo čarape.

Tako je živeo pedeset godina, od desete do šezdesete, dok je bio mlad.

U šezdesetoj godini primetio je da više ne može da jednom rukom podigne nakovanj u Varklenu, težak trista funti

. I odjednom ga je ukočio reumatizam. Trebalo se odreći mora. Onda je prešao iz herojskog doba u patrijarhalno. Postao je čičica.

U isto vreme stekao je bogatstvo i reumu. Ta dva rezultata rada idu mahom zajedno. Kad čovek postane bogat, stigne ga paraliza. To kruniše život.

Tad čovek sam sebi kaže: »E, pa sad uživaj!«

Na ostrvima kao što je Gerneze stanovništvo je sastavljeno od ljudi koji su proveli vek obilazeći svoje njive i od ljudi koji su proveli vek obilazeći svet. To su dve vrste oraća: jedni brazdaju zemlju, drugi more. Mes Letijeri je bio od onih drugih. Ali je poznavao i zemlju. Vodio je težak život radnog čoveka. Putovao je po kontinentu. Radio je izvesno vreme kao drvodelja u Rošforu, zatim u Setu. Pomenuli smo put oko sveta. Što se tiče Francuske, nju je obišao kao drvodeljski kalfa. Radio je na spravama koje isušuju solane u Franš Konteu. Taj čestiti čovek vodio je pustolovni život. U Francuskoj je naučio da čita, da misli i da ima svoju volju. Radio je svašta i iz svega što je radio izišao je čestit. Po suštini svoje prirode bio je mornar. More mu je pripadalo. Govorio je da su njegove ribe u vodi. Ustvari, sav svoj život, bez dve-tri godine, posvetio je okeanu. »Pripadao sam vodi«, govorio je. Plovio je po velikim morima, po Atlantskom i Tihom Okeanu, ali je najviše voleo more Lamanša. S ljudima je govorio: »Ono mi je zadavalo jada!« Na Lamanšu se rodio, tamo je hteo i da umre. Pošto je jednom ili dvaput obišao svet, znao je na čemu je i zauvek se vratio u Gerneze. Otada su se njegova putovanja svela na Granvil i Sen-Malo.

Mes Letijeri je bio Gernežanin, to će reći Norman, to će reći Englez, to će reći Francuz. U sebi je nosio tu četvorostruku otadžbinu zagnjurenu i kao potopljenu u svoju veliku otadžbinu okean. Za vreme čitavog svog života i ma gde se nalazio, zadržao je običaje normandijskog ribara.

To ga nije ometalo da ponekad otvori knjigu, da mu se sviđa neko delo, da zna imena filozofa i pesnika i da pomalo govori sve jezike, istina nerazumljivo.

II
JEDAN NjEGOV UKUS

Žilijat je bio divljak, mes Letijeri takođe.

Taj divljak imao je smisla za otmenost.

Bio je probirač u pogledu ženskih ruku. U svojoj ranoj mladosti, još kao dečko kad se pripremao za mornarski poziv, čuo je jednom prilikom admirala Sifrena kad je uzviknuo: »Eno lepe devojke, ali kako su joj dovraga crvene ručetine!« Admiralska reč je merodavna u svemu, Presudan zaključak postaje lozinka. Posle tog Sifrenovog uzvika mes Letijeri, sem za male i bele, za druge ruke nije hteo ni da čuje. A njegova je ruka bila široki lopar, mahagonske boje, malj što se tiče nežnosti, klešta u pogledu milovanja, pesnicom je razbijao kaldrmu.

Nije se ženio. Nije hteo ili nije našao priliku. Možda se to tako dogodilo zbog toga što je taj mornar želeo tuke kao u vojvotkinje. Ali je teško bilo naići na takve ruke kod ribarskih žena iz Porbala.

Priča se da je jednom našao neku radnicu u Rošforu koja je odgovarala njegovom idealu. Bila je to lepa devojka s lepim rukama. Nije bilo baš preporučljivo da joj se udvara. Nokti su joj bili besprekorni, savršeno čisti, ali spremni da ogrebu. Ti su divni nokti oduševili Letijerija, ali su ga i uznemirivali. I bojeći se da jednog dana neće biti gospodar svoje domaćice, odluči da s njom ne stupi u brak.

Drugom prilikom dopala mu se jedna devojka u Orinjiju. Mislio je na ženidbu, kad mu jedan građanin reče: »Čestitam, imaćete u njoj dobru balegarku«. Na njegovo traženje ovaj mu objasni tu pohvalu. U Orinjiju je vladao običaj da se uzima kravlja balega i da se zalepi za zid, ali postojao je naročit postupak pri lepljenju.

Kad se balega osuši, ona padne i služi za vatru. Tu suvu balegu zvali su »koapio«. Uzimali su samo devojke koje su dobre balegarke. Ta sposobnost naterala je Letijerija da pobegne.

Uostalom, u pogledu ljubavi i ljubakanja raspolagao je dobrom seljačkom filozofijom, mudrošću mornara koji se uvek nalepi a nikad ne veže, i hvalio se da je u mladosti lako padao pred suknjom.

Što danas zovu krinolin, nekada se zvalo suknja. To znači više i manje od žene.

Ti grubi mornari s normandijskog ostrvlja inteligentni su. Skoro svi znaju da pišu i da čitaju. Nedeljom se vide šegrti od osam godina kako sede na kolutima užadi s knjigom u ruci.

Od pamtiveka su ti normandijski mornari bili podrugljivi i govorili u izrekama, kako bi se to danas reklo. Jedan od njih, smeli pilot Keripel, dobacio je Mongomeriju[3], koji je izbegao na Žerse zbog nesrećnog udarca koji je kopljem zadao Henrihu II, ovu primedbu: »Luda glava razbila praznu«. Drugi opet, Tuzo, posednik sa Sen Brelada, napravio je ovu igru reči, koja se pogrešno pripisuje vladici Kamisu: »Posle smrti pape postaju leptiri, a plemići moljci«.[4]

III
STARI MORNARSKI JEZIK

Mornari sa normanskog ostrvlja vode poreklo od starih Gala. Ta se ostrva danas engleziraju, a dugo su bila domorodačka. Seljak sa Serka govori jezikom Luja XIV.

Pre četrdeset godina mornari sa Žersea i Orinjija govorili su klasičnim mornarskim jezikom. Čovek bi pomislio da se nalazi usred mornarice sedamnaestog veka. Arheolog stručnjak mogao bi da dođe ovamo da izučava stari jezik manevara i bitaka kojim je kroz svoju trubu rikao Žan Bart saterujući strah u kosti admiralu Hidu. Mornarski rečnik naših očeva, danas skoro sav obnovljen, upotrebljavao se na Gemezeu još 1820. Brod koji dobro odoleva vetru zvao se »*bon boulinier*«[5]. Brod koji se sam sobom postavlja prema vetru uprkos prednjim jedrima i krmilu zvao se »veso ardan«[6]. Umesto »krenuti«, govorilo se »izići na vazduh«. Umesto »razviti veliko jedro«, govorilo se »ujedriti«. Umesto »vezati uže na običan način«, govorilo se »umrtviti«. Umesto »odolevati vetru«,

---

[3] Montgomeri je bio komandant škotske garde na dvoru Henriha II, koga je nehotično ubio kopljem. — Prev.

[4] Na francuskom se papa kaže »*pape*«, a leptir »*papillon*«, neki plemići se zovu »*sir*«, a moljci »*cirons*«, pa je igra reči razumljiva. — Prev.

[5] »*Bon boulinier*« dolazi od reči *boulinie*, koja znači uže vezano na polovini jedra sa svake strane sa ciljem da jedra što bolje zahvataju vetar. — Prev.

[6] »*Vaisseau ardent*« od reči do reči znači plameni ili žestoki brod, kao *cheval ardent*, tj. žestok konj. — Prev.

govorilo se »uspremiti kapelu«. Umesto »čvrsto se držati na kablu«, govorilo se »zagristi«. Umesto »biti u neredu na brodu«, govorilo se »biti na lesi«. Umesto »imati povoljan vetar«, govorilo se »izravna nositi«. Od svega toga ne govori se ništa vise. Danas se kaže: »ploviti uz vetar«, onda se govorilo »pluviti« uz vetar. Danas se kaže: »ploviti«, onda se govorilo »plovidi«. Danas se kaže: »okrenuti prednja jedra vetru«, onda se govorilo »dati prednja jedra vetru«. Kaže se: »živo dalje ploviti«, a govorilo se »križati kljunom broda«. Danas se govori: »vući složno«, nekad se govorilo »tegliti složno«. Kaže se: »vadi lenger«, a govorilo se »iščupaj lenger«. Kaže se: »zategni uže«, a govorilo se »istegni uže«. Kaže se: »kuke«, govorilo se »čaklje«. Kaže se: »makaze za metal«, govorilo se »tape«. Danas se uže koje drži križ na katarci zove balansin, a zvalo se »valansin«. Danas se desna strana broda zove tribor, a zvala se »stribor«. Kaže se: »dežurni na levoj strani broda«, a govorilo se »levaci«. Turvil je pisao Okenkuru: »mi smo blovili« (umesto »mi smo plovili«). Umesto »rafal«, »rafala«. Umesto »bosoar«[7], »buslar«. Umesto »dros«, »drus«[8]. Umesto »ploviti što bliže pravcu vetra«, »činiti pravac«. Umesto istegnuti uže«, »izdužiti«. Umesto »jači povetarac«, »nadvetrić«. Umesto »prečaga lengera«, »prag«. Umesto »brodski magacin«, »okno«. Takav je bio u početku ovog veka mornarski jezik na ostrvlju Lamanša. Ango bi se uzbudio kad bi čuo gde govori neki gernežanski pilot. Dok se svuda govorilo da se jedra ravnaju prema vetru, na ostvrlju Lamanša govorilo se da se »razastiru«. Nagla promena vetra zvala se »ludi vetar«. Sem ovde, nigde se više nisu upotrebljavala dva gotska načina vezivanja broda: ukršteni čvor i portugalski čvor. Samo se još tamo mogla čuti komanda: »Ture-Šok! Bose-Bit!« Mornar iz Granvila već je govorio »držač katarke« za drvo za koje namotava i vezuje konopac katarke, dok su mornari iz Sent-Obena i Sen-Samsona govorili »grlo čekrka«. Ono za što se u Sen-Malou kaže »nastavak«, u Sen-Elijeu zove se »magareće uho«. Mes Letijeri je tacno kao i vojvoda od Vivona konkavni deo mosta nazivao »ulegnućem«, a katranove makaze »pataras«. S tim

[7] *bossoir* = kuka, čiviluk od gvožđa ili drveta o kome visi lenger ili čamac sa strane broda. — Prev.

[8] Čelični kabl koji spaja krmu i točak. — Prev.

čudnim govorom u ustima Diken je tukao Ritera, Dige Truen Vasnera, a Turvil isprečio usred belog dana 1681. godine prvu galiju koja je bombardovala Alžir. Danas je taj jezik mrtav. Sasvim je drugačiji danas taj šatrovački jezik na moru. Dipre ne bi razumeo Sifrena.

Signalni jezik promenio se takođe. Velika je razlika između La Burdonova četiri plamena — crven, beo, plav i žut — i današnjih osamnaest zastava koje, istaknute dve po dve, tri po tri i četiri po četiri daju sedamdeset hiljada kombinacija za daleka sporazumevanja, nikad se ne iscrpljuju, niti zapinju i, da kažemo tako, predviđaju nepredviđeno.

IV
LjUBAV JE AHILOVA PETA

Mes Letijeri je važio kao retko dobar čovek, dobrodušan i prostosrdačan. Imao je onu divnu osobinu, poverenje, i to mu je bio nedostatak. Primao je obaveze na svoj način, svečano. Govorio je: »Dajem časnu reč bogu«. Kad se tako obaveže, gazi do guše. Verovao je u boga i ni u šta drugo. Ponekad je iz učtivosti išao u crkvu. Na moru je bio sujeveran.

Ipak nikada ni je ustuknuo pred olujom. U prirodi mu je bilo da ne obraća pažnju na ono što mu se protivi. Nije trpeo da mu se ma ko suprotstavi, pa ni okean. Smatrao je da sve treba da mu se pokorava. Ni brige ga ako mu se more odupire. Ono ima da se s tim pomiri. Mes Letijeri nije popuštao. Ne bi zastao nimalo više pred talasom koji se propinje nego pred susedom koji se opire. Što kaže, ne porekne. Što namerava, ispuni. Nije znao da poklekne ni pred olujom, ni pred opomenom. Nije se osvrtao ni na čije »ne«, pa dolazilo ono iz usta čoveka ili iz grmljavine oblaka. Prešao bi preko toga. Nije dopuštao da mu se ma šta odrekne. Otuda njegova tvrdoglavost u životu i neustrašivost na moru.

Voleo je da lično začinjava riblju čorbu, znajući dozu bibera i soli kao i potrebnu zelen, i uživao je isto toliko da je spravlja kao i da je jede. Ljudsko biće koje jugozapadni vetar preobrazi i koje otupi kad obuče redengot, koje s razbarušenom kosom na vetru liči na Žana Barta, a u cilindru na Džokrisa, koje je nespretno u gradu i čudno i strašno na moru, čija su leđa kao u amalina, a koje ne psuje

i retko se gnevi, čiji je glas vrlo blag, dok na moru grmi kroz trubu, seljak koji je pročitao Enciklopediju, Gernežanin koji je video revoluciju, vrlo učena neznalica, bez pobožnosti ali s raznim priviđanjima, s više vere u Belu damu nego u Bogorodicu, Polifemovog stasa, vetrokazove logike, Kolumbove volje, istovremeno bik i dete, nosa skoro pljosnatog, obraza razvijenih, usta sa svim zubima, izbrazdanog, morskoj steni sličnog lica, koje su talasi lizali a vetrovi se na njemu ukrštali četrdeset godina sa izrazom bure na čelu, tvrdog lika a blagog pogleda — to je mes Letijeri.

Bio je dvostruko zaljubljen: u Dirandu i Derišetu.

KNjIGA TREĆA

DIRANDA I DERIŠETA

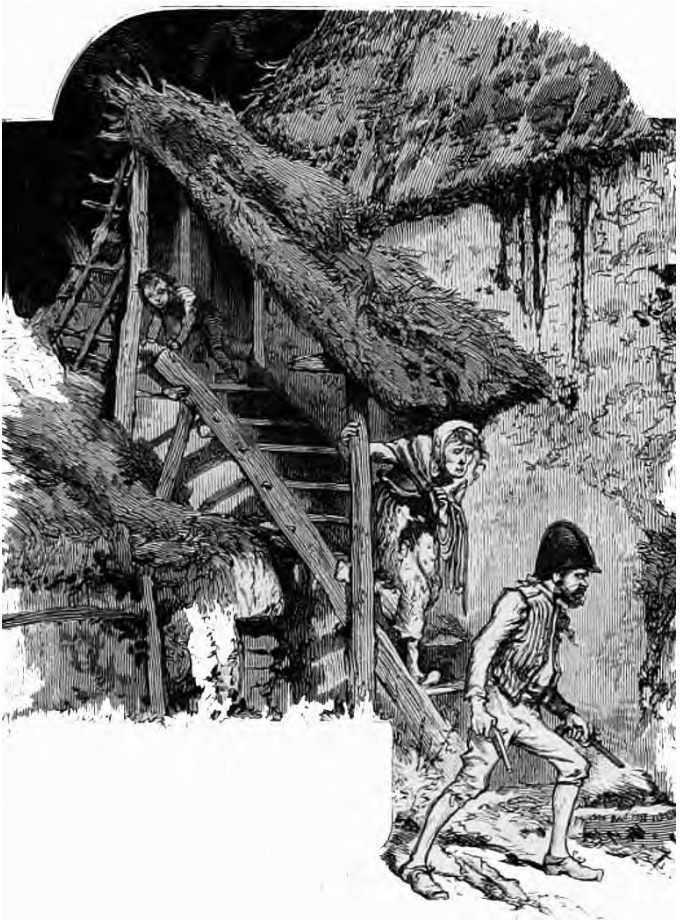

I
JEDNA ČAVRLjA A DRUGA DIMI

Možda je čovečije telo samo spoljašnost koja krije našu stvarnost. Telo skriva našu prosvećenost ili naše neznanje. Duša je stvarnost. Opšte uzevši naše je lice maska. Čovek krije u sebi stvarnog čoveka. Kad bismo mogli da vidimo tog čoveka sakrivenog i šćućurenog iza spoljašnosti koju zovemo telom, bili bismo prilično iznenađeni. Svakodnevno se greši u tome što se stvarno ljudsko biće ceni prema njegovoj spoljašnosti. Kad bismo, na primer, videli neku devojku onakvu kakva jeste, ličila bi na pticu. Ništa lepše od ptice u obliku devojke! Zamislite da je imate u svojoj kući, i to bi tada bila Derišeta. Divno stvorenje! Gotovo da joj se kaže: »Dobar dan, ptičice!« Ne vide se krila, ali se čuje cvrkutanje. S vremena na vreme peva. Po čavrljanju je ispod čoveka, po pevanju iznad. Tajnovitost je u tom pevanju. U devici se krije anđeo. Kad postane žena, anđeo odleti. Ali se kasnije vrati i donese majci jednu dušicu. Ona koja će postati majka, i dok očekuje taj život, zadugo je dete, devojčica dugo traje u devojci i tada je senica. Gledajući je čovek misli: »Hvala joj što ne odleti!« Slatko, blisko stvorenje, odomaći se u kući, prelazi s grane na granu, to jest iz sobe u sobu, ide tamo-amo, primiče se, udaljava se, gladi svoje perje, to jest češlja se, lupkara i šuška, čujete kako romori nešto što se ne da iskazati. Zapitkuje vas, odgovarate joj. Pitate je, ona cvrkuće. S njom se čavrlja. Čavrljanjem se odmara govor. Ima nečeg nebeskog u tom biću. Ono vam razgaljuje mračne misli. Zahvalni ste mu što je tako čilo, što je tako malo telesno, nedosežno i što je tako dobro te nije nevidljivo, a moglo bi, izgleda, da bude neopipljivo. Lepo, to je jedna potreba na ovom svetu. Ljupkost je najvažnija uloga na zemlji. Bez kolibrića šuma bi bila očajna. Širiti oko sebe radost, zračiti srećom, sjajiti u mraku, biti pozlata sudbine, biti dražesnost i skladnost, biti ljupkost znači biti na usluzi čoveku. Lepota mi je draga zato što je lepa. Izvesno dražesno biće opčinjava sve što je oko njega. Ono to ponekad i ne zna i tada je još uzvišenije. Njegovo prisustvo zrači, a blizina greje. Kad naiđe pored vas, zadovoljni ste, kad se zaustavi kraj vas, srećni ste. Kad ga gledate, osećate život. Ono je zora u ljudskom obliku. Ono nije samo prisustvo, a već i to je dovoljno, nego pretvara kuću u raj, kroz sve pore rajskim miljem odiše. Ushićava vas već time što

je pored vas. Ono zrači osmehom koji, ni sam ne znaš kako, smanjuje teret ogromnog lanca koji svi zajednički vučemo kroz život, i šta još da kažem nego da je to božanski osmeh. Derišeta je imala taj osmeh. Da kažemo još više: Derišeta je bila taj osmeh. Na nas više liči nas izraz nego naše lice. A više na nas liči naš osmeh nego naš izraz. Derišeta je bila Derišeta kad se smeši.

Žerseżani i Gernežani privlačni su ljudi. Žene, a naročito devojke, lepe su i čedne kao cveće. Udružile su se u tome saksonska belina i normanska svežina. Rumeni obrazi i plave oči. Njihov pogled ne seče. Ublažilo ga je englesko vaspitanje. Te bi bistre oči bile neodoljive kad bi se u njima pojavila pariska dubina. Pariz, srećom, nije još prodro među Engleskinje. Derišeta ni je bila Parižanka, ali ni Gernežanka. Rodila se u Sen-Pjer-Poru, ali ju je odgajio Letijeri. Vaspitao ju je da bude ljupka. I bila je.

Derišetin je pogled bio ravnodušan i nesvesno nametljiv. Možda nije znala šta znači reč ljubav, ali je volela da se ljudi u nju zaljubljuju. Bez zadnje namere. Nije mislila na udaju. Stari plemić-emigrant, koji se odomaćio u Sen-Samsonu, govorio je: »Ta mata potpaljuje srca«.

Derišeta je imala najlepše male ruke na svetu i noge tako isto, četiri muvine nožice, kako je to govorio mes Letijeri. Bila je sačinjena od dobrote i ljupkosti. Za svu porodicu i za sve bogatstvo imala je mes Letijerija, svoga strica. Živeti, u tome se sastojao sav njen rad. Nekoliko pesmica bio joj je sav duhovni dar. Umesto nauke, imala je lepotu, a umesto duhovitosti, nevinost. Srce joj se sastojalo od neznanja. Bila je ljupko lena kao Kreolka, a uz to naprasita i nesmotrena. Odlikovala se detinjski veselom zajedljivošću i naginjala je melanholiji. Nosila je donekle ostrvsko ruho, elegantno, ali neskladno, kao što su šeširi sa cvećem preko cele godine. Čelo joj je bilo naivno, vrat gibak i privlačan. Imala je kestenjastu kosu, belu kožu s ponekom pegom leti, velika zdrava usta i na ustima divan, opasan blistavi osmejak. Takva je bila Derišeta.

Poneki put uveče, pošto sunce zađe a more i noć se pomešaju i talasi zbog sumraka postanu stravični, u moreuz sen-samsonskog pristaništa, na zlokobno uzdignutim talasima, uplovi neka bezoblična masa, čudovišna silueta koja pišti i prska, rugoba koja

ropće kao životinja i puši kao vulkan, neka vista hidre koja bali u peni i zamagljuje za sobom, koja se probija ka gradu lupajući strašno perajima dok joj iz usta suce plamen. To je bila Diranda.

II
VEČITI OTPOR PREMA NOVOM

Godine 182... parobrod je bio čudesna novina u vodama Lamanša. To je dugo vremena uzbuđivalo čitavu normansku obalu. Danas se po deset parobroda ukrsti na pučini a da ih niko i ne pogleda. Jedva ako zainteresuju nekog naročitog znalca koji po boji dima razlikuje da li ovaj parobrod gori velški ugalj ili onaj njukastelski. Prođu i nikom ništa. Dobrodošli, ako pristaju, a zbogom, ako odlaze.

Manje je svet bio ravnodušan prema tom pronalasku u prvoj četvrtini ovog veka, a naročito su ostrvljani Lamanša popreko gledali na te mašine i njihov dim. Na tom čistunskom ostrvlju gde se zamerilo engleskoj kraljici što se porodila pod narkozom i tako oglušila o Bibliju, nazvali su parobrod »đavoljom lađom«. Onim dobrim ribarima, nekada katolicima potom kalvinistima, uvek pobožnima, taj je brod bio nalik na ploveći pakao. Neki domaći propovednik raspravljao je o tome pitanju ovako: »Sme li se dozvoliti da zajedno sarađuju vatra i voda koje je bog razdvojio? Zar to čudovište od gvožđa i vatre ne liči na Levijatana? Zar to ni je obnavljanje haosa u razmerama ljudske moći?« Nije to bilo prvi put da uspon napretka nazovu vraćanjem u haos.

Kada je u početku ovog veka Napoleon zatražio od akademije nauka mišljenje o parobrodu, ona je odgovorila: luda ideja, gruba pogreška, apsurdnost. Ne može da se zameri sen-samsonskim ribarima što su u pogledu nauke bili na istom stupnju s pariskim geometrima. Što se tiče vere, ne može da se zahteva od malog ostrva kao što je Gerneze da bude prosvećenije od velikog kontinenta kao što je Amerika. Kada je 1807. prvi Fultonov parobrod, pod Livingstonovim pokroviteljstvom, snabdeven Vatovom mašinom, koju su nabavili iz Engleske, s posadom i s još dva Francuza (Andre Mišo i njegov drug), izvršio prvo putovanje od Njujorka do Albanija, bio je slučajno sedamnaesti avgust. Tim povodom podigli su glas metodisti i njihovi propovednici su po svim kapelama proklinjali tu

mašinu, izjavljujući da je broj sedamnaest zbir od deset pipaka i sedam glava čudovišta iz Otkrovenja. U Americi su se protiv parobroda pozivali na čudovište iz Otkrovenja, a u Evropi na čudovište iz Geneze. U tome je bila sva razlika.

Naučnici su odbacili parobrod kao nešto nemoguće, sveštenici kao nešto bezbožno. Nauka ga je osudila, crkva ga proklela. Fulton je bio neki Lucifer. Prosti primorci usvajali su osudu zbog nelagodnosti koju im je pričinjavala ta novina. Verski stav prema parobrodu bio je ovaj: voda i vatra su odvojeni. Tu odvojenost naredio je bog. Ne treba razdvajati što je bog spojio, ne treba spajati što je bog razdvojio. Stav seljaka bio je ovaj: strah me je od toga.

Da bi se u to staro doba neko usudio na plovi parobrodom od Gernezea do Sen-Maloa, morao je da bude mes Letijerijevog kova. Samo je on kao slobodouman čovek mogao to da shvati i da kao odvažan mornar to i ostvari. Kao Francuz pojmio je, kao Englez izvršio.

Da ispričamo kako je to bilo.

III
RANTEN

Nekih četrdeset godina pre događaja o kome ovde pričamo, u pariskom predgrađu, nedaleko od gradskih zidina, između Foso-Lion i Tomb-Isoar, nalazila se jedna sumnjiva kuća. Bila je to usamljena straćara, a ponekad i razbojnička jazbina. Tu je sa ženom i detetom živeo nekakav čovek razbojničke prirode, bivši pisar zastupnika u Šatleu, koji je jednostavno postao lopov. Kasnije su ga izveli pred porotni sud. Bila je to porodica Ranten. U straćari na mahagonskoj komodi stajale su dve šolje od šarenog porcelana. Na jednoj je pisalo pozlaćenim slovima: »Uspomena na prijateljstvo«. Na drugoj: »Poklon iz poštovanja«. Dete je živelo u tom lopovskom ćumezu. Učilo je da čita, pošto su otac i mati pripadali poluburžoaziji. Vaspitavalo se. Bleda majka u ritama mahinalno je »vaspitavala« mališana, učila ga da sriče i prekidala taj posao da bi pomogla muža u nekoj zasedi, ili da bi se podala nekom prolazniku. Za to je vreme čitanka »Hristov krst« stajala otvorena na strani koju su čitali, a dete je zamišljeno sanjarilo pored nje.

Uhvaćeni na nekom zločinačkom delu, otac i majka su iščezli u tamničkom mraku. Dete je takođe nekud iščezlo.

Na svojim putovanjima Letijeri je sreo nekog pustolova kakav je i sam bio, izvukao ga je iz neke nezgode, učinio mu uslugu, zavoleo ga zbog toga, uzeo ga sobom, odveo ga u Gerneze, uverio se da je sposoban za obalsku plovidbu i uortačio se s njim. To je bio mali Ranten, koji je porastao.

Ranten je imao razvijen potiljak kao i Letijeri, široka pleća stvorena da nose teret, a bedra snažna kao u Herkula. On i Letijeri bili su podjednako razvijeni i istog držanja. Ranten višeg rasta. Ko bi ih s leđa video kako šetaju na obali, rekao bi da su braća. S lica je bilo drukčije. Sve što se kod Letijerija jasno izražavalo i otvoreno ispoljavalo, kod Rantena je bilo prikriveno. Ranten se držao oprezno. Bio je učitelj borenja, svirao je na harmonici, mogao je iz pištolja na dvadeset koraka da ugasi sveću, odlično je zadavao udarce pesnicom, recitovao je stihove iz Volterove Henrijade i tumačio snove. Znao je napamet Trenejev spis »Sendenijski grobovi«. Govorio je da ima veze s kalkutskim sultanom, »koga Portugalci zovu zamorin«. Da se mogao prelistati njegov mali beležnik koji je nosio sa sobom, našla bi se između ostalih i ova zabeleška: »U Lionu, u pukotini zida jedne od ćelija Sen-Žozefove tamnice sakrivena je turpija«. Govorio je polako i mudro. Izdavao se za sina jednog viteza iz Sen-Luja. Nosio je raspareno rublje koje je bilo obeleženo raznim slovima. Pokazivao se veoma osetljiv u pogledu časti: tukao se i ubijao je. Njegovom pogledu ništa nije moglo da umakne. Lukavstvo u snažnom telu, to je bio Ranten.

Letijerija je pridobio kad je jednom na nekom vašaru majstorski lupio »*cabeza de moro*«.

Na Gernezeu nije se znalo ništa o njegovim svakovrsnim pustolovinama. Kad bi se sudbine odevale, njegova bi nosila ruho pajaca. Video je sveta i probijao se kroz život. To je bio moreplovac koji je obišao svet. Bavio se raznim zanatima. Bio je kuvar na Madagaskaru, ptičar na Sumatri, general u Honolulu, verski novinar na ostrvima Galapagosa, pesnik na Umravuti, mason na Haitima. U tom svojstvu održao je u Gran-Goavu posmrtno slovo, od koga su mesni listovi sačuvali ovaj odlomak: »...Zbogom, divna dušo! Na plavom nebeskom svodu, kuda sad letiš, besumnje ćeš

susresti opata Leandra Gramo di Pti-Goav. Reci mu da si posle slavnih desetogodišnjih napora dovršio crkvu Ans-a-Vo! Zbogom, uzvišeni genije, uzore masonstva!« Kao što vidimo, masonska maska nije mu smetala da se pretvori u katolika. U prvom slučaju pridobijao je napredne ljude, a u drugom svešteničkі red. Izdavao se za čistokrvnog belca i mrzeo je crnce, a sigurno bi se udvarao Suluku. Godine 1815. bio je član rojalističke bande u Bordou. Tada je kitio glavu velikom belom rojalističkom perjanicom. Proveo je svoj vek a da se nikad nije znalo gde je: nestane, pojavi se, pa ga opet nestane. To je bio nevaljalac sličan železničkom fenjeru koji čas sine, čas se ugasi. Znao je turski. Umesto »pogubljen« govorio je »nebosies«. Robovao je u Tripolisu kod nekog taleba i naučio turski pod batinom. Posao mu se sastojao u tome da vernima uveče pred džamijom čita Koran ispisan na drvenim pločicama ili na kamiljoj plećki. Verovatno je bio otpadnik-poturčenjak.

Bio je spreman na sve. I na najgore.

Prsne u smeh i u isto se vreme namršti. Govorio je: »U politici cenim samo ljude na koje niko ne može da utiče«. Još je govorio: »Ja sam za običaje«. Govorio je: »Treba piramidu ponovo postaviti na svoju osnovu«. Bio je vesele prirode i srdačan. Oblik njegovih usta opovrgavao je ono što je govorio. Nozdrve su mu ličile na njušku. Na uglu oka bilo mu je raskršće bora, gde su se sticale sve mračne misli. Samo se na tom mestu odavala tajna njegovog izraza. Zulufi su mu ličili na orlovske kandže. Lobanja mu je bila niska a široka. Uho nakazno, zakrčeno dlakama i kao da je htelo reci: »Ne govorite zveri koja živi u ovoj pećini«.

Jednog dana na Gernezeu više nisu znali šta se dogodilo s Rantenom.

Letijerijev je ortak »dunuo« i ortačku kasu ostavio praznu.

U kasi je besumnje bilo i Rantenovog novca, ali i Letijerijevih pedeset hiljada franaka.

U svom zanatu obalskog mornara i brodskog drvodelje Letijeri je za četrdeset godina poštenog rada zaradio sto hiljada franaka. Ranten mu je odneo polovinu.

Poluupropašćen Letijeri nije klonuo duhom već je odmah preduzeo mere da ponovo stane na noge. Valjani ljudi mogu da izgube imovinu, ali ne i hrabrost. Bas u to vreme počelo se govoriti

o parobrodima. Letijeriju pade na pamet da upotrebi Fultonovu mašinu, mada je toliko napadaju, i da parobrodom veže normansko ostrvlje s Francuskom. Bacio je sve na tu kartu. Posvetio je tome ostatak života. I šest meseci posle Rantenovog bekstva isplovila je iz začuđenog sen-samsonskog pristaništa lađa koja se pušila kao da je planuo požar na moru. To je bio prvi parobrod koji je plovio Lamanšom.

Bilo je objavljeno da će taj brod, koji ljudska mržnja i prezir nazvaše »Letijerijeva galija«, vršiti redovan saobraćaj između Gernezea i Sen-Maloa.

IV
JOŠ O VEČITOM OTPORU PREMA NOVOM

Razume se da je početak bio vrlo težak. Svi vlasnici jedrenjaka koji su plovili od gernežanskog ostrva do francuske obale ustadoše protiv parobroda. Napali su tu povredu Svetog pisma i svog monopola. Neke su crkve grmele. Časni otac Eliu nazvao je parobrod »raskalašnošću«. Objavili su da samo jedrenjak odgovara verskim propisima. Jasno su videli đavolje rogove na glavama volova koje je parobrod dovozio i iskrcavao. Negodovanje nije trajalo suviše dugo. Malo pomalo pa se uvidelo da su volovi stizali odmorniji, bol je se prodavali, da je meso boljeg kvaliteta a ljudi se manje izlagali opasnostima na moru. Uvidelo se da je plovidba jevtinija, da je sigurnija, kraća i da se odlazi i dolazi na vreme. Uvidelo se da je i riba stizala svežija, jer je manje putovala, i da je obezbeđen prevoz viška od ribolova na francusko tržište, što se često dešavalo na Gemezeu. Ista je stvar bila s maslom od divnih gernežanskih krava, jer je to maslo brže prevaljivalo put na đavoljem brodu nego na jedrenjaku i nije ništa gubilo od kvaliteta, tako da su ga počeli tražiti i Dinan i Sen-Brie i Ren. Najzad se uvidelo da je blagodareći Letijerijevoj galiji putovanje postalo sigurnije, saobraćaj redovniji, odlazak i povratak laki i brzi, saobraćaj uvećan, tržišta umnožena, trgovina proširena i valjalo se pomiriti s đavoljim brodom koji vređa Bibliju a bogati ostrvo. Nekoliko slobodoumnijih ljudi u izvesnoj meri odobravalo je parobrod. Gospođin Landoa, zapisničar, odao je svoje priznanje parobrodu. U tome se pokazao nepristrastan, jer nije mario

Letijerija. Prvo, što je Letijeri imao titulu mes, a Landoa samo sier. Potom, mada je obavljao dužnost zapisničara u Sen-Pjer-Poru, živeo je kao parohijan Sen-Samsona, a u parohiji su važili samo njih dvojica — on i Letijeri — kao ljudi bez predrasuda, pa je bilo sasvim prirodno da se ne trpe. Ista misao razdvaja.

Ipak je sier Landoa bio pošten pa je odobravao parobrod. Drugi su se pridružili gospodinu Landoa. Činjenica je neosetno osvajala. Činjenice su kao plima. S vremenom i uspehom koji je rastao, s očiglednim uslugama koje je brod vršio i pošto se opšte blagostanje povećalo, došao je dan kada se sav svet, sem nekoliko izuzetaka, divio Letijerijevoj galiji.

Danas bi joj se manje divili. Toj lađi od pre četrdeset godina smejali bi se današnji brodograditelji. Jer to čemu su se nekad divili bila je nagrda. Čudesni brod bio je bogalj.

Odnos između Papinovog parobroda, kojim je on manevrisao na Fildi 1707, i naših savremenih velikih prekookeanskih parobroda istovetan je s odnosom između danske barke na vesla, koju su našli punu kamenih sekira, strela i topuza u morskom mulju kod Uester-Satrupa i smestili je u flensbursku većnicu, i broda s tri mosta, dugačkog dvesta stopa a pedeset širokog, čija je katarka imala križ od sto petnaest stopa, čija je tonaža iznosila tri hiljade tona, koja je nosila hiljadu i sto ljudi, sto dvadeset topova, deset hiljada đuladi, sto pedeset sanduka karteča, a sa svake strane, kada je borba, izbacivala po tri hiljade tri stotine funti gvožđa, i koja je kad brodi razvijala pet hiljada šest stotina kvadratnih metara platna.

Sto godina, od 1707. do 1807, razdvaja prvi Papinov od prvog Fultonovog broda. Letijerijeva galija predstavljala je svakako napredak prema tim počecima, ali je i sama još bila početak. Pa ipak je bila remek-delo. Svaki naučni embrion ima dva lika: kao fetus, čudovište, kao klica, veličanstvenost.

V
ĐAVOLjI BROD

Na Letijerijevoj galiji katarka nije stajala na rezultanti vetrova, ali to nije bio njen nedostatak, jer brodogradnja tako propisuje. Uostalom, brodu na parni pogon jedra su sporedna. Usto je

parobrod skoro neosetljiv na jedra koja mu se stave. Galija je bila vrlo kratka, vrlo obla, jako zgurena. Prednji i srednji deo širok. Ali smelost u brodogradnji nije išla dotle da je sagradi lakšom. Imala je izvesne nedostatke i izvesna preimućstva stare trbušaste trgovačke lađe.

Malo se klatila uzdužno, ali mnogo bočno. Kajute za točkove bile su vrlo visoke. Za svoju dužinu imala je suviše jake mosne grede. Glomazna mašina zauzimala je mnogo prostora. A da bi brod mogao da primi veliki tovar, strane brodskog korita bile su preterano izdignute. Zbog toga je galija imala nedostatke starih rečnih brodova, mešovitog modela, koje treba podseći da bi se osposobili za more. Pošto je bila kratka, trebalo je da se lako obrće, jer je vreme obrta srazmerno dužini broda. Ali težina joj je oduzimala to preimućstvo. Kljun joj je bio isuviše širok, te je zato sporije plovila, pošto je otpor vode srazmeran gazu i kvadratu brzine. Prednji deo bio je uspravan, što ne bi bila greška danas, ali tada je vladala utvrđena praksa da se prednji deo nagne za četrdeset pet stepeni. Sve su krivine korita bile dobro sklopljene, ali nedovoljno duge za taj nagib i naročito za paralelnost s prizmom istisnute vode, koja uvek treba da bude odbacivana sa strane. Za vreme oluja gazila je isuviše čas prednjim, čas zadnjim delom, što je ukazivalo na grešku u težištu. Pošto se teret zbog glomazne mašine nije nalazio tamo gde je trebalo da bude, težište je često prelazilo iza velike katarke i tada je trebalo da se drži pare a ne da se oslanja na velejedro, jer u tom slučaju velejedro deluje na brod da on skrene umesto da se drži pravca vetra.

Kad se brod nađe u blizini vetra, postojala je mogućnost da se popusti užad na velejedru. Na taj način vetar se ustali na zategnutim pramčanim jedrima, a velejedro ne deluje više kao jedro zadnjeg dela broda. To je težak manevar. Krmilo je bilo starinsko, ne s točkom kao danas, nego s polugom koja se okretala na šarkama pričvršćenim za trupac na osovini, i pokretalo se jednim vodoravnim balvanom koji prolazi preko drvene grade na zadnjem delu broda. Dva čamca visila su o čivilucima broda. Brod je imao četiri kotve: veliku kotvu, pomoćnu kotvu i po jednu sa svake strane zadnjeg dela broda.

Te su se četiri kotve prema potrebi spuštale na lancima pomoću velikog čekrka na zadnjem delu ili malog na prednjem delu broda. U to vreme automatski čekrk još nije bio zamenio ručni s vratilom. Pošto je imao svega po jednu kotvu s desna i s leva, brod nije mogao da se učvrsti sa svih strana, pa je bio nemoćan prema izvesnim vetrovima. Ipak je u tom slučaju mogao da se pomogne pomoćnom kotvom. Plovci, koje je brod imao, bili su normalni i izrađeni tako da su mogli da nose lance od kotve i da plove na površini. Brod je bio dovoljno velik. U slučaju potrebe mogao je da posluži kao veća lađa. Bio je dovoljno jak da izvlači glavnu kotvu. Brod je delom bio opremljen lancima, što je predstavljalo novinu. Lanci su se pokazali gipki i pokretni kao užad i zatezali se isto tako dobro. Katarkama se nije moglo ništa zameriti, mada je njihova uloga sporedna. Dobro stegnuti i izdvojeni palamarski čvorovi na katarci i na križu gotovo se nisu ni primećivali. Drvena grada bila je jaka i gruba, pošto parobrod ne zahteva tako fino drvo kao jedrenjak. Brod je plovio brzinom od dve milje na sat. U slučaju kvara mogao je lako da se izbaci iz pravca vetra. Takva kakva je bila, Letijerijeva galija dobro se snalazila na moru, ali joj je nedostajao oštar kljun da seče vodu i nije se moglo reći da je njena izrada bila baš lepa. Osećalo se da se njome ne bi moglo lako rukovoditi za vreme kakve opasnosti kao što je podvodna stena ili ciklon. Krkotala je kao neka glomazna naprava. Kada je plovila, škripala je kao nova cipela.

Taj je brod bio više udešen za teret nego za putnike, više za trgovinu nego za rat. Primao je mali broj putnika. Prevoz stoke iziskivao je težak i posebno složen utovar. Volove su utovarivali na dno broda, a to nije bilo lako. Danas ih utovaruju na predmošće. Kajute za točkove Letijerijevog đavoljeg broda bile su obojene u belo, korito do vodene crte u boju plamena, a ostatak broda u crno, prema ružnom običaju tog stoleća.

Prazan, gazio je sedam stopa, sa tovarom četrnaest.

Mašina je bila snažna. Raspolagala je jednom konjskom snagom na tri tone, a to je skoro snaga remorkera. Točkovi su bili dobro smešteni, nešto ispred težišta broda. Mašina je imala maksimalni pritisak od dve atmosfere. Trošila je mnogo uglja, mada je imala kondenzator i ventil. Nije imala regulator zbog nestabilne tačke oslonca, ali dopunjavala ga je, kako se to još i danas radi,

dvostrukim aparatom na kome su se smenjivale dve manivele učvršćene na krajevima poluge tako da uvek jedna radi dok druga miruje. Cela mašina počivala je na ploči od livenog gvožđa, tako da i pri jačem kvaru broda udari talasa nisu mogli da joj poremete ravnotežu, i kada se korito broda deformiše, mašina zadrži svoj oblik neporemećen. Da bi mašina bila još čvršća, nameštena je glavna poluga blizu cilindra i na taj način centar oscilacije klatna prenet sa sredine na kraj. Otada su pronađeni cilindri koji se klate, pa su poluge kao suvišne ukinute. Ali u ono vreme poluga blizu cilindra bila je poslednja reč mašinske tehnike. Kazan je bio podeljen na pregrade i snabdeven pumpom. Točkovi su bili vrlo veliki i tako su smanjivali gubitak snage, a dimnjak se dizao visoko pa je jače vukao. Ali veličina je izlagala točkove udarima talasa, a visina odžak udarima vetra. Lopate poređane na periferiji točkova bile su drvene s gvozdenim kukama i glavčinama od livenog gvožđa, začudo tako dobro ukovani točkovi mogli su da se skidaju. Brzina u središtu lopata bila je samo za šestinu veća od brzine broda. U tome je i bio nedostatak tih točkova.

Usto je i drška na maniveli bila suviše duga, a fijoka je sa suviše trenja odašiljala paru u cilindar. U ono vreme ta je mašina izgledala divna, i odista je bila divna.

Mašinu su iskovali i sklopili u Francuskoj, u fabrici gvožđa u Bersiju. Donekle ju je mes Letijeri izumeo i izmislio. Mehaničar koji ju je sagradio prema Letijerijevom nacrtu, umro je. Pa je tako mašina ostala kao jedini primerak i nije ju bilo moguće zameniti. Crtač je ostao, ali majstora nije više bilo.

Mašina je plaćena četrdeset hiljada franaka.

Galiju je načinio lično Letijeri na velikom pokriven-om brodogradilištu koje se nalazilo u blizini prve kule između Sen-Pjer-Pora i Sen-Samsona. U Bremen je išao da kupi drvo. Na tom poslu on je do kraja uložio svu svoju umešnost brodskog drvodelje. Njegova sposobnost videla se po okviru broda, čiji su spojevi bili uski i jednaki, prekriveni sarangustiom, indijskim kitom boljim od smole. Oblaganje podvodnog dela ekserima širokih glava bilo je dobro izvedeno. Letijeri je premazao bitumenom i podvodni deo broda. Da bi ublažio oblinu korita za prednju katarku pričvrstio je jedan deo za dopunska jedra, što mu je omogućilo da četvrtastom

jedru doda još jedno. Na dan spuštanja broda u more rekao je: »Evo me na vodi!« Videlo se da je galija uspela.

Slučajno ili namerno, brod je spušten 14. jula. Tog dana, uspravljen na palubi između dve kajute za točkove, Letijeri upre pogled u more i dovikne: »Red je na tebe! Parižani su osvojili Bastilju, a mi sada tebe!«

Letijerijeva galija plovila je jednom nedeljno od Gernezea u Sen-Malo. Polazila je utorkom izjutra a vraćala se petkom uveče, uoči pazarnog dana. Bila je najsnažniji primerak od svih šalupa na celom ostrvlju i pošto je kapacitet odgovarao dimenzijama u pogledu produktivnosti i doprinosa, njeno jedno putovanje vredelo je četiri putovanja običnog jedrenjaka. Otuda velika korist. Glas jednoga broda zavisi od veštine njegovog utovara i rasporeda tovara. Letijeri je u tome bio majstor. Kad više nije mogao da radi na moru, obučio je jednog mornara koji ga je zamenio. Posle dve godine parobrod je godišnje davao sedam sto pedeset livri sterlinga čistog prihoda, to jest osamnaest hiljada franaka. Livra sterlinga vredela je u Gemezeu dvadeset četiri franka, u Engleskoj dvadeset pet, u Žerseu dvadeset šest. Zamršenost je manja nego što izgleda. Posredi je bila bankarska računica.

VI
LETIJERI POSTAJE SLAVAN

»Galija« je napredovala. Mes Letijeri je nazirao čas kada će postati gospodin. Na Gemezeu se ne postaje tako lako gospodin. Duge su to stepenice uz koje se treba uspeti da od običnog čoveka postane gospodin. Početni ili prvi stepen prosto je ime, recimo Petar. Drugi stepen zatim je vezen (sused) Petar. Potom, treći stepen je čika Petar, onda kao četvrti stepen — sier Petar. Peti je mes Petar i šesti, sasvim gore, gospodin Petar.

Te lestvice polaze od zemlje i penju se u nebo. Na njima su poređani svi stepeni engleske hijerarhije. Evo sve sjajnijih stepena: iznad gospodina (džentlmena) dolazi eki, iza ekia vitez, onda baronić, zatim lord, pa baron, potom vikont, zatim grof, potom markiz, zatim vojvoda, pa per Engleske, potom princ kraljevske krvi, onda kralj. Te se lestvice penju od naroda do buržoazije, od

buržoazije do baronstva, od baronstva do perstva, od perstva do kraljevstva.

Blagodareći Letijerijevoj ćudi, blagodareći pari, mašini i đavoljem brodu, mes Letijeri postao je ličnost. Da bi sagradio »galiju«, morao se zadužiti. I zadužio se u Bremenu, zadužio se u Sen-Malou. Ali je svake godine otplaćivao jedan deo duga.

Pored toga kupio je na otplatu lepu, potpuno novu kuću od kamena na samom ulazu u pristanište Sen-Samson, između mora i bašte. Na uglu kuće ispisano je njeno ime: Le Brave. Same pristanišne zidine sačinjavale su jedan deo lica kuće Le Brave. Naročito su upadala u oči dva reda prozora: jedan na severnoj strani prema bašti punoj cveća, drugi na južnoj prema okeanu. Tako je ta kuća imala dva lica: jedno okrenuto olujama, drugo ružama. Reklo bi se da su ta dva lica kuće bila namenjena za dva žitelja: Letijerija, koji voli more, Derišetu, koja voli cveće.

Kuća Le Brave bila je popularna u Sen-Samsonu, jer je i sam mes Letijeri postao na kraju popularan. Ta mu je popularnost dolazila nešto zbog dobrote, zbog odanosti i hrabrosti, nešto zbog priličnog broja ljudi koje je spasao, a najviše zbog toga što je u svom poslu uspeo, i najzad zbog toga što je iz pristaništa Sen-Samson započela parobrodska plovidba koju je on osnovao. Videći, najzad, da je đavolji brod unosna stvar, glavni grad Sen-Pjer tražio ga je za svoje pristanište, ali Letijeri se čvrsto držao Sen-Samsona. To mu je bilo rodno mesto. »Odatle sam se otisnuo na more«, govorio je. Zato je bio neobično popularan u svom mestu. Kao posednik koji plaća porez postao je, kako se to u Gemezeu kaže, žitelj. Doživotno je imenovan za člana parohijskog veća Dvanaestorice. Taj siroti mornar uspeo se na pet od šest stepenika gernežanskog društvenog reda. Postao je mes. Približio se gospodinu, i ko zna, možda će čak i njega preći. Ko zna, možda će se moći jednog dana u gernežanskom godišnjaku, u rubrici građanstvo i plemstvo da pročita i ovaj visoki naziv: Letijeri, ekie?

Ali mes Letijeri je prezirao sujetu, ili, bol je reći, on nije znao za nju. Osećao je da je od koristi i to mu je pričinjavalo radost. Vise je voleo da bude potreban nego popularan. Rekli smo da je imao samo dve ljubavi, pa prema tome i samo dve ambicije: Dirandu i Derišetu.

Bilo kako bilo, igrao je na morskoj lutriji i dobio premiju.

Premija je bila Diranda koja plovi.

VII
KAKAV KUM, TAKVO I KRŠTENjE

Pošto je dovršio parobrod, Letijeri ga je krstio. Nazvao ga je »Diranda«. »Diranda« — tako ćemo ga odsad zvati. Neka nam takođe bude dozvoljeno, bez obzira na pravopisne običaje, da ne stavljamo znake navoda uz reč »Diranda«, poštujući na taj način misao mes Letijerija, za koga je Diranda predstavljala skoro živo biće.

Diranda i Derišeta isto su ime. Derišeta je deminutiv. Deminutiv je vrlo uobičajen na zapadu Francuske.

Sveci na selu često nose svoje ime sa svim deminutivima i augmentativima. Mislilo bi se da ih ima više onde gde se radi samo o jednom. Često se pod raznim imenima svetaca i svetica krije jedno isto lice: Liza, Lizeta, Eliza, Izabel, Lizbet, Beci — sve je to ustvari Elizabet. Verovatno je da su Mau, Maklu, Malo i Magloar jedan isti svetac. Uostalom, sasvim je svejedno.

Sveta Diranda svetica je iz Angumoa i iz Šarante. Da li je ona doista sveta? To je stvar bolandista[9]. Sveta ili ne, njoj su posvetili priličan broj crkvica.

Kad je Letijeri kao mlad mornar bio u Rošforu, upoznao je tu sveticu, verovatno u licu neke lepe Sarantkinje. Možda one mlade radnice s lepim noktima. Još se dobro toga sećao, pa je to ime davao onima koje je voleo: Diranda galiji, Derišeta devojci.

Bio je otac jednoj, a stric drugoj.

Derišeta je bila ćerka njegovog brata. Nije imala ni oca ni majke. On ju je usvojio. Zamenio joj i oca i majku.

Derišeta mu nije bila samo sinovica već i kumče. On ju je krstio. On joj je našao zaštitnicu, svetu Dirandu, i ime Derišeta.

Već smo rekli da se Derišeta rodila u Sen-Pjer-Poru. Upisana je u parohijske matične knjige.

Sve dok je sinovica bila mala a stric siromah, niko nije obraćao pažnju na ime Derišeta. Ali kad je devojče postalo mis a mornar

[9] Bolandisti su Bolandovi sledbenici koji vode istoriju i popis svetaca. — Prev.

džentlmen, ime Derišeta paralo je uši. Ljudi su se počeli čuditi. Pitali su mes Letijera: »Što Derišeta?« Odgovarao je: »Takvo joj je ime«. Vise puta pokušavali su da je prekrste. Nije dozvolio. Jednog dana neka lepa dama iz višeg sveta u Sen-Samsonu, žena bogatog čoveka koji nije više radio, reče mes Letijeru : »Odsada ću vašu sinovicu zvati Nansi«. »A što ne Lon-l-Solnije?« — odgovorio je. Lepa dama bila je uporna i sutradan mu reče: »Mi odista ne želimo da se ona zove Derišeta. Našla sam za vašu sinovicu lepo ime: Marijana«. Mes Letijeri je odgovorio: »Stvarno lepo ime, ali sastavljeno od dve ružne životinje: muž i magarac«[10]. Ostao je pri svome: Derišeta.

Pogrešili bismo kad bismo na osnovu njegovih reći zaključili da nije hteo da uda svoju sinovicu. Besumnje je hteo da je uda po svom ćefu. Smatrao je da joj je potreban muž koji će umeti da radi a ona da uživa. Voleo je crne ruke u čoveka a bele u žene. Da ne bi Derišeti ogrubele njene lepe ruke, vaspitao ju je da bude gospođica. Uzeo joj je učitelja muzike, nabavio klavir i malu biblioteku, a i malo konca i iglu u ručnoj korpi. A ona je više čitala nego šila i više svirala nego čitala. Mes Letjeri je hteo da bude takva. Zahtevao je od nje samo da bude dražesna. Odgojio ju je tako da bude pre cvet nego žena. Ko je proučavao mornare, taj će to razumeti. Grubost voli nežne stvari. Da bi sinovica ostvarila stričev ideal, trebalo je da bude bogata. Tako je mislio Letijeri. U tu svrhu je radila njegova velika pomorska mašina. Stavio je u zadatak Dirandi da osigura miraz Derišeti.

VIII
ARIJA BONI DUNDE

Soba s dva prozora u kojoj je boravila Derišeta bila je najlepša u kući Le Brave, s nameštajem od mahagonija kupinove boje i krevetom sa zavesama u belim i zelenim kockama. Soba je imala pogled na baštu i na visok breg gde je bio zamak Val. S druge strane brega bila je Bi d'la Ri.

U toj sobi bio je smešten Derišetin klavir s notama. Uz pratnju klavira pevala je svoju omiljenu ariju, melanholičnu škotsku

[10] *Marianne* je žensko ime u Francuskoj i izgovara se »*Marian*«, što se da raščlaniti na »*mari*« = muž i »*âne*« — magarac. — Prev.

melodiju Boni Dunde. Sva seta večeri treperila je u toj ariji, a sva radost zore u njenom glasu. To je bila prijatno čudna suprotnost. »Mis Derišeta je za klavirom« — uzvikivali bi. I prolaznici u podnožju brega katkad bi se zaustavljali pored ograde na bašti koja je pripadala kući Le Brave da slušaju tako svež glas i tako tužnu pesmu. Trčkarajući po kući Derišeta je oličavala kućnu radost. Zračila je u kući večitim prolećem. Bila je to zgodna devojka, ali više lepa nego što je zgodna i više ljupka nego što je lepa. Dobre stare pilote, Letijereve prijatelje, podsećala je na onu princezu iz vojničke i mornarske pesme »koja je bila toliko lepa da je kao takva važila u puku«. Mes Letijeri je imao običaj da kaže: »Kosa joj je kao runo«.

Bila je dražesna još od malena. Istina, njen nos je dugo zadavao brigu, ali pošto je maloj svakako bilo suđeno da bude lepa, sve se na kraju dobro svršilo: za vreme rašćenja nos se nije suviše izdužio, niti se pak smanjio, i kad je porasla, ostala je i dalje dražesna.

Strica je uvek zvala »oče«.

Dozvoljavao joj je da ponešto radi u bašti i u kući. Sama je zalivala leje ruža, purpurnih divizmi, dugovečnog floksa i baštenske zečije stope. Galija je i roze krepis i roze oksalis. Koristila je podneblje ostrva Gernezea koje je vrlo pogodno za gajenje cveća. Kao svuda, i u njenoj bašti bilo je aloja i, što je mnogo teže, uspela je da odgaji nepalsku patentilu.

Svoj mali povrtnjak znalački je obrađivala. Tu su se redali spanać, rotkvice, grašak. Znala je da seje danski karfiol i prokelj, pa da ih presadi u julu, belu repu u avgustu, cikoriju salatu u septembru, okrugli paškanat ujesen i repušac uzimu. Mes Letijeri joj je dopuštao tu zabavu, ali pod uslovom da ne preteruje s motikom i grabuljama i naročito da sama ne rastresa đubre. Najmio je dve služavke da joj pomažu, po imenu Gras i Dus, a to su gernežanska imena. Gras i Dus radile su u kući i u bašti i njihove ruke mogle su da budu crvene.

Što se tiče mes Letijerija, on je stanovao u jednom sobičku prema moru, uz veliku dvoranu u prizemlju, gde su bila ulazna vrata i gde su se završavale razne kućne stepenice. U sobi se nalazio sledeći nameštaj: jedna mornarska postelja-ljuljaška, kronometar i lula. Bio je tu i sto sa stolicom.

Tavanica od greda bila je okrečena, zidovi takođe. Desno od vrata bila je prikucana lepa pomorska karta ostrvlja u Lamanšu, na kojoj je pisalo: *W. Faden, 5, Charing Gross. Geographer to his Majesti.* Levo od vrata bila je raširena i prikucana velika marama na kojoj su bojom bili izrađeni znaci svih mornarica sveta, i u ci jim su uglovima bile zastave Francuske, Rusije, Španije i Amerike, a na sredini zastava Engleske.

Dus i Gras bila su, blago rečeno, dva obična stvorenja. Dus nije bila zla a Gras nije bila ružna. Njihova opasna imena[11] nisu ih odvela u zlo. Dus, neudata, imala je »ljubavnika«. Na ostrvlju Lamanša, ta je reč uobičajena. Praksa takođe. Te dve devojke radile su kao neka kreolska posluga, to će reći odlikovale su se sporošću koja je svojstvena kućnoj posluzi na normanskom ostrvlju. Gras, koketna i lepa, stalno je gledala na pučinu sa izvesnim nespokojstvom kao u mačke. To je dolazilo otud što je i Gras kao i Dus imala ljubavnika, ali kažu, i muža mornara, pa se plašila njegovog povratka. Ali nas se to ne tiče. Razlika između njih bila je u tome što bi u nekoj drugoj kući koja nije toliko ozbiljna i toliko čedna Dus ostala služavka, a Gras bi postala inoča. Ali te Grasine sposobnosti propadale su pored device kao što je bila Derišeta. Uostalom, Dusine i Grasine ljubavi bile su tajne. Ništa od njih nije doprlo do mes Letijerija i ništa se od njih nije odrazilo na Derišeti.

Dvorana u prizemlju, odžaklija s kaminom, oko koga su bili nameštеni stolovi i klupe, služila je poslednjeg stoleća za tajne sastanke prognanih francuskih protestanata. Na golom kamenom zidu visio je samo jedan ram od crnog drveta s uramljenim pergamentom na kome su bila ispisana viteška dela Benina Bosijea, arhiepiskopa iz Moa. Nekolicina bednih parohijana koje je taj orao[12] progonio posle ukidanja Nantskog ukaza, a koji su se sklonili na Gerneze, okačili su taj ram kao svedočanstvo. S njega su mogle da se pročitaju, ukoliko bi uspelo odgonetnuti nezgrapan rukopis i pobledelo mastilo, sledeće malo poznate činjenice:

— Dvadeset devetog oktobra 1685. porušeni su hramovi u Marserfu i Nanteju, po odobrenju kraljevom a na zahtev episkopa

[11] Na francuskom. *Douce* = slatka i *Grace* = mila. — Prev.

[12] Bosije je dobio nadimak Orao, i na to misli Igo, samo ga iz nipodaštavanja piše malim slovom. — Prev.

iz Moa. Drugog aprila 1686. uhapšeni su Komar otac i Komar sin zbog vere, i to na zahtev arhiepiskopa iz Moa. Kad su Komari pušteni, odrekli su se vere. Dvadeset osmog oktobra 1699. arhiepiskop iz Moa šalje Pončartrenu poruku i ukazuje mu na potrebu da gospođice Šaland i Nevil, koje su protestantske vere, uputi u zavod Novih katolikinja u Parizu. Sedmog jula 1703. arhiepiskop iz Moa zatvorio je uz pristanak kaljev Bodena i njegovu ženu, rđave katolike iz Fiblena.

Na dnu dvorane, do ulaza u Letijerijevu sobu, nalazio se mali prostor ograđen daskama, koji je nekada služio kao kalvinistička propovedaonica. Tu je sada smešten, blagodareći jednoj pregradi s prozorčetom, biro parobroda, to jest Dirandin, kojim je lično rukovodio mes Letijeri. Na starom hrastovom pultu stajao je, umesto Jevanđelja, blagajnički tefter s rubrikama »rashod« i »prihod«.

IX
ČOVEK KOJI JE PROZREO RANTENA

Dok je god mes Letijeri mogao da plovi, upravljao je Dirandom i na parobrodu sem njega nije bilo ni drugog zapovednika ni drugog pilota. Ali kucnuo je čas kad je mes Letijeri morao da uzme zamenika, kao što smo to već napomenuli.

Izabrao je siera Klubena iz Tornvala, ćutljivog čoveka. Sier Kluben je na celom primorju uživao glas poštenjačine. Bio je to Letijerijev alter ego i njegov namesnik.

Mada je sier Kluben više ličio na notara nego na mornara, važio je ipak kao retko sposoban moreplovac. Priroda ga je obdarila darom koji iziskuje stalno promenljive opasnosti. Bio je majstor za utovar, savestan jarbolar, učeni kotvar, snažan krmanoš, mudar pilot i odvažan kapetan broda. Bio je obazriv i ponekad je u toj obazrivosti išao dotle da je činio ono što drugi ne bi smeo, a to je veliko preimućstvo za jednog mornara. Bojao se onog što je verovatno a nagonski je osećao ono što je moguće, i to ga je dopunjavalo. Pripadao je onim mornarima koji se odmereno suprotstavljaju opasnostima i koji umeju da se snađu u svakom teškom položaju. Na moru se osećao onoliko siguran koliko more uopšte dozvoljava mornaru da bude siguran. Pored toga sier Kluben

je bio odličan plivač. Ubrojao se u one prekaljene plivače na moru koji mogu da ostanu na talasima koliko hoće. Zapliva na Žerseu od Avr-de-Pa, pređe Koletu, obiđe Ermitaž i zamak Jelistaveta i posle dva sata opet dopliva na polaznu tačku. Bio je iz Tortvala i verovalo se da je često preplivavao opasan prostor od Hanoe do rtića Plenmon.

Letijeri je cenio Klubena najviše zbog toga što mu je ovaj, prozrevši Rantena, ukazao na nepoštenje tog čoveka i rekao: »Ranten će vas pokrasti«. Tako je i bilo. Letijeri je više puta, istina na sitnim stvarima, proverio Klubenovo poštenje koje je bilo savršeno savesno. Na osnovu toga poverio mu je svoje poslove. Mes Letijeri je govorio: »Tolika savesnost zaslužuje puno poverenje«.

X
POVESTI S DALEKIH PUTOVANjA

Mes Letijeri nije mogao da se privikne na građansko odelo pa je stalno nosio mornarsko, i to radije mornarsku nego pilotsku bluzu. Derišeta se na to ljutila. Ništa lepše od dražesnog besa. Grdila je uz osmejak: »Pih, tatice, smrdite na katran!« I ljupko bi ga udarila dlanom po širokim plećima.

Čudnih je povesti taj dobri junačina s mora doneo sa svojih putovanja. Na Madagaskaru je video ptičija pera tako ogromna da ih je dosta samo tri pa da pokriju krov na kući. U Indiji je video stabljike kiseljaka visoke devet stopa. U novoj Holandiji video je čitava jata ćurana i gusana koje je vodila i čuvala ptica po imenu agami. Video je slonovska groblja. U Africi je video gorile, ljude-tigrove, visoke po sedam stopa. Upoznao je navike majmuna od makaka, koje je zvao *macaco bravo*, do drekavaca koje zvao *macaco barbado*. U Čileu je video kako je majmunica ganula lovce pokazavši im svoju bebu. U Kaliforniji je video oboreno šuplje stablo kroz koje je konjanik mogao da jaše sto pedeset koraka.

U Maroku je video kako se Mozabiti i Biskri biju budžama i gvozdenim šipkama, i to Biskri zbog toga što su nazvani kelbima, to jest psima, a Mozabiti što su nazvani kamsima, to jest ljudima pete sekte.

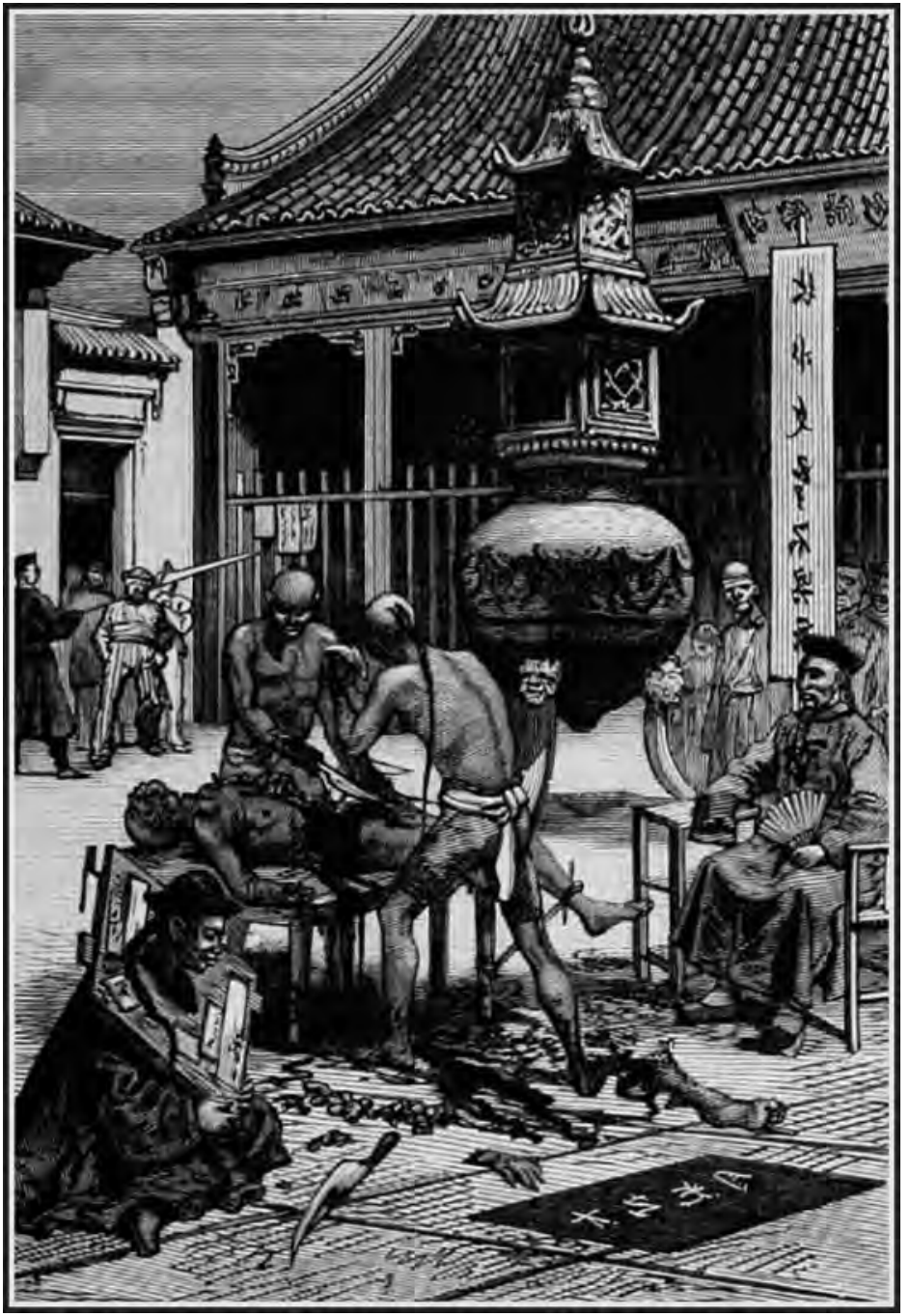

U Kini je video kako su isekli na komadiće gusara Šan-Tong-Kvan-Lar-Koa zbog toga što je ubio apa iz jednog sela. U Tu-Dau-Mo video je lava koji je ugrabio babu s trga punog sveta. Prisustvovao je dolasku velike zmije iz Kantona u Sajgon kad se u pagodi Ko-Len slavio praznik Kvan-Nama, boginje moreplovaca. Kod Moija je posmatrao velikog Kvan-Sija. U Rio de Žaneiru video je brazilijanske žene kako uveče upliću u kosu loptice od gaze sa svicima, pa im je kosa puna zvezda. U Urugvaju se borio s mravinjacima, a u Paragvaju s paucima, maljavim, sličnim pticama, velikim kao detinja glava, s nogama koje čine krug od tri četvrtine aršina u prečniku. Te bube napadaju čoveka gađajući ga maljama koje se zabadaju u telo i izazivaju plikove. Na reci Arinosu, pritoci Tokantina, u prašumi severno od Dijamantina naišao je na užasan narod slepih miševa, na Murcilagose, ljude koji se rađaju sa sedom kosom i crvenim očima, žive u šumskom mraku, spavaju danju, ustaju noću, love i ribare u pomrčini i u njoj još bolje vide kad nema mesečine. Blizu Bejruta u logoru ekspedicije u kojoj je i on učestvovao, iz jednog šatora ukraden je kišomer. Neki čarobnjak, sa svega dve-tri kožne trake na sebi, koji je izgledao kao čovek koji se odenuo samo u svoje naramenice, besno je zvonio praporcem na rogu i prizvao hijenu koja je donela kišomer.

Hijena je bila taj lopov. Te istinite povesti ličile su na bajke koje su zabavljale Derišetu.

Lutka na Dirandi služila je kao veza između broda i devojke. Na normanskim ostrvima lutkom zovu lik izdeljan na pramčanom delu broda i to je nešto kao nekakav kip sklepan u drvetu. Otuda je i došao ovaj mesni izraz koji treba da znači ploviti: nalaziti se između krme i lutke.

Mes Letijeri je osobito voleo Dirandinu lutku. Kad ju je poručio kod majstora, zahtevao je da bude slična Derišeti. Međutim, ona je najbolje odražavala bradvu kojom je izdeljana. Više je to bio komad drveta nego lepa devojka.

Letijeri je u mašti video u tome prilično nagrđenom komadu klade svoj omiljeni lik. On ga je posmatrao očima verskog zanesenjaka.

Nije se pretvarao, već je u tom liku stvarno video Derišetu. Tako i dogma donekle liči na istinu, a idol na boga.

Letijeri je nedeljno doživljavao dve velike radosti, jednu utorkom, drugu petkom. Prva mu je radost bila da vidi Dirandu kad otplovi, druga da je vidi kad doplovi. Nalaktio bi se na prozor, posmatrao svoje delo i osećao se srećnim. Ima nešto od toga i u Knjizi postanja: *Et vidit quod esset bonum*.

Letijerijevo prisustvo petkom na prozoru bilo je signal. Kad ga vide s lulom na prozoru kuće Brave, kažu: »Aj, parobrod je na vidiku«. Dim iz lule najavljivao je dim sa lađe.

Kad Diranda stigne u pristanište, vežu je za veliku gvozdenu alku uzidanu u temeljac kuće Le Brave, ispod Letijerijevih prozora. Tih noći Letijeri bi dobro spavao, osećajući s jedne strane usnulu Derišetu, a s druge ukotvljenu Dirandu.

Dirandino kotvište nalazilo se u blizini pristanišnog zvona. Jedan deo pristaništa dopirao je sve do samih vrata kuće Le Brave.

Taj kej, kuća Le Brave, bašta, uličice oivičene živicom, okolne kuće, sve to danas više ne postoji.

Zbog korišćenja gemežanskog granita to je zemljište prodano. Čitav taj predeo danas je kamenolom.

XI
IZBOR EVENTUALNOG MUŽA

Derišeta je rasla, ali se nije lako odlučivala na udaju.

Mes Letijeri, koji ju je vaspitao da bude dama s belim rukama, bio je kriv što je ona isuviše izabirala. Takvo se vaspitanje kasnije sveti.

Uostalom, on je još i više izabirao. Smatrao je da se Derišetin muž treba u isto vreme da stara i o Dirandi. I hteo je da jednim potezom zbrine obe kćeri. Želeo je da muž jedne bude pilot druge. Šta je muž? Kapetan jedne plovidbe. Zašto da ne bude isti zapovednik koji vodi i brod i brak? Brak ima svoje plime i oseke. Ko urne da vodi barku urne da vodi i brak. I žena i barka menjaju ćud prema vetrovima. Sier Kluben, svega petnaest godina mlađi od Letijerija, mogao je biti samo privremeni Dirandin pilot. Trebalo je naći mladog pilota, konačnog, pravog naslednika osnivaču, pronalazaču, tvorcu. Konačan Dirandin pilot došao bi nešto i kao zet Letijeriju. Zašto ne sliti oba zeta u jednog? To je bila Letijerijeva

omiljena misao. Snevao je i on o jednom vereniku. Snažan, preplanuo mornar — to je bio njegov ideal. Ali tako nije snevala i Derišeta. Njeni su snovi bili ružičastiji.

No bilo kako bilo, izgledalo je da su stric i sinovica saglasni u tome da ne žure. Kad se videlo da će Derišeta svakako postati naslednica, pojavili su se mnogi prosci. Ti što hitaju nisu baš uvek i oni što vrede. Letijeri je to osećao. Mrmljao je: devojka od zlata, prosac od bakra. I odbijao je prosce. Čekao je. I ona.

Čudno je da je malo držao do aristokratije. Što se toga tiče gotovo kao da nije bio Englez. Teško bi se moglo poverovati da je odbio Derišetine prosce kao što je jedan Ganduel sa Žersea i jedan Binje-Nikolen sa Serka. Neki su čak tvrdili, a mi prosto u to sumnjamo, da je odbio ponudu plemića od Orinjija i da je isto tako postupio s jednim članom porodice Edu, koja očigledno vodi poreklo od Edvarda Ispovednika.

XII
IZUZETNE CRTE LETIJERIJEVOG KARAKTERA

Mes Letijeri imao je jedan nedostatak, i to veliki. Mrzeo je ne nekoga, nego nešto: popa. Pročitavši jednog dana — jer on je čitao — iz Voltera — jer on je čitao Voltera — ove reči: »Popovi su mačke«, ostavio je knjigu i čulo se da je promrmljao: »Onda sam ja pas«.

Ne treba zaboraviti da su ga sveštenici luterovci, kalvinisti i katolici žestoko napadali i pomalo progonili onda kada je stvarao đavolji brod. Izvršiti revoluciju u plovidbi, pokušati da se na normanskom ostrvlju uvede nešto što je napredno, nametnuti sirotom malom ostrvu Gernezeu da izdrži prve teškoće jedne novotarije — to su, kao što smo već rekli, smelosti za osudu. I bio je donekle osuđen. Ne treba zaboraviti da je ovde reč o starom kleru, različitom od današnjeg klera koji skoro u svim mesnim crkvama pokazuje liberalne težnje ka napretku. Letijeriju su pravili stotine smetnji. Sve prepreke koje su mogle da nađu svoje mesto u pridikama i besedama korišćene su protiv njega. Pošto su ga crkvari mrzeli, mrzeo je i on njih. Njihova je mržnja bila olakšavajuća okolnost za njegovu.

No, treba reći da je Letijeri odvratnost prema sveštenicima nosio u svojoj krvi. Čak da ga i nisu mrzeli, on I bi ih mrzeo. Kao što je sam govorio, bio je pas za te mačke. Idejno je bio protiv njih, i što je još gore, instinktivno. Osećao je njihove prikrivene kandže i pokazivao je zube. Doduše ne uvek s razlogom i u prilici kad je potrebno. Greška je kad se ne uočava razlika. Pogrešno je mrzeti sve bez razlike. Kod njega ne bi našao milosti ni savojski vikar. Nije sigurno da je za Letijerija uopšte postojao dobar sveštenik. Da bi zadovoljio svoju filozofiju, prestajao je da donekle bude uviđavan. Postoji netrpeljivost kod trpeljivih, kao što postoji bes kod umerenih. Mes Letijeri bio je tolika dobričina da ustvari nije mogao da zagriženo mrzi. Vise je odbijao nego napadao. Crkvene ljude držao je na odstojanju. Oni su mu naneli zla, a on se ograničio na to da im ne želi dobro. Razlika između njihove i njegove mržnje bila je u tome što je njihova mržnja bila ogorčenost a njegova gađenje.

Na Gernezeu, iako je to malo ostrvo, našlo se mesta za dve vere. Na njemu su ispovedali obe vere, protestantsku i katoličku. Ostrvo nije obe vere strpalo u istu crkvu. Svaka je imala svoj hram ili kapelu. U Nemačkoj, u Hajdelbergu, na primer, ne ustručavaju se toliko. Tamo podele crkvu napola: jedna strana svetom Petru, druga Kalvinu. Pregrada sprečava laktanje. Podela ravnopravna. Katolicima tri oltara, kalvinistima tri oltara. Kako obred služe u isto vreme, zvono zvoni za oba obreda. Ono priziva u isto vreme i boga i đavola. Uprošćavanje!

Nemačka hladnokrvnost može da podnosi takvo susedstvo. Ali na Gernezeu svaka je vera u svom domu.

Postoji pravoverna parohija i jeretička parohija. Pa biraj. Letijeri nije izabrao ni jednu ni drugu.

Taj mornar, taj radnik, taj filozof, taj skorojević koga je rad stvorio, naizgled vrlo prost, u suštini nije bio nimalo prost. Ispoljavao je svoje protivurečnosti i svoje tvrdoglavosti. U pitanju sveštenika ostao je nepokolebljiv. U tome je tukao Monlozijea.

Sebi je dozvoljavao nezgodne šale. Izmislio je neke svoje izraze, neobične, ali ne i besmislene. Ići na ispovest zamenio je sa »češljati savest«. Ono malo pismenosti, sasvim malo, kojom je raspolagao i koju je napabirčio čitanjem ovde-onde, između dve oluje, kvario je greškama pravopisa. Grešio je i u izgovoru, ali ne uvek naivno.

Kad je posle vaterlovske bitke zaključen mir između Lujove Francuske (Luja XVIII) i Velingtonove Engleske, umesto da kaže: »Burbonac je bio posrednik između dve zaraćene strane«, Letijeri je rekao: »Burbonac je bio izdajnik između dve zaraćene strane«[13]. Jednom prilikom je napisao umesto »*papote*« (papstvo), »*pap ote*« (smaknuti papa)[14]. Ne mislimo da je to učinio namerno.

To što je on bio protiv papske crkve nije mu donelo simpatije anglikanske crkve. I protestantski parosi i katolički popovi podjednako ga nisu trpeli. Pred vrlo velikim i najvažnijim dogmama neuzdržljivo bi izbila sva njegova bezvernost.

Jednom ga je slučaj naneo na propoved koju je časni otac Džekmen Erod održao o paklu, na veličanstvenu propoved s kraja na kraj ispunjenu svetim tekstom koji ukazuje na večne muke, samrtne muke, mučenja, prokletstva, neumoljive kazne, beskonačno prženje na vatri, strašne kletve, srdžbu svemoćnog, gnev nebeski, osvete božije, i druge neuporedive stvari. Kad je izašao s jednim od vernih, čulo se da je rekao: »Vidite, moje su ideje čudne. Ja zamišljam da je bog dobar«.

Kvasac bezbožništva poneo je sa sobom iz Francuske, gde je boravio izvesno vreme.

Mada je bio čistokrvni Gernežanin, na ostrvu su ga zbog njegovih »nezdravih« misli zvali »Francuz«. Nije se od toga branio. Bio je prožet prevratničkim idejama. Njegova uporna odlučnost da izgradi parobrod, tu lađu, poslužila je kao dokaz. Govorio je: »Sisao sam 89«.[15] A to je mleko opasno.

Uostalom, pravio je i gluposti. Teško je ostati čitav u malom mestu. U Francuskoj treba sačuvati spoljašnost, u Engleskoj biti poštovan, po tu cenu stiče se miran život. Da bi bio poštovan, treba da se pridržavaš mnogo koječega, od nedeljne molitve do lepo vezane mašne. Postoji strašan zakon koji nalaže: »da se na tebe ne pokazuje prstom«. Na koga pokazuju prstom, na toga je lako reći bačena anatema. Mali gradovi, baruštine ogovaranja, znaju odlično

[13] *Bourmon* (umesto *Bourbon*) *a été le traître d'union* (izdajnik) umesto *le trait d'union* (spona) *entre les deux camps.* — Prev.

[14] Uticaj pape zaista je bio izbačen iz Engleske. — Prev.

[15] 1789 — Francuska revolucija. — Prev.

da ti prišiju rep, a to je prava napast. I najodvažniji strahuju od te užasne stvari. Čovek se suprotstavi paljbi, suprotstavi se i uraganu, ali ustukne pred ženom jezičarom.

Mes Letijeri pokazao se da je više uporan nego logičan. Ali pod tim pritiskom kažiprsta kojim se pokaže na nekoga, povijala se čak i njegova upornost. Izraz pun prikrivenog popuštanja koje čovek ne bi hteo da prizna, izraz »spustiti durbin« mogao bi da se primeni i na njega. Držao se na odstojanju od crkvara, ali im nije odlučno zatvarao svoja vrata. U službenim prilikama i u vreme pastorskih poseta, primao je dosta uljudno i luteranskog paroha i papskog kapelana. Dešavalo mu se, s mene na uštap, da prati Derišetu u anglikansku crkvu, kuda je Derišeta odlazila samo prilikom četiri velika godišnja praznika.

Sve u svemu, ti kompromisi koji su ga skupo stajali dražili su ga i umesto da ga približe crkvenim ljudima, oni su ga u duši još više udaljavali od njih. Tešio se time što im se još više rugao. Taj čovek, koji inače nije bio zagrižen, žestio se samo u tim stvarima. Tada ga nije bilo moguće stišati.

Ustvari, činjenica je da je takva bila njegova narav i s tim se trebalo pomiriti.

Mrzeo je čitav kler. Ispoljavao je revolucionarno nepoštovanje. Slabo je razlikovao oblike veroispovesti. Čak nije odavao priznanje ni velikom napretku koji odbacuje verovanje u pričešće. Njegova kratkovidost u tim stvarima išla je tako daleko da nije video razliku između protestantskog sveštenika i opata. Brkao je časnog paroha s prečasnim namesnikom. Govorio je da su Vesle i Lojola jedno isto. Kad bi video da nailazi pastor sa ženom, okrenuo bi glavu. Pop oženjen — rekao bi s naglaskom apsurdnosti koju su û tadašnjoj Francuskoj te dve reči nosile u sebi. Pričao je da je na poslednjem putovanju u Englesku video »londonsku arhiepiskopovicu«. Njegovo negodovanje protiv takvog braka raslo je do besa. — »Kako da se suknja ženi suknjom!« — uzviknuo je. Svešteničkí čin ličio mu je na pol. Voleo bi da uzvikne: »Ni čovek, ni žena — pop!« Iste izraze nipodaštavanja primenjivao je i na anglikanski i na papistički kler. Istim rečima i na isti način govorio je o obema mantijama. Nije se naročito trudio da promeni tadašnje uobičajene vojničke izraze o

sveštenicima pa bili oni luteranski ili katolički. Imao je običaj da kaže Derišeti: »Udaj se za kog ti je volja, samo nek ne bude pop«.

XIII
BEZBRIŽNOST JE SASTAVNI DEO LjUPKOSTI

Kad jednom nešto rekne, mes Letijeri to i pamti. Kad jednom nešto rekne, Derišeta to i zaboravi. U tome je bila razlika između strica i sinovice.

Vaspitavana onako kako smo imali prilike da vidimo, Derišeta se navikla da gotovo i ne oseća odgovornost. U vaspitanju koje nije sasvim ozbiljno shvaćeno postoji više prikrivenih opasnosti na koje treba stalno ukazivati. Možda nije mudro kad se čovek stara da svome detetu suviše rano pribavi sreću.

Derišeta je mislila da je sve kako valja samo kad je ona zadovoljna. Osećala je da se njen stric raduje kad se ona raduje. Imala je gotovo iste misli i poglede kao i mes Letijeri. Svoja verska ubeđenja ispoljavala je time što je u crkvu išla četiri puta godišnje. O Božiću se viđala u prazničnom ruhu. O životu ništa nije znala. Svi su uslovi postojali da se jednog dana ludo zaljubi. Zasada je bila vesela. Pevala je kad joj se htelo, čavrljala isto tako, živela od danas do sutra, rekne nešto pa nestane, učini nešto pa pobegne, jednom reči, bila je dražesna. Dodajte tome englesku slobodu. U Engleskoj deca idu sama, devojke su svoji gospodari. Mladićko doba potpuno je slobodno. Takvi su običaji. Kasnije te slobodne devojke postanu zarobljene žene. Ove reči treba pravilno shvatiti: slobodne dok rastu, robovi na dužnosti.

Derišeta se svakog jutra budila zaboravljajući na sve ono što je radila uoči tog dana. Doveli biste je u nezgodan položaj kad biste je zapitali šta je radila tokom prošlih dana. No sve to ipak nije smetalo da u izvesnim pomućenim časovima oseti neku tajanstvenu tegobu i da se nad njenom razdraganošću i njenim radostima stušti senka one mračne ali prolazne životne sile. Na te vedrine naiđu takvi oblaci. Ali ti su oblaci brzo prolazili. Iz takvog stanja ona bi se trgla praskom smeha, ne znajući ni zbog čega je bila tužna ni zbog čega je ponovo radosna. Sa svačim se igrala. Svojim nestašlucima peckala je prolaznike. Zadirkivala je dečake. Kad bi i na đavola nabasala, ni njemu ne bi ostala dužna već bi sigurno s njim terala

kakvu sprdnju. Bila je lepa, a u isto vreme tako naivna da je zloupotrebljavala tu lepotu. Kad vam se nasmeši, kao da vas je mače ogreblo. Šta mari za ogrebenog. I ne misli više na njega. Za nju juče nije postojalo. Živela je za danas. Tako je to kad se ima isuviše sreće. Derišetine uspomene nestajale su kao što se sneg topi.

KNjIGA ČETVRTA

GAJDE

I
PRVA RUMEN ZORE ILI POŽARA

Žilijat nikada ni je razgovarao s Derišetom. Iz viđenja ju je poizdalje poznavao, kao što je poznavao zvezdu Danicu.

Onog dana kada je Derišeta srela Žilijata na putu od Sen-Pjer-Pora za Val i iznenadila ga napisavši njegovo ime na snegu, imala je šesnaest godina. A baš uoči tog dana mes Letijeri joj je rekao: »Ne budi više detinjasta, sad si već velika devojka«.

Reč Žilijat, koju je ispisalo to devojče, pala je u neznanu dubinu.

Šta su bile žene za Žilijata? Ni on sam to ne bi znao reći. Kada bi susreo neku, uplašio bi je i sam bi se uplašio. S nekom ženom govorio bi samo od nevolje. Nikada nije bio ljubavnik nijedne seljanke. Kad je bio sam na putu i video da mu neka žena dolazi ususret, preskočio bi plot kakvog imanja ili bi se zabio u šibljak pa potom nestao. Izbegavao je čak i babe. Jednom u svom životu video je Parižanku. Parižanka na proputovanju značila je za Gerneze u ono staro doba neobičan događaj. I Žilijat je čuo kako ta Parižanka o svojoj nezgodi priča ovakvim rečima: »Vrlo mi je neprijatno što su kapi kiše pale na moj šešir, on je boje kajsije koja ne podnosi vodu«. Kasnije, kada je na listovima neke knjige našao staru žensku modnu sliku, koja je predstavljala »ženu iz ulice Sose d'Anten« u svečanoj haljini, zalepio ju je na zid kao uspomenu na tu prolaznicu. U letnje večeri sakrio bi se iza stena u zalivu Ume-Paradi da posmatra seljanke kako se u košuljama kupaju u moru. Jednog dana gledao je kroz živicu kako vračara iz Tortvala vezuje podvezicu. Po svemu sudeći bio je još nevin.

Onog božićnjeg jutra kad je sreo Derišetu i kad je ona smejući se ispisala njegovo ime, vratio se kući ne znajući više zbog čega je izašao. Kad je pala noć, nije spavao. Mislio je na hiljadu stvari: da bi bilo dobro da gaji rotkve u svom vrtu, da je izložba bila dobra, da nije video da li je prošla lađa iz Serka, da li se nešto dogodilo toj lađi, da je video rascvetanu čuvarkuću, što je retko zimi. Mislio je kako nikada nije tačno saznao šta mu je bila starica koja je umrla i govorio je sam sebi da mu je morala biti majka, pa je mislio na nju s još većom nežnošću. Mislio je na žensku spremu u kožnom sanduku. Mislio je da će prečasni Žakmen Erod postati dekan sen-

pjerporske parohije i episkopski namesnik i da će se upraznіti mesto sen-samsonske parohije. Mislio je da će sutradan po Božiću biti dvadeset sedmi dan punog meseca i da će prema tome puna plima biti u tri časa i dvadeset i jedan minut, poluoseka u sedam časova i petnaest minuta, puna oseka u devet časova i trideset tri minuta, poluplima u dvanaest časova i trideset devet minuta. Sećao se do sitnice odela onog vojnika škotlanđanskog planinca koji mu je prodao gajde, sećao se njegove kape ukrašene čičkom, njegovog škotskog mača, njegovog tesnog odela s kratkim četvrtastim skutovima, njegove suknje (*scilt of philaberg*) ukrašene kožnom kesicom okačenom o pojas (*sashwise and bells*), njegovog mača (*sword*), njegovog starog (*direk*) noža s crnom drškom ukrašenom s dva kergoruma (*skene dhu*), golih kolena tog vojnika, njegovih čarapa, njegovih šarenih dokolenica i cipela s kopčama. Ta mu se oprema pretvori u utvaru, opsedala ga je, izazivala groznicu i uspavala ga. Probudio se kad je svanulo i Derišeta mu je bila prva pomisao.

Sutradan je spavao, ali cele bogovetne noći sanjao je škotskog vojnika. U snu je sam sebi govorio da će se *Chefs-Plaids* po Božiću održati 21. januara. Sanjao je i starog episkopskog namesnika Žakmena Eroda. Kad se probudio, mislio je na Derišetu i bio je na nju užasno besan. Zažalio je što nije mali pa da joj kamenjem porazbija prozore.

Zatim je pomislio kako bi još imao majku da je mali i rasplakao se.

Naumio je da ode na tri meseca u Šuze ili u Menkie. Ali, nije otišao.

Za Val više nije išao putem od Sen-Pjer-Pora.

Uobražavao je da je njegovo ime Žilijat ostalo urezano u zemlju i da ga svakako posmatraju svi prolaznici.

II
KORAK PO KORAK U NEPOZNATO

Iako za Val više nije išao putem od Sen-Pjer-Pora ipak je svakog dana vidao kuću Le Brave. Nije to namerno podešavao, ali je podsvesno išao u tom pravcu. Nekako se stalno zbivalo da ga put uvek odvede na stazu duž zida Derišetine bašte.

Jednog jutra kad se našao na toj stazi, neke piljarice su se vraćale iz kuće Le Brave i jedna od njih reče drugoj: »Mis Letijeri voli seakal«.

Iskopao je u svom vrtu Bi d'la Ri jednu rupu za seakal. Seakal je kupus čiji je ukus sličan špargli.

Baštenski zid kuće Le Brave bio je vrlo nizak. Mogao je da ga preskoči. Ali ta mu je pomisao izgledala strašna. Međutim, smatrao je da nije zabranjeno da pri prolazu čuje, kao i ostali svet, glasove osoba koje govore u sobama ili u bašti. Nije prisluškivao, a čuo je. Jednom mu se desilo da je čuo kako se svađaju služavke Dus i Gras. U kući se podigla graja. Ta mu je svađa ostala u ušima kao neka muzika.

Drugom nekom zgodom čuo je jedan glas koji se razlikovao od ranijih i izgledalo mu da je to trebalo da bude Derišetin glas. Pobegao je.

Reči koje je taj glas izgovorio ostale su mu večito urezane u svesti. Ponavljao ih je svakog časa. Te su reči glasile: »Da li biste bili ljubazni da mi dodate metlu?«

Malo pomalo pa se ohrabrio. Usuđivao se čak da zastane. Desilo se jednom da je Derišeta svirala na klaviru i pevala, ali ju je bilo nemoguće videti spolja, mada je prozor bio otvoren. Pevala je svoju ariju Boni-Dunde. Pobledeo je, ali je u svojoj smelosti išao tako daleko da je slušao.

Granulo je proleće. Jednog dana nebo se najzad otvori pred Žilijatovim očima i on ugleda Derišetu kako u bašti zaliva ločiku.

No ubrzo se više nije zadovoljavao samo time da zastajkuje, već je posmatrao njene navike, pamtio njene časove i čekao je.

Dobro je pazio da ga ona ne primeti.

Malo pomalo, dok se žbunje punilo leptirima i cvećem, satima i satima nepomičan i nem, skriven iza zida da ga niko ne može da primeti, zadržavajući dah, privikavao se da posmatra Derišetu kako ide tamo-amo po bašti. Čovek navikne na otrov.

U zasedi gde je bio skriven, on je često slušao Derišetu kad na klupi pod gustim venjakom od grabovog žbunja govori sa mes Letijerijem. Reči su jasno dopirale do njega.

Dokle li je taj doterao! Sada je već vrebao i osluškivao. Vaj! Čovekovo je srce stari uhoda.

Tu sasvim blizu bila je i druga klupa, i mogla se lepo videti na ivici staze. Na njoj je Derišeta ponekad sedela.

Po cveću koje je Derišeta brala i mirisala, ocenio je njen ukus što se tiče mirisa. Najviše je volela miris ladoleža, zatim karanfila, potom orlovih noktiju, pa onda jasmina. Ruža je bila tek na petom mestu. Krin je gledala, ali ga nije mirisala.

Prema tom izboru mirisa Žilijat ju je slikao u svojim mislima. Za svaki miris vezivao je po jedno njeno savršenstvo.

I pri samoj pomisli da uputi Derišeti reč, dizala mu se kosa na glavi.

Neka starica koja je trgovala starežom i koju je posao s vremena na vreme dovodio u uličicu duž ograde kuće Le Brave, primetila je, mada se na to ne bi mogla zakleti, istrajno Žilijatovo zadržavanje pored tog zida i njegovu slepu privrženost tome pustom mestu. Da li je ona vezivala prisustvo tog čoveka pored zida s mogućom pretpostavkom da se neka žena nalazi iza zida? Da li je primetila tu nevidljivu nit? Da li je u prosjačkoj oronulosti bila još dovoljno mlada da se podseti na ponešto iz lepih dana i da li je u svojoj zimi i noći još znala šta je zora? Na ta pitanja ne možemo da dogovorimo. Ali izgleda da je jednom prolazeći pored Žilijata, koji je stražario, upravila na njega sav osmeh koji joj je još preostao, i da je promrmljala kroz bezuba usta: »Prigustilo, borne«.

Žilijat je čuo tu reč, začudila ga je, mrmljao je u sebi kao da se pita: »Prigustilo, borne?« Šta je htela da kaže baba? Celoga dana ponavljao je reč, ali je nije razumeo.

Jedne večeri kad je bio na prozoru Bi d'la Ri, iz Ankresa je došlo pet-šest devojaka da se iz zabave kupaju u zalivu Urne. Bezazleno su se igrale u vodi na sto koraka od njega. On naglo zalupi prozor. Osetio je da mu se gadi naga žena.

III

NA ARIJU »BONI DUNDE« ODGOVARA EHO S BREGA

Skoro celo leto proveo je pored zida bašte i kuće Le Brave, u jednom kutu obraslom u bodljiku, bršljan, koprivu i divlji drvenasti slez i s jednom velikom divizmom koja raste na granitnom tlu. Ostao bi tu, zamišljen, ali zamišljen tako da se to ne da opisati. Navikli na njega, gušteri su se sunčali na istom kamenju. Leto je bilo

sjajno i umilno. Iznad glave su mu se gomilali oblaci. Sedeo je na kamenu u travi. Cvrkut ptica ispunjavao je prostor. Stavljao je glavu u šake i pitao se: »Ama, zašto je napisala moje ime na snegu?« Morski vetar duvao je prostorom. S vremena na vreme prolamala se rudarska truba s udaljenog kamenoloma u Vodiju, obaveštavajući prolaznike da se sklone, jer će eksplodirati mina. Nije se videlo pristanište Sen - Samson, ali su se iznad drveća videli vrhovi katarki. Galebovi su leteli rastureno. Žilijat je čuo od majke da se žene mogu da zaljube u ljude, i da se to dešava ponekad. Odgovorio bi sam sebi: »Eto, razumem. Derišeta se zaljubila u mene«. Onda bi se dobro rastužio. Govorio je sam sebi: »I ona misli na mene. Tako joj i treba!« Mislio je o tome kako je Derišeta bogata, a on siromah. Smatrao je da je parobrod gnusan izum. Nije nikako mogao da se seti koji je datum bio tog dana. Posmatrao je velike crne bumbare, žute pozadi, kratkih krila, kako se zujeći zavlače u rupe u zidu.

Jedno veče Derišeta se spremala da legne. Prišla je prozoru da ga zatvori. Noć je bila mračna. Odjednom stade da osluškuje. Negde podalje u mraku čuli su se zvuci. Neko je svirao na nekakvom instrumenta, verovatno na padini brega, ili ispod zamka Val, ili možda još dalje. Derišeta je poznala svoju omiljenu melodiju »Boni Dunde«, koju su svirale gajde. Nije mogla da shvati u čemu je stvar.

Otada se ova svirka ponavljala s vremena na vreme u isti čas, naročito pri mračnim noćima.

To joj se nije mnogo sviđalo.

IV
ZA UJAKA I TUTORA, VRLO STROGE LjUDE, SERENADE SU IZGREDI KOJI IZ SNA BUDE

(Stihovi iz neobjavljene komedije)

Prošle su četiri godine.

Derišeta je navršavala dvadeset prvu, a još je uvek bila neudata.

Neko je jednom negde napisao: »Fiks-ideja je svrdlo. Svake se godine zarije za po jedan obrt«. Ako nam ga iščupaju prve godine, iščupaće nam kosu. Ako nam ga iščupaju druge godine, razderaće

nam kožu. Ako nam ga iščupaju treće godine, pući će nam kost. Ako nam ga iščupaju četvrte godine, iščupaće nam i mozak.

Žilijat se nalazio u četvrtoj godini.

Još ni reči nije prozborio s Derišetom. Sanjao je i maštao o toj divnoj devojci. I sve se svelo na to.

Desilo mu se jednom prilikom, kada je slučajno bio u Sen-Samsonu, da je video Derišetu, koja je razgovarala sa Letijerijem na kapiji imanja Le Brave. Kroz tu kapiju izlazilo se na pristanište. Osmelio se da prođe sasvim pored njih. Činilo mu se kao sigurno da se nasmešila baš tada kad je prošao. Tako nešto potpuno joj je odgovaralo.

Derišeta je još ponekad čula gajde.

Te gajde je slušao i mes Letijeri. On je zapazio upornost te svirke pod Derišetinim prozorima. Svirka je bila nežna i ta okolnost otežavajuća. Nije voleo noćne ljubavnike. Hteo je, kad se za to ukaže prilika, da sasvim jednostavno uda Derišetu, kad ona to bude htela i za koga bude htela, bez romana i bez svirke. Kad mu je to dodijalo, počeo je da vreba i učinilo mu se kao da je nazreo Žilijata. Počešao se po zulufima, što je bio znak besa, i promrmljao: »Koga li misli ta stoka da uhvati na lepak? Jasno je da voli Derišetu. Uzalud traći vreme. Ko hoće Derišetu, taj treba meni da se obrati, a ne da joj duva u sviralu«.

Zbio se vrlo važan događaj, koji je odavno očekivan. Javljeno je da je prečasni Džekmen Erod postavljen za episkopskog namesnika vinčesterske episkopije, za ostrvskog dekana u Sen-Pjer-Poru i da će napustiti Sen-Samson čim bude naslednika uveo u dužnost.

Novog paroha očekivali su svakog časa. Taj sveštenik bio je džentlmen normanskog porekla, po imenu gospodin Džoe Ebnzer Kodre, poengleženo Koudri.

Čule su se pojedinosti o budućem svešteniku. Dobronamerni i zlonamerni komentarisali su ih svaki na svoj način. Govorilo se da je mlad i siromašan, ali da je njegova mladost ublažena velikom učenošću a siromaštvo velikom nadom. Na naročitom jeziku kojim se govori o stvarima što se tiču nasledstva i bogatstva, smrt se naziva nada. Bio je nećak i naslednik starog i bogatog dekana iz Sent-Azafa. Kad taj gekan umre, Kodre će postati bogat. Roditelji su mu bili ugledni.

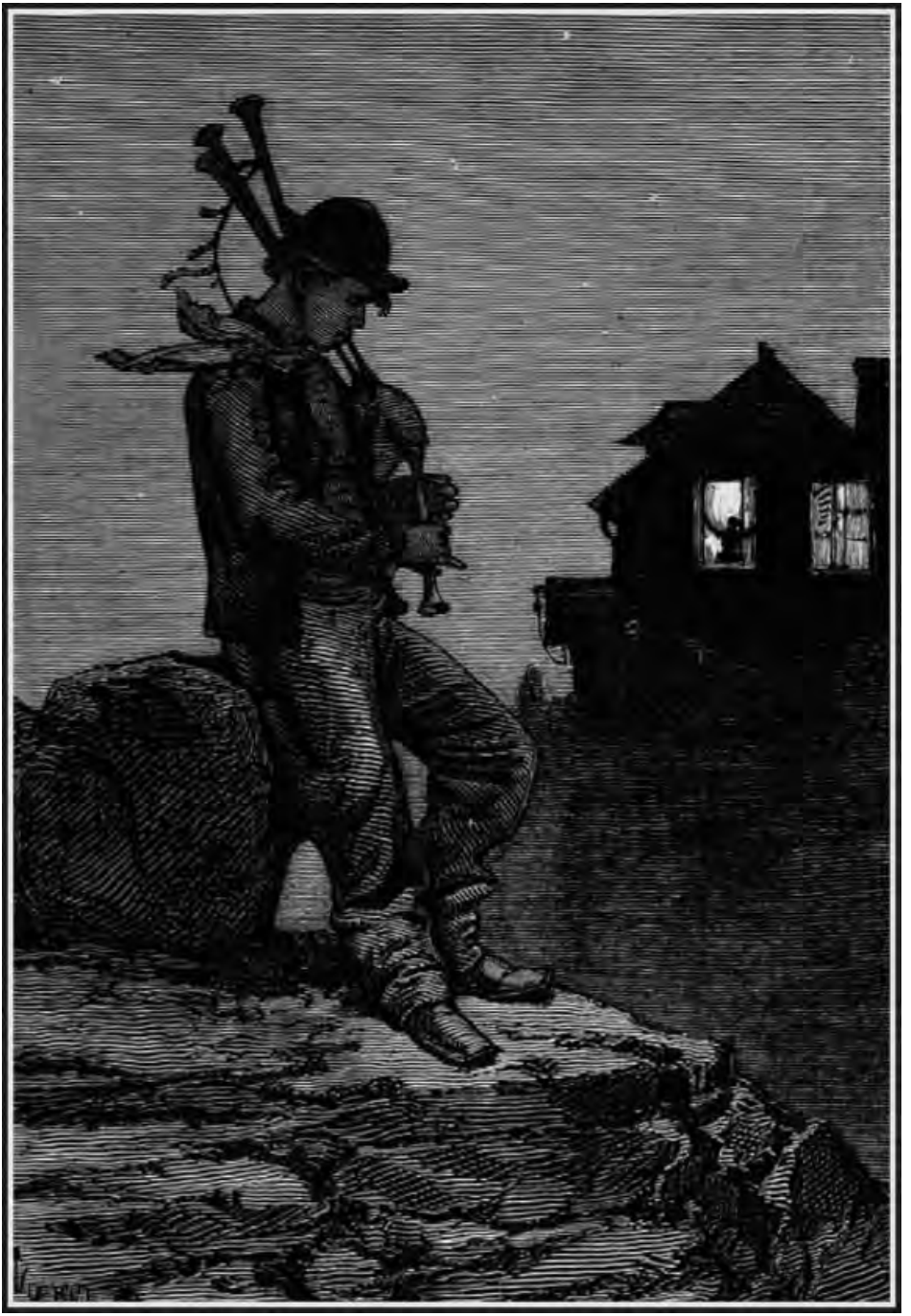

Tako da je skoro imao pravo na titulu velepoštovanog. Što se tiče njegove doktrine, o njoj su različito mislili. On je bio slobodouman Anglikanac ili »vrlo raskalašan«, kako bi to rekao episkop Tiotson.

A to će reći vrlo strog, jer je prezirao farisejstvo i više je bio vezan za crkvu nego za episkopat. Snevao je o prvobitnoj crkvi koja je davala pravo Adamu da sebi izabere Evu i koja je odobravala Frumentanu, episkopu iz Hijerapolisa, da ukrade devojku i da se venča s njom, rekavši roditeljima: »Ona hoće, ja hoću, i vi joj više niste ni otac ni majka, a ja sam hijerapolski anđeo i ona mi je žena. Otac je bog«. Ako je verovati zlim jezicima, Ebnzer Kodre podredio je tekst »Poštuj oca svog i majku svoju« tekstu koji je po njegovom mišljenju uzvišeniji i koji glasi: »Žena je deo čoveka. Žena će napustiti oca i majku da bi išla za svojim mužem«. Uostalom, ta težnja da se ograniči roditeljska vlast i da vera na svaki način pomaže stvaranje bračnih veza, svojstvena je svakom protestantizmu, naročito u Engleskoj i posebno u Americi,

V
USPEH RAĐA ZAVIST

Evo kakav je u tom času bio mes Letijerijev bilans: Diranda je ispunila sve što je obećala. Mes Letijeri je isplatio svoje dugove, zapušio rupe, izmirio dug u Bremenu, ispunio na vreme sve obaveze što ih je imao u Sen-Malou. Oslobodio je kuću Le Brave hipoteke time što je otkupio sve male mesne hipotekarne rente koje je ta kuća davala. Bio je vlasnik velikog produktivnog kapitala: Dirande. Čist prihod od parobroda sada je iznosio hiljadu livri sterlinga, i još uvek je rastao. Bolje rečeno, Diranda je predstavljala sve njegovo bogatstvo. Ona je ujedno značila i bogatstvo čitavog kraja. Pošto je prevoz volova donosio brodu najveći prihod, morao je da liši brod dva čamca i kuka sa strane o kojima su visili, da bi tako uprostio utovar i olakšao stoci ulaz i izlaz. Možda to baš i nije pametno. Na Dirandi je od čamaca ostala samo šalupa. Doduše, šalupa je bila odlična.

Naličje Dirandinog uspeha pokazivalo se u tome što nikako nije ulivala poverenje. Držalo se da je samo puki slučaj što je uspela. Smatrali su da je to sve bolje i sve veće Letijerijevo imovno stanje

samo nekakav izuzetak. Nalazili su da ga je poslužila luda sreća. Sličan pokušaj izvršen u Kaou na ostrvu Uajgu nije uspeo, jednostavno je upropastio akcionare. Letijeri je rekao: »To znači da su napravili rđavu mašinu«. Ali ljudi su vrteli glavom. Svet nerado prima novotarije. Jer i najmanja greška može da ih dovede u pitanje. Kad su pitali bankara Žorža iz Pariza, koji je bio jedan od najvećih trgovačkih autoriteta na normanskom ostrvlju, da li smeju da kupuju parobrodarske akcije, on je okrenuo leđa i odgovorio: »Vi tražite da vam savetujem kako ćete svoj novac pretvoriti u dim«. Naprotiv, jedrenjaci su imali kupaca za svoje udele koliko se god htelo. Kapitali su se tvrdoglavo držali jedrenjaka, a protiv parnog kotla. Na Gemezeu je: Diranda bila činjenica, ali paru su odbijali u načelu. Toliko je uporan otpor prema napretku. O Letijeriju su govorili: »Sve je to lepo, ali on to ne bi smeo još jedanput!« Njegov primer nije služio da bodri svet, nego ga je, naprotiv, zastrašivao. Niko se ne bi osmelio da sagradi novu Dirandu.

VI
BRODOLOMNICI SU BILI SREĆNI ŠTO SU NAIŠLI NA ŠALUPU

U Lamanšu se vrlo rano najavljuje proletnja ravnodnevica sa vetrom. Usko more smanjuje prostor vetru, smeta mu i tako ga još više draži. Zapadni vetrovi počinju već u februaru i voda je tada uzdrmana u svim pravcima. Plovidba počinje da zadaje brige. Primorci paze na signalne katarke, brinući se za brodove koji su u nevolji. More liči na busiju. Nevidljiva truba oluje najavljuje neku vrstu rata. Pomamni vetrovi brišu pučinom. Strašan vetar ne staje. Mrak duva i zviždi. Iz dubine gustih oblaka crno lice oluje duvajući nadima obraze.

Vetar predstavlja jednu opasnost, magla drugu.

Odvajkada su se moreplovci bojali magle. U izvesnoj magli lebde mikroskopske prizme leđa. Njima Mariot pripisuje prsten oko meseca, kolut oko sunca i sjajan krug oko meseca. Olujne magle su složene: u njima se kombinuju sa vodenom parom razne pare nejednake specifične težine, postavljaju se jedne iznad drugih po onome redu koji deli magle i zone i slaže ih u prave formacije. Jod je dole, sumpor iznad joda, brom iznad sumpora, fosfor iznad

broma. To ukazuje na elektromagnetski napon i objašnjava donekle izvesne pojave kao pojavu vatrene ćube na vrhovima katarki ili križa koju su videli Kolumbo i Magelan, a koja dolazi od atmosferskog elektriciteta; pojava zvezda koje su letele i koje su se mešale s brodovima o kojima govori Seneka; pojavu dva plamena, Kastora i Poluksa, o kojima govori Plutarh; pojavu plamena na vrhu kopalja rimskih legionara onako kako je to video Cezar; pojavu s kopljem u zamku Duino u Fiulu, iz koga su izbijale varnice kad ga je stražar dotakao gvozdenim vrhom svoje džide, najzad pojavu sevanja svetlica odozdo, koju su stari nazivali »zemaljskim Saturnovim munjama«. Na ekvatoru zemljinu kuglu opasuje beskrajna magla. To je takozvani oblačni prsten. Uloga tog prstena je da rashlađuje žarki povratnik, kao što je uloga Golfske struje da zagreva pol. Sudbonosna je magla pod tim oblačnim prstenom. To su geografske širine konja. Moreplovci su za poslednjih stoleća na toj geografskoj širini bacali u more konje da bi za vreme oluje olakšali lađe, da bi uštedeli pijaću vodu za vreme lepih dana. Kolumbo je govorio: »Niski oblaci nose smrt«. Etrurci, koji su u meteorologiji bili ono što su Haldejci u astronomiji, imali su dva vrhovna sveštenika: vrhovnog sveštenika groma i vrhovnog sveštenika oblaka. Etrurski vračari koji su čuvali od groma osmatrali su munje, a vračari za oblake osmatrali su magle. Od skupa svestenika — predskazivača iz Tarkvinije tražili su savet Tirci, Feničani, Pelazgi i svi drevni moreplovci staroga Sredozemlja. Još tada se naslućivalo kako postaju oluje i da su one tesno vezane s postojanjem magli, čak je to, strogo uzevši, i ista pojava. Na okeanu postoje tri predela magli: jedan ekvatorski i dva polarna. Mornari ih nazivaju istim imenom: ćup s crnilom.

Na svim morima, a pogotovu na Lamanšu, najopasnije su magle ravnodnevice. One odjednom na moru stvore noć. Magle su opasne i kad nisu guste, jer ometaju da se oceni dubina prema promeni boje vodene mase; zbog toga ne možeš da primetiš kad se primičeš sprudovima ili plićacima. Naiđeš na podvodnu stenu, a da je ni po čemu ne primetiš. Magla često primorava brod da se ustavi i da baci kotvu. Magla je uzrok brodolomima isto onako kao i vetar.

Međutim, posle žestoke oluje koja je nastupila tih maglovitih dana, iz Engleske je sasvim lepo stigla poštanska šalupa »Kašmir«. Uplovila je u Sen-Pjer-Por s prvim zracima dana, stižući s pučine

tačno u času kada je top sa zamka Kome ispalio hitac u znak pozdrava suncu. Nebo se razvedrilo. Očekivalo se da će »Kašmir« doneti sa sobom i novog paroha za Sen-Samson. Tek što je šalupa pristala, po gradu se proneo glas da je ona noću na pučini prihvatila drugu šalupu s posadom koja je preživela brodolom.

VII
SREĆA DOKONOG ŠTO GA JE PRIMETIO RIBAR

Te iste noći, pošto je vetar oslabio, Žilijat je otplovio u ribolov, ne udaljujući se ipak daleko od obale.

Kad se vraćao posle podne oko dva časa, dok je sunce grejalo a plima nadolazila, učini mu se, ploveći pored Kornd-la Bet ka zalivu Bi d'la Ri, da u projekciji stolice Gild-Olm-Ur vidi senku koja ni je dolazila od stene. Okrenuo je barku i utvrdio je da u stolici Gild-Olm-Ur sedi čovek. More je već jako nadošlo, stena opkoljena vodom, povratak sa stene nemoguć. Žilijat je čoveku davao znake, ali je ovaj ostao nepomičan. Žilijat se približio, čovek je spavao.

Čovek je bio odeven u crno. »Liči na sveštenika« — pomisli Žilijat. Priterao je barku bliže i video je lice mladića.

Taj lik mu je bio nepoznat.

Stena se srećom spuštala strmo, dubina je rasla s plimom i Žilijat je mogao da pritera barku uza stenu. Plima je dovoljno podigla barku i Žilijat je mogao, ako se uspravi na njenoj ivici, da dohvati noge tog čoveka. Uspravio se na ivici i digao ruke. Da je u tom času pao, više se ne bi pojavio.

Talasi su udarali i neizbežno bi ga zgromili između barke i stene.

Povuče za nogu čoveka koji je spavao.

— Ej, šta radite tu?

Čovek se probudi.

— Gledam, reče.

Onda se potpuno razbudi i nastavi:

— Tek sam prispeo u Sen-Samson. Na stenu sam došao šetajući. Noć sam proveo na moru. Odavde je pogled lep, ali kako sam bio umoran, zaspao sam.

— Još deset minuta pa biste se udavili, reče Žilijat.

— E!

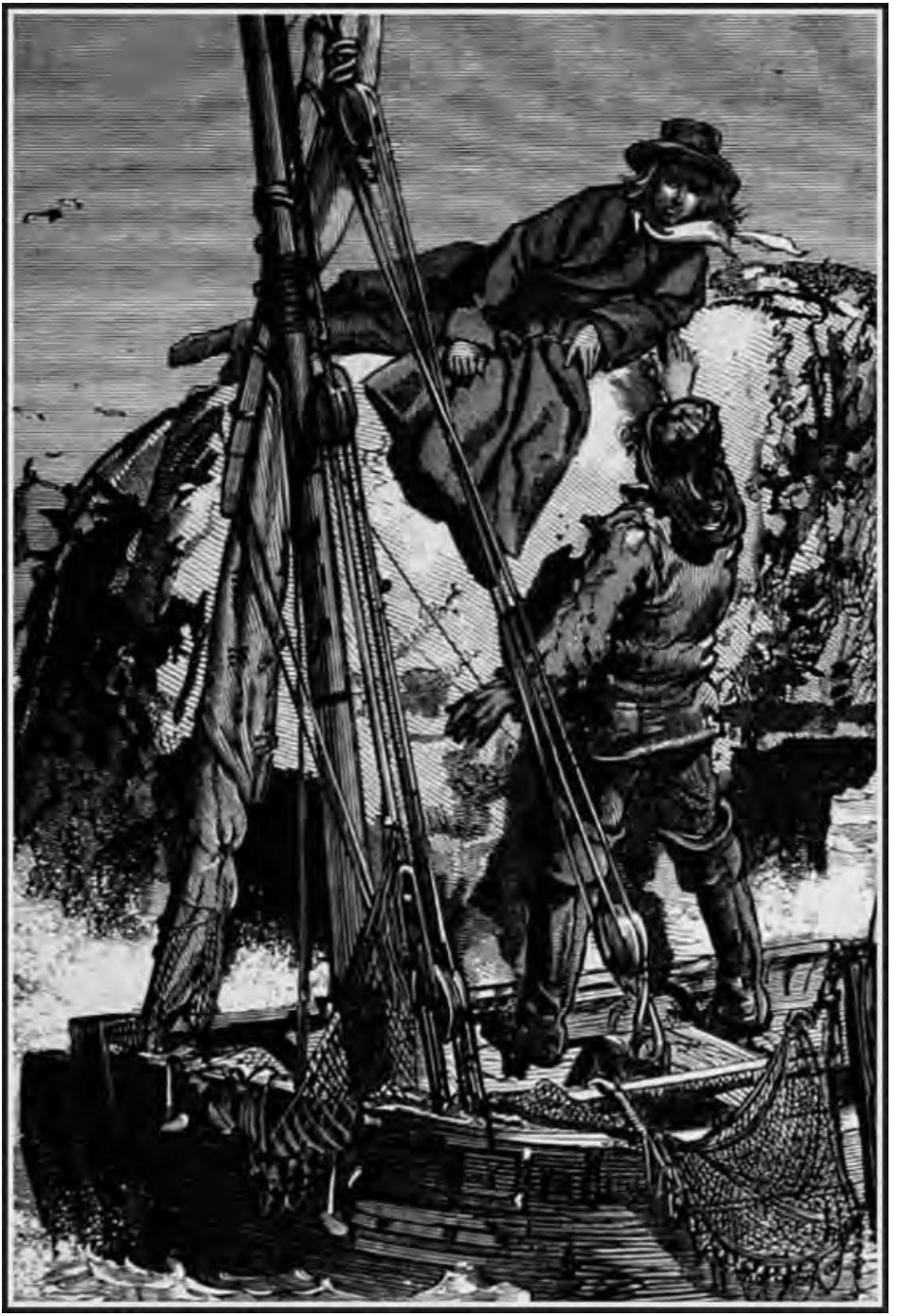

— Uskačite u barku.

Žilijat nogom pridrža barku, uhvati se jednom rukom za stenu, a drugu pruži čoveku u crnom, koji lako uskoči. Bio je vrlo lep mladić.

Žilijat uze veslo i barka za dva minuta uplovi u zaliv Bi d'la Ri.

Čovek je nosio okrugao šešir i belu mašnu. Dugačak cm redengot bio je zakopčan do mašne. Imao je plavu kosu u obliku venca, žensko lice, bistro oko, ozbiljan izgled.

Barka dotače zemlju, Žilijat proturi uže kroz alku za privezivanje, potom se okrete i ugleda vrlo belu ruku mladog čoveka koji mu pruži zlatnik.

Žilijat blago odgurnu ruku.

Nasta tajac. Mladić prekide ćutanje.

— Spasli ste mi život.

— Možda, odgovori Žilijat.

Uže beše privezano, izišli su iz barke.

Mladić ponovi:

— Dugujem vam život, gospodine.

— Pa šta s tim?

Posle tog Žilijatovog odgovora opet nastade ćutanje.

— Jeste li vi iz ove parohije? upita mladić.

— Ne, odgovori Žilijat.

— Iz koje ste?

Žilijat podiže desnu ruku, pokaza nebo i reče:

— Iz one.

Mladić ga pozdravi i ode.

Posle nekoliko koračaji mladić zasta, zavuče ruku u džep, izvuče neku knjigu, vrati se i pruži je Žilijatu.

— Dozvolite da vam je poklonim.

Žilijat uze knjigu.

To je bilo Sveto pismo.

Trenutak kasnije Žilijat se nalaktio na ogradu i posmatrao je mladića kako je zaokrenuo na okuci staze koja vodi za Sen-Samson.

Malo pomalo klonu mu glava, zaboravi na novajliju, zaboravi na stolicu Gild-Ohn-Ur i sve mu je to na kraju iščezlo i potonulo na dno snova: Derišeta je bila njegov ambis.

Začu neki glas koji ga trže iz snova. .

— Ej, Žilijate!

Pozna glas i podiže oči.

— Šta je, sier Landoa?

To je odista bio sier Landoa koji je prolazio putem na sto koraka od Bi d'la Ri. Bio je u visokim lakim kočijama u koja je upregao svog konjića. Ustavio se da zovne Žilijata, ali je izgledalo da se žuri.

— Dogodilo se nešto novo, Žilijate.

— Gde to?

— U kući Le Brave.

— A šta?

— Ne mogu da vam reknem ovako izdaleka.

Žilijat uzdrhta.

— Udaje se mis Derišeta?

— Ne. Ima još do toga.

— Pa šta ste hteli da kažete?

— Idite u Le Brave i znaćete.

Sier Landoa tad ošinu konja i ode.

KNjIGA PETA

PIŠTOLj

I
RAZGOVORI U KRČMI ŽAN

Sier Kluben je bio čovek koji vreba zgodu. Bio je malog rasta i žute boje, jak kao bik. More nije uspelo da mu pocrni i preplane lice. Put mu je ličila na vosak. Imao je boju voštanice i u očima prikriven sjaj njenog plamena. Isticao se izvanrednim pamćenjem koje ništa nije moglo da poremeti. Kad jednom vidi čoveka, upiše ga u mozak kao u beležnik. Taj lakonski pogled prosto zgrabi čoveka. Njegovo oko uzme otisak lica i čuva ga. To lice može da ostari, ali uzalud, sier Kluben će ga ipak pronaći. Nemoguće je prevariti to uporno pamćenje. Sier Kluben je bio kratak, trezven, hladan. Nikad uzrujan. Svojim bezazlenim izgledom odmah je svakog pridobijao. Mnogi su mislili da je naivan. Imao je na smijavicama boru koja je odavala neku neobičnu glupost. Kao što smo već rekli, boljeg mornara nije bilo. Niko kao on da podesi jedro prema vetru, da smanji udar vetra i da održava namešteno jedro s užetom kojim se zateže njegov donji ugao. Ničiji verski ugled nije prevazilazio njegov i niko nije uživao glas većeg poštenjačine. Ko bi njega sumnjičio, sam bi ispao sumnjiv. Bio je u prijateljskim odnosima s gospodinom Rebišeom, menjačem iz Sen-Maloa, koji je živeo u ulici Sen Vensan, odmah do puškara. I Rebiše je govorio: »Dao bih Klubenu mirne duše moju radnju da je čuva«. Kluben je ostao udovac. Žena mu je bila poštena kao i on i umrla je s vrlinama o kojima je svak i svuda govorio. Da joj se knez udvarao, otišla bi da kaže kralju. A da se sam bog zaljubio u nju, otišla bi da kaže popu. Taj par, sier i gospa

Kluben, ostvario je u Tortvalu onaj engleski ideal »ljudi za poštovanje«. Gospa Kluben bila je labud, sier Kluben hermelin. Umro bi kad bi ga makar i jedna mrlja ukaljala. Kada bi našao čiodu, tražio bi i njenog vlasnika. Udarao bi u doboš zbog kutije šibica. Jednog dana ušao je u neku krčmu u Sen-Servanu i rekao krčmaru: »Ovde sam ručao pre tri godine i vi ste podneli pogrešan račun«. Tada je isplatio krčmaru šezdeset pet para. To je bio čovek vrlo čestit koji je stalno držao stisnute usnice u znak pažnje.

Izgledalo je kao da vreba nekoga. Koga? Nekog lupeža, verovatno.

Svakog utorka doplovio bi s Dirandom iz Gernezea u Sen-Malo. U Sen-Malo je stizao utorkom uveče, boravio dva dana dok primi tovar i odlazio za Gemeze petkom izjutra.

Tada se na pristaništu u Sen-Malou nalazila neka mala gostionica koju su zvali gostionica Žan.

Kad se gradio današnji kej, ta je gostionica porušena. U to vreme more je zapljuskivalo kapiju Sen-Vensan i kapiju Diran. Od Sen-Maloa do Sen-Servana moglo se za vreme oseke saobraćati kopnom na čezama i dvokolicama, ko je su jurile između brodova izbegavajući morske putokaze, kotve i kablove što ih je oseka ostavljala na suvu, izlažući krov na dvokolicama opasnosti da ga probije nizak krst ili motka s prednjeg jedra. Između dve plime kočijaši su na tom pesku gonili svoje konje, a šest časova kasnije vetar bi gonio talase. Na tom istom pesku vrzmale su se nekada dvadeset i četiri doge koje su čuvale sen-malovske kapije i koje su 1770. pojele jednog pomorskog oficira. Zbog te preterane revnosti, doge su povučene. Danas se više ne čuje noćni lavež između malog i velikog Talara.

Sier Kluben je odsedao u gostionici Žan. Tu je bio Dirandin biro za Francusku.

U gostionicu Žan dolazili su da piju i jedu carinici i obalski čuvari. Imali su svoj zaseban sto. Ovde su se carinici iz Binika susretali s carinicima iz Sen-Maloa i to je bilo korisno za službu. Ovamo su dolazili i zapovednici brodova, ali su jeli za drugim stolom.

Sier Kluben je sedeo čas za jednim, čas za drugim stolom, ali radije s carinicima. Rado su ga primali za oba stola.

Za tim stolovima služilo se najbolje jelo i piće. Tu su se točila fina domaća pića za koja strani mornari nisu znali. Kakav mornarski kicoš iz Bilbaoa mogao bi da nađe i elade. Tu se pilo crno englesko pivo kao u Grinvišu i belgijsko kao u Anversu. Kapetani i vlasnici brodova prekookeanske plovidbe seli bi ponekad za taj brodski sto. Tu su raspravljali o novostima: — Šta je sa šećerom? Taj slatkiš slabo prolazi. Neprerađeni još i kojekako: tri hiljade vreća bombajskog i pet stotina buradi iz Sage. — Videćete da će desnica oboriti Vilela. — A čivit? — Malo ga je poručeno iz Gvatemale. — »Nanin-Žili« je u luci. Lepa bretonska trijarbolka. — Eto, opet se natežu dva grada u Plati. — Kad se Montevideo goji, Buenos-Ajres mršavi. — Trebalo je pretovariti tovar s »Regine-Keli« jer je morala da ostane u Kalaou. — Kakao je na ceni, vreće iz Karaka po dvesta trideset i četiri, a iz Trinidada po dvesta sedamdeset i tri. — Izgleda da su se za vreme svečanosti na Marsovom polju čuli povici: »Dole ministri«! — Uštavljena zelena koža saladeros prodaje se po šezdeset franaka volovska, a po četrdeset osam kravlja. — Da li su Rusi prešli Balkan? — Šta radi njihov maršal Dibić? — U San Francisku nema likera anizete. Maslinovo ulje Planjiol nema prođu. Sir grijer je po trideset i dva franka kvintal. — Lepo, je li umro Leon XII? — itd.

O tim se stvarima bučno raspravljalo. A za stolom gde su sedeli carinici i obalski čuvari govorilo se tiše.

Poslovi obalske i lučke policije zahtevaju manje zvonke i manje jasne razgovore.

Na čelu stola za pomorce sedeo je Žertre Gaburo, stari kapetan duge plovidbe. On nije bio čovek, već barometar. Njegova prisnost s morem naučila ga je da nepogrešivo predskazuje vreme. Određivao je kao ukazom kakvo će sutra biti vreme. Osluškivao je vetar i pipao bilo plime i oseke. Govorio je oblaku: »Pokaži jezik«. To će reći munju. Bio je doktor talasa, povetarca, oluje. Njegov bolesnik je okean. Obilazio je zemlju kao što lekar obilazi kliničke postelje, ispitujući dobro i rđavo zdravlje svake klime. Uprste je znao patologiju godišnjih doba. Slušali su ga kako navodi činjenice kao što je na primer ova »Godine 1796. barometar je jednom pao tri crte ispod oluje«. Bio je mornar iz ljubavi. Koliko je voleo more, toliko je mrzeo Englesku. Brižljivo je proučio englesku mornaricu

da bi joj upoznao slabe strane. Objašnjavao je u čemu se razlikovao »*Soverenj*« iz 1637. od »*Rojal-Vilijama*« iz 1670. i od »*Viktori*« iz 1755. Upoređivao je njihove nadvodne brodske delove. Zalio je za kulama na palubi i za levkastim korpama na katarci »*Great Hany*« iz 1514, verovatno zbog toga što je takav brod bio dobra meta za francuske topove. Za njega su nacije postojale samo po svojim pomorskim ustanovama i voleo je sinonime. Englesku je zvao »*Trinity House*«, Škotsku je označavao s »*Northern commissioners*«, a Irsku s »*Balast board*«. On je mogao da vam pruži bezbrojna obaveštenja, bio je rečnik i almanah. Znao je sve vodostaje i sve tarife. Znao je napamet svetioničke putarine, naročito engleske: deset para po toni kada prolaziš pored ove kule svetilje a dve i po pare pored one. Rekao bi vam: »Svetionik *Small Rock* trošio je nekada samo devet stotina litara ulja, a sada troši šest hiljada sedamsto pedeset«. Jednom se na brodu teško razboleo i mislilo se da je već mrtav. Posada se skupila oko postelje, kad on prekide samrtni ropac i reče brodskom drvodelji: »Bilo bi korisno da u trupu postolja više i niže katarke radi namotavanja užadi sa svake strane usečete po jedan rez za točak od livenog gvožđa, čija bi osovina bila gvozdena«. Iz svega toga izbijao je njegov istinski učiteljski lik.

Retko bi se desilo da se za stolom pomoraca i za stolom carinika vodi razgovor o istoj stvari. To se ipak desilo baš prvih dana februara, u vreme kada su se odigravali događaji o kojima pričamo. Kapetan Zuela, zapovednik trijarbolke »*Tamaulipa*«, koja je doplovila iz Čilea i opet se tamo vraćala, privukao je pažnju jednog i drugog stola. Za stolom pomoraca govorilo se o njegovom tovaru, a za stolom carinika o njegovom držanju.

Kapetan Zuela iz Kopijapoa bio je Čileanac i pomalo Kolumbijanac. Ne vezujući se ni za jednu stranu, u američkom Ratu za nezavisnost, učestvovao je čas na strani Bolivara, čas na strani Moriloa, prema svom interesu. Bio je svakom na usluzi i tako se obogatio. Niko nije bio ni veći burbonac, ni veći bonapartist, ni veći apsolutist, ni veći liberal, ni veći ateist, ni veći katolik od njega. Pripadao je onoj velikoj partiji koja može da se nazove partija Koristi. S vremena na vreme pojavio bi se u Francuskoj zbog trgovačkih poslova. I, ako je *ve*rovati onome što se priča, na brod je primao begunce, bez obzira da li su bankroti ili politički prognanici,

samo ako plate. Ukrcavao ih je vrlo jednostavno. Begunac bi čekao negde na pustoj obali, i u času kad se brod pripremao da krene, Zuela bi spustio čamac koji bi doplovio i prihvatio ga. Kad je poslednji put dolazio u Francusku, ukrcao je jednog optuženog u procesu Berton. A kako se priča, ovaj put je imao nameru da odvede ljude koji su se kompromitovali u aferi Bidasoa. Policija je bila obaveštena i motrila je na njega.

Ta se vremena mogu nazvati razdoblje bekstva. Restauracija je reakcija. Revolucije stvaraju izbeglice, a restauracije prognanike. Za vreme prvih sedam-osam godina po povratku Burbonaca panika je zahvatila industriju, finansije i trgovinu, nesigurnost je bila opšta i nizali su se stečajevi. Politički ljudi bežali su na vrat na nos. Lavalet je pobegao, Lefevr Denuet je pobegao. Delon je pobegao. Preki sudovi su pustošili, Trestajon takođe.[16] Trebalo je pobeći od somirskog mosta, od reolske esplanade, od zida pariske opservatorije, od avinjonske kule Torija — od tih mračnih mesta istorije koja još i danas stoje kao krvavi tragovi reakcije.[17] Tistlvudov proces u Londonu, koji je pružao svoje grane po Francuskoj, Trogofov proces u Parizu, koji je puštao svoje grane po Belgiji, Švajcarskoj i Italiji, uvećali su nespokojstvo i umnožili podzemna bekstva, tako da se stvarala praznina i u najvišim društvenim slojevima. Skloniti se na sigurno mesto, bila je jedina briga. Biti osumnjičen, značilo je izgubiti glavu. Iako je preki sud bio ukinut, njegov je duh i dalje carevao. Presuđivalo se po ćefu. Bežalo se u Teksas, u Stenovite Planine, u Peru, u Meksiko. Neki su našli skrovište kod loarskih razbojnika. Beranže je ispevao pesmu o tim beguncima i jedan stih glasi:

»Čujte, divljaci, mi smo Francuzi.
Smilujte se na našu slavu«.

[16] Jedan od vođa belog terora, terora koji su vršili rojalisti za vreme prvih godina uspostavljene burbonske monarhije. — Prev.

[17] Na pomenutim mestima masovno su ubijani revolucionari, republikanci i bonapartisti. — Prev.

Pobeći iz svoje otadžbine, bilo je sredstvo da se spase život. Ali pobeći baš nije tako jednostavna stvar. Ta reč nosi u sebi čitave provalije. Sve je na smetnji onom koji hoće da pobegne. Da bi se pobeglo, mora se prerušiti. Tom sredstvu kojim se služe zločinci, morali su da pribegnu i znameniti, čak i slavni ljudi. I slabo su uspevali. Nisu se u tom snalazili. Navikli da se kreću slobodno, oni nisu umeli da se provuku kroz mrežu bekstva. Lupež koji je pobegao s robije, u očima policije bio je ispravniji od generala. Teško je zamisliti nevinog čoveka kako farba lice, vrlinu kako se stara da izvitoperi glas, slavu kako se maskira. Prolaznik sumnjivog izgleda bio je ustvari čuvena ličnost koja sad nastoji da se domogne lažnog pasoša. Sumnjivo držanje ničim ne pokazuje da je taj čovek koji hoće da se nekako provuče ustvari heroj. Pravi slikar jednog veka treba da naglasi te prolazne karakteristične crte izvesnog vremena koje takozvana zvanična istorija zanemaruje. U ta bekstva časnih ljudi ubacivali su se i lupeži koji su izgledali manje sumnjivi i na koje se manje motrilo. Neki kaišar, primoran da beži, koristio je gužvu, ugurao se među emigrante i često je, kao što smo rekli, u tom sumraku izgledao pošteniji od poštenog čoveka, jer je u tome bio veštiji. Ništa nije nespretnije od čestitosti koju okrive i progone, Ništa se ona u tome ne razume i pravi same nesmotrenosti. Lakše se izvlačio falsifikator nego član Konventa.

*

Unekoliko je čudna stvar kako je izgnanstvo vodilo svemu naročito nepoštene ljude. Prosvećenost, koju bi neki nevaljalac stekao u Parizu ili Londonu, dobro mu je dolazila u zaostalim i varvarskim zemljama i stvarala bi od njega inicijatora. Dešavalo se, na primer, da onaj koji ovde umakne kaznenom zakoniku, tamo postigne svešteničko dostojanstvo. Bilo je i opsena u tim bekstvima i neki su izgnanici postigli zavidne rezultate. Ta su bekstva vodila u nepoznato i u himerično. Neki bankrot koji bi tako umakao iz Evrope ne plativši dugove, pojavio bi se posle dvadeset godina kao veliki vezir mongolskog vladara ili kralja na Tasmaniji.

Pomaganje bekstva pretvorilo se u pravi zanat i budući da je mnogo sveta bežalo, taj je zanat postao veoma unosan. Ta

špekulacija dopunjavala se izvesnom trgovinom. Ko je želeo da beži u Englesku, obraćao se krijumčarima. Ko je želeo da beži u Ameriku, obraćao se prekookeanskim pomorskim varalicama kao što je bio Zuela.

II
KLUBEN JE SPAZIO NEKOGA

Zuela je ponekad dolazio da obeduje u gostionici Žan. Sier Kluben ga je poznavao iz viđenja.

Uostalom, sier Kluben nije bio gord i nije se libio da upozna i lupeže, uočavajući ih. Ponekad je čak išao tako daleko da se s njima neposredno upoznavao, zdraveći se s njima nasred ulice. Krijumčaru se obraćao na engleskom a sa španskim švercerima natucao je španski. Povodom toga on se izražavao u poslovicama: »Iz zla možeš da se dobro izvučeš ako si ga upoznao«. »Čuvaru lova koristi da razgovara sa lovokradicom«. »Pilot treba da sondira gusara, pošto je gusar sprud«. »Ja kušam lupeža, kao što lekar proba otrov«. Tome se nije moglo prigovoriti. Svako je davao za pravo kapetanu Klubenu. Odobravali su mu što se nije ustezao. Ko bi se usudio da tome prigovori! Sve što je radio bilo je očigledno s namerom »da se obezbedi dobra služba«. Sve što je on činio bilo je dobro. Ništa ga nije moglo kompromitovati. Kristal ne može da se ukalja i kad bi hteo. To poverenje bila je opravdana nagrada jednom starom poštenju i u tome je preimućstvo dobro učvršćenog ugleda. Ma šta da je Kluben radio ili ma šta da je izgledalo da radi, opet se podrazumevalo da je to lukavstvo u interesu vrline. Vladalo je uverenje da je nepogrešiv. Povrh svega još se govorilo da je i vrlo obazriv. Izvesne prisne veze koje bi nekog drugog kompromitovale, kod njega su cenjene kao njegova naročita umešnost. Glas koji je uživao kao umešan čovek, bez ikakve protivurečnosti uskladio se s glasom koji je uživao kao naivko. Postoji umešan naivko. To je jedna varijanta poštenog čoveka, i to ona koja se najviše ceni. Sier Kluben je spadao u red onih ljudi koji su se mogli videti u prisnom razgovoru s varalicom ili s razbojnikom, a da im se to ne zameri već, naprotiv, da javno mišljenje tu stvar primi s razumevanjem i odobravanjem.

»Tamaulipa« je popunila svoj tovar. Brod je bio pri odlasku i spremao se da uskoro krene.

Jednog utorka predveče Diranda je stigla u Sen-Malo još za videla. Stojeći na komandnom mostu i pazeći na manevre pri pristajanju, sier Kluben primeti dva čoveka kako razgovaraju blizu Pti-Bea, na pesku između dve stene i na vrlo usamljenom mestu. Uperi na njih mornarski dogled i poznade jednog od dvojice. To je bio Zuela. Izgleda da je poznao i drugog.

Taj drugi čovek bio je visokog rasta i prosed. Nosio je veliki šešir i ono neobično odelo sa polinezijskog ostrvlja Tonga. Verovatno je bio kveker. Smerno je obarao oči.

Stigavši u krčmu Žan, sier Kluben je saznao da je »Tamaulipa« nameravala da otputuje za desetak dana.

Kasnije se saznalo da se tom prilikom obavestio još o nekim stvarima.

Kada je pala noć, ušao je k puškaru u ulici Vensan i rekao mu:

— Znaš li ti šta je to revolver?

— Da, reče puškar, to je američko.

— To je pištolj koji puca više puta uzastopce.

— Tako je, puca više puta kao da pita i odgovara.

— I dobro ume da odgovara.

— Tačno, gospodine Kluben, s okretnom tulumbom.

— I s pet do šest metaka.

Puškar podignu ugao usnica, coknu jezikom i klimnu glavom u znak divljenja.

— Oružje je dobro, gospodine Kluben, i mislim da mu je budućnost osigurana.

— Hteo bih revolver sa tulumbom od šest metaka.

— Nemam.

— Kako, puškar pa nema?

— Još ne držim tu robu. Nova je. Tek počinje. U Francuskoj se još uvek proizvode samo pištolji.

— Dovraga!

— Imam odličnih pištolja.

— Revolver hoću.

— To je bolje, priznajem, ali pričekajte, gospodine Klubene.
— Šta?
— Mislim da će se u Sen-Malou naći jedan polovan. — Revolver?
— Da.
— Na prodaju?
— Da.
— Gde to?
— Mislim da znam. Obavestiću se.
— Kad biste mogli da mi odgovorite?
— Polovan, ali dobar.
— Kad da dođem?
— Ako vam nabavim revolver, biće dobar.
— Kad ćete mi odgovoriti?
— Kad idući put doplovite.
— Nemojte reći da je za mene.

III
ŠTO JE KLUBEN ODNEO NIJE VRATIO

Sier Kluben je otpremio Dirandin tovar. Ukrcao je volove i nekoliko putnika, pa, kao i obično, napustio Sen-Malo i u petak izjutra otplovio za Gerneze.

Tog istog petka kad je brod bio na pučini, što omogućava kapetanu da za izvesno vreme napusti komandni most, Kluben je ušao u svoju kajutu. Tamo se zatvorio, uzeo ranac, stavio odelo u meki odeljak, a u tvrdi biskvit, nekoliko kutija konzervi, nekoliko pakla kakaoa, hronometar i mornarski dogled. Zaključao je katanac na rancu, provukao uzicu kroz ramenjače da bi ga mogao izvući, ako ustreba. Potom je sišao na dno broda, ušao u okno za užad i vratio se s konopcem na čvorove. Takav konopac imao je gvozdenu kandžu i služio je mornarima na pučini i lopovima na kopnu. Pomoću njega se penjalo.

Kad je stigao u Gerneze, otišao je u Tortval. Tamo je proveo trideset šest sati. Onamo je odneo ranac i uže na čvorove, a nije ih vratio. U to doba španski krijumčari dolazili su do Gemezea. Donosili su havanske cigare i kserško vino koje Englezi zovu *Cherry*.

Da kažemo jednom za svagda, Gemeze, o kome se govori u ovoj knjizi, stari je Gerneze koji više ne postoji i koji se danas može naći samo još po selima. On još živi po selima, u gradovima je izumro. Primedba koju stavljamo za Gerneze, važi i za Žerse. Sent Elije može da se meri s Djepom, a Sen-Pjer-Por s Lorijanom. Blagodareći napretku, blagodareći divnom preduizimljivom duhu tog valjanog ostrvskog naroda za proteklih četrdeset godina sve se izmenilo na ostrvlju Lamanša. Gde je vladao mrak, sada blista svetlost. Pošto smo to kazali, hajdemo dalje.

U ona vremena koja su već toliko odmakla da su prešla u istoriju, na Lamanšu se krijumčarilo uveliko. Krijumčarski brodovi krstarili su na sve strane i naročito duž zapadne obale Gemezea. Lica dobro obaveštena, i koja do sitnica znaju šta se događalo pre pola veka, navode nekoliko imena brodova, skoro sva austrijska i gviposkoanska. Nesumnjivo je i sigurno je da nije moglo da protekne ni nedelja dana a da ne doplovi jedan ili dva od tih brodova, bilo u zaliv Sen, bilo u Plenmon. Bilo je to skoro nalik redovnu službu. Jedna morska pećina u Serku zvala se i danas se zove — Dućani, jer se u toj pećini kupovala roba od krijumčara. Za potrebe te trgovine govorilo se na Lamanšu nekom vrstom krijumčarskog jezika, koji je danas zaboravljen a za španski jezik bio ono što je levantinski žargon za italijanski.

Na mnogim tačkama engleskog i francuskog primorja krijumčarenje je bilo u srdačnom tajnom sporazumu sa zakonitom i ovlašćenom trgovinom. Ono je bilo uvedeno i imalo je pristup, istina na ar-kapiju, u krug visokih finansijera. I ono se podzemno ulevalo u trgovački saobraćaj i u industrijski krvotok. S lica trgovac, s naličja krijumčar — to je bila istorija mnogih bogatstava. Segen je tako govorio o Burgonu a Burgon je tako govorio o Segenu. Ne jamčimo za njihove reči, možda su se oni uzajamno klevetali. Bilo kako bilo, zakon je gonio krijumčarenje, a ono je, međutim, neosporno stajalo u rodbinskoj vezi s finansijama. Bilo je povezano s »najboljim svetom«. Ona pećina, u kojoj su se nekada rame uz rame nalazili Mandren i grof od Šarolea, bila je poštena spolja, s besprekornom fasadom prema društvu: imala je svoju trgovačku kuću u gradu.

Krijumčarenju se mnogo gledalo kroz prste, razume se na uvijen način. Te tajne su zahtevale gusti mrak. Krijumčar je znao mnoge stvari i morao ih je kriti. Vera tvrda kao kamen bila je njihov zakon. Najvažnija osobina krijumčara sastojala se u vernosti, Bez poverenja nema krijumčarenja. Postoji krijumčarska tajna kao što postoji i ispovednička tajna.

Tajna se nepokolebljivo čuvala. Krijumčar se zaklinjao da će o svemu ćutati i držao je reč. Ni u koga se ne možeš bolje da pouzdaš nego u krijumčara. Opštinski sudija iz Ojarzena uhvatio je jednog dana krijumčara iz američkih pristaništa i na saslušanju ga primoravao da prokaže svog tajnog gazdu. Krijumčar nikako nije hteo da ga prokaže. Taj gazda bio je glavom opštinski sudija. Jedan od ove dvojice saučesnika, sudija, morao je na očigled sviju da ispuni zakon i da naredi mučenje. Drugi, krijumčar, morao je da ispuni zakletvu i izdržao je muke.

Dva najčuvenija krijumčara koji su dolazili u Plenmon bili su Blasko i Blaskito. Pripadali su tokajosima. To je špansko katoličko srodstvo po zajedničkom svecu u raju. Mora se priznati da takvo srodstvo vredi isto koliko i srodstvo po zajedničkom ocu na zemlji.

Kad je neko upućen u tajne krijumčara, može, manje-više, da lako razgovara s tim ljudima. Dosta je da čovek nije sujeveran noću, da ode u Plenmon i da hrabro priđe tajanstvenom znaku pitanja koji stoji tamo.

IV
PLENMON

Plenmon je jedan od tri ugla gernežanskog ostrva i nalazi se blizu Tortvala. Na kraju rta postoji visok greben obrastao travom koji se uzdiže iznad mora.

Taj je vrh pust.

I bio je utoliko pustiji, što se na njemu videla jedna kuća.

Usamljenost koja je tamo vladala bila je još strašnija baš zbog te kuće.

Priča se da je bila opčinjena.

Opčinjena ili ne, izgledala je čudno.

Sazidana od granita, s prizemljem i spratom, kuća je bila svuda okolo obrasla travom. Ni po čemu nije izgledala kao ruševina. Zidovi su bili debeli a krov jak. Nije nedostajao nijedan kamen u zidovima, nijedan crep na krovu. Kuća je leđima bila okrenuta moru i ta strana zgrade bio je samo običan zid. Kad se ta strana zgrade pažljivo osmotri, vidi se zazidan prozor. Na dva zabata nalazile su se tri badže: jedna prema istoku, dve prema zapadu, sve tri zazidane. Samo na strani prema kopnu bila su jedna vrata i prozori. Vrata su bila zazidana, dva prozora na prizemlju takođe. Na prvom spratu bila su dva otvorena prozora i prvo je to upadalo u oči kad se prilazilo. Manje su jezivo izgledali zazidani nego ovi otvoreni prozori. Zato što su bili otvoreni, izgledali su crni usred dana. Nisu imali ni staklo, ni okvire. Zjapili su iz unutrašnjeg mraka, kao dve prazne rupe iskopanih očiju. U kući ničeg ni je bilo. Kroz razjapljene prozore nazirala se pustoš unutra. Ni tapeta, ni drvenarije, sam go kamen. Kao grobnica s oknima kroz koje aveti gledaju napolje. Kiše su podlokavale temelj prema moru. Nekoliko kopriva njijalo se na vetru i milovalo zid. Na vidiku nijedne ljudske obitelji. Ta je kuća bila prazna stvar u kojoj je carevala tišina. Međutim, kad bi se tu zastalo i prislonilo uho na zid, čulo bi se kako u izvesnim časovima zalepršaju preplašena krila. Iznad zazidanih vrata, na kamenu nadvratnika, bila su urezana ova slova: ELM-PBILG, i ovaj datum: 1780.

Noću je tužna mesečina prodirala u nju.

Oko kuće svuda je more. Njen je položaj veličanstven, pa prema tome zloslutan. Mesto je zbog toga i ostalo zagonetno jer je bilo lepo. Zašto se nijedna ljudska porodica ne useli u tu kuću? Mesto je lepo, kuća je dobra. Zašto je napuštena? Na pitanja razuma nadovezuju se pitanja sanjarija. To je zemljište ziratno, zašto je neobrađeno? Nema gazde. Vrata zazidana. Šta je tu? Zbog čega je čovek odbegao? Šta se tu dešava? Ako se ništa ne dešava, zašto nema nikoga? Kad se sve uspava, ima li tu koga budnog? Mračne vetrove, ptice grabljivice, skrivene životinje, nepoznata bića rađaju misli u vezi s tom kućom. Kakvi li su namernici namereni tom konaku? Lako je zamisliti plahi grad i kišu kako prodiru unutra.

Po unutarnjim zidovima pljuskovi i oluje ostavili su svoje tragove. Uragani su besneli po tim zidinama i otvorenim sobama. Da li se tu odigrao nekakav zločin? Mora da ta kuća, prepuštena mraku, zapomaže noću. Tako bar izgleda. Ćuti li možda? Čuju li se glasovi iz nje? S kim li ona ima posla u toj samoći? Tu caruje misterija mračnih časova. Ta kuća uliva nespokojstvo usred bela dana, a šta li je tek noću? Posmatrajući je, čovek posmatra tajnu. Pošto sanjarenje ima svoju logiku, a mogućnost svoju liticu, čovek se pita šta se zbiva u toj kući između večernjeg i jutarnjeg sumraka. Da li se bezmerno rasturanje vančovečanskog života vezuje i zaustavlja na tom pustom vrhu koji primorava to rasturanje da postane vidljivo i da se spusti na zemlju? Da li se tu kovitla rasturenost? Da li se neopipljivost zgušnjava tu u tolikoj meri da dobija oblik? Zagonetke su to. Proklet strah je u tom kamenju. Mrak u tim napuštenim odajama više je nego mrak: to je Nepoznato. Po sunčevom smiraju ribarske barke doploviće u pristanište, ptice će se ućutati, kozar iza stene otići će sa kozama, pukotine u kamenju otvoriće slobodne prolaze kojima će mileti gmizavci, zvezde će s neba gledati, severac će duvati, pašće gusti mrak a ta će dva prozora zjapiti. To podstiče na maštanje i narodno sujeverje, istovremeno glupo i duboko, objašnjava mračne prisnosti između te kuće i noći: objašnjava ih kroz priviđenja, utvare, zamagljene avetinje, čini, misteriozne meteže duša i mraka.

Kuća je »opčinjena« i ta je reč odgovor na sve.

Praznoverni ljudi dali su svoje objašnjenje, ali i prosvećeni su dali svoje. Ovi drugi kažu da je stvar s tom kućom prosta. To je stara vojnička karaula iz doba kada su carstvo i revolucija vodili ratove i kada se krijumčarilo. Zbog toga su je i sagradili. Kad se rat završio, karaula je napuštena. Kuću nisu srušili, jer ponovo može da ustreba. Zazidali su vrata i prozore na prizemlju da je svet ne pogani i da niko ne bi mogao ulaziti. Zazidali su prozore sa sve tri strane prema moru zbog južnog i zapadnog vetra. I to je sve.

Neznalice i praznoverni ostaju pri svome: prvo, kuća nije sazidana u doba revolucionarnih ratova, jer nosi datum 1780. — od pre revolucije, zatim, nije sazidana za karaulu, jer nosi slova ELM-PBILG, a to su dvostruki monogrami dve porodice, što znači da je, po običaju, kuća sagrađena za smeštaj mladog bračnog para. Dakle,

u kući se stanovalo. A zašto se u njoj ne stanuje više? Ako su zazidali vrata i prozore da se u nju ne bi ulazilo, zašto su ostavili dva otvorena prozora? Trebalo je zazidati sve ili ništa. Zašto nema kapke? Zašto nema okvire? Zašto nema stakla? Zašto su zazidali prozore s jedne strane, a nisu s druge? Sprečili su da prodire kiša s juga, a ostavili da prodire sa severa.

Besumnje, praznoverni su na pogrešnom putu, ali sigurno je da prosvećeni nisu u pravu. Pitanje je ostalo nerešeno.

Sigurno je da su kuću smatrali da je za krijumčare više od koristi nego što bi im bila na štetu.

Preteran strah uveličava obim činjenica. Besumnje da bi se mnoge noćne pojave na osnovu kojih se postepeno širio glas o »opčinjenosti« kućerine mogle objasniti tajnim i mračnim posetama, kratkim zadržavanjem onih koji su se ukrcavali, opreznim vrzmanjem nekih koji su se tu krili da bi izvršili zločin a poneki put se pokazivali da bi zastrašili svet.

U ono staro, već poodmaklo doba bile su moguće mnoge smelosti. Policija, naročito u manjim mestima, nije bila ono što je danas.

Dodajmo još i ovo: ako je ta kućerina, kao što se to govorilo, bila zgodna za krijumčare, onda su se njihovi sastanci obavljali dosta slobodno, iz razloga što je ku-ća bila na zlu glasu. Pošto je bila na zlu glasu, niko nije podnosio tužbu. Niko neće da se obraća carinicima i policajcima zbog utvara. Sujeverni se krste a ne podnose prijave. Oni vide, ili misle da vide, pobegnu i ćute. Između onog koji plaši i uplašenog postoji prećutan dosluh, nenameran ali stvaran. Prestravljeni se osećaju krivim što su se prestravili, zamišljaju da su iznenadili tajnu, boje se da će otežati svoj misteriozan položaj i da će razljutiti aveti. Zbog toga ćute. Čak i bez tog praznoverni nagonski ćute. U stravi se zanemi. Prestravljeni malo govore. Izgleda kao da im strah kaže: ćut'!

Treba se podsetiti da se ovo događalo u vreme kad su gernežanski seljaci verovali da su volovi i magarci svake godine u određeni dan ponavljali misteriju pri Hristovom rođenju. Dakle, u ono vreme niko se ne bi usudio da na badnju noć uđe u staju iz straha da ne zatekne stoku kako kleči.

Ako je verovati mesnim pričama i kazivanju ljudi koje susrećemo, u praznoverju se toliko preteralo da su na zidovima plenmonske kuće vešali za eksere, čiji tragovi još stoje, pacove bez šapa, slepe miševe bez krila, skelete životinja, žabe zgnječene između stranica Svetog pisma, bukete žutog vučka. Ta čudna zaveštanja vešali su noćni prolaznici, koji su iz neobazrivosti tuda nailazili i koji su mislili da su nešto videli pa su se nadali da se iskupe tim zalogama i da tako ublaže neraspoloženje vampira, zlih duhova i aveti. Oduvek je bilo čak i visokih ličnosti koje su verovale u čini i u vrzino kolo. Cezaru je gatao Sagan, a Napoleonu gospođica Lenorman. Bilo je nečistih savesti ko je su se trudile da se umile đavolu. »Neka bog pomogne, a Satana ne odmogne!« — uzviknuo je Karlo V u svojoj molitvi. Drugi su još plašljiviji. Oni su čak uvereni da se može biti grešan prema zlu. Oni se brinu da budu besprekorni prema demonu. Otuda verski obredi prema bezmernoj mračnoj zlobi. I to je neka vrsta pobožnosti. U izvesnim bolesnim maštama postoji zločin protiv demona. Čudne kazuiste neznanja muči ako se povredi zakon koji vlada u podzemlju. Zauzima se stav pun obzira prema mraku. Verovati da pobožnost može nešto da pomogne protiv misterija s Brokena i Armuira, uobražavati da si grešan prema paklu, pribegavati uobraženom pokajanju zbog uobraženog prestupa, priznati istinitost lažima, osećati se krivim prema ocu Greha, ispovediti se u obratnom smislu — sve to postoji ili je postojalo: to dokazuju svi zapisnici na sudskim pretresima zbog vradžbina. Dotle idu čovekova sanjarenja. Kad čovek počne da strahuje, ne zna da prestane. Sneva o uobraženim grehovima, sneva o uobraženim čišćenjima i ide gatari da mu ne znam kakvom metlom očisti savest.

No bilo kako mu drago, ako se u toj kući nešto događa, to je njena stvar. Izuzev neki slučaj ili neki izuzetak, niko tamo ne ide da vidi. Prepuštena je sama sebi. Niko ne želi da se izlaže susretima s đavolom.

Blagodareći strahu koji je čuva i koji od nje udaljuje svakoga ko bi mogao da posmatra i da svedoči, oduvek je bilo lako u tu kuću ući noću pomoću lestvica od užeta ili jednostavno pomoću merdevina koje bi se uzele sa susednog imanja. Nešto prnja i hrane što bi se sa sobom donelo, dozvolilo bi da se u sigurnosti sačeka neka mogućnost i zgoda za tajno ukrcavanje. Predanje kazuje da je neki

politički ili iz poslovnog sveta begunac — ne zna se baš tačno — boravio izvesno vreme u opčinjenoj plenmonskoj kući, odakle mu je pošlo za rukom da se ukrca na ribarsku barku koja je išla do Engleske. A iz Engleske nije teško otići u Ameriku.

To isto predanje tvrdi da niko ne dira u namirnice koje se ostave u toj kućerini, pošto je u interesu Lucifera i krijumčara da se opet vrati onaj koji ih je tu ostavio.

S vrha na kome se nalazi ta kuća vidi se na jugozapadu u moru stena Hanoa, na milju od obale.

Ta je stena čuvena. Ona je nanela sva zla koja može da nanese stena u moru. To je jedan od najstrašnijih morskih ubica. Podmuklo je noću sačekivala brodove. Ona je proširila totvalsko i rokensko groblje.

Godine 1862. postavili su fenjer na tu stenu.

Danas stena Hanoa osvetljava plovidbu koju je ranije razarala: zasada drži buktinju u ruci. Stenu, koju su ranije izbegavali kao zločinca, danas traže na vidiku kao zaštitnika i vodiča. U tim širokim prostorima, Hanoa je nekad bila strašilo, a sad u njima obezbeđuje sigurnost. To je u neku ruku razbojnik koji je postao žandarm.

Postoje tri stene Hanoa: velika Hanoa, mala Hanoa i La Mov. Na maloj steni Hanoa danas se nalazi »*Light Red*«.

Ta stena pripada grupi grebenova od kojih su neki podvodni. Ona ih nadvisuje. Ta stena, kao tvrđava, ima svoje isturene šančeve: prema pučini lanac od trinaest stena; prema severu dva grebena, Ot Furki i Egijon, a uz njih još i peščani sprud Erue; prema jugu tri stene, Kat-Rok, Perse i Rok Erpen, a uz njih još dva peščara, Sut Bu i Bu l' Mue, a osim toga pred Plenmonom pri samoj površini vode sprud Ta d' Poa d' Aval.

Da plivač prepliva moreuz između Plenmona i Hanoe, nije lako, ali nije i nemoguće. Kao što nam je poznato, to je bio jedan od podviga siera Klubena. Plivač koji poznaje te plićake ima na raspoloženju dve stanice gde može da se odmori, Okruglu Stenu, i malo dalje savijajući ulevo, Crvenu Stenu.

V
RUŠIGNEZDICE

Bas nekako oko one subote koju je sier Kluben proveo u Tortvalu odigrao se vanredan događaj, isprva slabo poznat, i prilično kasno obelodanjen. Kao što smo primetili, mnoge su stvari ostale nepoznate, jer su ih se uplašili sami očevici.

Noću između subote i nedelje — naznačavamo to vreme i verujemo da je tačno — tri su se deteta ispela uz liticu Plenmona. Ta su se deca vraćala u selo. Dolazila su s morske obale. To su bila deca koja skidaju ptičija gnezda, rušignezdice, kako su ih zvali na domaćem narečju.

Svuda gde su bile stene i rupe u stenama iznad mora nalazilo se mnogo dece koja skidaju ptičija gnezda. To smo već spomenuli. Poznato nam je kako je o tome radio računa Žilijat da bi zaštitio ptice i sprečio decu da se lome.

Rušignezdice su mangupčići okeana koje je teško bilo zaplašiti.

Noć je bila vrlo tamna. Gusto nagomilani oblaci zaklanjali su zenit. S tortvalskog zvonika, koji je bio obao i zašiljen kao kapa mađioničara, otkucalo je tri sata izjutra.

Zašto su se ta deca vraćala tako kasno? Ništa jednostavnije: išla su u lov na galebova gnezda kod Ta d' Poa d' Aval. Pošto je godišnje doba bilo vrlo blago, parenje ptica počelo je vrlo rano.

Vrebajući obletanje mužjaka i ženki oko pologa, i zaneta tim lovom, deca su zaboravila na vreme. Plima ih je opkolila pa nisu mogla na vreme da stignu do zalivčića gde su ostavila čamac i morala su da sačekaju na jednom od vrhova Ta d' Poa dok se more povuklo. Zbog toga su se vraćala noću. Te pozne povratke očekuju grozničavo brižne majke i kad ugledaju decu, pretvore radost u bes a suze u šamare. Prema tome, deca su žurila, ali su bila dosta nespokojna. Žurila su ošljareći sa željom da ne stignu. Znala su šta ih čeka.

Samo jedno od te dece nije imalo čega da se plaši, jer je bilo siroče. Dečko je bio Francuz bez oca i majke i zadovoljan tog časa što nije imao majku. Pošto se za njega niko ne brine, neće dobiti batine.

Druga dva su bili Gernežani iz same tortvalske parohije. Kad su se ispele na visok greben stene, rušignezdice su stigle na visoravan, gde se nailazila opčinjena kuća.

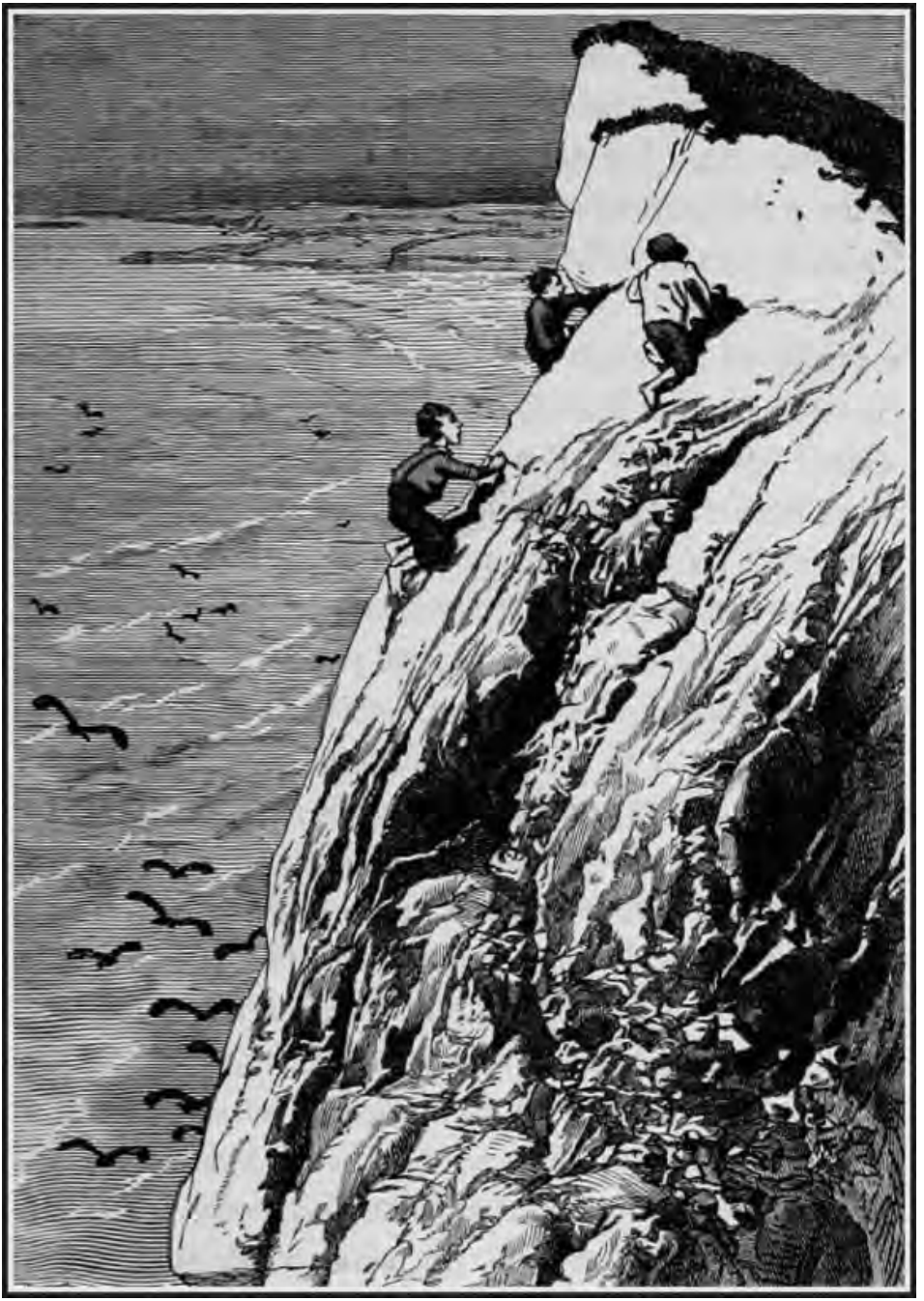

Isprva ih je spopao strah, što je neizbežno za svakog prolaznika, naročito za decu, u tim časovima i na tom mes tu.

Došlo im je da bezobzirce pobegnu, a kopkalo ih da zastanu i da posmatraju.

Zastali su.

Posmatrali su kuću.

Bila je crna i strašna.

Uzdizala se kao strašna gomila na pustoj visoravni, grozan i simetričan izraštaj, visoko četvrtasto zdanje pravih uglova, nešto slično ogromnom oltaru mraka.

Deca su najpre pomišljala da pobegnu, zatim su rešila da se približe. Tu kuću nisu nikad videla u to doba. Postoji radoznalost za strah. Medu decom se nalazio i taj mali Francuz, što je bio dovoljan razlog da se približe kući.

Poznato je da Francuzi ne veruju ni u šta.

Uostalom, kad se u opasnosti nađe više ljudi, onda su mirniji. Strahovanje utroje hrabri.

Zatim, to su lovci, a deca; njih troje nema trideset godina. Traže, pretresaju, vrebaju skrivene stvari: da li zato da bi se što duže zadržali na putu? Zavire u ovu rupu, a kako da ne zavire i u onu tamo? Lov zanosi. Ko ide za otkrićem, sve dublje tone. Ko je tako dugo zavirivao u ptičija gnezda, kopka ga radoznalost da zaviri malo i u gnezdo aveti. Zašto da se ne onjuši i pakao?

Od zverke do zverke pa se i na đavola nabasa. Posle vrabaca, vilenjaci. Treba saznati šta je sa svim onim čime vas roditelji plaše. Ništa klizavije od tragova iz bajki. Decu kopka da saznaju sve što znaju babe.

Sva ta zbrka misli, zbunjenosti i nagona u glavama gemežanskih rušignezdica učinila ih je neustrašivim. Krenuli su prema kući.

Uostalom, mališan koji im je poslužio kao oslonac u tom podvigu bio je dostojan toga. To beše odlučan dečko, mornarski šegrt, starmali, koji je spavao na slami u brodogradilištu, sam se izdržavao, imao krupan glas i rado se puzao uza zid ili drvo, ne praštajući jabukama pored kojih prođe, radio je na opravkama ratnih brodova, bio je sin slučaja i dete susreta, veselo siroče, rođeno u Francuskoj, ali se ne zna gde tačno, i to su dva dovoljna

razloga da bude odvažan. Siromahu će rado dati marjaš; inače vrlo zao i vrlo dobar, umeo je da razgovara s Parižanima. Sada je dnevno zarađivao šelin zapušavajući rupe na ribarskim barkama, koje su bile na opravci u Pekriu. Kad mu prasne ćef, napusti posao i ide da traži ptičija gnezda. Takav je bio taj mali Francuz.

Usamljenost toga mesta odisala je nečim zagrobnim. Osećala se preteća neprikosnovenost te usamljenosti. Bilo je stravično. S te tihe i puste visoravni odjednom se spuštala u provaliju kosa i odsečena strmen. Dole je ćutalo more. Nije duvao vetar. Stabljike bilja nisu se micale.

Laganim korakom male rušignezdice išle su napred gledajući kuću; francusko dete išlo je na čelu.

Jedno od njih, kada je kasnije pričalo o tom događaju ono što je upamtilo, reklo je: »Kuća je ćutala«.

Približavali su se ne dišući kao da se približuju zverki. Ispeli su se na stazicu, koja iza kuće vodi prema moru i završava se na skoro neprohodnoj stenovitoj prevlaci. Stigli su skoro do kućerine. Ali su videli samo južnu stranu koja je sva zazidana. Nisu se usudili da skrenu ulevo, što bi ih nateralo da vide drugu stranu s dva prozora, a to bi bilo strašno.

Ipak su se ohrabrili kad im je mornarski šegrt šapatom rekao da skrenu ulevo, jer je ta strana lepa, i da treba videti dva mračna prozora.

Skrenuli su ulevo i stigli na drugu stranu.

Oba prozora bila su osvetljena.

Deca su pobegla.

Kad su odmakli daleko, mali Francuz se okrenuo.

— Pazi, reče, ne svetli vise.

Stvarno, prozori više nisu bili osvetljeni. Silueta kućerine izgledala je na zamagljenoj modrini neba kao da je odsečena.

Nije ih napuštao strah, ali se radoznalost vratila. Rušignezdice su se iznova približile.

Odjednom se oba prozora osvetliše.

Oba Tortvalca ponovo nagoše u bekstvo. Mali francuski đavo nije nastavio da ide napred, ali nije ustuknuo ni nazad.

Ostao je nepomičan, okrenut prema kući koju je posmatrao.

Svetlost se ugasila pa opet sinula. Ništa strašnije, Odblesak se nejasno svetleo na travi mokroj od noćne rose. U određenom trenutku svetlost je na unutrašnjem zidu kućerine ocrtavala crne profile u pokretu i senke ogromnih glava.

Uostalom, pošto je kućerina bila bez unutrašnjih pregrada i tavanice — samo krov i četiri zida — nije mogao da se osvetli samo jedan prozor a da i drugi ne bude osvetljen.

Videći da je mornarski šegrt zastao, vratiše se korak po korak i druga dvojica rušignezdica, jedan za drugim, drhteći, radoznali. Mali šegrt im šapnu: »U kući su duhovi. Video sam nos jednog«. Dva mala Tortvalca šćućuirili su se pozadi Francuza i propinjali se da bi gledali preko njegovih ramena. Zaklonjeni iza njega, on im je bio štit i odbrana od kuće, osećali su se sigurnijim jer su imali njega između sebe i aveti.

No moglo bi se reći kao da je i kuća njih posmatrala. U toj širokoj gluvoj tišini ona je imala dve crvene zenice: prozore. Svetlost se gasila, ponovo se palila, opet se gasila, kao što i biva s takvom svetlošću.

Ta zlokobna isprekidanost nastaje sigurno usled toga što iz kuće sad neko odlazi u pakao, sad se otuda vraća. Otškrine se ulaz pa se opet zatvori. Prozorče na adu čas se zasvetli, a čas zamrači.

Odjednom se na jednom od prozora uspravi crna ljudska prilika, kao da je spolja došla i upala u kuću. Izgledalo je kao da je neko stigao.

Sablasti imaju tu naviku da ulaze kroz prozor.

Za nekoliko trenutaka svetlost se pojača, potom se ugasi i više se nije upalila. Kuća je ponovo postala mračna. Tada su se iz nje čuli zvuci. Ličili su na glasove. Uvek je tako na takvom mestu: kad se vidi, ne čuje se, kad se ne vidi, čuje se.

Noć na moru naročito je tiha. Tamo je ćutanje mraka dublje nego na drugim mestima. Kad na toj nemirnoj površini nema ni vetra ni talasa, čuje se let muve, inače se obično ne čuje ni let orlova. Ta zagrobna tišina davala je tužan izgled zvucima iz kućerine.

— Ajd' da vidimo, reče Francuščić.

I krene prema kući.

Drugu je dvojicu uhvatio toliki strah da su pošli za njim. Nisu se više usudili da sami pobegnu.

Dok su prolazili pored poveće krstine snopova, koji ih nekako ohrabriše u toj pustoši, iz jednog žbuna prnula je sova. Od toga zašuštaše grane. Sove lete nekako koso, podozrivo, preteći. Ptica je preletela ispred dece, upirući u njih svoje okrugle oči sjajne u tami.

Ona dvojica iza Francuščića zadrhtaše.

On doviknu sovi:

— Vrapče, dockan stiže. Nisi na vreme. Videću ono što hoću.

I krenu napred.

Njegove velike potkovane cokule kuckale su po suvoj žutilovki, ali im nisu smetale da čuju glasove iz kućerine, koji su bili čas jači, čas tiši, s nekim pribranim naglaskom u neprekidnom dijalogu.

Malo potom Francuščić doda:

— Nije nego, samo tokmaci veruju u duhove.

Kad je neko u opasnosti drzak, on pridobija kolebljivce i gura ih napred.

Dva tortvalska dečaka krenuše za šegrtom.

Činilo im se da je opčinjena kućerina užasno rasla. **U** toj optičkoj varci iz straha bilo je i istine. Kuća je odista rasla jer su joj se oni primicali.

Glasovi iz kuće čuli su se sve jasnije. Deca su slušala. I uho ponekad preteruje. Ono što se čulo nije bio žagor, već nešto jače od šaptanja a slabije od graje. Pokatkad su se jasno čule jedna ili dve artikulisane reči. Te su reči bile nerazumljive i čudno su zvučale. Deca su zastajkivala, osluškivala pa potom nastavljala put.

— To duhovi razgovaraju, promrmlja mali šegrt, ali ja ne verujem u duhove.

Mali Tortvalci rado bi ostali iza krstine snopova, ali su od njih već odmakli, a njihov prijatelj šegrt gurao je prema kućerini. Oni su drhtali idući s njim, a nisu smeli da ga ostave.

Neodlučno su išli za njim, korak po korak.

Mornarski šegrt okrenu se prema njima i reče:

— Pa vi znate da to nije istina. Nema duhova.

Kuća je izrastala sve više. Glasovi su postajali sve jasniji.

Primicali su se.

Kada su se bliže primakli, mogli su da raspoznaju neku prigušenu svetlost koja je gorela u kući. To je bilo vrlo nejasno svetlucanje slepih fenjera koji osvetljavaju na mahove i viđaju se u vizinom kolu.

Kad su stigli sasvim blizu, zastali su.

Jedan od dva Tortvalca osmelio se da primeti:

— Nisu to duhovi, nego bele dame.

— Šta li ono visi s onog prozora? — upita drugi.

— Možda je uže.

— Sigurno zmija.

— Ono je konopac obešenog, reče Francuz merodavno. Oni se služe njime, ali ja u te čini ne verujem.

I u tri skoka našao se uz sam zid kućerine. Ta njegova smelost imala je u sebi nečeg grozničavog.

Ostala dvojica uradiše kao i on, ali drhteći, i prilepiše se uza zid, privijajući se uz šegrta jedan s desne a drugi s leve strane. Deca tada prisloniše uvo uza zid. U kući se i dalje razgovaralo.

Evo šta su govorile sablasti na nekom čudnom jeziku:

— Dakle, slažemo se?

— Slažemo.

— Utanačeno?

— Utanačeno.

— Ovde će čekati jedan čovek koji će moći da ode sa Blaskitom u Englesku?

— Ali da plati.

— Da plati.

— Blaskito će ukrcati čoveka u svoju barku.

— Ali neće zahtevati da ovaj kaže odakle je?

— To nas se ne tiče.

— Neće ga pitati za ime?

— Ne tiče nas se ime, nego kesa.

— Dobro, čovek će čekati u ovoj kući.

— Treba da spremi nešto za jelo.

— Spremljeno je.
— Gde?
— U ovoj vreći ovde.
— Vrlo dobro.
— Mogu li da ostavim vreću ovde?
— Krijumčari nisu lopovi.
— A kad vi odlazite?
— Sutra izjutra. Kad bi vaš čovek bio spreman, mogao bi s nama da pođe.
— Nije spreman.
— Njegova stvar.
— Koliko će dana čekati u ovoj kući?
— Dva, tri ili četiri. Manje ili više.
— Da li je sigurno da će Blaskito doći?
— Sigurno.
— Ovde? Na Plenmon?
— Na Plenmon.
— Koje sedmice?
— Iduće.
— Kog dana?
— U petak, subotu ili nedelju.
— Da ne prevari?
— To je moj Tokejac.
— Doći će ma kakvo vreme bilo?
— Ma kakvo. Njega nije strah. Ja sam Blasko a on je Blaskito.
— Dakle, ne može da se desi da ne dođe na Gerneze?
— Jednog meseca dolazim ja, drugog on.
— Razumem.
— Od iduće subote za pet dana Blaskito će stići.
— Ali ako more bude jako nemirno?
— Mislite na ružno vreme?
— Da.
— Tada Blaskito neće doći brzo, ali će doći.

— Odakle će doploviti?

— Iz Bilbaoa.

— Kuď će otploviti?

— Za Portlend.

— Dobro.

— Ili za Toz-Baj.

— Još bolje.

— Vaš čovek nema šta da brine.

— Da Blaskito ne izda?

— Kukavice su izdajice. Mi smo hrabri. Na moru je tvrda vera. Izdaja se u paklu rodila.

— Niko ne sluša ovo što govorimo?

— Nemoguće je da nas posmatraju i slušaju. Strah je ovde načinio pustinju.

— Znam.

— Ko bi se usudio da nas sluša?

— Svakako.

— Pa da nas i sluša, taj ne bi ništa razumeo. Govorimo svojim divljim jezikom koji niko ne poznaje. A pošto ga vi znate, znači da ste od naših.

— Došao sam da se s vama dogovorim.

— Dobro.

— Sad idem.

— U redu.

— Čujte, a ako putnik zaželi da ga Blaskito odvede na neku drugu stranu umesto na Portlend ili Toz-Baj?

— Neka se snabde zlatnicima.

— Hoće li. Blaskito da izvrši što čovek bude zatražio?

— Blaskito će izvršiti što zlatnici zatraže.

— Treba li mnogo vremena da bi se stiglo u Toz-Baj?

— Zavisi od vetra.

— Osam sati?

— Manje ili vise.

— Hoće li se Blaskito pokoravati putniku?

— Ako se more bude pokoravalo Blaskitu.

— Biće dobro plaćen.

— Zlato je zlato. Vetar je vetar.

— Tako je.

— Čovek čini sa zlatom što god može. Bog čini s vetrom što god hoće.

— Čovek koji želi da otplovi s Blaskitom biće ovde u petak.

— Dobro.

— U ko je doba stiže Blaskito?

— Noću. Noću se doplovi, noću se otplovi. Nasa žena zove se More a naša sestra Noć. Žena ponekad prevari a sestra nikad.

— Sve smo utanačili. Zbogom, ljudi.

— Zbogom. Po volji jedan gutljaj rakije?

— Hvala.

— Bolje je piti rakiju nego medicinu.

— Dali ste mi reč.

— Zovem se Pitanje časti.

— Zbogom.

— Vi ste plemić a ja vitez.

Jasno je da samo đavoli mogu tako da govore. Deca dalje nisu prisluškivala i ovaj put su konačno pobegla s malim Francuzom na čelu, koji se najzad i sam uverio pa je bežao brže od ostalih.

U naredni utorak sier Kluben je s Dirandom otplovio u Sen-Malo.

»Tamaulipa« je još uvek bila ukotvljena u pristaništu.

Između dva dima od lule sier Kluben zapita krčmara u krčmi Žan:

— Je li, kad odlazi ta »Tamaulipa«?

— Prekosutra, u četvrtak, odgovori krčmar.

Te večeri Kluben je jeo za stolom obalskih čuvara i mimo svoje navike izašao je posle jela. Zbog tog izlaska nije otvarao Dirandin biro i skoro da ni je primio tovar. Ta je okolnost bila zapažena pošto se radilo o tako tacnom čoveku.

Izgleda da se nekoliko trenutaka zadržao u razgovoru sa svojim prijateljem menjačem.

Vratio se dva sata posle povečerja koje je odzvonilo s Nogeta. Brazilijansko zvono zvoni u deset časova, što znači da je bila ponoć.

VI
KUĆA ŽAKRESARDA

Pre četrdeset godina u Sen-Malou je postojala jedna uličica koja se zvala Kutanše. Ta uličica više ne postoji, pošto je bila obuhvaćena planom za preuređivanje grada.

To je bio dvostruki red drvenih međusobnih nakrivljenih kuća, između kojih je bilo dovoljno mesta za potočić koji su zvali ulicom. Tuda se moralo ići raskrečenih nogu s obe strane vode, udarajući glavom ili laktom o kuće desno ili levo. Te stare straćare iz normanskog srednjeg veka s profila su ličile na ljude. Straćara i veštica ne razlikuju se mnogo. Uvučeni spratovi tih straćara, njihova naherenost, njihove streje u obliku oštrog ugla i načičkane gvožđarijom liče na usne, bradu, nos, obrve. Badža je jedno oko, ćoravo. Zid je obraz zarozan i krastav. Čela im se dodiruju kao da se dogovaraju da izvrše neki zločin. Sve reči stare civilizacije, kao razbojnička pećina, robijaška jazbina, apaško gnezdo odgovaraju toj arhitekturi.

Jedna od kuća u uličici Kutanše, najveća i najizvikanija ili najzloglasnija, zvala se Žakresarda.

Žakresarda je bila utočište beskućnika. U svim gradovima, a pogotovu u morskim lukama, na dnu društvene zajednice postoji takozvani društveni talog. To su beskućnici kojima ni vlasti ne mogu da pohvataju konce: razbojnici, kesaroši, varalice, stvorenja koja uvek nose glavu u torbi, sve vrste adrapovaca, propalica, moralnih krpa, srozanih savesti, neveštih provalnika i obijača (jer majstori tog zanata ne padaju na dno), zločinci, prostitutke i mangupi, bezočnici prljavih duša i tela, lupeži zapali u bedu, zlikovci koji slabo prolaze, pobeđeni u borbi za opstanak, proždrljivci koji su postali gladnice, mešetari zločina, skitnice, prosjaci. Tu se ljudski duh srozao do životinjskog. To je gomila društvenog đubreta. Nabije se

to u neki budžak kud ponekad stigne metla policije. U Sen-Malou Žakresarda je bila taj kut.

Oni koji se na tim mestima nalaze obično nisu okoreli zločinci, razbojnici, provalnici, čeda neznanja i nemaštine. Ukoliko među njima ima i ubica, to su mahom obične surove pijandure, dok su lupeži svedeni na obične kradljivce. To je više društveni ispljuvak nego društveni izbljuvak. To su više bitange nego razbojnici. Ali ne treba im mnogo verovati. Taj poslednji stupanj skitnice gaji ponekad u sebi krajnje zločince. Kad je policija jednom prilikom bacila mrežu na Episije — a to je u Parizu što je Žakresarda u Sen-Malou — uhvatila je Lasnera.

Ta legla primaju sve. Pad izjednačuje. Pokatkad i pošten čovek koji osiromaši padne u njih. Vrlina i čestitost takođe doživljuju svoje pustolovine, to se moglo videti. Ne treba odmah, isprve, precenjivati Luvr ni potcenjivati robiju. Treba do tančina da se proveri i poštenje onoga koga svi cene i prestup onog na koga se svi bacaju drvljem i kamenjem. Može čovek da se ovde iznenadi. U javnoj kući može da se nađe anđeo a na bunjištu biser. Ti u isti mah sjajni i mračni nalazi sasvim su mogući.

Žakresarda bila je više dvorište nego kuća, više bunar nego dvorište. S ulice je bila bez sprata. Visok zid s niskim vratima služio je kao lice zgrade. Povuče se reza, gurnu se vrata i uđe se u dvorište.

U sredini dvorišta nalazila se okrugla rupa koja je bila oivičena kamenjem u razini zemljišta. To je bio bunar. Dvorište je bilo malo, a bunar velik. Ulegnuta kaldrma uokvirila je kameni santrač bunara.

S tri strane četvrtastog dvorišta bilo je podignuto zdanje. S ulice samo zid i mala vrata. Desno i levo u zdanju bili su stanovi.

Ako bi se neko osmelio i izložio opasnosti da tamo uđe kad padne mrak, čuo bi izmešano disanje ljudi, a ako bi pri tom bila zvezdana noć s dosta mesečine da uobliči ono što se tamo naziralo, evo šta bi video:

Dvorište. Bunar. Supa u obliku potkovice zatvara dvorište s tri strane: prema vratima, desno od vrata i levo od vrata. Šupa je ustvari otvoren crvotočan hodnik u obliku potkovice s tavanicom od balvana koje drže nejednako udaljeni kameni stubovi. U sredini bunar. Svuda oko bunara na slami nanizani kao đerdan, izanđali

đonovi, iskrivljeni lubovi cokula, prsti ispali kroz pocepane cipele, mnoštvo bosih nogu ljudi, žena, dece. Sve to spava.

A kad se pogleda preko tih nogu u polusenku šupe, razabiru se tela, oblici, usnule glave, opružena mlitava tela, dronje oba pola, smeša u đubretu, neke bogzna kakve ljudske naslage. To je bila opšta i svačija soba za spavanje. Plaćalo se deset para nedeljno. Noge su dodirivale bunar. Kad je vreme bilo rđavo, noge su kisnule. Za zimskih noći na ova tela padao je sneg.

Ko su bila ta stvorenja? Neznani. Dolazili su uveče, a odlazili izjutra. Te su aveti problem društvenog poretka. Poneko od njih uvuče se a da ne plati. Većina njih nije ništa okusila čitavog dana. To su svi poroci, svi preziri, sve zaraze, svi jadi. Svi spavaju istim snom iznurenih na zajedničkoj postelji od blata. Snovi svih tih duša dobro su se slagali. To je tužni skup gde se u zajedničkom kužnom smradu sastaju klonulosti, slabosti, pijanstva. Lutanja po celi dan bez korice hleba i bez ijedne dobre misli, pomodrela lica zatvorenih očiju, kajanja, želje, kose pomešane s đubretom, lica mrtvačkog pogleda, možda i ledeni poljupci smrti. Tu u toj kaci previrala je ljudska trulež. U to leglo ih je bacala sudbina, lutanje, brod iskrcan u sumrak, otpust iz tamnice, slučaj, noć. Tu je udes svakodnevno istresao svoju torbu. Ulazio je ko je hteo, spavao je ko je mogao, govorio je ko je smeo, jer je to bilo mesto gde se šapuće. Svak se starao da se što pre izgubi u toj gužvi. Svak se starao da u snu nađe zaborav, pošto ne može da nestane u noći. Otimali su se od smrti onoliko koliko su mogli. Svake večeri ponovo su zatvarali oči u toj smeši ropaca. Odakle su dolazili? Izbacivala ih je društvena beda kao što talasi izbacuju penu.

Nije mogao svaki od njih da leži na slami. Mnogi su morali da se polunagi izvale na kaldrmu. Legali su premoreni a ustajali ukočeni. Bez ograde i bez poklopca, zjapeći uvek otvoren, bunar je bio dubok trideset stopa. U njemu je kisnulo, u njega se slivala nečistoća, sva prljava voda s dvorišta tamo se stakala i cedila. Pored bunara je stajala kofa kojom se zahvatala voda. Ko je bio žedan pio je iz nje. Kome život dodija, skoči u bunar. Iz sna na đubrištu pređe u večni san. Godine 1819. izvukli su iz njega dete od četrnaest godina.

Da se neko ne bi izložio opasnosti u toj kući, treba da je »od upućenih« u stvar. Tu se popreko gleda na neposvećene.

Poznaju li se međusobno ta ljudska bića? Ne. Ona nanjuše jedno drugo.

Vlasnica ovog prebivališta bila je mlada, prilično lepa žena; nosila je kapče s trakama, ponekad se umivala vodom iz bunara i imala je jednu drvenu nogu.

Čim zora zabeli, dvorište se isprazni, nestane svakidanjih žitelja.

U dvorištu su bile kokoške s petlom pa su po ceo dan čeprkale po bunjištu. Preko dvorišta se preprečila greda na direcima, što je bilo prilično nalik na vešala, a za njih se baš ne bi moglo reći da im takvo mesto ne bi odgovaralo. Kad bi uveče padala kiša, sutradan bi se na toj gredi videla kako se suši mokra i blatom isprskana svilena haljina, koja je pripadala ženi s drvenom nogom.

Iznad šupe, i uokvirujući dvorište s tri strane kao i šupa, dizao se sprat, a iznad sprata tavan. Trule drvene stepenice vodile su na sprat kroz tavanicu šupe. Stepenice su se ljuljale kad se uz njih lupajući i klateći se pela žena.

Prolazne kirajdžije, koje su ostajale jednu noć ili čitavu nedelju, spavale su u dvorištu. Stalne kirajdžije stanovale su na spratu.

Na prozorima nijednog okna, na sobama nijednih vrata, u odžacima nijednog ognjišta — takva je bila kuća. Prolazilo se iz sobe u sobu, bilo kroz otvor gde su nekada stajala vrata, bilo kroz trouglastu rupu na zidu, koja je probijena između dva balvana. Pod je bio pokriven malterom koji je otpao. Kako se ta kuća još držala, sam bog zna. Na vetru se ljuljala. Uz klizave trošne stepenice peo se kako je ko mogao. Sve je bilo šuplje. Studen je ulazila u straćaru kao voda u sunđer. Obilno prisustvo paukova značilo je da se to zdanje neće odmah srušiti. Nije bilo nikakvog smeštaja. Dve-tri slamarice po budžacima bile su rasporene i u njima je bilo više prašine nego slame.

Poneki krčag i poneko lonče služili su za raznovrsnu upotrebu. Osećao se sladunjav gadan zadah.

S prozora se gledalo u dvorište. Taj pogled s prozora pružao je isti prizor kao pogled na kola uličnih čistača. Odatle se videlo kako dole, osim ljudi, trunu, rđaju i plesnive stvari — neopisiv prizor.

Otpaci na tom mestu sasvim su odgovarali jedni drugima. Nastajali su od živih bića i od ruševina. Ruševine su bile zasejane dronjcima.

Pored prolaznih žitelja koji su se smeštali u dvorištu, u Žakresardi bila su tri stalna: ugljar, trgovac krpama i otpacima i zlatarski majstor. Ugljar i trgovac otpacima spavali su na dve slamarice na prvom spratu, dok je zlatar-alhemičar spavao u sobičku na tavanu koji se bogzna zašto zove »galetas«. Nije se znalo u kom je budžaku stanovala žena. Zlatar je bio pomalo pesnik. Živeo je, kako rekosmo, pod krovom, ispod samog crepa, u sobičku kud je svetlost dopirala kroz usku badžu, dok je najveći njegov deo zauzimao veliki odžak od kamena kroz koji je zviždao vetar. Pošto badža nije imala rama, prikovao je na nju pače lima s polupanog broda. Kroz tu limenu tablu prodiralo je malo svetlosti a dosta studeni. Ugljar bi s vremena na vreme za svoje stanovanje plaćao po vreću uglja, trgovac krpama plaćao je jednom nedeljno po mericu žita za kokoši, a zlatar uopšte nije plaćao. Međutim, za to vreme on je goreo kuću. Pokidao je ono malo drvenarije što je bilo u kući i stalno bi s krova ili sa zida odvalio poneku letvu za zagrejavanje lonca u kome je »lio« zlato, Na pregradi iznad dronjave postelje trgovca krpama nalazila su se dva niza brojeva koje je on od nedelje do nedelje ispisivao kredom, i to jedan niz pod 3, a drugi pod 5, već prema tome da li je žito stajalo tri lijara ili pet santima. Kao lonac za alhemičarevo zlato služila je slomljena čaura stare bombe koju je on proizveo za kazan u kom je mešao sastojke. Ponekad bi o tome govorio s beskućnima iz dvorišta koji su mu se podsmevali. Za njih bi rekao: »Ti su ljudi puni predrasuda«. Bio je rešen da ne umre pre nego što kamenom mudrosti ne porazbija prozore nauke. Njegova je peć gorela mnogo drveta. Kroz nju je prošla čitava ograda sa stepenica. I čitava kuća je postepeno sagorevala u toj peći. Vlasnica bi mu ponekad rekla: »Vi ćete me ostaviti samo sa četiri zida!« Ali on bi je razoružao s nekoliko stihova koje je njoj posvetio.

Tako je izgledala Žakresarda.

Kućni sluga, s metlom u ruci, gušav, bio je dete, ili možda kepec, star dvanaest godina ili šezdeset.

Oni koji su ovde stanovali ulazili su na dvorišna vrata, publika kroz dućan.

Kakav je to dućan bio?

Na visokom zidu s leva, od dvorišnog ulaza nadesno, nalazio se pravougli otvor koji je podjednako služio i za prozor i za vrata i imao kapke i ram, u celoj ovoj kući jedini kapak sa šarkama i bravom, jedini ram sa staklima. Pozadi tog izloga koji se otvarao s ulice nalazila se sobica, odeljence zahvaćeno na račun šupe-spavaonice. Na vratima s ulice mogla se pročitati ugljenom ispisana firma: »Trgovina retkostima«. Ta je reč od onda uobičajena. Na tri daske koje su u izlogu predstavljale policu nalazilo se nekoliko porculanskih lonaca bez drške, kineski suncobran od crvene kožice sa slikama, koji je bio izrovašen i nije mogao da se otvori, bezoblična parčad gvožđa ili peščara, ulubljeni muški i ženski šeširi, tri-četiri školjke, nekoliko paketića stare koštane ili bakrene dugmadi, kutija za duvan sa slikom Marije Antoanete, i jedna rasparena sveska Boabertranove algebre. Tako je izgledao dućan. Taj je izbor predstavljao »retkosti«. Kroz zadnja vrata moglo se izići u dvorište gde je bio bunar. U dućanu je bio jedan sto sa klupom. Žena s drvenom nogom izigravala je za tezgom kasirku.

VII
NOĆNI KUPAC I MRAČNI PRODAVAC

Celo veče u utorak Klubena nije bilo u krčmi Žan. A ni u sredu uveče.

Te večeri, po magli, u uličicu Kutanše ušla su dva čoveka. Zastali su pred Žakresardom. Jedan od njih zakuca na izlog. Otvoriše se vrata na dućanu. Uđoše. Ona žena s drvenom nogom dočeka ih s osmehom koji se ukazuje građanima. Na stolu je gorela sveća.

Ta dva čoveka ustvari su i bili građani.

Onaj koji je zakucao na izlog reče: — Dobro veče, gospo, dolazim po ono.

Žena s drvenom nogom nasmeši se i po drugi put i iziđe na zadnja vrata u dvorište gde se nalazio bunar. Trenutak potom vrata se otvoriše i pojavi se čovek. Čovek je bio u kačketu i bluzi ispod ko je se primećivao nekakav predmet. Na bluzi mu je bilo nekoliko slamki, a pogled je imao kao u čoveka koji se tek probudio.

Uđe. Pogledaše se. Čovek u bluzi imao je iznenađen ali lukav izgled. Reče:

— Vi ste puškar?

Onaj što je zakucao na izlog odgovori:

— Da. A vi ste Parižanin?

— Zvani Poruž. Da.

— Pokažite.

— Evo.

Čovek izvuče ispod bluze oruđe vrlo retko u Evropi onog doba, revolver.

Taj je revolver bio nov i sjajan. Dva građanina stadoše ga zagledati. Onaj što je izgledao da poznaje radnju i koga je čovek u bluzi zvao »puškarom«, stavi mehanizam u dejstvo. Predade ga zatim onom drugom, koji je izgledao manje varošanin i stalno okretao leđa prema svetlosti.

Puškar nastavi:

— Pošto?

Čovek u bluzi odgovori:

— Tek što sam sa ovim stigao iz Amerike. Ima ljudi koji donose majmune, papagaje, životinje, kao da su Francuzi divljaci. Ja sam doneo ovo. Izgleda mi da je ovo koristan izum.

— Pošto? — ponovi puškar.

— Taj je pištolj kao mlin, okreće se.

— Pošto?

— Pan! prvi pucanj. Pan! drugi pucanj. Pan! kiša čitava! To oruđe vrši svoj posao.

— Pošto?

— Ima šest ležaja za metkove.

— Ma dobro, pošto?

— Šest ležaja — šest zlatnika-luja.

— Može li za pet?

— Nemoguće. Zlatnik ležaj, to je cena.

— Ako ćemo da pazarimo, budimo uviđavni.

— Rekao sam tačnu cenu. Ali samo pogledajte tu stvar, gospodine puškaru.

— Video sam.

— Obrće se taj mlinčić kao gospodin Taljeran. Moglo bi se to staviti u rečnik među stvari koje se obrću i pokazuju koji vetar duva. To je biser.

— Video sam.

— Što se tiče ležaja, od španskog su kova.

— Primetio sam.

— To je rubinirano. Evo kako se radi to rubiniranje. Izruči se u topionicu torba starog gvožđa. Uzme se što više stare gvožđarije, eksera, potkovica.

— I starih komada kosa.

— Taman da to kažem, gospodine puškaru. Svu tu mešavinu stavite da se usija i to vam se pretvori u divnu gvozdenu smesu.

— Da, ali na kojoj može da bude pukotina, onih finih naprslina gvožđa i falinki.

— Sigurno. Ali se falinkama doskoči pomoću lake turpije, kao što se čvrstim kovanjem izbegnu ljuske. Tu gvozdenu smesu moraš kovati velikim čekićem i usijavati je još dva puta. Ako je gvožđe suviše usijano, isprva se kuje lagano. Zatim se smesa izvlači i namota na namotač. I od tog gvožđa se prave ovi ležaji.

— Vi ste, znači, od zanata?

— Ja sam od svih zanata.

— Ležaji su vodene boje.

— To je lepota, gospodine puškaru, to se postiže antimonom.

— Rekosmo, dakle, da vam to platimo pet zlatnika-luja?

— Dozvoljavam sebi da skrenem pažnju gospodinu da sam imao čast reći šest.

Puškar spusti glas.

— Čujete, Parižanine, iskoristite priliku. Okanite se toga. Ni je to za vas dobro, takvo oruđe. Ono skrene pažnju na čoveka.

— Ustvari, reče Parižanin, to pada u oči. Bolje je da bude u rukama nekog građanina.

— Hoćete li pet luja?

— Ne, šest. Na svaku rupu po jedan.

— Dobro, evo šest napoleona.

— Hoću šest luja.

— Niste bonapartist? Više volite luj nego napoleon.

Parižanin, zvani Poruž, osmehnu se.

— Napoleon je bolji, ali luj više vredi.

— Šest napoleona.

— Šest luja. Za mene je tu razlika od dvadeset četiri franka.

— E, onda od pazara ništa.

— Ako. Zadržavam ukras.

— Da popustim? Kako da popustim i da se rastanem s takvim izumom?

— Onda, laku noć!

— To je savršenije od pištolja koji Indijanci zovu Norteu-Hah.

— Pet luja u gotovu, zlato je to!

— Norteu-Hah znači kratka puška. Mnogi to ne znaju.

— Hoćete li pet luja i talir pride?

— Građanine, rekao sam šest.

Čovek koji se držao leđima prema sveći i koji je dotle ćutao, škljocao je za to vreme mehanizmom. Primače se puškarovom uhu i šapnu mu:

— Je li stvar dobra?

— Izvrsna.

— Dajem šest luja.

Pet minuta kasnije, dok je Parižanin zvani Poruž stavljao šest luja koje je dobio u tajni džep pod pazuhom, puškar i kupac s revolverom u džepu pantalona izađoše iz uličice Kutanše.

VIII
SUDAR CRNE I CRVENE LOPTE

Sutradan, a to je bio četvrtak, odigrala se tragična stvar u blizini Sen-Maloa, nedaleko od vrha Dekole, na mestu gde su stene visoke a more duboko.

Stenovit jezičak u obliku koplja, koji se vezuje za kopno uskim zemljouzom, nastavlja se u vodi i naglo se završava strmom stenom, što je vrlo čest slučaj u morskoj arhitekturi. Da bi se došlo na

visoravan te strme stene, polazeći od obale, treba se peti uz kosu čiji je uspon na mestima vrlo oštar.

Na toj visoravni oko četiri sata uveče nalazio se čovek uvijen u širok vojnički ogrtač koji je vrlo verovatno skrivao oružje, što se dalo lako raspoznati po pravim i uglastim naborima na ogrtaču. Vrh na kome se taj čovek nalazio bila je dosta prostrana zaravan, načičkana velikim četvrtastim stenama nalik na ogromne kocke kaldrme između kojih se taman moglo proći. Ta zaravan, na kojoj je rasla gusta a niska trava, prema moru se završavala čistinom, koja se pod pravim uglom spuštala u vodu, Strmen visoka oko šezdeset stopa nad morem izgledala je kao da je po visku istesana. Međutim, njena se leva strana odronjavala i načinile su se prirodne stepenice svojstvene granitnim stenama, čiji nezgodni stepenici zahtevaju džinovske koračaje ili klovnovske skokove. Te su se stepenice spuštale skoro pod pravim uglom do mora u koje su uronile. To je bio lomivrat. U nuždi se tuda ipak moglo sići i ukrcati se pod samom stenom.

Duvao je povetarac. Čovek umotan u ogrtač, čvrst na nogama, držeći levom rukom desni lakat, žmirkao je jednim okom a na drugo je naslonio dogled. Bio je zanet dubokom pažnjom. Nalazio se na samoj ivici strmeni i stajao je nepomično s pogledom uprtim na vidik. Bila je plima. Ispod njega je more udaralo u stene.

Ono što je čovek motrio, bio je brod na pučini koji je izvodio neku odista čudnu igru.

Taj brod je tek pre jednog sata napustio pristanište Sen-Malo i zaustavio se iza Banktiea. To je bio trojarbolac. Nije spustio kotvu, možda zbog toga što dno nije bilo zgodno pa bi brod nabio kotvu pod sam kljun. Ograničio se samo na to da stane.

Čovek je bio obalski čuvar, kao što se to i moglo zaključiti po ogrtaču od uniforme, i vrebao je sve pokrete trojarbolca kao da je hteo da ih sve ubeleži u mozak. Brod se zaustavio manevrišući suprotno vetru, što se moglo videti prema malom četvrtastom jedru na donjem delu velike katarke i prema velejedru na gornjem delu velike katarke; savio je jedra zadnje katarke a okrenuo jedro srednje katarke, tako da su se jedra međusobno suprotstavljala i prednji deo broda manje se udaljavao od pravca vetra i manje je skretao. Nije tražio da se mnogo suprotstavi vetru, jer je održao malo jedro

uspravno na osnovicu. Tako, poprečivši se, nije skretao više od pola milje na sat.

Dan je bio još u punom jeku, naročito na pučini i na vrhu stena. U podnožju obale spuštao se sumrak.

Obalskom čuvaru, koji je bio sav predan svom poslu, i savesno motrio na pučinu, nije palo ni na pamet da obrati pažnju šta se dešava sa strane i pri dnu stena na kojoj je stajao. Okrenuo je leđa onim retko korišćenim nazovi stepenicama koje su spajale zaravan stene s morem. Nije primetio da se uz njih nešto kreće. Na tim stepenicama, iza jednog zavoja, neko se nalazio, po svemu sudeći čovek koji se tu sakrio pre nego što je obalski čuvar došao. S vremena na vreme u senci se pojavljivala glava ispod stene, gledala gore i vrebala onog koji vreba. Ta glava sa širokim amerikanskim šeširom bila je glava onog čoveka, kvekera, koji je pre desetak dana govorio s kapetanom Zuelom u kamenjaru Peti-Bea.

Odjednom, reklo bi se, obalski čuvar udvostruči pažnju. Brzo obrisa rukavom staklo na dogledu i žustro ga upravi na trojarbolac.

Jedna crna tačka otkačila se od broda.

Ta crna tačka izgledala je kao mrav na moru, a to je bio čamac.

Činilo mu se da je čamac plovio prema kopnu. Na njemu je bilo nekoliko mornara koji su snažno veslali.

Malo pomalo skrećući, čamac se uputi pravo prema vrhu Dekolea.

Obalski čuvar napregnuto je vrebao. Ni je gubio iz vida nijedan pokret čamca. Još se više primakao ivici stene.

U tom času čovek visokog stasa, kveker, izbi iza čuvara na vrh stepenica. Čuvar ga ni je primetio.

Taj se čovek za časak ustavi, spuštenih ruku i stegnutih pesnica; uprtih očiju kao lovac koji nišani, pogleda u čuvareva leđa.

Svega četiri koraka razdvajala su ga od obalskog čuvara. Iskorači jedan korak i zastade; iskorači još jedan i opet zastade. Drugih pokreta nije učinio, sem što je koraknuo, ostatak njegovog tela bio je kao kip. Šunjao se nečujno kroz travu. Iskorači i treći korak pa stade. Skoro je dodirnuo obalskog čuvara, još uvek nepomičnog s dogledom.

Čovek podiže stisnute pesnice u visinu ramena i odjednom grunu pesnicama, snažnim kao da su ih opruge pokrenule, u čuvareva leđa. Udarac je bio koban. Obalski čuvar ne stiže ni da krikne. Pade strmoglavce sa vrha stene u more.

I samo za jedan sekund videle su mu se noge. Iščeze kao kamen bačen u vodu koja se nad njim zatvorila.

Dva ili tri velika kruga pojaviše se na tamnoj vodi.

Ostao je samo dogled koji pade na travu u času kad se čuvar strmoglavio.

Kveker se naže preko ivice strmeni, pogleda krugove kako nestadoše na vodi, sačeka nekoliko minuta, potom se uspravi pevušeći kroz zube:

Gospodin iz policije je mrtav
Izgubivši život…

Naže se po drugi put. Iz vode se ništa ne pojavi. Samo na mestu gde je obalski čuvar potonuo napravi se na površini vode crna mrlja koja se širila poigravajući na talasu. Verovatno da je čuvar razbio lobanju o neku podvodnu stenu. Krv je izbila na površinu i na peni napravila mrlju. Posmatrajući tu crvenkastu mrlju, kveker nastavi:

Beše ovde iznad vode...
Pre neg' što mu život ode,

Ne dovrši.

Pozadi sebe začu vrlo blag glas koji reče:

— Tu ste, Rantene. Zdravo! Ubiste čoveka.

Okrenu se i na petnaest koračaji iza sebe na izlazu između dve stene spazi čoveka malog rasta s revolverom u ruci.

Odgovori:

— Kao što vidite. Zdravo, sier Kluben.

Čovek malog rasta uzdrhta.

— Poznajete me?

— I vi ste mene poznali, odgovori Ranten.

U tom času začuše se vesla na moru. To se približavao čamac na koji je motrio obalski čuvar.

Sier Kluben reče poluglasno, kao da razgovara sam sa sobom:

— Začas ga smače.

— Čime mogu da vas uslužim? — upita Ranten.

— Ne želim bogzna šta. Evo već deset godina otkako vas nisam video. Mora da ste posvršavali lepih poslova. Kako vam je zdravlje?

— Dobro, reče Ranten, a vaše?

— Vrlo dobro, odgovori sier Kluben.

Ranten iskorači jedan korak prema Klubenu.

U tom času ču zvonak udar. To sier Kluben zape revolver.

— Rantene, mi smo na petnaest koraka. To je dovoljno odstojanje. Ostanite gde ste.

— A, tako, reče Ranten. Šta tražite od mene?

— Želim da razgovaramo.

Ranten više ne mrdnu. Sier Kluben nastavi:

— Ubiste obalskog čuvara.

Ranten podiže obod šešira i odgovori:

— Već ste mi učinili čast da to kažete.

— Ne baš sasvim. Rekao sam: čoveka. Sad kažem: obalskog čuvara. Taj čuvar je nosio broj šest stotina devetnaest. Bio je otac porodice. Ostavlja ženu i petoro dece.

— Verujem da je tako, reče Ranten.

Nasta kratko ćutanje.

— To su probrani ljudi, ti obalski čuvari. Skoro svi stari mornari, dodade Kluben.

— Primetio sam, reče Ranten, da se obično ostavlja žena i petoro dece.

Sier Kluben produži:

— Pogodite koliko sam platio ovaj revolver?

— Lepa stvar, odgovori Ranten.

— Koliko ga cenite?

— Cenim ga mnogo.

— Platio sam ga sto četrdeset i četiri franka.

— Kupili ste ga svakako u puškarnici u ulici Kutanše, primeti Ranten.

— Onaj nesrećnik i ne kriknu. Pad preseče glas.

— Sier Klubene, biće vetra noćas.

— Samo ja znam ovu tajnu.

— Odsedate li još uvek u krčmi Žan? — upita Ranten.

— Da, dobro je tamo.

— Sećam se da sam tamo jeo dobar kiseo kupus.

— Biće da ste strašno jaki, Rantene. Plećati ste! Ne bih želeo ni zvrčkom da me zvrcnete. Kad sam se rodio, bio sam tako kržljav. Nisu se nadali da će me podići.

— Uspeli su i to je sreća.

— Držim se starih navika, uvek odsedam u onoj staroj krčmi Žan.

— Znate li, sier Klubene, zbog čega sam vas poznao? Zbog toga što ste i vi mene poznali. Pomislio sam: to može samo Kluben.

I iskorači jedan korak.

— Vratite se gde ste bili, Rantene!

Ranten se povuče i reče za sebe:

— Čovek posta je dete pred ovom napravom.

Sier Kluben nastavi:

— Stanje: desno odavde na trista koraka, prema Sent Anogau, drugi obalski čuvar, broj tri stotine osamnaest, taj je živ, a levo, prema Sen-Lineru, carinska ispostava. To čini sedam naoružanih ljudi koji mogu da budu ovde za pet minuta. Opkoliće stenu, klanac će zatvoriti, pobeći je nemoguće. U podnožju stene nalazi se les.

Ranten ispod oka pogleda na revolver.

— Kao što rekoste, Rantene, lepa je stvar ovaj revolver. Možda je napunjen samo barutom, ali šta mari? Samo je jedan pucanj dovoljan pa da dotrči oružana sila. Mogu da ispalim šest puta.

Jasno su se čuli naizmenični udari vesala. Čamac nije bio daleko.

Krupan čovek čudno je gledao sitnog čoveka. Sier Kluben je govorio sve mirnijim i sve blažim glasom.

— Rantene, ljudi iz čamca koji pristiže, znajući šta ste maločas učinili, pomoći će da vas uhapse. Za vaš put plaćate kapetanu Zueli deset hiljada franaka. Uzgred budi rečeno, s krijumčarima iz Plenmona mogli ste jevtinije proći. Ali oni bi vas mogli prevesti samo do Engleske, a s druge strane niste ni smeli ići u Gemeze, jer tamo imaju čast da vas poznaju. Nego vratimo se na naš položaj: ako ispalim jedan pucanj, uhapsiće vas. Za vaše bekstvo Zueli plaćate deset hiljada franaka. Dali ste mu pet hiljada unapred. Zuela će zadržati pet hiljada i otploviti. Eto. Čudno ste se obukli, Rantene. Taj šešir, pa to smešno odelo i dokolenice izmeniše vaš izgled. Zaboravili ste još naočare. A dobro ste uradili što ste pustili zulufe.

Ranten se osmehnu i taj osmeh je ličio na škrgut zuba. Kluben nastavi:

— Rantene, nosite američke pantalone s dva džepa. U jednom je vaš sat. Zadržite ga.

— Hvala, sier Klubene.

— U drugom je mala kutija od kovanog gvožđa koja se otvara i zatvara pomoću opruge. To je stara mornarska duvankesa. Izvadite je i dobacite mi je.

— Pa to je krađa!

— Možete da zovnete u pomoć.

I Kluben upre oči u Rantena.

— Čujte, mes Klubene..., reče Ranten iskoračivši jedan korak i pružajući ruku.

»Mes« je bilo laskanje.

— Ostanite gde ste, Rantene.

— Mes Klubene, da se pogodimo. Nudim vam pola.

Kluben prekrsti ruke s uperenim pištoljem.

— Rantene, za koga me vi držite? Ja sam pošten čovek.

I posle kraćeg ćutanja dodade:

— Treba mi sve.

Ranten procedi kroz zube: »Ovaj je od onih jačih«.

Klubenovo oko sinu. Glas mu postade jasan i oštar kao čelik. Podviknu:

— Vidim da se varate. Vi se zovete Krađa, a ja se zovem Povraćaj. Čujte, Rantene. Pre deset godina napustili ste noću Gemeze, pošto ste iz ortačke kase uzeli pedeset hiljada franaka koji su bili vaši, ali ste zaboravili da u kasi ostavite drugih pedeset hiljada koji nisu bili vaši. Tih pedeset hiljada franaka koje ste ukrali vašem ortaku, uvaženom i časnom mes Letijeriju, čine danas, posle deset godina, s interesom i interesom na interes sumu od osamdeset i jedne hiljade šest stotina sedamdeset franaka i sedamdeset santima. Juče ste bili kod menjača. Ja ću vam ga imenovati: Rebiše, ulica Sen-Vensen. Izbrojali ste mu sedamdeset šest hiljada franaka u francuskim novčanicama, a on vam je dao u zamenu tri engleske novčanice od po hiljadu sterlinga svaka, i koliki je kusur. Te novčanice ste stavili u gvozdenu kutiju, a kutiju u desni džep. Te tri hiljade sterlinga čine sedamdeset i pet hiljada franaka. U ime mes Letijerija ja se time zadovoljavam. Sutra putujem za Gerneze i mislim da mu ih odnesem. Rantene, trojarbolac koji stoji na pučini jeste »Tamaulipa«. Noćas ste na nju ukrcali vaše kovčege pomešane s balama posade. Hoćete da napustite Francusku. To je vaša stvar. Idete u Arekipu. Čamac je doplovio po vas. Ovde ga čekate. On pristiže. Čuje se kako plovi. Od mene zavisi hoću li vas pustiti da odete, ili ću vas zadržati. Dosta smo prosuli reči, dobacite mi gvozdenu kutiju.

Ranten zavuče ruku u džep, izvuče kutiju i dobaci je Klubenu. To je bila gvozdena kutija. Pala je pored Klubenove noge. Kluben se saže ne obarajući glavu i uze kutiju levom rukom, upirući u Rantena oči i revolver sa šest metaka.

Zatim mu doviknu:

— Okreni leđa, prijatelju.

Ranten okrete leđa.

Sier Kluben turi revolver pod pazuho i pritisnu na oprugu kutije. Kutija se otvori.

U njoj su bile četiri novčanice, tri od hiljadu sterlinga i jedna od deset.

Savi tri novčanice od hiljadu sterlinga, stavi ih u gvozdenu kutiju, zatvori je i turi u džep.

Zatim uze sa zemlje kamičak, zavi ga u novčanicu od deset sterlinga i reče:

VIERGE

— Okrenite se.

Ranten se okrenu.

Sier Kluben nastavi:

— Rekao sam da se zadovoljavam s tri hiljade sterlinga. Evo vraćam vam deset sterlinga.

I dobaci Rantenu novčanicu s kamičkom.

Ranten novčanicu odgurnu nogom u more.

— Kako vam drago, reče Kluben. Mora da ste bogati. Ne brinem za vas.

Prestade šum vesala s čamca koji se za vreme tog razgovora stalno približavao. To je značilo da je čamac prispeo u podnožje stene.

— Vaš je fijaker dole. Možete poći, Rantene.

Ranten krenu prema stepenicama i umače niz njih.

Kluben priđe oprezno ivici strmeni i ispruživši glavu gledao ga je kako silazi.

Čamac je pristao uz poslednji stepenik na steni, na samom mestu gde je pao obalski čuvar.

Gledajući kako Ranten silazi, Kluben je mrmljao:

— Siromah broj šesto devetnaest! Mislio je da je sâm. Ranten je verovao da su samo njih dvojica. Jedino sam ja znao da smo trojica.

Pored nogu primeti dogled koji je ispao obalskom čuvaru. Uze ga.

Ponovo se začu šum vesala. Ranten je uskočio u čamac i čamac je plovio ka pučini.

Kada je Ranten već bio u čamcu, on se posle prvih zahvata vesala, gledajući stene kako ostaju iza njega, odjednom uspravi, lice mu postade čudovišno, stisnu pesnicu i reče: »Ha, i sam đavo je hulja!«

Nekoliko trenutaka potom, upirući dogled na čamac, Kluben je odozgo sa stene jasno čuo reči koje je kroz šum talasa izgovarao krupan glas:

— Sier Klubene, vi ste pošten čovek, ali ipak ćete dozvoliti da ja napišem Letijeriju i da ga obavestim o celoj stvari. Evo u čamcu jednog mornara iz Gernezea koji pripada posadi »Tamaulipe«, zove

se Air Totven, vratiće se u Sen-Malo kad Zuela ponovo doplovi i posvedočiće da sam vam za mes Letijerija predao tri hiljade sterlinga.

To je bio Rantenov glas.

Kluben je bio od onih ljudi koji stvari ne svršavaju upola. Nepomičan, kao što je na tom istom mestu bio i obalski čuvar s dogledom na oku, ni za trenutak ni je ispuštao čamac iz vida. Video ga je kako se smanjuje, kako nestaje u talasima i ponovo se pojavljuje, kako se primiče brodu koji stoji, kako je pristao uz brod i najzad je mogao da raspozna visok Rantenov stas na palubi »Tamaulipe«.

Kad je čamac podignut na brod i okačen, »Tamaulipa« se spremi. Kako je vetar duvao s kopna, razvi sva jedra. Klubenov dogled osta uprt na tu siluetu čije su se pojedinosti sve više brisale i, pela sata kasnije, »Tamaulipa« je ličila na crni rog koji se smanjivao na vidiku prema bledom nebu sutona.

IX

OBAVEŠTENjA KOJA MOGU KORISNO DA POSLUŽE LICIMA KOJA ČEKAJU ILI KOJA SE PLAŠE PISAMA S DRUGE OBALE

I te se večeri Kluben kasno vratio.

Jedan od razloga njegovog zakašnjenja bio je taj što je išao do kapije Denan gde su se nalazile krčme. U jednoj od tih krčmi, gde ga nisu poznavali, kupio je bocu rakije i strpao je u prostran džep mornarske bluze kao da ju je hteo sakriti, Potom je, pošto je Diranda morala da otplovi sutradan izjutra, obišao brod da se uveri je li sve u redu.

Kada je Kluben ušao u krčmu Zan, u oniskoj prostoriju bio je samo stari kapetan dugolinijske plovidbe gospodin Žertre Gaburo; pio je i pušio lulu.

G. Žertre Gaburo pozdravi sier Klubena između jednog dima i gutljaja:

— Dobro veče, kapetane Klubene.

— Dobro veče, kapetane Žertre.

— Eto, najzad je »Tamaulipa« otplovila.

— A, zar? Nisam obratio pažnju, reče Kluben.

Kapetan Žertre Gaburo pljunu i reče:

— Ode Zuela.

— Kad to?

— Večeras.

— Kud ide?

— U vraga.

— Besumnje, ali kuda?

— U Arekipu.

— Ništa nisam znao o tome, reče Kluben, pa doda:

— Idem da legnem.

Upali sveću, pođe vratima pa se vrati.

— Jeste li plovili do Arekipe, kapetane Žertre?

— Da, pre dve godine.

— Gde se prekida plovidba?

— Svuda pomalo. Ali »Tamaulipa« neće nikuda da svrati.

Žertre Gaburo istrese pepeo iz lule na rub tanjira pa nastavi:

— Znate, obalski brod »Trojanski konj« i onaj lepi trojarbolac »Trantmuzen« plovili su za Kardif. Nisam bio mišljenja da treba da otplove jer se spremalo rđavo vreme. Vratili su se u lepom stanju. Obalski brod nosio je tovar terpentina, pa kako je propuštao vodu, morao je da pumpa i pumpajući vodu, ispumpao je i svoj tovar. Što se tiče trojarbolca, najviše je stradao u gornjem delu: križ na prednjoj katarci, merovi, kljun lađe, prečaga kotve s leve strane polomljeni. Pomoćni križ prednjeg velejedra prelomljen u visini spoja gornjeg i donjeg dela katarke. Palamari prednje katarke i kablovi koji vezuju prednju katarku s kljunom pitaj vraga gde su. A sama prednja katarka ostala je čitava, ali dobro je prodrmana. I stvar neverovatna, sve gvožđe prednjeg jarbola odletelo a on samo izlupan i opustošen. Na zaklonu s leve strane broda razjapljena rupa od dobre tri kvadratne stope. Eto šta znači kad se ne posluša savet.

Kluben je stavio sveću na sto pa je vadio i ponovo zabadao red čiodi u jaku svoje bluze. Onda upita:

— Ne rekoste li, kapetane Žertre, da »Tamaulipa« neće nigde usput pristajati?

— Ne, ona ide pravo u Čile.

— U tom slučaju s »Tamaulipe« ne može se niko javiti za vreme putovanja.

— Može, kapetane Klubene. Pre svega može da preda pismo svakom brodu koji sretne i koji plovi za Evropu.

— Tačno.

— Zatim, i na moru postoji poštansko sanduče.

— Kakvo poštansko sanduče na moru?

— Zar to ne znate, kapetane Klubene?

— Ne.

— Pri prolazu kroz moreuz Magelan.

— Pa?

— Svuda sneg, stalno oluja, opasni vetrovi, more ne valja ni prebijene pare.

— Onda?

— Kad prođete rt Mon mut.

— Dobro, pa potom?

— Potom prođete rt Valenten.

— I onda?

— Onda prođete rt Isidor.

— Pa posle?

— Pođete pored visa Ana.

— Lepo, nego šta vi zovete poštanskim sandučetom na moru?

— Tu smo. Planine desno, planine levo. Svuda pingvini i petrele. Strahotno mesto! Ah, sto mu gromova! Kakva prepreka! I kako šiba! Ta oluja zna da lomi i da pustoši! Tu mora da se pripazi na pojačanje krmila! Tu se smanjuju jedra! Tu se zamenjuje velejedro malim od prednje katarke, a malo pomoćnim. Udar vetra jedan za drugim. Ponekad po četiri, pet i šest dana sva jedra savijena. Često od novih jedara ostanu samo dronjci. Da vidiš samo kako brod pocupkuje! Takvi su naleti vetra da vas oduvaju kao slamku. Video sam kako je s lakog engleskog jedrenjaka »True blue« vetar u milion đavola odneo šegrta zajedno s onim što je radio. Video sam kako glavnog majstora na »Revni«, lepoj lađici, vetar spodbi i na mestu ga ubi.

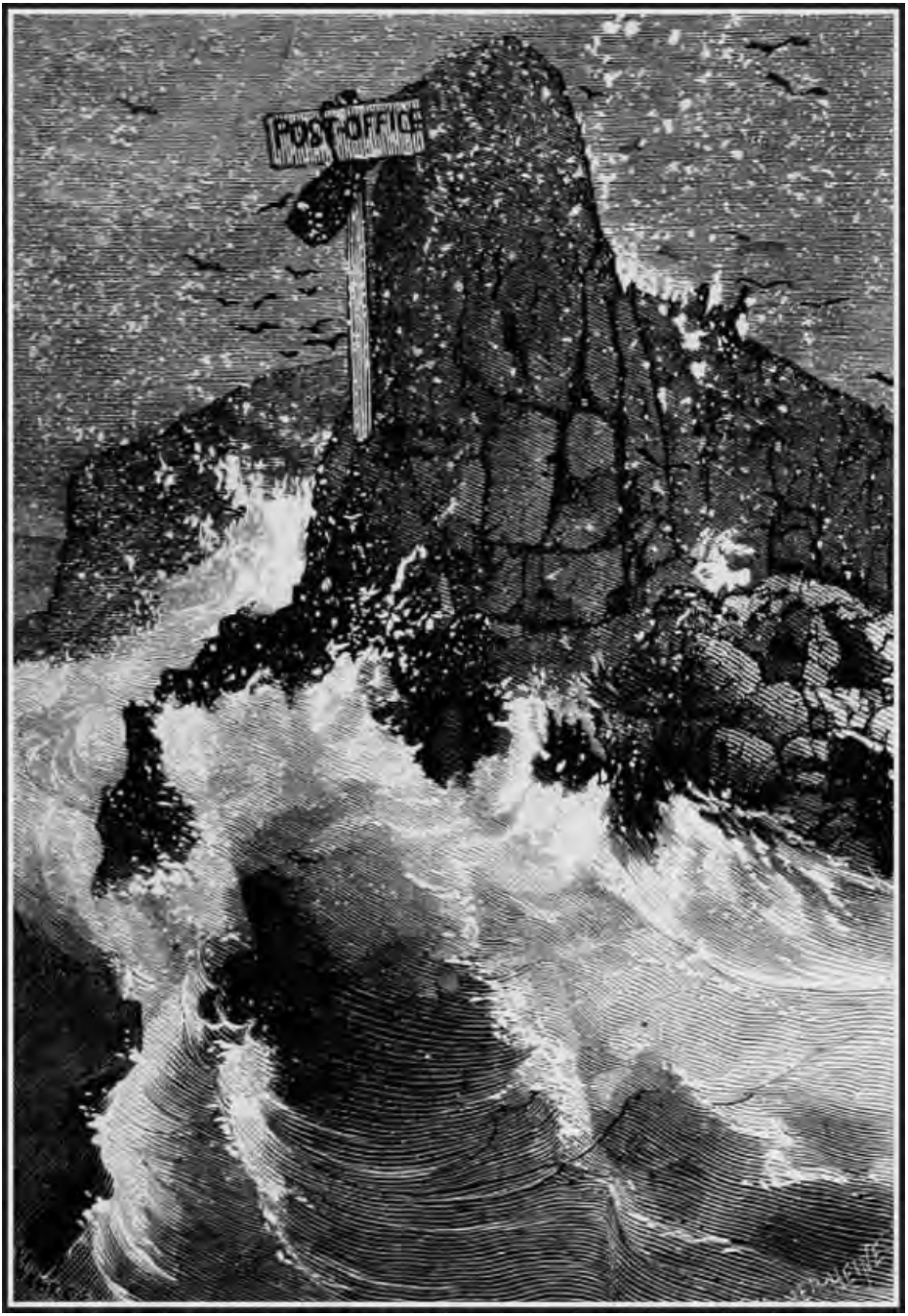
POST OFFICE

Meni je slomio spojnicu i u paramparčad razneo veze korita i palube. Odatle se izlazi bez jedrila. Tu se voda igra fregatama kao kotaricama. I kakva đavolja obala! Nema krševitijeg kuta. Stene izreckane kao da se neko zabavljao da ih secka i reže. A pred samim pristaništem Por-Famin još gore od gorega. Tu su najstrašniji talasi koje sam u životu video. Pakleni predeo. Odjednom prime ti te ovu reč crveno ispisanu: »Pošta«.

— Šta hoćete time da kažete, kapetane Žertre?

— Hoću da kažem, kapetane Klubene, da čim se prođe vis Ana, na steni od sto stopa visine ugleda se veliki kolac. To je ustvari direk na kom visi bure. E to bure, to vam je ono poštansko sanduče na moru. Razume se da su se tu umešali Englezi, i napisali na engleskom »Posta«. Šta se oni tu trpaju? To je posta okeana, ona ne pripada onom časnom džentlmenu, engleskom kralju. To je zajedničko poštansko sanduče. Ono pripada svim narodima. Šta imaju oni tu da švrljaju! Posta — to deluje kao da vam đavo iznenada ponudi šolju čaja. I evo kako ta služba teče. Svaki brod koji tuda prođe, pošalje do direka čamac s poštom. Brod koji doplovi iz Atlantskog Okeana šalje svoja pisma za Evropu, dok brod koji doplovi iz Tihog Okeana šalje svoja pisma za Ameriku.

Službenik koji upravlja čamcem stavi u bure vaša pisma, a uzme iz bure ta ona koja tamo nađe. Vaš brod prima dužnost da ta pisma otpremi. Brod koji dođe posle vas, uzme vaša pisma. Pošto se plovi u suprotnom pravcu, kontinent s koga vi dolazite je kontinent ka kome ja plovim. Ja nosim vaša pisma, a vi nosite moja. Bure je za direk vezano lancem. Ne mari što pada kiša, što pada sneg, što pada grad, što je more nemirno, što su pakleni naleti sa svih strana. »Tamaulipa« će se tuda provući. Na buretu je dobar poklopac na šarkama bez brave i katanca. Kao što vidite, može se pisati svojim prijateljima. Pisma stignu.

— Vrlo čudnovato, promrmlja Kluben prilično zamišljen.

Kapetan Žertre Gaburo okrenu se čaši.

— Pretpostavimo da mi ona hulja Zuela piše i da taj bezočnik turi svoje škrabanje u bure na Magelanu, švrljanje tog nevaljalca stiglo bi mi za četiri meseca. — Nego čujete! Odlazite li vi sutra, kapetane Klubene?

Zanet nekom vrstom polusna, Kluben nije čuo. Kapetan Žertre ponovi pitanje.

Kluben se trže.

— Besumnje, kapetane Žertre. To je moj dan. — Treba da otplovim sutra izjutra.

— Kad bih bio na vašem mestu, ne bih pošao. Kapetane Klubene, nevreme je na pragu. Morske ptice već dve noći obleću oko fenjera na svetionicima. To je rđav znak. Imam ja svoj barometar. Mi smo u poslednjoj osmini meseca; to je vreme kada u vazduhu ima najviše vlage. Maločas sam video dinjice kako zatvaraju listove i detelinu čije se stabljike drže sasvim uspravno. Gliste izlaze iz zemlje, muve pecaju, pčele se ne udaljuju daleko od košnice, vrapci se jate. Zvuci zvona čuju se iz daljine. Večeras sam čuo večernje čak iz Sen Linera. Pa i sunce na zalasku bilo je mutno. Biće sutra gusta magla. Ne savetujem vam da otplovite. Vise se plašim magle nego oluje. Magla je podmukla.

KNjIGA ŠESTA

KRMANOŠ PIJAN A KAPETAN TREZAN

I
STENE DUVR

Na pet milja južno od Gernezea, naspram Plenmona, na pučini između ostrvlja Lamanša i Sen-Maloa, nalazi se grupa stena koje se zovu stene Duvr. To je zlokobno mesto.

Taj naziv Duvr nose još mnoge stene i sprudovi kao i mnogi grebeni. Eto, baš blizu okruga Kot di Nor postoji stena Duvr na kojoj danas grade svetionik. I ta je stena opasna, ali je ne treba brkati s gore pomenutima.

Najbliža tačka francuske obale stenama Duvr jeste rt Breo. Stene Duvr su nešto udaljenije od francuske obale nego od prvog ostrva normanskog arhipelaga. Ta stena udaljena je od Žersea otprilike za dužinu velike dijagonale koja preseca Žerse. Kada bi se ostrvo Žerse okrenulo na Korbijeru kao na šarci, tačka Sen-Katrin dodirnula bi Duvr. Ta udaljenost iznosi više od četiri milje.

U tim vodama na domaku civilizacije ni najdivljije stene nisu puste, Na Agou mogu da se susretnu krijumčari, na Biniku carinari, Kelti na Brei. Odgajivači školjki na Kankalu, lovac zečeva na Cezarovom ostrvu Sezambru, skupljači rakova na Brek Uu, ribari sa gribom na Menkijima, ribari s običnom mrežom na Ekre-Uu. Ali niko na stenama Duvr.

Na tim stenama morske ptice osećaju se kao kod svoje kuće.

Mornari se ničega toliko ne plaše kao susreta s tim stenama. Kaske, gde je propala »Blanš Nef«, sprud Kalvados, šiljci kod ostrva

Vig, Ronsa zbog koje je obala Bolijea tako opasna, plićak Preel koji stešnjava ulaz za Merkel pa se zbog toga morao na dvadeset hvati da postavi crveno obojeni putokaz, podmukli prolazi Etabl i Plua, dva granitna druida na jugu od Gernezea, S tari Andrelo i Mali Andrelo, Korbijera, Anoa, ostrvo Ra oko kog kruži užas izražen poslovicom »Ako ikada prođeš Ra i ne pogineš, drhtaćeš od užasa«, Mort-Fam, prolaz Bu i Fruki, Derut između Gernezea i Žersea, Ardan između Menkijea i Šosea, Move Šval između Bule-Be i Barnvila manje su zloglasni. Bolje je odjednom susresti sve te stene zajedno nego samo jednom stenu Duvr.

Na čitavom tako opasnom moru Lamanša, za koje se može reći da je Jegejsko More Zapada, što se tiče strahovanja, stena Duvr u tome nema drugog takmaca sem stene Pater Noster između Gernezea i Serka.

Još se sa stene Pater Noster i može dati znak, može da se vikne u pomoć. Na severu se vidi vis Dikar ili Ikar, a na jugu Gro-Ne. Sa stena Duvr ne vidi se ništa.

Snažan vetar, voda, gust oblak, beskraj, pustoš. Samo onaj koji zaluta prolazi pored stena Duvr, inače niko drugi. Granitne stene su ružnog i surovog izgleda. Svuda strmeni. Surova negostoljubivost bezdana.

To je već pučina. Tamo je voda vrlo duboka. Potpuno izdvojena i usamljena stena kao što je stena Duvr privlači i pruža utočište životinjama kojima je potrebno da se drže dalje od čoveka. To je u svom podvodnom delu kao neki podvodni šupljikavi koral. Čitav potopljeni lavirint u tim dubinama, do kojih gnjurci teško dopiru, nalaze se pećine, podrumi, jazbine, spletovi mračnih ulica. Tamo se roje čudovišna bića. Tamo se sve međusobno proždire. Rakovi jedu ribe, a ribe druga bića. Strahoviti oblici, sačinjeni tako da ih ljudsko oko ne vidi, žive i vrzmaju se po toj tmini.

Tuda plove, uveličavaju se, raspadaju se i gube se u kobnoj providnosti jedva ocrtani oblici čeljusti, pipaka, pipaljki, peraja, krilca, razjapljenih vilica, krljušti, kandži, štipaljki. Strahotni ploveći rojevi vrzmaju se tuda i čine ono što im je suđeno da čine. To je košnica hidri.

Tu je savršenstvo Groznog.

Zamislite, ako možete, mravinjak holoturija.

Videti unutrašnjost mora, znači videti zamisao Nepoznatog. Znači videti njegovu jezovitu stranu, Bezdan je sličan noći. I tamo spava, makar samo prividno, savest Postanka. Tamo se u punoj sigurnosti vrše zločinstva Neodgovornog. Tamo u užasnoj tišini jedva ocrtani oblici života, skoro utvare a potpuno demoni, svoje surove poslove mraka obavljaju.

Pre četrdeset godina putnicima na okeanu kao stene Duvr ukazivale su se izdaleka dve stene neobičnog oblika. Bife su to dva uspravna šiljka, oštra i povijena, i skoro su se vrhovima dodirivali. Izgledalo ti je kao da vidiš kako iz mora štrče dve kljove nekog slona koji je potonuo. Ali kljove velike kao kule nekog slona velikog kao planina. Te dve prirodne kule mračnog grada čudovišta ostavile su između sebe uzan prolaz gde su se tiskali talasi. Taj prolaz, po dužini iskrivudan s nekoliko zavijutaka, ličio je na pače ulice između dva zida. Te stene bliznakinje zvali su Dve Duvr: Velika Duvr i Mala Duvr. Jedna je bila visoka šezdeset stopa a druga četrdeset. Neprekidni udarci talasa uspeli su da u neku ruku prestružu kule pri dnu. I jednu od njih oborila je žestoka navala talasa za ravnodnevice 26. oktobra 1859. Druga manja, koja se održala, takođe je oštećena i zarubljena.

Jedna od najčudnijih stena iz grupe Duvr zove se Čovek. Ta se drži još i danas. Poslednjeg stoleća neki ribari zalutali su na ove grebene i na vrhu te stene našli leš. Pored leša bilo je mnoštvo ispražnjenih školjki. Neki čovek je kod te stene pretrpeo brodolom i sklonio se na nju. Tu je živeo izvesno vreme hraneći se šljokama i tu je umro. Otuda joj i dolazi to ime Čovek.

Vodene pustinje su tužne. One su buka i ćutanje. Ono što se tu zbiva ne tiče se ljudskog roda. I niko ne zna čemu to služi. Takva je usamljenost na stenama Duvr. Svuda oko njih, dokle god oko može da dopre, samo bezmerni nemir talasa.

II
NEOČEKIVANA RAKIJA

Sutradan po odlasku »Tamaulipe«, u petak izjutra, Diranda zaplovi prema Gernezeu.

Sen-Malo je napustila u devet časova.

Vreme je bilo lepo. Nigde magle. Izgledalo je da je stari kapetan Žertre Gaburo samo bulaznio.

Zbog svojih poslova koji su ga omeli sier Kluben je primio i utovario sasvim mali tovar. Ukrcao je samo nekoliko paketa pariske robe za radnje u Sen-Pjer-Poru i tri sanduka za bolnicu u Gernezeu: u jednom žuti sapun, u drugom sveće s drškom, u trećem francuske đonove i nešto odabirane uštavljene jagnjeće kože. Od prethodnog tovara vraćao je jedan sanduk šećera »*crushed*« i tri sanduka čaja, što je francuska carina odbila da primi. Sier Kluben je ukrcao malo stoke, svega nekoliko volova. Volovi su bili utovareni u donji deo broda i smešteni dosta nemarno.

Na brodu se nalazilo šest putnika: jedan Gemežanin, dva stočna trgovca iz Sen-Maloa, jedan »turist«, kako se već tada govorilo, jedan Parižanin malograđanin, verovatno trgovački putnik, i jedan Amerikanac koji je putovao zato da bi rasturao Sveto pismo.

Diranda je, ne računajući kapetana Klubena, brojala sedam članova posade: krmanoš, ugljar, drvodelja, kuvar koji je po potrebi bio zamenik krmanoša, dva ložača i jedan šegrt. Jedan od ložača bio je u isti mah i mehaničar. Taj ložač-mehaničar, vrlo vredan i vrlo bistar holandski crnac, koji je pobegao sa šećerana u Surinamu, zvao se Embrankan. Crnac Embrankan je sjajno poznavao mašinu i sjajno ju je posluživao. Isprva je i on dosta doprineo, pojavljujući se pored peći onako crn, da Dirandu oglase đavoljom napravom.

Krmanoš, Žerščanin po rođenju a poreklom s normanskog poluostrva Kotanten, zvao se Tangruj. Pripadao je visokom plemstvu.

To je bilo doslovce tačno. Ostrvlje Lamanša je, kao i Engleska, hijerarhijska zemlja. Tamo još postoje kaste. Kaste imaju svoje ideje koje im služe za odbranu. Te su kastinske ideje svuda iste, u Indiji kao i u Nemačkoj. Plemstvo se stiče mačem a gubi se radom. Održava se besposličenjem. Ništa ne raditi znači živeti plemićki, Cenjen je i poštovan svako ko ne radi. Zanat je već pad, unižava. U Francuskoj nekad samo su staklari bili izuzetak. Prazniti flaše bila je čast plemića pa onda nije nečasno ni praviti ih. Na ostrvlju Lamanša kao i u Velikoj Britaniji onaj ko hoće da ostane plemić mora da ostane bogat. Radnik ne može biti džentlmen. Ako je bio, nije više. Neki mornar koji vodi poreklo od viteza-zastavnika, samo

je mornar i ništa drugo. Pre trideset godina u Orinjiju je neki pravi Gorž, koji je imao pravo na vlastelinstvo Goržovih koje je uzaptio Filip-Avgust, bos skupljao alge po moru. Jedan Kartere obavljao je poslove rabadžije u Serku. Neka gospođica od Vela, pranećaka kneza od Vela, prvog sudije Žersea, bila je služavka kod pisca ovih redaka. Na Žerseu živi neki suknar a na Gernezeu neki obućar koji se zovu Gruši i izjavljuju da su Gruši i da su rođaci maršala sa Vaterloa. Stari registri episkopije Kutans pominju neko vlastelinstvo Tangrovil, očigledno u srodstvu s Tankarvilom na Donjoj Seni, a to su Monmoransi. U petnaestom veku Žoan od Erudvila, strelac u sviti gospodara Tangrovila, nosio je iza gospodara »oklop i oružje gospodarevo«. Maja 1371, u Pontorsanu, Bertran di Geklen pohvalio je Tangrovila ovim rečima: »Gospodin od Tangrovila izvršio je svoju dužnost viteza«. Na normanskom ostrvlju, ako te snađe beda, brzo te isključe iz plemstva. Dovoljno je da se promeni izgovor. Tangrovil postane Tangruj i sve je u redu.

To se dogodilo i s Dirandinim krmanošem.

U Bordažu na Sen-Pjer-Poru živi trgovac starim gvožđem koji se zove Engruj, a koji je verovatno Engrovil. Pod Lujem Debelim imali su Engrovili tri parohije u oblasti Valonj. Neki opat Trinjan napisao je crkvenu istoriju Normandije. Taj hroničar Trinjan bio je paroh vlastelinstva Digovil. Da je taj gospodar Digovil zapao među običan svet, zvao bi se Diguj.

Tangruj, taj verovatni Tankarvil, i mogući Monmoransi, nosio je u sebi drevno svojstvo plemića a težak nedostatak krmanoša: opijao se.

Sier Kluben uporno ga je držao na brodu kao krmanoša i jemčio je za njega mes Letijeriju.

Krmanoš Tangruj ni je nikada napuštao brod i na brodu je spavao.

Uoči polaska, kada je sier Kluben dolazio na brod prilično kasno uveče radi obilaska, Tangruj je spavao u svojoj mornarskoj postelji.

Kad je noć već uveliko ovladala, Tangruj bi se probudio. To je bila njegova noćna navika, A svaka pijanica kad nije svoj gospodar pronađe za sebe neko skriveno mesto. Takvo je mesto imao i Tangruj i zvao ga svojim magacinom. Tajni magacin Tangrujev nalazio se u grotlu za vodu.

Tu ga je smestio da bi izgledalo što neverovatnije. Držao je kao sigurno da tu tajnu sem njega niko drugi ne zna. Pošto je kapetan Kluben bio vrlo trezven, bio je strog. Ono malo ruma ili rakije što je krmanoš mogao da prikrije od budnog kapetana, koji je uvek bio na oprezi, držao je u tom skrivenom budžaku na dnu bačve sa sondom i skoro svake noći upražnjavao je ljubavni sastanak sa svojom bocom. Nadzor je bio vrlo strog, pirovanje je bilo siromašno i obično su se Tangrujevi noćni prekršaji ograničavali na krišom progutana dva-tri gutljaja. Ponekad je magacin bio čak i prazan. Međutim, te je noći Tangruj našao u svom budžaku nenadanu bocu rakije. Mnogo se obradovao tom otkriću, ali se i još mnogo više iznenadio. S kojih mu je nebesa pala ta boca? Nije mogao nikako da se seti kada ju je i kako doneo na brod. Odmah je ispio čitavu bocu. To je učinio nešto i zbog opreznosti, zbog straha da mu je ne pronađu i oduzmu. Bocu je bacio u more. Kada je svanuo dan i on uzeo kormilo u ruke, povodio se.

Ipak je upravljao, manje-više kao i obično.

Sto se Klubena tiče, on je, kao što znamo, prenoćio u Krčmi Žan.

Kluben je ispod košulje uvek nosio kožni putnički opasač, u kome je za svaki slučaj čuvao dvadesetak gvineja, i samo ga je noću skidao. S unutarnje strane opasača bilo je njegovo ime »Sier Kluben« koje je on lično napisao na gruboj koži neizbrisivim litografskim mastilom.

Kada je ustao, pre polaska je stavio u taj opasač onu gvozdenu kutiju u kojoj je bilo sedamdeset pet hiljada franaka u novčanicama, pa se onda njime opasao i zakopčao ga kao i uvek.

III
PREKINUTI RAZGOVORI

Brod je krenuo u veselom raspoloženju. Čim su putnici stavili na klupe svoje kovčege i torbe, pošli su da razgledaju brod, što se skoro nikad ne propušta i što je toliko ušlo u naviku da važi kao pravilo. Dva putnika, turista i Parižanin, ranije možda nisu videli parobrod i divili su se peni koju je stvarao točak čim je počeo da se obrće. Potom su se divili dimu. Ispitivali su delić po delić, na palubi i na donjem spratu broda, sve pomorske uređaje i sprave s

prstenjem, kopčama, kukama, klinovima, koji su zbog velike tačnosti i podrobnosti bili kao neki džinovski sat od gvožđa koji su oluje pozlatile rđom. Obišli su mali top za uzbunu, »lancem privezan za palubu kao pas čuvar«, kako reče turist, a na što Parižanin doda: »Pokriven bluzom od katranisanog platna da ne nazebe«. Udaljujući se od kopna izmenjali su uobičajene primedbe o izgledu Sen-Maloa. Jedan putnik naglasi pravilo kako blizina na moru vara i da na milju od obale Denkerk jako liči na Ostende. Ono što su imali da kažu o Denkerku, dopunili su primedbom da se njegove dve stražarske lađe zovu »Rutingen« i »Madrik«.

Sen-Malo se sve više tanjio i smanjivao u daljini pa se najzad i izbrisao.

Pučinom je vladao beskrajni mir. Brod je za sobom na okeanu ostavljao dugačku ulicu, svu iskićenu resama pene, koja se bez krivina pružala dokle je oko moglo da vidi.

Gerneze se nalazi na sredini prave linije koju bismo povukli od Sen-Maloa u Francuskoj do Eksetera u Engleskoj. A prava linija na moru nije uvek logična linija. Međutim, pravi brodovi su u stanju da u izvesnoj meri plove pravom linijom, što nije slučaj s jedrenjacima.

More s vetrovima predstavlja splet sila. Brod je sklop mašina. Sile su beskonačne mašine, a mašine su ograničene sile. Između ta dva organizma, jednog neiscrpnog a drugog svesnog, zametne se bitka koja se zove plovidba.

Volja koja se nalazi u mehanizmu drži protivtežu beskraju. A i beskraj nosi u sebi jedan mehanizam. Prirodne sile znaju šta rade i kud idu. Nijedna sila nije slepa. Čovek treba da motri na sile i da se stara da otkrije pravac njihovog kretanja i dok zakon tog kretanja ne bude pronađen, borba se nastavlja i u toj borbi parna plovidba predstavlja neku vrstu večite pobede koju čovečiji um svakog časa odnosi na svim tačkama mora. Parna plovidba je za divljenje zbog toga što ona disciplinuje brod. Ona smanjuje pokoravanje vetru a povećava pokoravanje čoveku.

Nikada Diranda nije bolje dejstvovala na moru nego tog dana. Ponašala se sjajno.

Oko jedanaest časova, dok je duvao svež severozapadni povetarac, Diranda se nalazila na pučini kod Menkijea, pod malom

parom, ploveći zapadu, primajući vetar s desna i držeći se što bliže njegovog pravca. Vreme je i dalje bilo vedro i lepo. Međutim šalupe su se vraćale u pristanište.

Malo pomalo, kao da je svaki žurio da stigne u pristanište, brodovi su napuštali pučinu.

Ne bi se moglo reći da je Diranda plovila svojim uobičajenim putem. Posada se ni je brinula, u kapetana je imala puno poverenje. Ipak, možda greškom krmanoša, moglo je da se primeti izvesno skretanje. Pre bi se reklo da je Diranda plovila ka Žerseu nego Gernezeu, Nešto posle jedanaest časova kapetan je ispravio pravac i okrenuo pravo na Gerneze. Time je izgubila samo nešto malo vremena. Za kratkih dana izgubljeno vreme predstavlja izvesnu nezgodu. Grejalo je lepo februarsko sunce.

Tangruj se nalazio u takvom stanju da nije bio ni sasvim siguran na nogama ni sasvim čvrstih ruku. Iz tog je razloga čestiti krmanoš često skretao, što je usporavalo plovidbu.

Vetar skoro beše stao.

Gernežanin je nosio dogled i s vremena na vreme upirao bi ga u pramen sive magle koju je lagano nosio vetar na krajnjem vidiku zapada i koja je ličila na zaprašeni pamuk.

Kapetan Kluben je kao i obično imao svoj ozbiljan puritanski izgled. Reklo bi se da je udvostručio pažnju.

Na Dirandi je sve bilo mirno i nasmejano. Putnici su razgovarali. Stanje mora može da se oceni zatvorenih očiju prema boji glasa u razgovorima. Potpunom i neograničenom raspoloženju ljudi odgovara savršeno mirno more. Samo na vrlo mirnom moru može da se čuje razgovor kao što je, na primer, ovaj:

— Pogledajte, gospodine, ovu lepu crvenu i zelenu muvu.

— Zalutala je na moru i odmara se na brodu.

— Muva se mnogo ne zamara.

— Stvarno, ona je tako mala, vetar je nosi.

— Izmerili su, gospodine, trideset grama muva, pa su ih onda izbrojali i našli da ih ima šest hiljada dvesta šezdeset osam.

Gernežanin s dogledom pridružio se sen-malovskim stočarskim trgovcima i njihov razgovor odvijao se otprilike ovako:

— Obrački vo ima obli krošnjavi trup, kratke noge, suru dlaku. On je spor u radu zbog kratkih nogu.

— U tom pogledu Saler vredi više nego Obrak.

— U svom životu video sam dva dobra vola, gospodine. Prvi je bio kratkih nogu, jakih sapi, širokih bedara, dobre dužine od potiljka do sapi, visokog grebena, lako ga je oderati i razuditi. Drugi je pokazivao sve znake pravilnog tovljenja. Trup mu je bio nabijen i krošnjav, jak vrat, lake noge, dlaka belo-crvena, butovi posuvraćeni.

— To je kotantenska rasa.

— Da, ali ukrštena s angusanskim ili sufolskim bikom.

— Možda mi nećete verovati, gospodine, da se na jugu priređuju izložbe magaraca.

— Magaraca?

— Magaraca, čast mi je da vam ponovim. I ukoliko su ružniji, utoliko su lepši.

— To je dakle kao kod kobila za priplod mazgi: dobre su one koje su ružne.

— Tačno. Kao poatvinska kobila. Jako trbušasta i jako trapava.

— Najbolja od svih kobila za priplod mazgi, to vam je bačva na četiri koca.

— Lepota stoke ne može se porediti s lepotom ljudi.

— A naročito žena.

— To je tačno.

— Što se mene tiče, volim da žena bude lepa.

— A ja volim da je lepo obučena i doterana.

— Da, da nije nakinđurena, da je čista, utegnutog struka, ispeglana, da je na njoj sve kao prišiveno.

— Tako je, da sve na njoj izgleda novo, Devojka treba da je kao nakit koji izlazi iz adidjarnice.

— Da nastavim o onim volovima. Dakle, video sam kad su one volove prodali na tuarskoj pijaci.

— Poznajem dobro pijacu u Tuaru. Članovi kuće Bono iz Rošela, članovi kuće Baj i trgovci žitom iz Marana — ne znam da li ste o njima čuli — dolaze na tu pijacu.

Parižanin i turist razgovarali su s Amerikancem o Svetom pismu. I tu se razgovor naširoko razvezao.

— Gospodine, reče turist, evo kolika je tonaža prosvećenih država: Francuska sedam stotina šesnaest hiljada tona, Nemačka milion, Sjedinjene Države pet miliona, Engleska pet miliona petsto hiljada. Dodajte tome udeo malih država. Ukupno: dvanaest miliona devet stotina četiri hiljade tona podeljenih na četrdeset pet hiljada brodova koji plove po vodama zemljine lopte.

Amerikanac prekide:

— Gospodine, Amerika ima pet miliona petsto hiljada.

— Molim, reče turist, neka bude. Vi ste Amerikanac?

— Da, gospodine.

— Molim, neka i to bude.

Nasta tajac. Amerikanac pomisli da je ta prilika zgodna da ponudi jedno Sveto pismo.

— Je li istina, gospodine, nastavi turist, da je u Americi toliko rasprostranjena moda nadimaka da se to pretvorilo u pravo šegačenje s vašim slavnim ljudima i da vašeg čuvenog misurskog bankara Tomu Bentona zovete »Starom Šipkom«.

— Kao što Zahariju Tajlora zovemo »Stari Zah«.

— I generala Harisona »Stari Tip«, zar ne? A generala Džeksona »Stari Hikori«.

— Zato što je Džekson tvrd kao drvo hikori i zato što je Harison tukao crvenokošce dva puta u Tipkanosu.

— U tome vi podražavate vizantijsku modu.

— To je naša moda. Mi zovemo Vari-Birena »Mali Veštac«, Levarda, koji je izmislio sitne novčanice, »Sitni Bili«, a demokratskog senatora Duglasa iz Ilinoisa, koji je visok četiri stope a vrlo je veliki besednik, »Mali Džin«. Možete da prođete od Teksasa do Mena pa nećete sresti nikoga koji bi izgovorio ime Kas, već »veliki Mičigantije«. Takođe niko ne zove Gleja Glejom već »Mlinarski Momak s Ožiljkom«. Glej je bio sin jednog mlinara.

— Ja bih radije zvao Glej i Kas, jer je to kraće, reče Parižanin.

— Ogrešili biste se o običaje našeg sveta. Mi zovemo Korvina, ministra finansija, »Kočijašem Čeza«, Daniel Vepster zove se »Crni Dan«. Što se tiče Vinfilda Skota, čija je prva misao posle pobede

koju je odneo nad Englezima kod Šipnjua bila da ruča, mi ga zovemo »Brzo-Tanjir-Supe«.

Pramen magle koji se nazirao u daljini narastao je. Na vidiku se sada pružao luk od petnaest stepeni otprilike. Reklo bi se da je to bio oblak koji se vukao po vodi, jer nije duvao vetar. Povetarac je skoro sasvim stao. More je bilo ravno. Mada još nije bilo podne, sunce je bledelo. Svetlelo je ali nije grejalo.

— Mislim da će se vreme promeniti, reče turist.

— Biće kiše, možda, odvrati Parižanin.

— Ili magle, dodade Amerikanac.

— U Italiji, gospodine, kiša pada najmanje u Molfeti a najviše u Tolmezu, nastavi turist.

Prema običaju koji vlada na ostrvlju, zvono za ručak objavi podne. Ručao je ko je hteo. Neki od putnika poneli su sobom nešto za jelo i veselo su jeli na palubi. Kluben nije ručao.

Razgovor je pri jelu tekao svojim tokom.

Gernežanin se, pošto je nanjušio Sveto pismo, primakao Amerikancu. Amerikanac ga upita:

— Poznajete li ovo more?

— Svakako, jer sam odavde.

— Poznajem ga i ja, reče jedan Sen-Malovac.

Gernežanin pozdravi u znak odobravanja, pa nastavi:

— Sada smo na pučini, ali mi ne bi bilo drago da smo sreli maglu dok smo bili u vodama Menkijea.

Amerikanac primeti Sen-Malovcu:

— Ostrvljani su više srasli s morem nego primorci.

— Istina je, mi primorci smo samo pola u vodi.

— Šta su upravo Menkijeji? — nastavi da pita Amerikanac.

Sen-Malovac odgovori:

— To su vrlo opasni sprudovi.

— Postoje i Greleji, doda Gemežanin.

— Dabome, odgovori Malovac.

— I Šuaji, nadoveže Gernežanin.

— Po toj računici, primeti on, postoje i Sovaži.

— I Moani, reče Gernežanin.

— I Kanir! uzviknu Sen-Malovac.

— Vi za sve imate gotov odgovor, doda učtivo Gernežanin.

— Sen-Malovci su dovitljivi, odgovori Sen-Malovac i namignu.

Turist ubaci ovo pitanje:

— Moramo li ploviti kroz sve te božje stenje?

— Ne, nikako, ostavili smo ga na jugu i jugoistoku. Ostalo je iza nas.

A Gernežanin nastavi:

— Što velike što male stene Greleji imaju pedeset sedam vrhova.

— A Menkijeji četrdeset osam, reče Malovac.

Razgovor o toj stvari svede sa na dijalog između Gernežanina i Sen-Malovca.

— Čini mi se, gospodine iz Sen-Maloa, da postoje tri stene koje vi nikako ne uzimate u obzir.

— Uzimam sve.

— Od Derea do Metr-Ila?

— Da.

— A Mezoni?

— Onih sedam stena u sredini Menkijeja, da.

— Vidim da poznajete kamenje.

— Kad ne bih znao kamenje, ne bih bio iz Sen-Maloa.

— Pravo je zadovoljstvo slušati Francuze kako umuju.

Malovac se pokloni i reče:

— Sovaži su tri stene.

— Moani su dve.

— Kanar je samo jedna.

— Kanar je jedina i prema tome označava samo jednu stenu.

— Ne, Sijard je jedina a tamo su četiri stene.

— Šta zovete Sijardom? — upita Gernežanin.

— Mi zovemo Sijardom ono što vi zovete Šuajima.

— Opasno bi bilo proći između Šuajia i Kanara.

— To mogu samo ptice.

— Mogu i ribe.

— Ne baš tako, jer ih pri oluji voda treska o stene.

— Na Menkijejima je pesak.

— Oko Mezona.

— To je onih osam stena što se vidi iz Žersea.

— Sa žala Azet. Tako je. Ne osam, sedam.

— Kada je oseka, po Menkijejima može da se šeta.

— Besumnje, ima dosta kopna.

— A Diruji?

— Diruji nemaju ničeg zajedničkog s Menkijejima.

— Mislim na to da su opasni.

— Prema Granvilu.

— Vidi se da i vi Sen-Malovci kao i mi volite da plovite ovim morima.

— Da, odgovori Malovac, s tom razlikom što vi kažete da volite a mi kažemo da nam je to navika ploviti po ovim morima.

— Vi ste dobri mornari.

— Ja sam trgovac stokom.

— Ko ono beše iz Sen-Maloa?

— Sirkuf.

— Drugi?

— Dige Truen.

Na to se umeša trgovački putnik iz Pariza.

— Dige Truen? Njega su zarobili Englezi. Bio je isto toliko ljubazan koliko i hrabar. Umeo je da se dopadne jednoj maloj Engleskinji koja ga je spasla ropstva.

U tom času zagrme jedan glas koji uzviknu:

— Ti si pijan!

IV

KAPETAN KLUBEN POKAZUJE REDOM SVE SVOJE OSOBINE

Svi se okrenuše.

Glas je bio kapetanov, koji se obraćao krmanošu.

Sier Kluben nije nikoga oslovljavao s ti. Da tako oslovi krmanoša Tangruja, morao je Kluben biti mnogo ljut ili se pretvarao da je takav.

Kada se u izvesnim prilikama podvikne tako ljutitim glasom, onda se skida odgovornost sa sebe i ponekad se prebaci na drugog.

Stojeći na komandnom mostu, kapetan je upro oštar pogled na krmanoša i ponovio kroz stisnute zube: »Pijanduro!« Čestiti Tangruj obori glavu.

Magla se razvila, Sada je zauzimala skoro polovinu vidika. Primicala se sa svih strana u isto vreme. Magla je kao kap ulja: neprimetno se širi. Vetar ju je nosio bez hitnje i bez šuma. Ona je malo pomalo ovladala okeanom. Dolazila je sa severozapada i bila je pred pramcem broda. Ličila je na prostranu stenovitu obalu koja se nejasno kretala. Presecala je more kao zid. Jasno se i tačno ocrtavala linija gđe se bezmerna voda podvlačila pod maglu i nestajala.

Ta linija na kojoj se voda gubila pod maglom nalazila se otprilike na pola milje. Kad bi se vetar promenio, moglo bi se izbeći da brod zapadne u maglu. Ali trebalo bi da se vetar odmah promeni. Ta razdaljina od pola milje naočigled se smanjivala. Diranda je plovila. Magla je išla prema brodu a brod prema magli.

Kluben naredi da se pojača para i da se skrene prema istoku.

Tako su neko vreme plovili duž magle, ali se ona primicala. Sunce je još uvek obasjavalo lađu.

Gubilo se vreme tim manevrisanjem koje je teško moglo da uspe. U februaru brzo pada noć.

Gemežanin je posmatrao maglu. Onda se obrati Sen-Malovcima:

— Opasna magla.

— Prava morska prljavština, primeti jedan od Sen-Malovaca.

Drugi Sen-Malovac doda:

— To nam je pokvarilo plovidbu.

Gernežanin priđe Klubenu.

— Kapetane Klubene, bojim se da će nas magla uhvatiti.

Kluben odgovori:

— Lepo sam hteo da ostanem u Sen-Malou, ali su mi savetovali da krenem.

— Ko to?

— Stari kapetani.

— U samoj stvari, nastavi Gemežanin, bili ste u pravu što ste pošli. Ko zna da sutra neće biti oluje? U ovo doba godine može da se očekuje i najgore.

Nekoliko minuta kasnije Diranda upade u maglu.

Nastade izuzetno čudan trenutak. Oni koji su bili na zadnjem delu odjednom nisu više videli one koji su bili na prednjem delu broda. Siva gasovita pregrada presekla je brod na dva dela.

Zatim je čitav brod utonuo u maglu. Od tog trenutka sunce je izgledalo kao pun veliki mesec. Odjednom svi putnici počeše da cvokoću od zime i stadoše da navlače zimske kaputе, dok su mornari navlačili svoju naročitu odeću od voštanog platna. Skoro bez ijednog nabora, more se pretvorilo u hladnu mirnu pretnju. Izgledalo je kao da se u toj preteranoj mirnoći krije nešto što se može naslutiti. Sve je postalo suro i bledo. Cm odžak i cm dim jedini su se borili protiv tog opšteg bledila koje je obavijalo lađu.

Od tog trenutka postalo je besciljno da se skreće prema istoku. Kapetan je ponovo uzeo pravac prema Gernezeu i opet pojačao paru.

Tumarajući po brodu putnik Gernežanin našao se blizu kazanske peći i čuo je kako crnac Embrankan nešto priča svom drugu ložaču. Putnik je oslušnuo i čuo kako crnac reče:

— Jutros, dok je grejalo sunce, plovili smo lagano, a sada, kad smo obavijeni maglom, plovimo brzo.

Gemežanin se vrati sier Klubenu.

— Kapetane Klubene, mislim da nemamo šta da se brinemo, ali ipak da li nije suvišno još uvek pojačavati paru?

— Šta možemo, gospodine? Moramo ipak da nadoknadimo vreme koje smo izgubili krivicom one pijandure krmanoša.

— To je istina, kapetane Klubene.

— Žurim se da stignemo. Dosta nam je što nas je magla obavila, ako još i noć padne, biće previše.

Gernežanin priđe Sen-Malovcima i reče im:

— Imamo sjajnog kapetana.

Kao raščešljana vuna ogromno pramenje magle tromo bi se s vremena na vreme navlačilo na sunce i potpuno bi ga zaklonilo. Zatim bi se sunce ponovo pojavilo, ali bleđe, kao da je bolesno. Ono malo neba što se naziralo ličilo je na prljave, zejtinom umazane trake koje se viđaju na starim pozorišnim dekorima.

Diranda je prošla blizu jedne lađe, koja je iz opreznosti spustila kotve i ukotvila se. To je bila »Shealtiel« iz Gernezea. Vlasnik lađe primetio je brzinu kojom je Diranda plovila. A izgledalo mu je da nije bila na pravom putu. Činilo mu se da je isuviše naginjala na zapad. Začudilo ga je što je brod u magli plovio tako punom parom.

Otprilike oko dva časa magla je postala tako gusta da je kapetan bio prinuđen da napusti komandni most i priđe bliže krmanošu. Sunce je već nestalo, sve se u magli izgubilo. Na Dirandi je vladala nekakva bela tama, ako se tako može reći. Plovilo se u nekakvom prostranom i razvučenom bledilu. Nebo se više nije videlo, a ni more nije bilo više vidljivo.

Nije više ni vetar duvao.

Kanta, u kojoj se nalazio terpentin i koja je bila obešena o prsten ispod komandnog mosta između dve kajite za točkove, nije se nimalo klatila.

Putnici su se ućutali.

Ipak je Parižanin kroz stisnute zube pevušio Beranžeovu pesmicu »Jednog dana kada se bog probudio«.

Jedan od Sen-Malovaca obrati mu se:

— Gospodin dolazi iz Pariza?

— Da, gospodine. I nastavi: »Promolio je glavu kroz prozor«.

— Šta se radi u Parizu?

— »Njihova je planeta propala, možda«, otpeva i odgovori: U Parizu sve ide naopako, gospodine.

— Dakle, i na kopnu kao i na moru.

— Stvarno, zapali smo u neku gadnu magluštinu.

— Koja može da napravi razne nesreće.

Parižanin uzviknu :

— A zašto da se dešavaju nesreće! Zbog čega dolaze nesreće! To vam je kao požar u Odeonu. Tolike su porodice ostale na ulici bez igde ičega. Zar je to pravo? Eto, gospodine, ne znam koju veru vi ispovedate, a što se mene tiče, ja sam nezadovoljan.

— I ja sam, prihvati Malovac.

— Sve što se na ovoj zemlji događa, nastavi Parižanin, naopako se završi. Dolazim na pomisao da tu nema boga.

Sen Malovac se počeša po temenu kao neko ko se napreže da shvati. A Parižanin nastavi:

— Taj blagi bog je odsutan. Trebalo bi izdati ukaz koji bi ga primorao na jedno stalno boravište. On se nalazi negde na svom poljskom dobru i ne brine se za nas. Sve se tumbe okrenulo. Očigledno je, dragi moj gospodine, da blagi bog više ne upravlja, da se nalazi negde na godišnjem odmoru i da poslove nebeskog prestola vodi neki vikar ili neki anđeo bogoslovac, neki kreten s vrapčijim krilima.

Reč »vrapčiji« izgovorio je u dijalektu mangupčića pariskih predgrađa.

Kapetan Kluben je prišao dvojici sagovornika i stavio ruku Parižaninu na rame.

— Pst! — učini Kluben. Pazite na svoje reči, gospodine. Na moru smo.

Niko nije više progovorio ni jedne reči.

Nakon pet minuta Gernežanin, koji je čuo ceo taj razgovor, promrmlja na uho Sen-Malovcu:

— Naš je kapetan usto i pobožan čovek!

Nije padala kiša a svi su primetili da su mokri. Ni po čemu nisu mogli da se obaveste o putu kojim plove sem po tome što su osećali da im nespokojstvo sve više raste. Izgledalo im je kao da zalaze u neku tugu, Magla uspostavlja ćutanje na okeanu, stišava talase i ugušuje vetar. U tom ćutanju čulo se roptanje Dirande i činilo se kao da neko tužno jadikuje.

Nisu više susretali druge brodove. Da se negde daleko na moru, prema Gernezeu, ili prema Sen-Malou, nalazio neki brod van domašaja magle, on ne bi mogao da vidi Dirandu koja je utonula u

maglu i njeni bi mu dugi stubovi dima ličili na crnu kometu prema belom nebu, pošto se ne bi znalo odakle potiču.

Odjednom Kluben uzviknu:

— Pasji sine! Napravio si sasvim pogrešan potez. Oštetićeš nam brod. Zaslužio si da te u lance okujemo. Odlazi, pijanduro!

Onda lično dohvati kormilo.

Potišteni krmanoš skloni se na prednji deo broda gde se nečim zaposli.

Gemežanin reče:

— Spaseni smo.

Plovidba se nastavila istom brzinom.

Oko tri časa donji sloj magle poče da se diže i ponovo se moglo videti more.

— Ovo mi se ne sviđa, primeti Gernežanin.

Magla se ustvari može podići samo ako je zagreje sunce ili pokrene vetar. Kad je podigne sunce, dobro je, kad je podigne vetar, ne valja. Za sunce je bilo isuviše kasno. U tri časa u mesecu februaru sunce oslabi. Povratak vetra u to kritično doba dana niko ne želi. Obično se na taj način najavljuje uragan.

Uostalom, ako je i bilo povetarca, jedva su ga osećali.

Ne skidajući oka s obale, držeći polugu kormila i upravljajući, Kluben je kroz zube mrmljao reči kao što su ove koje su dopirale do putnika i ko je su oni čuli:

— Ne smemo više ni trenutka da izgubimo. Zakasnili smo zbog one pijandure.

Lice mu je uostalom bilo bez ikakvog i najslabijeg izraza.

More više nije spavalo pod maglom kao maločas. Na njemu se videlo nekoliko talasa. Po vodi su plovile neke sjajne pljosnate svetlosti. Te svetle table na vodi zabrinjavale su mornare. One su označavale rupe koje su nastajale u plafonu magle, a koje je bušio visinski vetar. Magla se podizala, zatim se spuštala ponovo još gušća. Neprovidnost je s vremena na vreme bivala potpuna. Brod je bio opkoljen i zazidan maglom kao ledenim santama. U izvesnim vremenskim razmacima taj bi se opasni krug otvorio kao klešta i kroz taj bi se otvor videlo malo horizonta, ali bi se krug ubrzo opet zatvorio.

Gemežanin sa svojim dogledom u ruci bio je na prednjem delu broda kao neki stražar koji osmatra.

U tom trenutku blesnu malo vedrine, ali se ubrzo ponovo sve zamagli.

Gemežanin se okrenu prestravljen:

— Kapetane Klubene!

— Šta je?

— Plovimo pravo na Anou.

— Varate se, odgovori Kluben.

Gernežanin nastavi da uporno tvrdi:

— Siguran sam.

— Nemoguće.

— Primetio sam kamenje na vidiku.

— Gde?

— Tamo.

— Tamo je pučina. Nemoguće.

I Kluben zadrža pravac prema tačci na koju je ukazivao putnik.

Gernežanin ponovo upravi svoj dogled.

Trenutak zatim dojuri ka krmi:

— Kapetane!

— Molim?

— Skrenite brod.

— Zašto?

— Siguran sam da sam video vrlo visoku stenu koja je sasvim blizu. To je Velika Anoa.

— Videli ste svakako malo gušću maglu.

— To je Velika Anoa, okrenite brod, za ime božje!

Kluben povuče polugu kormila.

V

KLUBEN IZAZIVA VRHUNAC DIVLjENjA

Čuo se neki prasak. Kada se rascepi bok lađe o plićak na pučini, čuje se jedan od najtužnijih zvukova koji se može zamisliti. Diranda se najednom ustavi tu gde je bila.

Usled udara popada nekoliko putnika i povalja se po palubi.

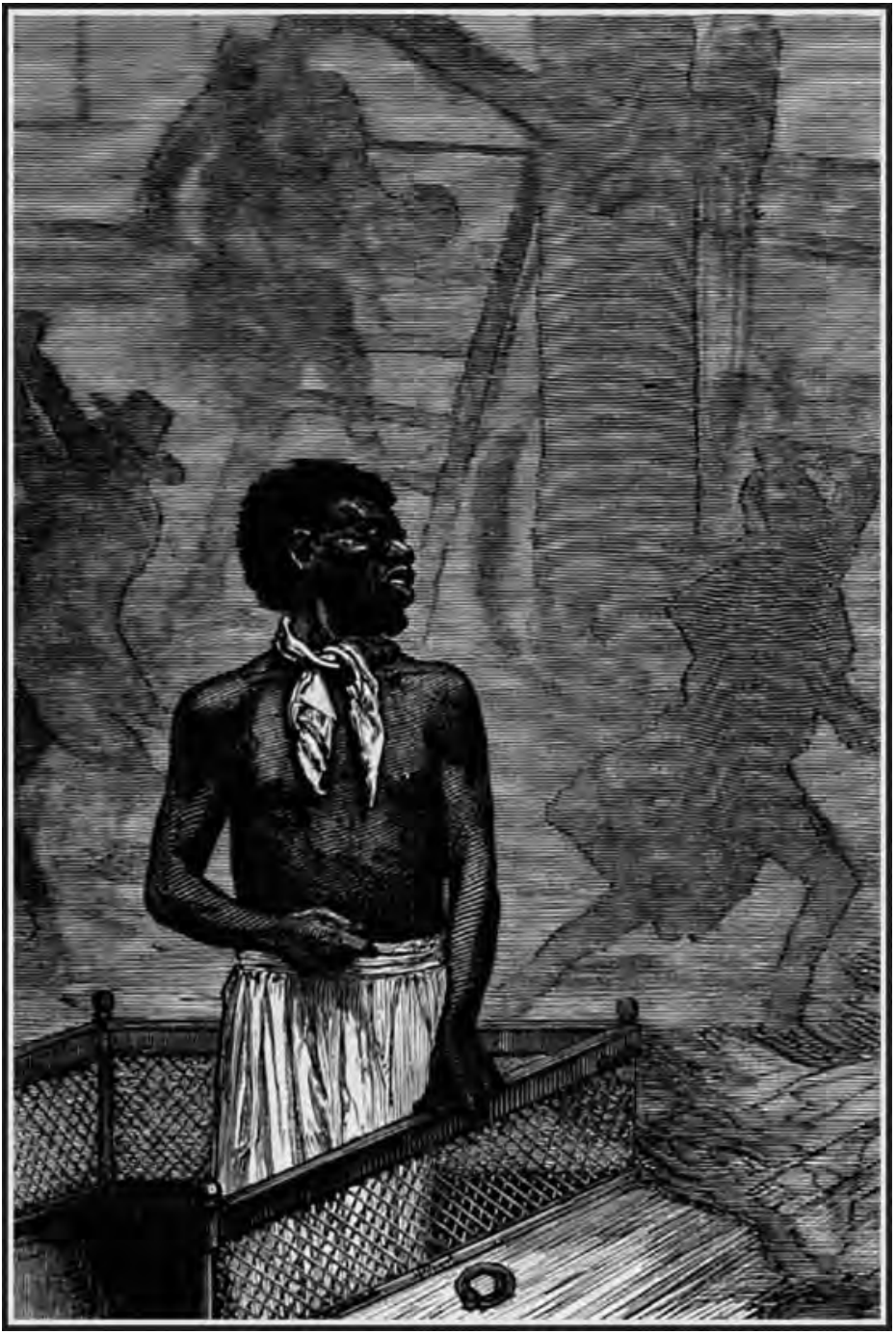

Gernežanin diže ruku uvis:

— Naišli smo na Anou! Jesam li rekao!

Brodom se razleže otegnut uzvik.

— Izgubljeni smo.

Oštar i odsečan Klubenov glas nadvlada uzvike.

— Niko nije izgubljen! Tišina!

Crni Embrankanov trup, go do pojasa, pojavi se iz odeljenja gde se nalaze peć i kazan.

Crnac mimo reče:

— Kapetane, voda ulazi. Mašina će se ugasiti.

Trenutak je bio strašan.

Udarac je imao nečega što je bilo slično samoubistvu.

Da ga je čovek izvršio s planom i smišljeno, ne bi bio strašniji. Diranda se sručila na stenu kao da je napada. Jedan šiljak stene probio je bok i kao klin se zabio u brod.

Puklo je više od kvadratnog hvata unutrašnje oplate, grede osnovice polomljene, pokretač točkova smrvljen, prednji se deo broda strovalio. Kroz otvoren bok oplate prodirala je voda u brod strašno ključajući. To je bila rana kroz koju je prodirao brodolom. Protivudar je bio tako žestok da je polomio štit kormila koje se izvalilo i klatilo. Stena je provalila brod, a oko broda se nije videlo ništa sem guste magle koja se sve više zbijala i postajala skoro sasvim crna. Padala je noć.

Diranda je tonula prednjim delom. Ličila je na konja kome je bik zabio rogove u drob.

Pala je mrtva.

Počelo se osećati vreme plime.

Tangruj se istreznio. Pri brodolomu niko nije pijan. Sišao je na donji sprat broda, vratio se odozdo i rekao:

— Kapetane, voda je poplavila dno lađe. Za deset minuta dostići će visinu okruglih prozorčića.

Putnici su užasnuti jurili po palubi, kršili ruke, naginjali se preko ograde, zagledali u mašinu i činili mnoge izlišne pokrete na koje ih je strah nagonio. A jadni turist se onesvestio.

Kluben dade znak rukom i svi zaćutaše. Onda upita Embrankana:

— Koliko još može da radi mašina?

— Pet ili šest minuta.

Onda se obrati putniku s Gernezea:

— Ja sam bio za kormilom a vi ste posmatrali stenu. Na kojoj se steni Anoe nalazimo?

— Na Movu. Maločas kada se razvedrilo sasvim sam dobro poznao Mov.

— Pošto smo na Movu, nastavi Kluben, onda s leve strane broda mora da bude Veliki Anoa a s desne strane broda Mali Anoa. U tom slučaju smo od kopna udaljeni jednu milju.

Posada i putnici slušali su netremice, drhteći od nespokojstva i napetosti, uperenih očiju u kapetana.

Nije postojala mogućnost da se brod rastovari i olakša, a takav pokušaj bio bi besciljan. Da bi tovar bacili u more, trebalo je otvoriti kapke na okruglim prozorima a to bi pojačalo nadiranje vode. Da spuste kotvu, i to je bilo sasvim beskorisno, jer je brod bio prikovan. Uostalom, na takvom dnu gde kotva ne može da polegne već se klati, lanac bi se verovatno podvio. Pošto mašina nije bila oštećena i pošto je brod i dalje mogao da je koristi sve dok se ne ugasi vatra, a to će reći nekoliko minuta, mogli su se poslužiti snagom pare i točkova pa se povući i iščupati od stene. Ali u tom slučaju oni bi odmah potonuli, jer je stena u izvesnoj meri služila kao čep na rupi koju je probila i tako donekle sprečavala nadiranje vode. Stena je imala ulogu zapušača. Ako bi se ta rupa otpušila, ne bi više moglo da se spreči nadiranje vode i da se oslobode šmrkovi. Ko bi iščupao nož iz rane na srcu, u taj isti mah ubio bi ranjenika. Odvojiti se od stene značilo je odmah potonuti.

U grotlu je voda narasla i ugrozila volove koji su počeli da riču.

Kluben naredi:

— Čamac u more!

Embrankan i Tangruj skočiše i odrešiše užad. Ostatak posade stajao je skamenjen i posmatrao.

— Svi na posao! — viknu Kluben.

Ovaj put su svi poslušali.

Miran i hladnokrvan, Kluben nastavi da naređuje na onom starom mornarskom jeziku koji ne bi razumeli današnji moreplovci:

— Zategni užad! Zametni omču ako je čekrk oštećen. — Ne skrećite sasvim! — Navedite. — Pazi da se ne sastave koluti palamara. Spuštaj! — Hitro primaknite oba kraja. — Svi zajedno. Pazite da čamac ne pikira. — Mnogo se tare. Hvataj palamare na čekrku. Pazi.

Čamac je spušten u more.

U istom trenutku zaustavili su se i Dirandini točkovi, nestade dima, peć je bila potopljena.

Spuštajući se polako niz lestvice i držeći se za užad, putnici su se više sručili u čamac nego što su u njega sišli. Embrankan podiže onesvešćenog turistu, odnese ga u čamac pa se potom ponovo uspe na brod.

Za putnicima su se gurali i mornari. Šegrt je pao i nalazio im se pod nogama, gazili su po jadnom detetu.

Embrankan prepreči put.

— Niko pre maloga, reče.

Svojim crnim rukama odbi mornare, zgrabi maloga i pruži ga gernežanskom putniku, koji je stajao u čamcu i prihvatio dete.

Pošto je spasao maloga, Embrankan se skloni i reče ostalim:

— Prolazite.

Za to vreme Kluben je otišao u svoju kajutu i spakovao brodsku arhivu i instrumente. Skinuo je i busolu s ormančeta. Predao je hartije i instrumente Embrankanu a busolu Tangruju, i rekao da siđu u čamac.

Njih dvojica siđoše. Posada se smestila već pre njih. Čamac je bio pun. Voda je dopirala do same ivice čamca.

— Sada krenite, viknu Kluben.

Jedan glas doviknu iz čamca:

— A vi, kapetane?

— Ja ostajem.

Ljudi koji se dave nemaju vremena da raspravljaju a još manje da se raznežavaju. Međutim, svi se u čamcu uzbudiše, ali ne zbog sebe, jer su bili donekle van opasnosti. I svi uglas navališe:

— Haj'te s nama, kapetane.

— Ostajem.

Gernežanin koji je znao more primeti:

— Slušajte, kapetane. Vi ste se nasukali na Anoi. Plivajući treba preći svega jednu milju i dospeti do Plenmona. Čamcem može da se pristane na Rokenu, a to čini dve milje. Na putu su stene i magle. Ovaj čamac može da stigne do Rokena tek kroz dva sata. A to znači po mrkloj noći. Plima nadolazi, vetar počinje da duva. Oluja je tu. Mi svi želimo i spremni smo da dođemo po vas. Ali ako nastupi oluja, nećemo moći. Propašćete ako ostanete. Haj'te s nama.

Parižanin se umeša:

— Čamac je pun, prepun, istina je, a još jedan čovek biće i suviše. Ali nas je trinaest i to je za čamac baksuz broj pa je bol je da ga pretovarimo s još jednim čovekom nego da ostane s ovim brojem. Haj'te, kapetane.

Tangruj doda:

— Za sve sam samo ja kriv a ne vi. Nije pravo da vi ostanete.

— Ostajem, reče Kluben. Brod će ove noći biti raskomadan olujom. Ja neću da ga napustim. Kad brod propadne, kapetan je mrtav. Za mene će se reći: izvršio je svoju dužnost. Tangruje, praštam vam.

I, prekrstivši ruke, viknu:

— Pazi na komandu. Dreši vezu! Polazi!

Čamac krenu, Embrankan je držao krmilo. Sve ruke koje nisu držale vesla, digoše se prema kapetanu. Sva su usta vikala: »Ura za kapetana Klubena!«

— To je sjajan čovek, reče Amerikanac.

— To je, gospodine, odgovori Gernežanin, najčasniji čovek na čitavom moru.

Tangruj se zaplaka.

— Da sam bio dovoljno hrabar, promrmlja poluglasno, ostao bih s njim.

Čamac utonu u maglu i izgubi se.

Više se ništa nije videlo.

Udari vesala po vodi sve su se manje čuli i najzad ućutaše.

Kluben je ostao sam.

VI
RASVETLjENA TAJNA AMBISA

Kada se taj čovek našao na ovoj steni pod maglom u sredini vode, daleko od svakog dodira sa živima, daleko od svakog ljudskog glasa i traga, ostavljen tu da umre, sam između mora koje je narastalo pod plimom i noći koja se spuštala, osetio je duboku radost.

Uspeo je.

Ostvario je svoj san, igrao je i ulagao celog života na jedan broj sudbinske lutrije i najzad je izvukao premiju.

Biti napušten, za njega je značilo biti oslobođen. Nalazio se na Anoi, na jednu milju od kopna. Imao je sedamdeset pet hiljada franaka. Nikada nije izvršen veštiji i smišljeniji brodolom. Ništa nje izostavljeno. Istina, sve je bile predviđeno. Još od rane mladosti Kluben je gajio jednu misao: staviti sve na kartu poštenja i celog života igrati samo na tu kartu; steći glas poštenog čoveka i s takvim glasom vrebati svoju priliku; pustiti igru da se razvije, naći zgodno sredstvo i uočiti povoljan trenutak. Ne pipati već odjednom zgrabiti. Izvršiti jedan pothvat, samo jedan jedini, dokopati se bogate pljačke i ostaviti iza sebe budale. Zamišljao je i pripremao se da uspe odjednom u onome što glupi lupeži promaše dvadeset puta uzastopce, i dok oni najzad okončaju na vešalima, on da završi u bogatstvu. Kad je sreo Rantena, sinula mu je misao da je Ranten ta zgodna prilika. Odmah je izradio svoj plan: staviti Rantenu nož pod grlo i primorati ga da vrati što je ukrao. Što se tiče mogućnosti da Ranten oda stvar, to neće ništa vredeti, jer će Kluben iščeznuti. A najbolje će iščeznuti ako se oglasi mrtvim. Da se to postigne, trebalo je upropastiti Dirandu. Taj je brodolom bio nužan. A povrh svega iščeznuće sa sveta ostavljajući za sobom izvanredan glas koji će biti najsjajnije remek-delo čitavog njegovog života. Ko bi pri tom brodolomu video Klubena, poverovao bi da je video srećnog demona.

Celog života živeo je za taj trenutak.

Čitavo njegovo biće u tom trenutku je izražavalo ovu reč: Najzad! Neka jeziva vedrina sinula je na tom mračnom čelu. Njegov mutan pogled, iza koga je izgledalo da stoji neka pregrada, postao je dubok i strašan. U tim očima odsevala je unutarnja zažarenost njegove duše.

Savest kao i spoljna priroda nosi u sebi svoj električni napon. Misao je meteor. U trenutku uspeha nagomilana razmišljanja, koja su pripremila taj uspeh, otškrinu se i otuda kresne varnica. Nositi u sebi kandžu zla i osećati u toj kandži plen, pričinjava radost čije se zračenje vidi. Zla misao koja doživi svoju pobedu, osvetli izvesna lica. Izvesne uspele kombinacije, izvesni postignuti ciljevi, izvesne krvoločne zverske sreće čine da se u očima ljudi pojave pa potom iščeznu zloslutne svetle radosti. To je radosna oluja, to je preteća zora. To se pojavi iz savesti koja je postala mrak i crni oblak.

Takva radost zasijala je i u njegovim očima.

Taj sjaj ni po čemu ne liči na ono što se može videti kako sjaji gore na nebu ili dole na zemlji.

Dugo prikrivana lopuža, koju je u sebi nosio Kluben, eksplodirala je.

Kluben je osmotrio ogromnu tamu i nije mogao da se uzdrži a da ne prasne u prigušen zlokoban smeh.

Dakle, našao se na slobodi! Postao je bogat!

Najzad je nestalo njegove neizvesnosti. Rešio je svoje pitanje.

Kluben je pred sobom imao na raspoloženju dovoljno vremena. Plima je narastala i podržavala Dirandu, ona ju je čak i podizala. Brod je bio čvrsto prikovan za stenu i nije postojala nikakva opasnost da potone. No trebalo je sačekati da se čamac udalji, a možda i da propadne: Kluben se tome nadao.

Stajao je uspravno na olupini Dirande, prekrstio ruke i naslađivao se time što je ostao napušten u tami.

Trideset godina pritiskalo je licemerstvo ovog čoveka. U sebi je nosio zlo spareno s poštenjem. Mrzeo je vrlinu svom mržnjom koja postoji između zla i dobra. Celog svog života nosio se zlikovačkom mišlju.

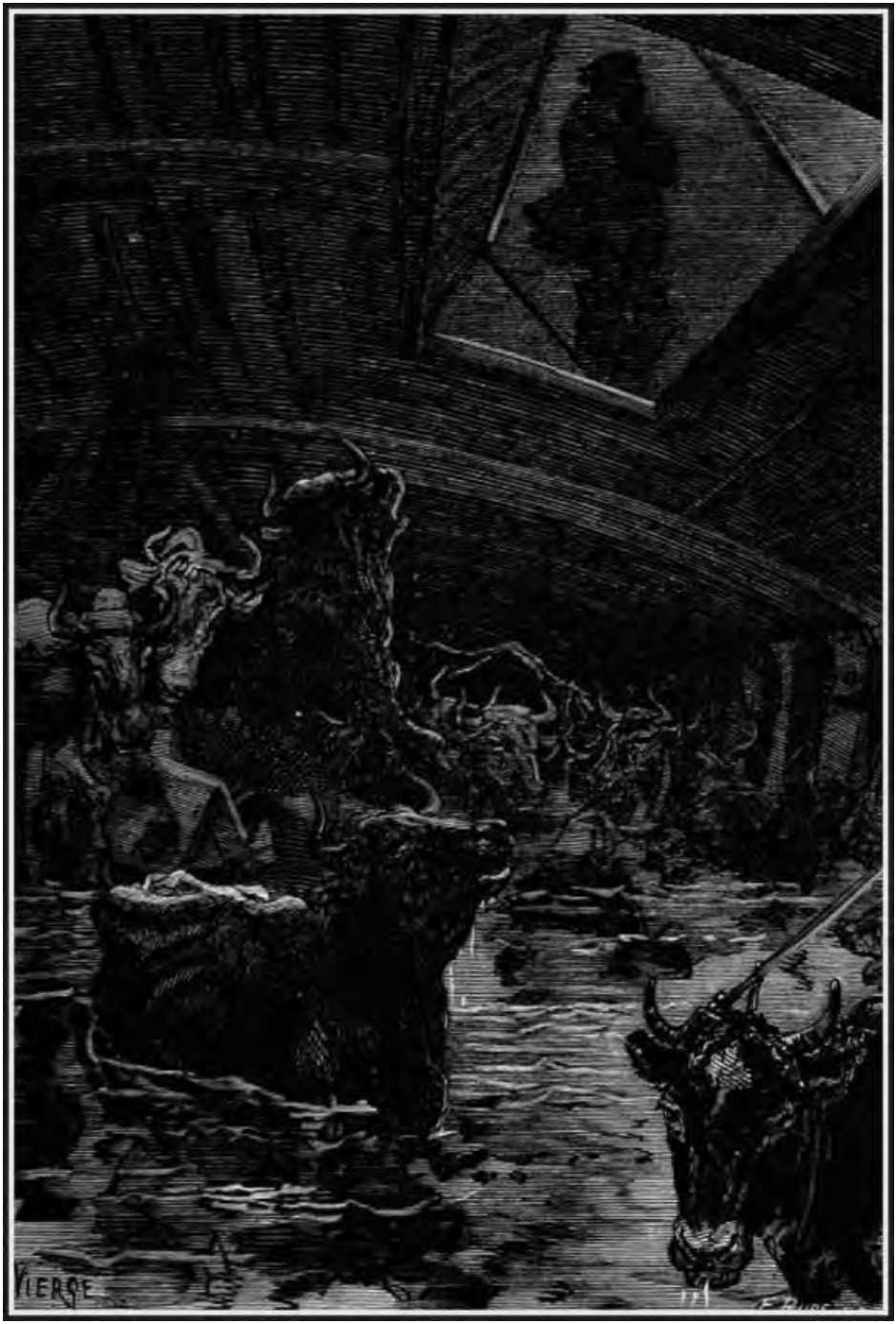
VIERGE

Otkada je odrastao i sazreo, nosio je na sebi tvrd oklop prividnog poštenja i ispravnosti. Ispod te prividnosti krilo se ustvari čudovište. Živeo je u koži dobrog čoveka a u sebi nosio razbojničko srce. Bio je to sladunjav gusar.

Bio je to zarobljenik poštenja. Nosio je na ramenima anđeoska krila, i to je za zlotvora bilo preteško breme. Svet ga je kovao u zvezde. Nimalo nije laka stvar steći glas poštenog čoveka. Težak je to i naporan posao govoriti dobro a misliti zlo i to održavati u ravnoteži. Pošto je stvarno bio utvara zla, bio je samo priviđenje ispravnosti. Ta je suprotnost bila njegova sudbina. Morao je da bude pribran i da izgleda primeran, a u sebi je besneo; umesto da škripi zubima, osmehivao se. Ta ga je vrlina gušila. Celog svog veka želeo je da ugrize tu ruku koja mu je zapušavala usta.

A umesto da je ugrize, morao je da je celiva.

Ko je primoran da laže, taj pati. Licemer pati zbog dvostrukog značenja te reči: on smišlja pobedu a trpi mučenje. Beskonačno smišljati zločin i to obavijati u strogu i odmerenu ispravnost, nositi beščašće u duši s izgledom poštenja na licu, neprekidno varati, nikada ne biti umilan, uzdržavati se, savlađivati se, biti večito na mora da zamara. Snovati crne misli u svesti a od njih praviti nevinost, želeti da proždereš one koji te poštuju, biti umilan, uzdržavati se, savlađivati se, biti večito na oprezi, neprekidno vrebati samog sebe, pribavljati svom tajnom zločinu pristojnu spoljašnost, svoju nakaznost proturati kao lepotu, od nevaljalstva graditi svoje savršenstvo, milovati kamu, sisati otrov, paziti na uglađenost svojih pokreta i na muziku svoga glasa, nositi tuđi pogled u svojim očima — ništa nije teže od toga, ništa nije bolnije od toga. Isprva se gnusnost licemerstva razvija u licemeru na mračan način. Ali večito se zapajati pretvaranjem dovodi na kraju do gađenja. Slast koju lukavstvo unosi u nitkovluk zgadi se nitkovu primoranom da stalno drži tu smešu u ustima i u izvesnim trenucima nastupa stuživanje koje ga prisiljava da izbljuje svoju zamisao. A užasno je zadržati i progutati to bljuvanje. Dodajte tome uzvišenu gordost. Postoje čudni trenuci kada licemer ceni sebe. Podlac nosi u sebi svoje neizmerno ja. Crv kao i zmaj može da poklizne pa opet da se uspravi. Podlac je isto što i despot koji je sputavan i čija volja ne može da se izrazi dok se on ne spusti na

sporednu ulogu. Ali to poniženje sposobno je da izvrši ogromnu stvar. Licemer je gorostas i kepec.

Kluben je iskreno smatrao da je ugnjetavan i da mu je činjena nepravda. Po kome to pravu on na ovaj svet nije došao bogat? On bi se potpuno zadovoljio da su mu otac i majka ostavili u naslede sto hiljada sterlinga rente. A zašto on nije dobio tu rentu? Svakako da nimalo nije bila njegova krivica što se to tako dogodilo. Zašto mu nisu pružena sva uživanja života, nego je prinuđen da radi, to jest da vara, da vrši izdaju, da uništava? Zašto je on na taj način bio osuđen na sledeće muke: da laska, da puzi, da ugađa, da se trudi da osvoji svačiju ljubav i poštovanje i da se stara noću i danju da mu na licu bude neki tuđi lik? Čovek podnosi čitavo nasilje kad mora da se prikriva. Koga lažeš, toga i mrziš. Najzad, kucnuo je čas da se Kluben osveti.

Kome? Svima i svemu.

Letijeri mu je samo dobro činio; razlog više — svetiće se Letijeriju.

Svetio se svima onima pred kojima je morao da se pretvara. Osećao se srećnim što je doživeo odmazdu. Svaki onaj koji je o njemu dobro mislio, bio mu je neprijatelj. Bio je zarobljenik svakog takvog čoveka. Kluben se nalazio na slobodi. Uspeo je da izađe iz kvrga. Bio je van doticaja ljudi. Ono što će se smatrati njegovom smrću, biće njegov život. Ponovo se rodio. Pravi Kluben opljačkao je lažnog Klubena. Sve je odjednom rešio. Gurnuo je nogom Rantena u svet, Letijerija u propast, ljudsku pravdu u tamu, javno mišljenje u zabludu, čitavo čovečanstvo od sebe. Uklonio je ceo svet.

Sto se tiče boga, ta reč od četiri slova nije mu zadavala nimalo briga.

Proturio se za vernika. Lepo, pa šta?

Pećine su u licemeru, ili bolje rečeno, ceo je licemer pećina.

Kada se Kluben našao sam, otvorila se njegova pećinska jazbina. Uživao je trenutke slasti. Provetrio je svoju dušu.

Pohlepno se naslađivao svojim zločinom.

Koren zla pokazao se na njegovom licu. Kluben se razveselio. U tom trenutku Rantenov pogled pored Klubenovog izgledao bi kao pogled novorođenčeta.

Koliko olakšanja doživi čovek kad skine masku! Savest mu se radovala gledajući svoju nagost i slobodno se kupala u gnusnoj vodi zla. Iz dugih prisilnih ljudskih obzira konačno se rađa besomučna želja za bestidnošću. Iz toga se u zločinstvu rađa izvesna pohotljivost. U tim užasnim, tako malo ispitanim moralnim dubinama postoji neko grozno i zločincu prijatno izlaganje zločinačke bestidnosti. Otužnost lažno stečenog dobrog glasa stvara u njemu žudnju za sramom. On toliko nipodaštava ljude da želi steći njihovo preziranje. Dosadno mu je što uživa poštovanje. Divi se beščašću koje mu je odrešilo ruke. S požudom gleda na bestidna dela koja se u beščašću osećaju tako udobno. Kad se pred tim zatvaraju oči, zbog toga što se tako mora, susreće se i onaj kos pogled ispod oka. Niko nije bliži Mesalini nego Marija Alakok. Pogledajte La Kadijera i časnu sestru de Luvije. I Kluben je živeo pod velom. Bestidnost je oduvek bila njegova žarka želja. Zavideo je prostitutkama i bezočnicima koji se ne klone sablazni. Vise se osećao moralno palim nego prostitutka i gadilo mu se što se protura za nevinog. Bio je Tanta! licemerstva. Najzad, na toj steni, u toj samoći, mogao je da bude iskren i da pusti srcu na volju. I bio **je** iskren. Iskreno se osećati gnusobom, kolika slast! Kluben je u ovom času doživljavao sva ona ushićenja koja samo u paklu postoje. Do poslednje aspre isplaćeno mu je sve njegovo prikrivanje. Licemerstvo je bilo ulog koji mu je satana isplatio. Pošto je nestalo ljudi, Kluben se zapajao radošću što je gad. Rekao je sam sebi: »Hulja sam!« I bio je zadovoljan.

Nikada se nije nešto takvo odigralo u ljudskoj savesti.

Nikakvo riganje vulkanskog kratera ne može da se uporedi s erupcijom licemera.

Bio je očaran što tu nije nikoga bilo, a ne bi se ljutio da je i bilo nekoga. Uživao bi što pred svedokom može da bude grozan.

Presrećan bi bio kad bi celom ljudskom rodu mogao u lice da dobaci: »Idiote!«

To što nije bilo ljudi, činilo mu je pobedu sigurnijom, ali ju je i umanjivalo.

Samo on jedini i jedincat bio je gledalac svoje slave.

Sramni stub za koji vas vežu ima svoju draž: sav svet vidi da ste nitkov.

Primorati svetinu da vas ispituje pogledima, to je dokaz vaše moći. Robijaš s okovima oko vrata, koji stoji negde na skeli podignutoj na raskršću, postaje despot svih pogleda primoravajući ih da budu uprti u njega. To gubilište ima u sebi nečeg od prestola. Biti centar u koji se stiču sve pažnje — zar ima lepše slave. Primorati oči čitave javnosti da vas gledaju, jedan je od vidova prevlasti. Za one kojima je zlo ideal, sramota je oreol. Vlada se sa sramnog stuba. Tu se stoji iznad svih drugih. Neograničeno se nameće svim pogledima. Sramni stub u koji svet upire oči ima mnogo sličnosti s prestolom.

Biti izložen, znači biti posmatran.

Rđava vladavina doživljuje očigledne radosti sramnog stuba. Kada je Neron zapalio Rim, kada je Luj XIV mučki zauzeo Palatinat, kada je regent Đorđe postepeno ubijao Napoleona i kada je Nikola pred licem čitavog kulturnog sveta ubio Poljsku — mora da su svi ovi osećali neku slast sličnu onoj o kojoj je snevao Kluben. Bezmerno preziranje stvara u prezrenom ubeđenje o sopstvenoj veličini.

Ako nitkovu zderu obrazinu, to je njegov neuspeh, ali ako je on sam Zbaci, to je pobeda. To je opojnost, to je drska i zadovoljna bestidnost, to je bezumna nagost koja prkosno vređa sve pred sobom. To je vrhunac sreće.

Te ideje u licemeru izgledaju kao da su neka suprotnost, ali nisu nikakva suprotnost. Svaka je beščasnost dosledna. Med je jed. Eskobar je nalik na markiza od Sada. Dokaz: Leotad. Pošto je licemer potpun, istinski zao čovek, on u sebi nosi oba pola razvrata. S jedne je strane sveštenik a s druge milosnica. Njegov demonski pol je dvostruk. Licemer je grozan hermafrodit zla. On sam sebe oplođava. Sam sebe rađa i preobražava. Ako ga želite dražesnog, posmatrajte ga; ako ga želite groznog, okrenite ga.

Kluben je nosio u sebi sav taj mrak pometenih ideja. On ih je slabo primećivao a mnogo se njima naslađivao.

Svetlucanje varnica pakla u noći, to je bio niz misli te duše.

Kluben je ostao da tako sanjari neko vreme. Posmatrao je svoje poštenje onako kao što zmija posmatra svoju staru košuljicu.

Sav svet je verovao u njegovo poštenje, čak pomalo i on sam.

Ponovo je prasnuo u smeh.

Verovaće se da je mrtav, a on je ustvari živ i bogat. Verovaće se da je izgubljen, a on je ustvari spasen. Kako je divno nasamario glupake celog sveta.

I među tim glupacima celog sveta bio je i Ranten. Kluben je pomišljao na Rantena s beskrajnim preziranjem. Prezir kune prema tigru. Bogatstvo koje nije upalilo Rantenu uspelo je Klubenu. Ranten je otišao pokunjenog nosa a Kluben je iščezao kao pobednik. On je legao u postelju koju je Ranten tako lepo raspremio svojim zločinom, Kluben je došao do sreće i bogatstva.

Sto se tiče budućnosti, on nije imao još nikakvog plana. U limenoj kutiji u svom pojasu nosio je tri novčanice. Ta mu je sigurnost bila dovoljna. Promeniće ime. Postoje zemlje gde šezdeset hiljada franaka vredi šest stotina hiljada. Neće biti rđavo rešenje ako ode u jedan od tih kutaka da tu pošteno živi od novca koji je oteo onoj lopuži Rantenu. Spekulisati, uključiti se u veliku trgovinu, uvećati svoj kapital, postati ozbiljan milioner, neće to biti rđava stvar.

U Kostariki, na primer, gde je otpočela velika trgovina kafom, moći će da se zarade tone zlata. Uostalom, videće.

Najzad to i nije bilo tako važno. Imao je dovoljno vremena da o tome misli. Zasada je učinjeno ono što je bilo najteže. Glavno je bilo da opljačka Rantena i da nestane s Dirandom. A to je već bila svršena stvar. Ostalo je prosto. Odsada nije moglo da bude nikakve smetnje. Nije imao čega više da se boji. Ništa više nije moglo da iskrsne. Još za mraka dospeće na obalu plivajući. Pristaće na Plenmonu, ispeće se na stene, otići će pravo u načinjenu kuću, ući će unutra pomoću čvornovatog užeta koje je već ranije sakrio u rupu na steni, u opčinjenoj kući naći će ranac sa suvim odelom i s namirnicama. Tu će moći da sačeka, on to zna. Neće proći ni osam dana a na Plenmon će stići španski krijumčari, verovatno Blaskito. Za nekoliko gvineja prebaciće ga ne u Torbe, kako je ugovorio s Blaskitom da bi lažnim pravcem skrenuo pretpostavke i zavarao trag, već u Pasaž ili Bilbao. Odatle bi prešao u Vera Kruz ili u Novi Orlean. Već je bilo vreme da skoči u more, pošto je čamac daleko odmakao. Sat plivanja Klubenu nije ništa značio. Svega jedna milja razdvajala ga je od kopna, pošto se nalazio na Anoi.

U tom trenutku Klubenovog sanjarenja podiže se magla i pojaviše se strašne stene Duvr.

VII
DOGODILO SE NEŠTO NEOČEKIVANO

Kluben je unezvereno gledao.

To su svakako bile užasne usamljene stene.

Nije moguće da se čovek prevari u pogledu tog bezobličnog stenja. Dve stene Duvr, kao dve gadne bliznakinje, dizale su se visoko ostavljajući između sebe klanac kao zamku. Reklo bi se razbojnička jazbina okeana.

Bile su sasvim blizu skrivene pod maglom koja im je služila kao saučesnik.

Kluben je u magli uzeo pogrešan pravac. Uprkos napregnutoj pažnji, ipak mu se desilo ono isto što su doživela i dva velika moreplovca, Gonzales, koji je otkrio Kap Blan, i Fernandez, koji je otkrio Kap Ver. Zalutao je zbog magle. Ona mu je išla na ruku da ostvari ovaj plan, ali ona nosi u sebi i svoje opasnosti. Kluben je bio skrenuo na zapad i prevario se. Putnik Gemežanin, koji je mislio da je prepoznao Anoa, doprineo je konačnom potezu kormila. Kluben je verovao da će se sručiti na Anou.

Dirandu je probušio jedan od podvodnih delova stene i nije bila daleko od Dve Duvr.

Na dve-tri stotine metara dalje nalazio se granitni masiv u vidu kocke. Na strmenima te stene moglo se primetiti nekoliko ureza i ispupčenja za penjanje. Prema pravim uglovima, ivica te okomite stene moglo se zaključiti da se na njenom vrhu nalazi zaravan.

To je bila stena Čovek.

Stena Čovek dizala se u visinu još više od stena Duvr. Njena zaravan nadvisila je dva nepristupačna vrha Duvr. Ta zaravan u vidu stola okomito se spuštala na ivicama i bila je izvajana s izvesnom pravilnošću. Jedva čovek može da pomisli da bi se moglo naći nešto tako pusto i tako zlokobno. S pučine su nadirali talasi da se kao platno nabiraju pod četvrtastim stranama ovog ogromnog crnog trupa kao oko nekog postolja za džinovske sablasti mora i noći.

Sve to zajedno bilo je nepomično. U vazduhu se jedva osećao povetarac, jedva se video poneki nabor na vodi. Pod ovom nemom površinom mogao je da se nasluti obiman život koji gnjura po dubinama.

Kluben je često izdaleka vidao stenu Duvr.

Uverio se sasvim sigurno da se kraj nje nalazi.

Sumnje više nije bilo.

Kakva gadna promena odjednom. Duvr umesto Anoa. Umesto jednu, treba da pliva pet milja. Pet milja! Nemoguće. Za usamljenog brodolomnika stena Duvr znači, kako god okreneš, poslednji trenutak života. Uskraćena mu je mogućnost da se dohvati kopna.

Kluben je uzdrhtao. Sam sebe gurnuo je u ždrelo mraka. Nije mu preostajalo nikakvo drugo pribežište sem stene Čovek. A bilo je verovatno da će u toku noći nastupiti oluja i da će se izvrnuti Dirandin čamac prepun brodolomnika. Nikakav glas o brodolomu neće stići na kopno. Neće se čak ni znati da je Kluben ostavljen na steni Duvr. Nije preostalo ništa drugo nego smrt od zime i gladi. Za sedamdeset i pet hiljada franaka neće moći da dobije ni jedan zalogaj hleba. Sve što je zamislio i skovao, palo je u klopku. Bio je vredan neimar svoje vlastite propasti. Nije mu preostalo nikakvo sredstvo. Niotkuda ga nije očekivalo nikakvo spasenje. Njegova se pobeda pretvorila u bezdan. Umesto oslobođenja, evo mu ropstva. Umesto duge i lepe budućnosti, evo mu samrtnog ropca. Za gospodnji tren oka, brzo kao kad sine munja, srušila se sva njegova građevina koju je podigao. Raj o kome je ovaj demon snivao pokazao je svoj pravi lik: grobnicu.

Počeo je da duva vetar. Rastrgana, izbušena, iskidana magla nošena je iza vidika u bezobličnim velikim pramenovima. Ponovo se pojavilo čitavo more.

U grotlu broda volovi su nastavili da muču sve više obuhvatani vodom.

Noć se približavala, verovatno i oluja.

Plima je nadolazila polako i izdizala Dirandu, koja se klatila s desna na levo a zatim s leva na desno i počela da se okreće na steni kao na kakvom stožeru.

Moglo se predvideti da će nastupiti trenutak kada će je jedan talas otkačiti i otisnuti niz talase.

Bilo je manje mračno nego u trenutku kada se dogodio brodolom. Mada je vreme poodmaklo, videlo se dosta jasno. Rasturena magla odnela je sa sobom i jedan deo tame. Na zapadu nije više bilo nijednog oblačka. U sumrak je nebo vedro i belo. Ta prostrana svetlost obasjala je more.

Diranda se nasukala nagnuvši zadnji deo broda prema pramčanom delu. Kluben se uspeo na zadnji deo broda koji se izdigao skoro iznad vode. Upro je ukočen pogled prema vidiku.

Licemerstvu je svojstveno da bude uporno u nadanju. Licemer je čovek koji urne da čeka. Licemerstvo je naprosto stvar strašnog nadanja; i osnov licemernog pretvaranja sačinjen je od nade koja je postala porok.

Čudna je stvar kad se kaže da licemerstvo raspolaže izvesnim poverenjem. Licemer se poveri nečemu što se ne zna šta je, nečemu što je ravnodušno, što se nalazi u nepoznatom i što dopušta da se čini zlo.

Kluben je osmotrio prostor.

Položaj je bio očajan, ali ta zlokobna duša nije očajavala.

Govorio je samom sebi da se posle ove magle, koja je dugo trajala, moraju pojaviti brodovi koji su zbog nje obustavili plovidbu i da će se možda neki od njih pomoliti na vidiku.

I pojavi se jedan jedrenjak.

Plovio je od istoka prema zapadu.

Lađa se približavala ocrtavajući svoje pojedinosti. Imala je samo jednu katarku i bila je opremljena kao laki jedrenjak. Pramac je bio skoro vodoravan. To je bio putnički jedrenjak.

Kroz jedan sat lađa će stići u blizinu stene Duvr.

Kluben reče samom sebi: »Spasen sam«.

U takvom trenutku kao što je bio ovaj u kome se on nalazio, najpre se pomišlja na vlastiti život.

Možda je to neka strana lađa. Ko zna, možda je to baš glavom Blaskito?

U tom bi slučaju bio spasen ne samo život nego i bogatstvo; i sudar sa stenom Duvr bio bi čak srećan događaj koji bi ubrzao rešenje, učinio izlišnim čekanje u opčinjenoj kući i koji bi celu stvar povoljno raspleo na samoj pučini.

Puna sigurnost u uspeh pomamno je ispunila tu mračnu dušu.

Čudna je to stvar kako svi nitkovi olako pomišljaju da im sudbina u njihovim pothvatima duguje uspeh.

Preostade mu da učini samo jednu stvar.

Pošto se Diranda nabila u stene i s njima pomešala svoju priliku, slila se u njihove izbočine čineći samo jedan obris vise, ona se od njih nije razlikovala, i tako nije mogla da upadne u oči lađi koja će tuda proći.

Ali ljudska prilika na zaravni stene Čovek koja se u večernjoj belini crno ocrtava dajući znake za spasenje, nesumnjivo bi bila primećena. Lađa bi uputila čamac koji bi prihvatio brodolomnika.Stena Čovek nalazila se na dve-tri stotine metara.

Do nje je bilo lako doplivati i lako se moglo na nju ispeti.

Nije smeo više da gubi ni minut.

Pošto je prednji deo Dirande bio zabijen u stenu, to je trebalo da skoči u more sa zadnjeg dela, i to baš s onog mesta na kome se nalazio.

On spusti sondu, izmeri dubinu i nađe da je pod zadnjim delom broda prilično velika.

Sitne mikroskopske školjke koje su se nalepile za lojanu sondu i bile čitave, ukazivale su da postoje duboki podvodni lagumi stena gde je voda uvek mima, uprkos olujama na površini.

Skide se i odelo ostavi na palubi. Na brodu će naći dovoljno odeće.

Poneo je samo kožni pojas.

Kada se potpuno svukao, opipa rukom pojas, ponovo ga zakopča, opipa limenu kutiju, brzim pogledom odmeri pravac koga treba da se drži kroz sprudove i talase do stene Čovek i bacivši se glavačke u more, zagnjuri.

Kako je skočio s visine, zagnjurio se duboko.

Usled zamaha zagnjurio je tako duboko da se dotakao dna, dodirnuo podvodne stene i odbio se s dna da bi izašao na površinu.

U tom trenutku oseti da ga je nešto uhvatilo za nogu.

KNjIGA SEDMA

KNjIZI SE NE MOGU POSTAVLjATI PITANjA

I
BISER U AMBISU

Nije prošlo ni nekoliko trenutaka posle onog kratkog razgovora sa sierom Landoa a Žilijat je već stigao u Sen-Samson.

Žilijat je bio toliko uznemiren da mu je uznemirenost već prelazila u strah. Šta li se to moglo dogoditi?

U Sen-Samsonu se podigla takva graja kao da se košnica uzbunila. Sav svet bio je na svojim vratima. Čuli su se uzvici žena. Bilo je ljudi koji su izgledali kao da nešto pripovedaju mlatarajući rukama. Oko njih su se načetile grupe radoznalih. Najčešće su se ćule ove reči: »Kakva nesreća!« Nekoliko lica se osmehivalo.

Žilijat ne upita nikog ništa. Po svojoj naravi nije voleo da zapitkuje. Uostalom, bio je isuviše uzbuđen da bi mogao da razgovara s ravnodušnim ljudima. Nije imao poverenja u reklakazala i više je voleo da sve sazna odjednom. Otišao je pravo u Brave.

Bio je toliko nespokojan da ga čak ni je bilo strah **da** uđe u tu kuću.

Uostalom, vrata na donjoj dvorani prema keju bila su širom otvorena. Na pragu su se načetili ljudi i žene. Svi su ulazili. I Žilijat uđe.

Ulazeći zateče sier Landou kako se naslonio na vratnice, i ovaj mu poluglasno reče:

— Sad već svakako znate šta se dogodilo?

— Ne.

— Nisam hteo da vičem s puta i da vam kažem, jer bih time ličio na ticu zloslutnicu koja najavljuje nesreću.

— Šta se to dogodilo?

— Diranda je propala.

U dvorani je bilo toliko sveta kao u sobi kod bolesnika.

Prisutni, među kojima je bilo suseda, prolaznika, radoznalih i ljudi koji su slučajno naišli, zbili su se na vratima kao da se nečeg boje i ostavili su prazno dno dvorane gde je mes Letijeri stajao pored Derišete, koja je sedela i plakala.

Mes Letijeri naslonio se na pregradu pri dnu dvorane. Mornarsku kapu natukao je do obrva. Niz lice mu je Visio pramen sede kose. Nije ništa govorio. Ruke su mu bile nepomične, usta se nisu micala. Ličio je na neku stvar prislonjenu uza zid.

Ko ga je gledao, video je čoveka u kome se život srušio. Pošto je nestalo Dirande, Letijerijev život postao je besmislen. Njegova je duša bila na moru i tamo je potonula. Šta da preduzme sada? Da svako jutro ustane i da svako veče legne? Da više ne sačekuje Dirandu, da je ne vidi kad otplovi, da je ne gleda kad doplovi? Šta će mu taj ostatak života bez cilja? Da pije, da jede i tada? Taj je čovek krunisao svoj dugi rad jednim remek-delom i svoja duga nastojanja blagostanjem. Blagostanja je nestalo, remek-delo uništeno. Da poživi još nekoliko pustih godina, čemu to? Više nije imao šta da radi. U tim se godinama ne počinje iznova. A usto je bio i materijalno uništen. Jadna stara dobričina!

Sedeći pored njega na stolici, Derišeta je plakala i rukama držala Letijerijevu pesnicu. Njene ruke bile su sklopljene, njegova pesnica zgrčena. Na njima su se ocrtavale dve različite tuge. U sklopljenim rukama još je bilo neke nade, u zgrčenoj pesnici nikakve.

Mes Letijeri prepustio joj je svoju ruku bez protivljenja. Videlo se da je bio sasvim slomljen. U nemu se zadržalo još onoliko života koliko preostane iza udara groma.

Na dnu duše postoje izvesni događaji koji vas odvuku iz sredine živih. Ljudi koji dolaze u vašu sobu i odlaze izgledaju vam kao neka neodređena i nejasna lica. Guraju se tu uz vas a ne dospevaju do vas.

Vi ste im nepristupačni a i oni vama. Sreća i očajanje ne pristaju jedno uz drugo. Ne odgovara im zajednička sredina. Očajnik prisustvuje životu drugih samo izdaleka. Skoro i ne primećuje njihovo prisustvo; gubi osećanje svog vlastitog života; iako je od krvi i mesa, on se ne oseća da je stvaran; samom sebi on je još samo san.

Mes Letijeri nalazio se u takvom stanju.

Grupice ljudi su šaputale. Prepričavalo se ono što se znalo. Evo kakve su bile vesti koje su stigle:

Diranda je uoči tog dana u magli izgubila pravac i otprilike sat pre mraka nabasala je na stenu Duvr.

Sem kapetana, koji nije hteo da napusti svoj brod, svi ostali su se spasli čamcem. Oluja sa jugozapada, koja je nastupila posle magle, zamalo ih nije i po drugi put dovela do brodoloma. Ona ih je odbacila na pučinu prema Gemezeu. Za vreme noći posluži ih sreća te slučaj nanese brod »Kazmir« koji ih je prihvatio i dovezao u Sen-Pjer-Por. Sve se dogodilo krivicoim krmanoša Tangruja, koji je već u zatvoru. Kluben se u toj nesreći pokazao veličanstven.

Piloti, kojih je bilo prilično po ovim grupicama, izgovarali su reči »stena Duvr« na sasvim poseban način:

— Zla krčma, reče jedan od njih.

Na stolu se nalazila busola i svežanj registara i beležnica. To je besumnje bila Dirandina busola s brodskim hartijama, koje je Kluben predao Embrankanu i Tangruju u trenutku kada je čamac krenuo. Veličanstveno požrtvovanje tog čoveka koji spasava čak i hartije u trenutku kada svesno polazi u smrt. To je pojedinost puna veličine. To je uzvišeno odricanje samoga sebe.

Svi su se jednodušno divili Klubenu i, uostalom, svi su jednodušno verovali da se on ipak spasao. Jedrenjak »Shealtiel« doplovio je nekoliko časova posle »Kazmira« i doneo je poslednja obaveštenja. Taj je brod proveo dvadeset i četiri časa u istim vodama u kojima i Diranda. On se tamo ukotvio i čekao dok je trajala magla, jedrio uz vetar na cik-cak dok je trajala oluja. Vlasnik »Shealtiel«-a bio je među prisutnima.

U trenutku kada je ušao Žilijat, taj brodovlasnik dovršavao je svoje kazivanje mes Letijeriju. To je kazivanje predstavljalo pravi izveštaj. Izjutra kada je oluja prestala i vetar postao pogodan, vlasnik »Shealtiel«-a čuo je na pučini riku volova. Ta rika s livada

iznenadi ga na morskoj pučini i on je upravio brod na stranu odakle se čula. Primetio je Dirandu u stenama Duvr. Zatišje je bilo prilično i mogao je da se približi. Vikao je prema olupini. Odgovarala je samo rika volova koji su se davili u grotlu broda. Vlasnik »Shealtiel«-a bio je siguran u svom uverenju da na Dirandi nije nikog bilo. Olupina se još uvek držala, premda je oluja bila veoma žestoka. Kluben je mogao da provede na njoj noć. Nije on bio čovek koji bi lako podlegao. I pošto ga nije bilo na brodu, znači da se nekako spasao. Besumnje da su nekoliko šalupa i nekoliko normanskih obalskih jedrenjaka, iz Granvila i Sen-Maloa, kad su se oslobodili magle, morali uoči ovog dana uveče da prođu dosta blizu stene Duvr. Neki od tih brodova svakako da je prihvatio kapetana Klubena. Treba imati na umu da je Dirandin čamac bio prepun kada je napustio nasukani brod, da se izlagao velikoj opasnosti i da bi ga samo jedan čovek više preopteretio i čamac bi sigurno potonuo. Sve je to uticalo da Kluben odluči da ostane na olupini broda Ali pošto je svoju dužnost izvršio i pošto je naišao brod spasilac, Kluben se sigurno nije ustezao da iskoristi priliku. Heroj je heroj, a ne budala. Samoubistvo bi bilo utoliko apsurdnije što je Kluben bio besprekoran. Krivac je bio Tangruj, a ne Kluben. Sve je to išlo u prilog i vlasnik »Shealtiel«-a bio je očigledno u pravu. Sav svet je očekivao da vidi Klubena, koji je trebalo svakog trenutka da se pojavi. Pomišljali su da ga dočekaju pod slavolukom.

Iz izveštaja koji je podneo brodovlasnik izdvajale su se dve sigurne stvari: Kluben spasen, Diranda propala.

Što se Dirande tiče, a trebalo se pomiriti s nesrećom, propast je bila nepopravljiva. Vlasnik »Shealtiel«-a prisustvovao je poslednjoj fazi brodoloma. Jako oštra stena, za koju je Diranda u neku ruku bila prikovana, održala ju je celu noć, odupirala se udarcima oluje kao da je htela da za sebe zadrži olupinu broda. Ali izjutra, kada je »Shealtiel« hteo da se udalji od Dirande, pošto se uverio da nije imao koga da spasava, naišao je jedan od onih naleta morske oluje za ko je bi se moglo reći da su poslednji nastupi olujskog besa. Talasi su pomamno izdigli Dirandu, istrgli je od stene i strelovito je bacili pravo između dve stene Duvr. Čula se »đavolja« lomljava, reče brodovlasnik. Diranda, koju su nosili talasi na izvesnoj visini, zabila se između dve stene do ojačanog dela osovine. Ponovo je bila

prikovana, ali čvršće nego za podvodnu stenu. Morala je tu da ostane, tužno okačena, izložena svim vetrovima i širokom moru.

Po kazivanju posade sa »Shealtiel«-a tri četvrtine Dirande bilo je polomljeno. Očigledno da bi potonula još za vreme noći da je stena nije podupirala i držala. Vlasnik »Shealtiel«-a kroz durbin je proučio olupinu. Mornarskom tačnošću on je opisao pojedinosti nesreće. Bok na desnoj strani broda bio je provaljen, katarke polomljene, jedra pocepana, lanci koji drže katarku pokidani, ograda putničkog odeljenja smrvljena padom prečage s jarbola, podupirači velike katarke u visini ivičnjaka pokidani od postolja do vrha, krov magacina srušen, ležišta za čamac razvaljena, poluga krmila polomljena, čelično uže koje spaja kormilo i točkove otkačeno, ograda ivičnjaka zbrisana, bitva odneta, poprečnica uništena, ograda na mostu odneta, nastavak na zadnjem delu osovine slomljen. Oluja je pomamno sve to opustošila. Od dizalice za utovar, prikovane za prednju katarku, nije ništa, ostalo, otišlo je sve đavola, zbrisano potpuno sve s palamarom, koturačom, gvozdenim čekrkom i lancima. Diranda je bila razglavljena i razžljebljena. Sad će talasi da je iskomadaju. Za koji dan pa od nje neće ostati više ništa.

Međutim, sama mašina u ovom pustošenju pretrpela je sasvim malu štetu, što je vrlo značajno i što dokazuje njenu odličnu izradu. Vlasnik »Shealtiel«-a misli da može da potvrdi da je mašina izdržala bez nekog većeg kvara. Katarke su se polomile a dimnjak se odupro i izdržao. Gvozdena ograda na zapovedničkom mostu samo se iskrivila. Kajite od točkova bile su oštećene a točkovi izgleda da nisu izgubili nijedan palac. Sama mašina bila je potpuno ispravna, netaknuta. U to je vlasnik »Shealtiel-«a bio uveren. Mašinista Embrankan, koji se nalazio u toj grupi, bio je istog uverenja i delio je to isto mišljenje. Taj crnac, inteligentniji od mnogih belih, divio se mašini. Dizao je uvis ruke, raširivši deset prstiju svojih crnih šaka, i govorio zanemelom Letijeriju: »Gazda, mašina je još u životu«.

Pošto je izgledalo da se Kluben sigurno spasao, a oplata broda bila uništena, mašina je postala opšti predmet razgovora svih grupica. Za nju su se interesovali kao za neko živo lice. Svi su se divili njenoj izdržljivosti. Tvrda je ta prija! reče jedan francuski

mornar. — Tako što mi daj! uzviknu jedan gernezanski ribar. — Trebalo je da bude prilično dovitljiva pa da se iz tog loma izvuče samo s dve-tri ogrebotine, doda vlasnik »Shealtiel«-a.

Malo-pomalo pa je ta mašina postala jedna briga. Ona zagreja javno mišljenje za i protiv. Nađoše se njene pristalice i protivnici. Nekolicina od njih, koji su imali dobre stare barke na jedra i nadali se da preuzmu Dirandine mušterije, nisu se ljutili na stene Duvr što su po pravdi presudile tom novom pronalasku. Šaputanje se već pretvorilo u graju. Raspravljalo se dosta bučno. Ipak je ta vika imala nešto od izvesnog savlađivanja i s vremena na vreme naglo bi prelazila pod pritiskom Letijerijevog grobnog ćutanja u poluglasan govor.

Iz razgovora koji se vodio o svim tim stvarima mogla se na kraju izvesti sledeća ocena:

Mašina je glavno, pitanje. Lađa se mogla ponovo sagraditi, i to je bilo lako, ali se ni je mogla ponovo sagraditi mašina. Ta je mašina postojala kao jedini primerak. Da se načini druga potpuno ista, nedostajalo je novaca, a još je više nedostajao majstor za taj posao. Napominjali su jedan drugome da je umro majstor koji ju je napravio. Za njenu izradu plaćeno je četrdeset hiljada franaka.

Odsada se niko ne bi više usudio da u sličan posao uloži toliki kapital. Utoliko pre što se obelodanilo da su parni brodovi propadali kao i svi drugi. Nemio događaj s Dirandom sahranio je sam njen raniji uspeh. Međutim, žalosno je bilo kad se pomislilo da je u tom trenutku mašina bila čitava i u dobrom stanju a da će i ona za nekoliko dana biti raskomadana kao i brod. I sve dok ona postoji, može da se rekne da ni je bilo brodoloma. Samo gubitak mašine ne može da se nadoknadi. Spasti mašinu značilo bi ublažiti i zalečiti nesreću.

Lako je reći: spasti mašinu, ali ko bi se toga latio? I je li to moguće? Misliti i izvršiti dve su stvari. Lako je snevati o nečemu ali nije lako izvršiti. I ako je ikada neki san bio neizvodljiv i besmislen, to je ovaj: spasti mašinu koja se nasukala na Duvr. Bilo je bezumno poslati neki brod i posadu da rade na tim stenama; ni pomisliti na nešto takvo. U to godišnje doba more je nemimo. Pri prvoj oluji pokidali bi se lanci na kotvi koje bi podvodni grebeni prestrugali i brod bi bio slupan o stenu.

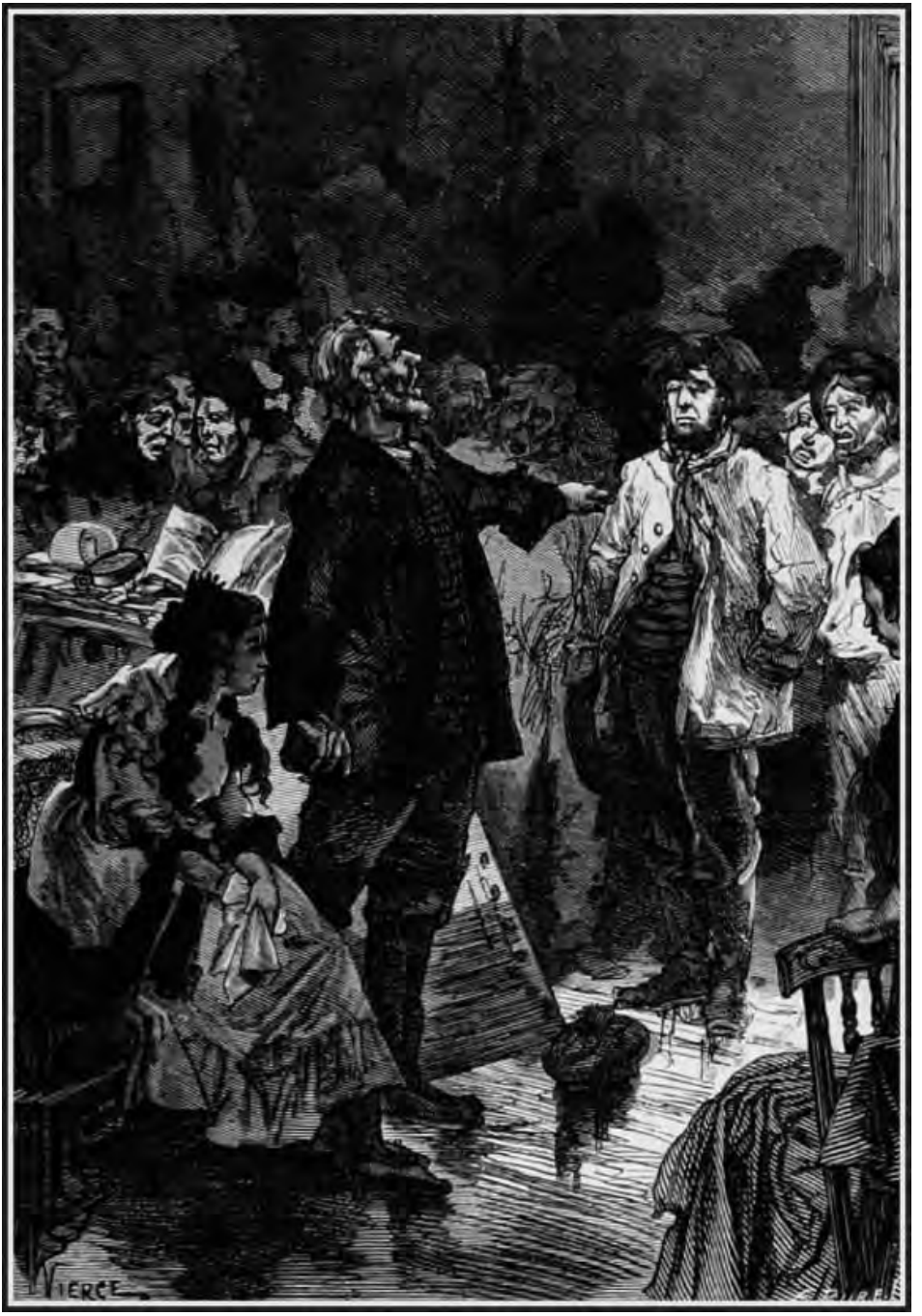
PIERCE

To bi značilo poslati drugi brodolom u pomoć prvom. U nekoj vrsti rupe na zaravni stene Čovek, gde se sklonio legendarni brodolomnik koji je umro od gladi, bilo je mesta samo za jedno lice.

Da bi se mašina spasla, trebalo je, dakle, da jedan čovek ode na stene Duvr, i to da ode sam, sam na tom moru, sam u toj pustinji, sam na pet milja od obale, sam u toj strahoti, sam za čitave nedelje i nedelje, sam u predviđenom i nepredviđenom, bez hrane, u strahotama oskudice, bez pomoći u slučaju nesreće, bez ljudskog traga sem onog starog brodolomnika koji je tu okončao u bedi, bez drugog druga sem tog pokojnika. I na kraju krajeva kako će i na koji način da spase mašinu? Trebalo bi da taj bude ne samo mornar nego i kovač. I kroz kakva iskušenja da prođe! Čovek koji to pokuša bio bi više nego heroj. To bi bio ludak. Jer u izvesnim pothvatima, koji su nesrazmerni ljudskoj snazi i gde je potrebno nešto natčovečansko, iznad hrabrosti stoji ludilo. I, ustvari, žrtvovati se zbog gvožđarije, zar to ne bi bilo ludo? Ne, niko neće poći na stenu Duvr.

Trebalo je dići ruke od mašine kao i od ostalog. Spasilac koji se traži, neće se javiti. Gde bi se našao takav čovek!

To je, rečeno malo drukčije, bio osnov svih razgovora koji su brujali u toj svetini.

Vlasnik »Shealtiel«-a, koji je bio stari pilot, izrazio je ukratko sva mišljenja, uzviknuvši glasno:

— Ne, svršeno je! Takav čovek koji bi otišao tamo i doneo mašinu, ne postoji.

— Pošto ja ne idem tamo, znači da se ne može ni ići, doda Embrankan.

Vlasnik »Shealtiel«-a zamlatara levom rukom tako jako da je to značilo izraz ubedljive nemogućnosti i nastavi:

— Kada bi se takav našao...

Derišeta okrenu glavu:

— Udala bih se za njega, neće.

Nasta tajac.

Jedan čovek sasvim bled iskoči iz sredine tih grupica i Teče:

— Vi bi se za nj udali, mis Derišeta?

To je bio Žilijat.

Svi pogledi usmeriše se prema njemu. Mes Letijeri ispravi se i stade sasvim uspravno. Ispod veđa sinu mu čudan pogled.

Skide svoju mornarsku kapu i baci je na zemlju, Zatim svečano gledajući preda se, ne obaziruć se ni na koga, zakle se:

— Derišeta će se udati za nj. Dajem bogu svoju časnu reč.

II
VELIKO IZNENAĐENjE NA ZAPADNOJ OBALI

Noć koja je sledila posle tog dana trebalo je da bude obasjana mesečinom počev od deset časova. Međutim, iako je izgledalo da će noć biti lepa, more mirno a vetar povoljan, nijedan ribar nije se pripremao da isplovi ni iz Ug la Fera, ni iz Burda, ni iz Urne Betna, ni iz Petona, ni For Gra, ni iz luke Vazin, ni luke Perel, ni Pezerna, ni Tijela, ni luke Sen, ni Pti Bo, ni ma iz koga gernežanskog pristaništa. A razlog je bio sasvim prost: pevac je zakukurekao u podne.

Kad pevac peva u neobične sate, ribolov omaši.

Međutim, baš te večeri, dok se spuštao mrak, jedan ribar koji je doplovio u Omptol naišao je, na jednu čudnovatu stvar. U visini Urne Paradija, s one strane oba Brea i oba Grina, na njegovoj desnoj strani, na Plat Fužeru stajao je signal, u obliku izvrnutog levka, i na njegovoj levoj strani, Sen-Samsonu, signal u obliku čovečijeg lika, ali njemu se učini da je video još i treći signal. Kakav je to signal mogao da bude? Kad je on poboden na tom mestu? Koji je on plićak označavao? Na ta mu je pitanja odmah odgovorio sam signal: kretao se. Bila je to katarka. Ribarevo čuđenje nije se smanjilo. Signal mu je bio zagonetka; katarka još veća zagonetka. Nikakav ribolov nije bio u izgledu. Tada kada se sav svet vračao u pristanište, neko je isplovio. Ko? I zbog čega?

Deset minuta kasnije, krećući se polako, katarka je . doplovila blizu ribara iz Omptola. Nije mogao da pozna barku. Čuo je vesla. Bila su svega dva sudeći po udarcima po vodi. Prema tome u barci je bio samo jedan čovek. Duvao je severac. Taj je čovek očigledno plovio da bi iskoristio vetar s one strane Fontanele. Tamo će verovatno razviti jedra. Dakle, računao je da prođe pored Ankersa i brega Kreval. Šta je to trebalo da znači?

Katarka je minula, ribar je uplovio.

Te iste noći na zapadnoj obali Gernezea slučajni posmatrači na raznim tačkama i u raznim časovima, rastureni i usamljeni, takođe su nešto primetili.

Kad je ribar iz Omptola ukotvio svoju barku, neki rabadžija s tovarom algi, nešto oko pola milje dalje, šibajući konje na pustom putu Klotire koji vodi pored obalske stražare, kod osmatračnica broj 6 i 7, ugleda na moru, podalje na vidiku jednu barku koja je razvijala jedro na mestu gde se retko brodi jer ga treba dobro poznavati. Uostalom, on nije na nju obraćao naročitu pažnju, jer je bio taljigaš a ne mornar.

Jedva da je prošlo pela sata kako je rabadžija primetio barku, naiđe neki gipsar koji se vraćao iz grada i obilazeći oko baruština Pele, odjednom se i on našao prema barci, koja je smelo plovila između stena Kenona, Rus d' Mera i Grip d' Rusa. Noć je bila mračna ali je more bilo svetlo, što često biva, i na moru se mogao da razazna svaki pokret. Sem te barke na pučini nije bilo nikoga.

Na mestu nešto niže i nešto kasnije jedan lovac na morske rakove, smeštajući svoje naprave na pesku između Pjer Soafa i Pjer Anfera, nikako nije mogao da shvati šta to traži jedna barka koja se provlači između Bu Kornej i Mulrete. Trebalo bi da čovek bude sjajan pilot i da mu se naročito žuri da nekud stigne, pa da se osmeli da tuda plovi.

Kada je na Katelu izbijalo osam časova, krčmar u Kobo Be prilično se zaprepasti primetivši jednu jedrilicu s one strane Bu di Zardena i Grunete, sasvim blizu Suzane i zapadnog Grina.

Nedaleko od Kobo Bea kod luke Vazon, na usamljenom mestu Urne, dvoje zaljubljenih koji su morali da se rastanu pa nisu mogli, u trenutku kada je momak rekao devojci: —»Ako moram da krenem, to nije zbog toga što s tobom neću da budem, već što svoj posao moram da poslujem« — u tom trenutku zaboravili su da se na rastanku poljube, jer su se začudili povećoj barci koja je plovila nedaleko od njih i uputila se prema Mesleti.

Gospodin Per de Noržio, žitelj iz Koftšon-Pipea, oko devet časova uveče bio je zauzet ispitivanjem neke rupe koju su provalili lopovi na ogradi njegovog imanja, zvanog La Žanrot, i njegovog voćnjaka; utvrđujući pričinjenu štetu, on ipak nije mogao da se

uzdrži a da ne osmotri jednu barku koja je u to noćno doba smelo plovila pored Krou-Poena.

Prvog dana posle oluje na moru, koje je još uvek bilo burno, taj put nije bio sasvim siguran. Nije bilo razumno da se izabere taj put, osim ako se uprste ne poznaju svi prolazi,

U devet i po časova neki ribar koji se vraćao sa mrežom zadržao se neko vreme u Ekverijeu da bi između Kolombela i Sufleresa posmatrao nešto što je bilo nalik na lađu. Ta se lađa izlagala mnogim opasnostima. Na tom mestu vetar često grune iznenadno i vrlo opasno. Stena Sufleres zove se tako zbog toga što iznenada dune na barke.

U trenutku kada se pojavio mesec, pošto je plima dostigla vrhunac a more naraslo do kraja i još se nije povlačilo u malom moreuzu Li-U, usamljeni čuvar ostrva Li-U bio' je užasnut jer je video da između njega i meseca plovi neka dugačka crna senka. Ta crna senka, visoka i uska, ličila je na uspravljen mrtvački pokrov, koji se kreće. Klizila je lagano povrh neke vrste bedema koje grade grebeni stena. Čuvar ostrva Li-U veruje da je u njoj poznao Crnu Gospu.

Prema narodnom verovanju Bela Gospa boravi u To d' Pez d' Amonu, Siva Gospa u To d' Aval, Crvena Gospa u la Silezu na severu od Ban Marki, dok Crna Gospa boravi u Gran Etakre, na zapadu od Li Urne. Noću, pri mesečini, te Gospe izlaze i ponekad se susreću.

No naposletku ta crna senka mogla je da bude i neka jedrilica. Dugačke stenovite pregrade, po kojima je izgledalo kao da se kreće, mogle su ustvari da zaklone trup barke, pa su se videla samo jedra. Ali čuvar se pitao koja bi se barka usudila i osmelila da u ovo doba plovi između Li-U i Pešeresa pa i između Angiliera i Lere-Poena. U kom cilju? Izgledalo mu je ipak verovatnije da je to Crna Gospa.

Kada je mesec prešao toranj Sen-Pjera di Boa, čuvar zamka Roken, podižući upola pokretni most, primeti na pučini prema zalivu, dalje od Ot Kanea, bliže Sambilu, jednu barku sa jedrima koja je, izgleda, plovila sa severa na jug.

Iza Plenmona, na južnoj obali Gemezea, na kraju malog zaliva punog provalija i stena i sa strmo odsečenom obalom, ima jedno čudno pristanište koje je neki Francuz, koji boravi na ostrvu od 1855, možda baš onaj što piše ove redove, nazvao »Pristaništem na

četvrtom spratu«, ime danas svuda prihvaćeno. To pristanište, koje se tada zvalo la Moa, stenovita je zaravan, pola prirodna, pola isklesana, oko četrdeset stopa iznad razine vode i u vezi sa morem preko dve uporedne grede s blagim nagibom. Barke dižu na grede rukama i pomoću lanaca i čekrka, pa tada preko njih kao po šinama na pristanište, a tako ih i spuštaju. Za ljude postoje stepenice. U ono vreme tim su se pristaništem rado služili krijumčari. Budući da je bilo nezgodno za upotrebu, njima je odgovaralo.

Oko jedanaest časova gore na zaravni la Mon skupili su se krijumčari sa svojim prtljagom, možda oni isti na koje je mislio Kluben. Ko krijumčari, vreba. Oni su vrebali. Jako su se začudili jedrilici koja se odjednom pojavila iza orne senke rta Plenmon. Bleštala je mesečina. Krijumčari su motrili na jedrilicu od straha da se u njoj ne krije kakav čuvar koji hoće da uhvati busiju iza Velike Anoe. Ali jedrilica minu Anou, na severozapadu ostavi iza sebe la Bu Blandel i nestade na pučini u modroj senci izmaglice.

— Kud, đavola, plovi ona barka? — pitali su se krijumčari.

Iste večeri, malo posle sunčevog zalaska, ćulo se kako neko lupa na vrata straćare Bi d' la Ri. Bio je to mladić u tamnom odelu sa žutim čarapama, što je predstavljalo malog crkvenjaka iz parohije.. Bi d' la Ri bila je zatvorena, zatvorena i vrata i kapci na prozorima. Stara ribarka koja je lovila školjke i rakove lutajući po grebenu sa fenjerom u ruci, doviknula je momka, i pred Bi d' la Ri zapodenu se između stare i crkvenjaka ovaj razgovor:

— Šta želiš, momče?

— Čoveka otud.

— Ni je tu.

— A gde je?

— Ne znam.

— Hoće li da bude sutra?

— Ne znam.

— Vidite, ženo, stvar je u tome što novi paroh ove parohije, prečasni Ebnzer Kodre, želi da ga obiđe.

— Ne znam.

— Prečasni me šalje da upitam da li će čovek iz Bi d' la Ri sutra izjutra biti kod kuće.

— Ne znam.

III
NE IGRAJ SE BIBLIJOM

Za sledećih dvadeset i četiri sata mes Letijeri nije spavao, nije ništa jeo, nije ništa pio, poljubio je u čelo Derišetu, obavestio se o Klubenovoj sudbini, o kojoj nije bilo još nikakvih vesti, potpisao je izjavu o tome da neće podnositi nikakvu tužbu i učinio je potrebne korake da Tangruja oslobodi iz zatvora.

Sutradan je celog dana ostao podbočen na stolu u kancelariji Dirande, ni stojeći, ni sedeći, a odgovarajući blago na pitanja koja su mu postavljana. Uostalom, poste je radoznalost sviju bila zadovoljena, Brave je ostala usamljena. Hitnja da se izrazi saučešće dobrim delom počiva na radoznalosti. Vrata su se ponovo zatvorila. Ostavili su Letijerija s Derišetom. Ugasila se munja koja se pojavila u Letijerijevim očima; Vratio mu se ponovo tužan pogled koji je imao u prvim trenucima nesreće.

Po savetu Grase i Duse, zabrinuta Derišeta, ne govoreći mu ništa, stavila je pored njega na ste par čarapa koje je on pleo u trenutku kad je stigla vest o nesreći.

Gorko se na to nasmeja i reče:

— Smatrate da sam još i glup.

Poste je četvrt časa ćutao, doda:

— Tim ludostima zanima se čovek kad mu je sve potaman.

Derišeta je onda sklonila čarape i iskoristila priliku da skloni i busolu i brodske hartije, s kojih mes Letijeri nije skidao oči.

Poste podne, nešto pre vremena kada se služi čaj, otvoriše se vrata i uđoše dva čoveka odevena u crno, jedan mlad, drugi star.

O mladom smo već nešto saznali u toku izlaganja ove povesti.

Oba ova čoveka izgledali su važni i ozbiljni, ali svaki na svoj način. Starac je, kako bi to moglo da se rekne, bio ozbiljan po svom položaju, dok je mladić bio to po prirodi. U prvom slučaju, čovek je bio ozbiljan po odelu a u drugom po svojim mislima.

Bila su to dva crkvena čoveka, kao što se to po odelu moglo videti, i obojica su pripadala priznatoj veroispovesti.

Ono što je kod mladića, svakom ko bi ga posmatrao, na prvi pogled palo u oči, bilo je to da je njegova ozbiljnost, koja je zasela

duboko u njegovom pogledu, očigledno proisticala iz duha a ne iz spoljašnjosti njegove osobe. Ozbiljnost ne isključuje strasti već ih uzdiže i oplemenjuje, ali taj mladić bio je pre svega lep. Poste je bio sveštenik, morao je imati u najmanju ruku bar dvadeset i pet godina, a ne bi mu dali više od osamnaest. Izražavao je tu skladnost — ai tu suprotnost — da mu je duša bila stvorena za plemenite strasti a telo za ljubav. Bio je plav, rumen, svež, vrlo fin i vrlo vitak u tom krutom odelu, s devojačkim obrazima i nežnim rukama. Držao se živahno i prirodno, mada je u tom držanju bilo uzdržljivosti. Sve je na njemu izgledalo dražesno, otmeno i skoro sladostrasno. Lepota njegovog pogleda ublažavala mu je preteranu umilnost. Njegov iskren osmeh, koji je otkrivao dečije zube, bio je misaon i pobožan. U njemu se stekoše ljupkost paža i dostojanstvenost vladike.

Pod bujnom plavom kosom, toliko zlatnom da je izgledala kicoški, lobanja mu je bila uzdignuta, čedna i pravilno građena. Jedna laka bora s dve krivine između obrva nejasno je ocrtavala oblik ptice koja je raširenih krila lebdela na sredini tog cela i predstavljala misao.

Kad ga čovek gleda, oseća u njemu jedno od onih blagonaklonih nevinih i čistih bića koja se razvijaju u suprotnom pravcu od običnog sveta i koja umeju da crpe mudrost iz iluzija a oduševljenje iz iskustva.

Kroz njegovu prozirnu mladost mogla se ugledati njegova unutrašnja zrelost. Upoređujući ga s prosedim sveštenikom koji ga je pratio, na prvi pogled učini vam se kao da mu je sin, a kad ga duže posmatrate, onda vam se čini kao da mu je otac.

Stariji svestenik bio je glavom doktor Žakmen Erod. Doktor Žakmen Erod pripadao je uzvišenoj crkvi koja je bila papstvo bez pape. U to doba anglikanizam nosila su i širila ona stremljenja koja su se docnije oblikovala i učvrstila u pizeizmu. Doktor Žakmen Erod predstavljao je onaj neosetni anglikanski prelaz, koji gotovo kao da je od neke rimske vrste. Držao se na visini, ispravno ukalupljeno i starešinski. Vidokrug njegovih shvatanja bio je vrlo ograničen. Njegov duh nije išao dalje od propisa. Gord uostalom. Njegova se ličnost osećala. Više je ličio na episkopa nego na sveštenika. Redengot mu je donekle bio skrojen kao mantija. Njegovo pravo

mesto bilo je Rim. Bio je rođen za crkvenog kneza na papskom dvoru. Izgledalo je da je bio stvoren za papskog perjanika, da ide s celom papskom svitom iza nosiljke *in abitto paonazo*. Nesrećan slučaj što se rodio kao Englez i što ga je njegovo bogoslovsko vaspitanje više okrenulo Starom nego Novom zavetu, odlučno je uticao da on promaši tu veliku čast. Sav njegov sjaj sveo se na to da bude episkopski namesnik u Sen-Pjer-Poru, dekan ostrva Gerneze i zamenik episkopa iz Vinčestera. Besumnje, i to je bila slava.

Sve skupa uzevši ta slava nije smetala prečasnom Žakmenu Erodu da bude prilično dobar čovek.

Kao teolog on je uživao dosta veliki ugled među ljudima koji se razumevaju u te stvari i bio je autoritet u londonskom duhovnom sudu, u toj engleskoj Sorboni.

Imao je učen izgled, preterano je treptao očima, imao je dlakave nozdrve, vidljive zube, tanku gornju usnicu a donju debelu, nekoliko diploma, veliki dohodak, prijatelja baronića, poveren je episkopa i uvek Sveto pismo u džepu.

Mes Letijeri bio je tako duboko zanet da se na dolazak dvojice sveštenika jedva primetno namrštio, i to je bilo sve.

Prišao mu je prečasni Žakmen, pozdravio ga, i u nekoliko umereno gordih reči izrazio mu svoje skorašnje postavljenje. On je došao da, po običaju koji vlada, »uvede« kod znamenitih ljudi — kod mes Letijerija naročito — svog naslednika u parohiji, novog namesnika u Sen-Samsonu, prečasnog Žoa Ebnzera Kodrea, odsada mes Letijerijevog paroha.

Derišeta je ustala.

Mladi sveštenik, prečasni Ebnzer, pokloni se.

Mes Letijeri pogledao je Ebnzer Kodrea i procedio kroz zube: »Slab mornar«.

Gras je dodala stolice. Dva prečasna sedoše blizu stola.

Doktor Erod započe razgovor. Saznao je da se desio nesrećan događaj. Naime, da je Diranda doživela brodolom. Došao je, reče, da kao par oh uteši i da pruži savet. Brodolom je svakako doneo nesreću, ali je doneo i sreću. Ispitajmo sami sebe. Zar nismo bili nadmeni i oholi u blagostanju? A opasne su vode sreće. Ne treba gledati na nesreću samo s njene rđave strane. Putevi gospodnji

nepoznati su. Mes Letijeri je doživeo propast. Pa šta? Biti bogat, znači biti izložen opasnosti. U bogatstvu se stiču lažni prijatelji. Siromaštvo otera lažne prijatelje. Čovek ostane sam. *Soius eris*. Diranda je donosila, kako se govorilo, hiljadu sterlinga godišnje. To je za mudrog isuviše. Izbegavajmo iskušenja, prezrimo zlato. Primimo sa zahvalnošću nesreću i napuštanja. Usamljenost je puna plodova. U usamljenosti se stiče milost gospodnja. U samoći i usamljenosti Aja je našao tople izvore kada je vodio magarce svoga oca Sebeona. Ne smemo da se bunimo protiv sudbine koju nam određuje nedokučivo proviđenje. Sveti čovek Jov poverovao je u bogatstvo tek posle teške bede. Ko zna da li posle gubitka Dirande neće doći naknada, pa i naknada ovozemaljska? On, doktor Žakmen Erod, on je, reče, uložio kapital u jedan vrlo lep posao koji Se obavlja u Šefildu. Ako bi mes. Letijeri hteo s kapitalom koji mu preostaje da uđe u taj posao, mogao bi ponovo da stekne staro bogatstvo. Radi se o velikoj isporuci oružja caru koji je preuzeo da obuzda Poljsku. U tom poslu može da se zaradi tri od sto uloženog kapitala.

Reč »car« kao da probudi Letijerija. On odjednom prekide doktora Eroda.

— Neću da čujem za cara.

Prečasni Erod odgovori:

— Mes Letijeri, bog je stvorio knezove i on je tako hteo. Pisano je: »Dajte Cezaru Cezarevo«. Car je Cezar.

Letijeri, koji je ponovo utonuo u svoja sanjarenja, promrmlja:

— Ko je taj Cezar? Ne poznajem ga ja.

Prečasni Žakmen Erod produži da savetuje i hrabri a ostavi posao u Šefildu. Ko neće Cezara, znači da je republikanac. Prečasni je shvatao da se može biti republikanac. U tom slučaju, pošto je mes Letijeri nastrojen za republiku, može da vaspostavi svoje bogatstvo u Americi i još bolje nego u Engleskoj. Ako bi hteo da udesetostruči ono što mu je još ostalo, onda neka uzme akcije velikog društva za eksploataciju Teksasa. Tamo radi preko dvadeset hiljada crnaca.

— Neću da čujem za ropstvo, odgovori Letijeri.

— Ropstvo je, odvrati prečasni Erod, sveta ustanova. Pisano je: »Ako gospodar izbije svog roba, neće odgovarati, jer je rob njegova svojina«.

Gras i Dus stajale su na pragu i s ushićenjem su gutale reči prečasnog namesnika.

Prečasni nastavi. Bio je to, kao što već rekosmo, na kraju krajeva dobričina. I ma koliko da su se mišljenja njegova o kastama i licima razlikovala od mes Letijerijevih, on je ipak sasvim iskreno želeo da što više pomogne ne samo u duhovnom nego i u ovozemaljskom pogledu.

Ako je mes Letijeri upropašćen u tolikoj meri da ne može s uspehom da učestvuje ni u kakvoj spekulaciji, bilo ruskoj, bilo amerikanskoj, zašto onda ne bi stupio u državnu službu na neku činovničku dužnost? To su plemićka mesta i prečasni je bio spreman da mu izradi takvo mesto. Na Žerseu je taman bila upražnjena dužnost deputata-vikonta. Mes Letijeri je bio cenjen i omiljen, i prečasni Erod, dekan Gernezea i zamenik episkopa, siguran je da će izraditi da mes Letijeri dobije dužnost deputata-vikonta na Žerseu. Deputat-vikont predstavlja visok službenički položaj. On prisustvuje kao predstavnik njegovog veličanstva na suđenjima, raspravama porote i pri izvršenjima sudskih odluka.

Letijeri upre oči u doktora Eroda.

— Ja mrzim vešanja, reče.

Doktor Erod, koji je dotle izgovarao svaku reč istim tonom, podlegnu nastupu strogosti i promeni ton.

— Mes Letijeri, smrtna kazna je po božjoj zapovesti. Bog je stavio mač u ruke čoveku. Pisano je: »Oko za oko, zub za zub«.

Prečasni Ebnzer neprimetno primače svoju stolicu de stolice prečasnog Žakmena i reče mu a da niko nije čuo šta je rekao:

— Taj čovek mora tako da govori.

— Ko ga primorava? Šta ga primorava?

Ebnzer prošaputa:

— Njegova savest.

Prečasni Erod zavuče ruku u džep, izvuče debelu knjigu malog formata i povezanu kopčama, stavi je na sto, i glasno reče:

— Evo savesti.

Ta je knjiga bila Sveto pismo.

VIERGE
E. BURE. S.

Potom se doktor Erod stišao. Želja mu je bila da bude od koristi mes Letijeri ju, koga je mnogo cenio. Kao sveštenik imao je pravo, a to mu je bila i dužnost, da savetuje. Međutim, mes Letijeri nije više smatrao da treba da ima neke obaveze prema njima.

Mes Letijeri ponovo je utonuo u zanos svog sanjarenja i potištenosti i nije više slušao. Sedeći pored njega, i sama zamišljena, Derišeta nije podizala oči i u ovaj inače mrtav razgovor unosila je još onoliko pometnje koliko to čini nečije tiho prisustvo. Svedok koji ćuti predstavlja neku vrstu neobjašnjive tegobe. Štaviše, izgleda da se taj svedok doktoru Erodu nije sviđao.

Poste Letijeri nije odgovarao, doktor Erod navali još više. Reče, savet dolazi od čoveka a nadahnuće od boga. U sveštenićkom savetu ima nadahnuća. Dobro je primiti savete a opasno je ako ih odbacite. Sokota je zgrabilo jedanaest đavola jer je nipodaštavao Natanailove savete. Tiburije se ogubao jer je iz svoje kuće izbacio apostola Andriju. Barjezus, iako je bio vrač, oslepeo je jer je ismejavao reči apostola Pavla. Elksaj i njegove sestre Marta i Martena još su i danas u paklu jer su prezrele opomene Valencijanove, koji im je jasno kao dan dokazao da je njihov Isus Hristos, visok trideset osam milja, ustvari demon. Olibama, kako se zove i Judita, poslušala je savet. Ruben i Fenijal poslušali su savete odozgo. To jasno i dovoljno dokazuju i sama njihova imena, Ruben znači sin vizije, Fenijal znači lice božije.

Mes Letijeri lupi pesnicom o sto.

— Dabome! uzviknu, ja sam kriv.

— Šta hoćete da kažete time? upita Žakmen Erod.

— Rekoh, ja sam kriv.

— Čemu ste krivi?

— Kriv sam što sam naređivao da Diranda plovi petkom.

Žakmen Erod šapnu na uho Ebnzeru Kodreu: — Ovaj je čovek sujeveran.

Podižući glas, a uzevši nastavnički ton, on produži:

— Mes Letijeri, detinjarija je verovati u petak. Ne treba poklanjati veru bajkama i izmišljotinama. Petak je običan dan kao i svi ostali dani. Vrlo često to je čak i srećan dan. Melandez je jednog petka osnovao grad Sent-Ogisten. Jednog petka je Henrik VII dao

svoju poruku Džon Kabou. Hodočasnici iz *Mayflowera* su stigli jednog petka u *Providence-Town*. Vašington je rođen u petak 22. februara 1732. godine. Kristof Kolumbo otkrio je Ameriku u petak 12. oktobra 1492. godine.

Rekavši to, diže se.

Diže se i Ebnzer, koga je on sa sobom doveo.

Gras i Dus, naslućujući da prečasni hoće da krenu, otvoriše širom oba krila na vratima.

Mes Letijeri nije ništa primetio, niti čuo.

Žakmen Erod reče nasamo Ebnzeru Kodreu: — On nas čak i ne pozdravlja. Nije to samo tuga već i ošamućenost. Verovatno je poludeo.

Međutim, on uze sa stola svoje malo Sveto pismo držeći ga u obe ispružene ruke kao što bi se držala ptica iz straha da ne odleti. Taj njegov stav izazva među prisutnim izvesno očekivanje. Gras i Dus ispružiše vrat.

Starao se da u svoj glas unese sve ono što će učiniti da zvoni što veličanstvenije.

— Mes Letijeri, da se ne rastanemo dok ne pročitamo jednu stranicu iz svete knjige. Razne prilike i stanja u životu objašnjeni su u knjigama. Bezbožnicima sleduju virgilijanske sudbine, pobožnim vernicima sleduju biblijske pouke. Ma i najobičnija knjiga koju otvorite onako otprilike, bilo koju stranu, pružiće vam savet; Sveto pismo, ma gde ga otvorili, pruža vam otkrovenje. Ono je naročito dobro za one koji stradaju. Iz Svetog pisma neizostavno sledi smirivanje njihovih stradanja. U prisustvu onih koji stradaju treba da se obratimo Svetom pismu, ne birajući ni mesto ni stranicu, i da smireno čitamo stih na koji naiđemo. Ono što čovek ne izabere, izabrao je bog. Bog zna šta nama treba. Njegov nevidljivi prst nalazi se u nenadanim redovima ko je čitamo. Ma koja se stranica knjige otvorila, u njoj ćemo neizostavno naći ono što treba da nas prosvetli. Ne tražimo ništa drugo i držimo se toga. To je reč odozgo. Nasa nam je sudbina tajanstveno pokazana u onome što pročitamo puni vere i poštovanja. Čujmo i pokorimo se. Mes Letijeri, vi ste u bolu, ovo je knjiga utehe. Vi ste oboleli, ovo je knjiga ozdravljenja.

Prečasni Žakmen Erod pritisnu na oprugu poveza, ubaci nokat otprilike između dve stranice, zadrža nekoliko trenutaka ruku na

otvorenoj knjizi, pribra se pobožno, potom dostojanstveno obarajući oči, on poče da čita na sav glas.

Evo šta je čitao:

»Iđaše Isak putem što vodi izvoru koji se zvaše Izvor onoga koji vidi i koji živi«.

»Ugledavši Isaka, Rebeka reče: Ko je taj što ide ispred mene?«.

»Tada je Isak uvede pod šator, uze je za ženu i bejaše velika ljubav njegova prema njoj«.

Ebnzer i Derišeta se pogledaše.

DEO DRUGI

ŽILIJAT ANATEMNjAK

KNjIGA PRVA

STENA U MORU

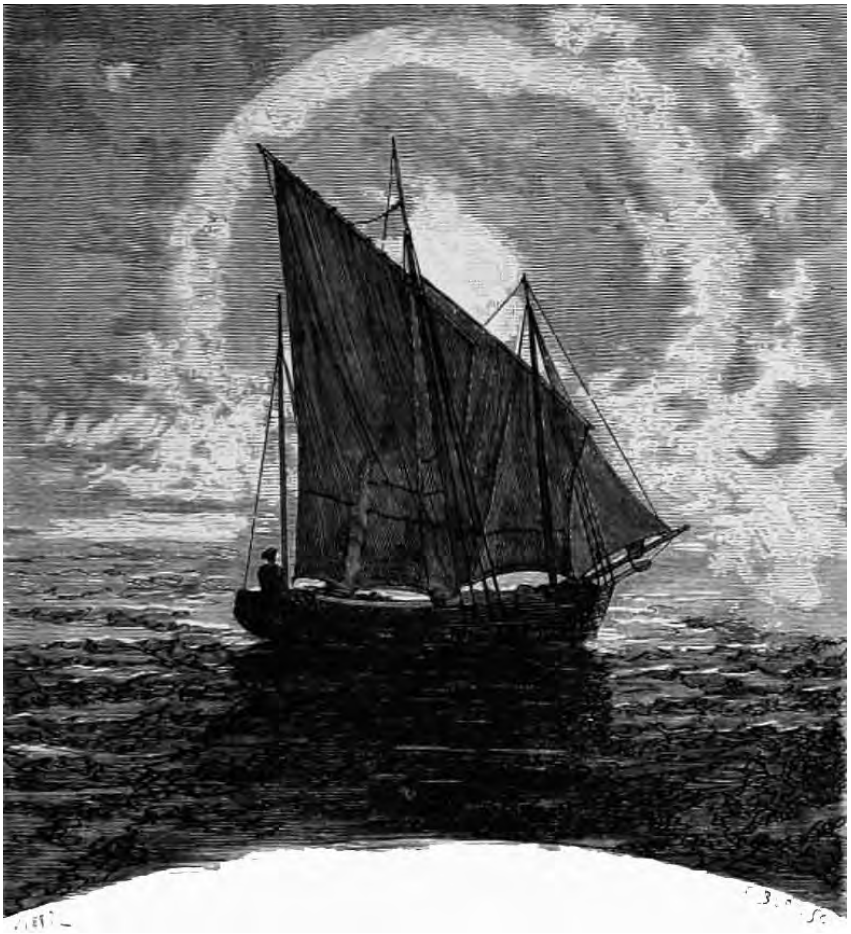

I
MESTO DO KOGA NIJE LAKO DOĆI A TEŠKO JE IZ NjEGA IZAĆI

Barka koju su prošle večeri u različite časove videli s više mesta na obali, kao što se to već i naslućuje, bila je trbulja. Žilijat je izabrao prolaz između stena duž obale. Bio je to opasan put, ali prav i najkraći. Jedina mu je briga bila da skrati plovidbu. Brodolomi ne čekaju, more uvek hita i jedan čas zakašnjenja može da urodi mučnim posledicama. Nastojao je da što pre stigne u pomoć mašini koja je bila u opasnosti.

Napuštajući Gerneze, Žilijat je sve preduzeo da ne bi na sebe privukao pažnju, bar se tako činilo. Otišao je onako kako se iskradaju begunci. Po njegovom držanju videlo se da se krije. Izbegao je istočnu obalu kao onaj koji ne želi da ga vide iz Sen-Samsona i Sen-Pjer-Pora. Plovio je, ili bolje reći, klizio je duž suprotne obale koja je prilično pusta. Kroz stenjake morao je da vesla. Ali Žilijat je rukovao veslom po zakonima hidraulike: zahvatao je vodu bez udarca i sporo ju je odbacivao; tako je mogao da plovi koristeći svu snagu, čineći vrlo malo buke. Pomislilo bi se kao da je krenuo da izvrši nešto što ne valja.

Ustvari, on je brže-bolje pohitao da izvrši pothvat koji se graniči s nemogućnošću i izlaže život opasnostima, s vrlo nepovoljnim izgledima po njega samog, jer se bojao da bi mogao da ima premca.

Tek kad je počelo da sviće, nepoznate oči, koje možda prodiru u prostore, mogle su nasred mora, na jednom od mesta gde caruju samoća i strava, da vide dve prilike između kojih se smanjuje rastojanje, jer se jedna od njih primicala drugoj. Jedna od njih, skoro neprimetna u bezmernom kretanju talasa, bila je barka na jedra. U toj barci bio je jedan čovek. To je bila trbulja na kojoj je plovio Žilijat. Druga, nepokretna, ogromna, crna, nadnela je nad talase svoj čudnovati lik. Dva visoka stuba držala su u vazduhu iznad vode nekakvu vodoravno smeštenu prečagu koja je bila nalik na most između dva vrha. Prečaga, tako bezoblična izdaleka da se nije moglo znati šta je, s ona dva stuba pravila je jednu celinu. Izgledalo je kao da je tu nekakva kapija. Čemu je mogla da služi ta kapija na širokom i otvorenom moru? Kao da je to bio neki

džinovski spomenik od kamena, podignut ovde nasred okeana prema nekoj majstorskoj zamisli a izgrađen rukama koje su navikle da grade svoja dela u razmerama ponora. Ta surova silueta uspravila se kao da je ucrtana na nebeskoj vedrini iznad horizonta.

Jutarnja svetlost na istoku postajala je sve sjajnija i ukoliko je belina na horizontu rasla utoliko je more sve više tamnilo. Na suprotnoj strani zalazio je mesec.

Ta dva stuba bile su dve stene Duvr, a užljebljena masa između njih, kao neki nadvratnik, bila je Diranda.

Ta stena, koja je tako držala svoj plen i pokazivala ga da se vidi, bila je strašna. Ponekad stvari pokazuju prema čoveku mračnu i neprijateljsku hvalisavost. Bilo je prkosa u stavu i držanju tih stena. Sve to zajedno izgledalo je kao da nešto očekuje.

Ništa nije tako gordo i tako oholo kao ta slika pobedenog broda i ambisa pobednika. Te dve stene, s kojih se još slivala voda od oluje što je besnela uoči tog dana, ličile su na oznojene borce. Vetar je jenjao, more se tiho nabiralo, pri površini vode nazirale su se nekolike podvodne stene, oko kojih su ljupko iskakale kite od pene, dok je s pučine dopiralo romorenje slično zujanju pčela. Sve je bilo vodoravno sem dve Duvr koje su stajale uspravno kao dva crna stuba. Do izvesne visine bile su rutave od algi u koje su obrasle. Njihova okomita bedra bleštala su kao štitovi. Izgledale su kao da su spremne da ponovo izvrše isto delo. Lako je razumeti da su one urasle u planine pod vodom. Iz njih je zračilo nešto kao tragična pustoš.

More obično čuva i krije ono što učini. Ono radi tajno. Ta neizmerna tama čuva sve za sebe. Vrlo se retko dešava da se misterija odrekne tajnosti. Svakako da u nesreći učestvuje i neko čudovište, ali koliko i kako, to nije poznato. More je strpljivo i tajanstveno. Ono se krije i ne voli da objavljuje ono što uradi. Izvrši brodolom i sakrije ga. Iz stida ga proguta. Talas je licemer. On ubije, ukrade, prikrije, pravi se kao da ne zna i smeši se. Najpre je tigar, a potom jagnje. Ništa sličnog ovde. Uzdižući iznad vode mrtvu Dirandu, stene Duvr izgledale su kao da likuju. Kao dve čudovišne ruke koje su se ispružile iz ponora pokazujući olujama lešinu broda. Ličile su u izvesnoj meri na ubicu koji se hvališe.

Na to se nadovezivala jeziva misterija samog trenutka. Praskozorje nosi u sebi tajanstvenu veličinu koja se sastoji og onoga što ostaje od snova i početka misli. U tom zamagljenom trenutku još lebdi nešto malo avetinjskog. Jedno ogromno slovo H, sastavljeno od dve stene Duvr koje je spajala Diranda, uzdizalo se na horizontu u nekoj neizrecivoj sumračnoj veličanstvenosti.

Žilijat je bio odeven u mornarsko odelo: vunena košulja, vunene čarape, potkovane cokule, pletena mornarska bluza, pantalone od debelog rutavog sukna s džepovima, a na glavi kapa od crvene vune, koja je tada bila u modi kod mornara i koju su poslednjeg stoleća zvali galijatka.

Poznao je stenu i približavao joj se.

Diranda je bila sasvim nešto suprotno nego što je potonuli brod, ona je bila lađa okačena u vazduhu.

Ne postoji neobičnije spasavanje od ovoga što se nameravalo.

Već je uveliko bio dan kada je Žilijat stigao u vode oko stene.

Kao što smo rekli, more je bilo mirno. Voda se kretala samo onoliko koliko to može da bude usled stešnjenosti između dve stene. Svaki morski rukavac, mali ili veliki, bućka. U svakom moreuzu večito penuša voda.

Žilijat je pristao vrlo obazrivo uz dve stene Duvr.

Vise puta je merio dubinu.

Žilijatu je trebalo da iskrca nešto materijala.

Navikao se da uvek nekud ide, kod kuće je imao sve eto mu je trebalo za put. Bila je to torba biskvita, torba ražanog brašna, korpa bakalara i suvog goveđeg mesa, velika kanta pijaće vode, norveški sanduk s naslikanim cvećem u kome su bile debele vunene košulje, uvoštana kapa i ukatranjene dokolenice i još jedna jagnjeća koža koju je stavljao noću preko svoje bluze. Odlazeći od Bi d'la Ri, sve je to na brzu ruku strpao u barku s još jednim svežim hlebom. U žurbi nije poneo drugi alat za rad sem kovački čekić, sekiru, bradvu, testera i uže na čvorove s čakljama i zakačkama. Sa takvim lestvicama kao što je to uže i načinom kako se ono upotrebljava mogu da se savladaju najsurovije litice a vešti mornari mogu da se uspnu uz najteže strmeni. Na ostrvu Serku može da se vidi koliku uslugu čini to čvornato uže ribarima u zalivu Goslen.

U barci je nosio sa sobom svoje mreže, udice i sav pribor za ribolov. Stavio ih je u barku po navici, onako, jer je duže vremena trebalo da ostane, ako se reši da izvrši svoj pothvat, na ostrvcima što ih čine podvodne stene, gde pribor za ribolov može da nađe svoju punu primenu.

U trenutku kada je Žilijat pristajao uz stenu bila je oseka, što je predstavljalo povoljnu okolnost. Voda je opadajući ostavljala u podnožju male Duvr, otkrivene, malo nagnute redove stena, koje su prilično ličile na pragove na koje se postavlja patos. Te, čas uske, čas široke površine, poređane u nejednakom rastojanju duž uspravne monolitne stene, produžavale su se u vidu uskog venca do pod samu Dirandu, koja se kao trbuh užlebila između dve stene. Bila je uhvaćena i kao kleštima stegnuta.

Ti pragovi što ih maločas pomenusmo bili su zgodni za pristajanje i da se čovek na njima u prvim trenucima snađe. Tu se privremeno mogao iskrcati materijal s barke. Ali trebalo je žuriti, jer su se ostrvca nalazila van vode samo kratko vreme. Za vreme plime nestajala su pod vodom.

Žilijat je priterao barku pred stene, jedne ravne a druge s nagibom, i tu se ukotvio.

Prilično debeo sloj morske trave, mokre i klizave, pokrivao je stene, čiji je nagib ponegde povećavao klizavost.

Žilijat se izu, bosonog skoči na morsku travu i priveza barku za šiljak jedne stene.

Potom pođe što je mogao dalje uzanim vencem granita, stiže pod Dirandu, podiže oči i razgleda.

Diranda je bila uhvaćena, obešena, i kao prikovana za dve stene, otprilike u visini od dvadeset stopa iznad vode. Mora da se okean žestoko pomamio kad ju je ovamo tresnuo i tu zaglavio.

Ti pomamni potezi nimalo ne čude ljude s mora. Da navedemo samo jedan primer: u zalivu Stora, 25. januara 1840. godine, na završetku oluje poslednji udarac talasa prebacio je jednu celu celcatu jedrilicu preko trupa nasukane korvete »Marna« i zario je pramčanim delom između dve stene.

Uostalom, između stena Duvr bilo je samo pola Dirande.

Vihor je iščupao lađu iz talasa kao što bi se iščupao koren iz zemlje. Kovitlac vetra ju je uvrtao, kovitlac vode zadržavao, i lađu su tako vukle u suprotnom pravcu dve ruke oluje, dok se na kraju nije kao letva prebila. Udarajući svom silinom besa, ciklon je iz pene izvukao zadnji deo s mašinom i točkovima, nosio ga do klanca Duvr i tu ga zabio do same osnovice, tako da još tu stoji. Udarac vetra morao je biti vrlo jak. Da zabije taj klin između dve stene, vihor se pretvorio u malj. Prednji deo vetar je odneo i vukao sve dok ga nije polomio na podvodnim stenama i tako rasturio.

Probušeno grotlo izbacilo je u more podavljene volove.

Veliki komad oplate s prednjeg dela još se držao uz zadnji deo i Visio je na kajuti levog točka držeći se samo s nekoliko polupokidanih veza, koje je bilo lako preseći jednim udarcem sekire.

Tu i tamo na udaljenim krivinama spruda videli su se dronjci od jedra, grede, daske, komadi lanaca, razni otpaci koji su ležali na stenama.

Žilijat je pažljivo zagledao Dirandu. Osovina je sačinjavala tavanicu iznad njegove glave. Horizont je bio vedar i beskrajna vodena površina jedva se micala. Sunce je veličanstveno izgrevalo iz te bezmerne plave obline.

S vremena na vreme po neka kap vode cedila se iz olupine i padala u more.

II
SAVRŠENSTVO NESREĆE

Stene Duvr međusobno su se razlikovale kako u pogledu oblika tako i visinom.

Na maloj Duvr, povijenoj i zasiljenoj, videlo se kako se od dna do vrha granaju duge vene nekog kamena ciglaste boje i prilično mekog čije ploče pregrađuju unutrašnjost granita. Na spoljnim okrajcima tih crvenkastih ploča bilo je izlomljenih mesta usled čega su nastale rupe zgodne za penjanje. Na jednom od tih polomljenih okrajaka izbušila se rupa nešto malo iznad olupine i tu su rupu dubili i doterivali talasi koji su je zapljuskivali, tako da je u nju mogao da stane čitav kip. Granit male Duvr bio je na površini

zaobljen i uglačan kao probni kamen, tako da je izgledao blag i mek iako je sačuvao svu svoju tvrdoću. Mala Duvr završavala se šiljkom kao rog. Velika Duvr, uglačana, glatka, jedinstvena, okomita i kao da je po crtežu isklesana, bila je sva od jednog komada i izgledala je kao da je izdeljana od slonove kosti, ali crne. Na njoj nije bilo nijedne rupe, nikakve izbočine. Negostoprimljiva. Nijedan robijaš ne bi mogao da se s nje spase i da s nje pobegne, niti bi ptica mogla na njoj da načini gnezdo. Na vrhu je imala zaravan, kao stena Čovek. Samo njena zaravan bila je nepristupačna.

Na malu Duvr moglo se popeti, ali se na njoj nije moglo održati; na velikoj Duvr moglo se održati, ali se na nju nije moglo popeti.

Pošto je razgledao kako stoji čitava stvar, Žilijat se vrati barci, iskrca materijal na najširu stenu u vencu pri površini vode, načini od svega toga jako sabijenu balu koju veza u jednu nakatranisanu ciradu, uz nju pričvrsti konopac sa predicom za izvlačenje bale na visinu, gurnu balu u jedan kraj stene kud voda nije mogla da dopre, zatim pomažući se i nogama i rukama, od ispupčenja do ispupčenja, obgrlivši malu Duvr, hvatajući se za najmanju pukotinu, pope se do Dirande nasukane u vazduhu.

Stigavši u visinu kajute za točkove, skoči na palubu.

Unutrašnjost olupine pružala je tužan prizor.

Diranda je pokazivala sve tragove užasnog nasilja i povreda koje je pretrpela. To je bilo grozno nasilje oluje. Oluja se ponaša kao gomila gusara. Ništa ne liči toliko na atentat kao brodolom. Oblaci, kiša, vetar, talasi, stene — strašna je ta gomila saučesnika u zločinu.

Na napuštenoj palubi osećalo se nešto što bi ličilo na gnevna gaženja morskih duhova. Svuda su se susretali znaci gneva. Čudna uvrnutost izvesne gvozdarije ukazivala je na pomamne pothvate vetra. Donji sprat broda ličio je na ludačku ćeliju u kojoj je sve polomljeno.

Nema zveri koja bi bila u stanju da tako kao more raščereči svoju žrtvu. Voda je puna kandži, Vetar ujeda a voda proždire. Talas je čeljust. To je istovremeno čupanje i gnječenje. Okeanova sapa razdire kao i lavlja.

Rasturanje Dirande bilo je naročito, jer je bilo izvedeno marljivo i do sitnica. Ličilo je na neko strahovito ljuščenje. Mnogo štošta izgleda kao da je svesno i namerno učinjeno. Moglo bi se reći: kakva

pakost! Lomljenje ograde izvršeno je umetnički. Takvo pustošenje svojstveno je ciklonu. Iskomadati i istesati, takva je ćud tog ogromnog uništitelja. Ciklon postupa s pažljivošću dželata. Nesreće koje on počini liče na telesne kazne mučenjem. Reklo bi se da je kivan. Uništi sve kao divljak. Anatomski razudi pa uništi. Muči brodolom, zabavlja se i sveti se. U tom poslu sitničari.

Cikloni su retki u našim podnebljima i utoliko su opasniji što banu iznenada. Kada naiđu na stenu, ona može da ih obrne te se okreću u vrtlogu. Verovatno da je ciklon prešao u vrtlog kod stena Duvr i naglo se obrnuo, što objašnjava snagu kojom je raspolagao u trenutku kad je bacio lađu na tu visinu između stena. Kad duva ciklon, tada brod nošen vetrom nije teži od kamena u praćki.

Na Dirandi je zjapila rana slična onoj kao kad bi čoveka napola presekli. Bio je to rasporen trup iz koga je ispala gužva otpadaka sličnih drobu. Užad je visila i podrhtavala, lanci su se klatili i zveckali, vlakna i živci broda ogoleli i obešeni. Što nije bilo polomljeno, bilo je razžljebljeno. Komadi pletene oplate izgledali su kao češagije načičkane klincima. Sve je imalo oblik ruševine. Jedna od gvozdenih poluga postala je komad gvožđa, sonda je postala komad olova, kalem za užad velejedra postao je pače drveta, uže je bilo samo jedan krajičak kučine, palamar velejedra bio je samo zamršeno povesmo, konopac ivičnjak na jedru bio je samo otkinut končić. Svuda tužna besmislenost rušenja. Ništa nije moglo da ostane neiščupano, neotkačeno, neotkovano na svom mestu, nebačeno, neprobušeno, neuništeno. Ništa čitavo na toj ružnoj gomili, sve pocepano, razdvojeno, iskidano, nepostojano i nezadrživo, kao i u svim metežima, počev od onoga u kom učestvuju ljudi i što mi zovemo bitka do meteža elemenata, što zovemo haos. Sve se rušilo, stakalo i obaralo: daske, table, gvožđurija, kablovi, grede i zaustavilo se na ivici strašno slomljene osovine, odakle je i najmanji udar mogao da sve to surva u more. Ono što je ostalo od čvrste, nekada tako prkosne podvodne brodske oplate, sav taj zadnji deo obešen između dve stene Duvr, gotov, možda, da se sruši — bio je ponegde probušen i kroz velike rupe mogla je da se ugleda tužna unutrašnjost broda.

Pena je odozdo pljuvala na tu bednu stvar.

III
ZDRAVA I ČITAVA, ALI NE I SPASENA

Žilijat nije očekivao da će naći samo polovinu broda. Iz obaveštenja koje je tako do sitnica izložio vlasnik »Shealtiel«-a on nije mogao da zaključi da je brod presečen po sredini. Verovatno da je u trenutku kada se pod zavesom od pene brod prelomio, odjeknulo ono »đavolje kreševo«, koje je čuo vlasnik »Shealtiel«-a. Ovaj se besumnje udaljio u trenutku poslednjeg nastupa vetra i ono za šta je mislio da je nalet morske struje, ustvari je bio ciklon.

Kasnije, kada se približio da razgleda među stenama već nasukani brod, mogao je da vidi samo prednju stranu olupine, a ostatak, što će reći prelom koji je rastavljao prednji deo od zadnjeg dela, zaklanjala je stena.

S obzirom na to, vlasnik »Shealtiel«-a dao je sasvim tačne podatke. Oklop broda izgubljen, mašina čitava.

Ti su slučajevi česti kako u brodolomima tako i u požarima. Nepojmljiva je logika nesreće.

Pale su polomljene katarke, dimnjak se nije čak ni sa vio. Velika gvozdena ploča, koja je nosila mašinu, sve je održala u jednom komadu. Daščani oblog na kajutama za točkove rasturio se kao da su to bili rebrenici na nekom kapku, ali kroz te otvore moglo se videti da su oba točka u prilično dobrom stanju. Nedostajale su nekolike lopate.

Pored mašine održao se i veliki čekrk na zadnjem delu broda. Na njemu je očuvan lanac, i zahvaljujući tome što je čekrk bio vrlo čvrsto užljebljen u okvir jakih greda, mogao je još da posluži, no samo pod uslovom da lanac suviše ne optereti pod i da ga tako ne rascepi. Što se tiče poda na mestu, on se sav iskrivio. Cela se ta dijafragma klatila.

Naprotiv, što se tiče zadnjeg dela broda, nabijenog između dve stene Duvr, on se čvrsto držao i, kao što već rekosmo, izgledao je dovoljno jak.

To što se mašina očuvala, imalo je u sebi nečeg podrugljivog i unosilo je ironiju u čitavu tu nesreću. Mračna zloba nepoznatog voli ponekad da se tako gorko naruga. Mašina je bila spasena, ali ništa ni je smetalo da u isto vreme bude i izgubljena.

Okean ju je čuvao da bi je natenane razarao. Igra mačke s mišem.

Mašina je tu bila zarobljena da umire u mukama i da se raspada komad po komad. Postala je igrom divljih talasa. Predstojalo joj je da se iz dana u dan smanjuje i da se, takoreći, istopi. Šta se tu moglo učiniti? Izgleda da bi ludo bilo ma i pomisliti da taj težak blok mehanizma i spojeva, istovremeno i masivan i težak, osuđen svojom težinom na nepomičnost, izložen u toj osamljenosti silama razaranja, koji je stena predala vetru i vodi — može da izbegne lagano raspadanje pod pritiskom te neumitne sredine.

Diranda je bila zarobljenik Duvra.

Kako da se oslobodi?

Kako da se odatle izvuče?

Teško je da se i čovek izvuče, a kako tek mašina da se spase.

IV
PRETHODNO ISPITIVANjE

Žilijat je na sve strane morao da požuri. Najhitnije je pre svega bilo da nađe pristanište za barku, onda skrovište za sebe.

Leva Dirandina strana više se slegla od desne, pa je zbog toga kajuta desnog točka bila uzdignutija od kajute levog točka.

Žilijat se ispeo na kajutu desnog točka. Odatle je lepo mogao da vidi i drugi deo stenovitog venca i mada je taj venac stena, pružajući se u izlomljenoj liniji iza Duvra, pravio još nekolike krivine, Žilijat je ipak mogao da prouči geometrijski položaj čitavog spruda.

Počeo je s tim proučavanjem.

Stene Duvr, kao što smo već kazali, bile su nalik na dva visoka zabata označujući tako uzan ulaz u uličicu, koju su dalje oivičavali mali granitni grebeni okomitih strana. Nimalo nije redak slučaj da se u prvobitnim podmorskim tvorevinama naiđe na te čudne hodnike koji izgledaju kao da su sekirom istesani.

Taj jako krivudavi klanac nije nikada suv, čak ni kad je oseka. Bio je s kraja na kraj pokriven nemirnom vodom. Nagle okuke bile su štetne i korisne već prema tome kakav je pravac vetra: one čas zbune talas i obore ga, čas ga još više razdraže. Poslednji je slučaj

najčešći. Prepreka izaziva gnev talasa, draži ga i nagoni da ide u krajnost. Pena je dokaz te pobesnelosti talasa.

I vetar oluje u tim tesnacima između dve stene prisiljen je da se zbije i da postane isto tako zao kao što je i talas. To je oluja u stanju strangurije: navala silovita a prolaz tesan i vetar postaje malj i koplje. Istovremeno buši i mrvi. Zamislimo uragansku promaju.

Dva stenovita lanca, niža od Duvra, s tom uličicom u moru, koju su pravili između sebe, smanjivali su se postepeno u visini i zajedno na izvesnom odstojanju tonuli. Tu je bio još jedan uzani tesnac, niži od tesnaca Duvr, ali još tešnji, a to je bio istočni ulaz u klanac Duvr. Moglo je da se nasluti da dvostruko produženje dva grebena produžuje ulicu pod vodom do stene Čovek, koja je kao četvrtasta tvrđava stajala na drugom kraju spruda.

Uostalom, za vreme oseke — a baš u trenutku oseke Žilijat je i razgledao — ta dva reda stena dotiču se površine vode, a neke od njih i vire, sve vidljive, nižući se bez prekida.

Stena Čovek uzdizala se na istoku kao granica čitavog masiva i naslanjala se na njega, dok su taj masiv sa zapada podupirale dve stene Duvr.

Čitav sklop stena, gledan iz ptičijeg leta, ličio je na vijugave brojanice s Duvrom na jednom i Čovekom na drugom kraju.

Uzete zajedno, stene Duvr su ustvari sačinjavale dve džinovske granitne ploče koje su strčale iz vode i skoro se doticale, stajale okomito kao kresta i pripadale planinskim vrhovima koji su ležali u okeanu. Postoje takvi izraštaji iz okeanskih provalija. Vetar i talasi izreckali su tu krestu kao testera. Video sam samo gornji deo podvodne planine i to je bila ta stena. A ono što je voda krila, moralo je biti neizmerno. Uličica, kud je oluje bacila Dirandu, predstavljala je međuprostor između te dve ogromne ploče.

Ta uličica, krivudava kao munjina svetlica, bila je skoro svuda podjednako široka. Takvom ju je okean napravio. Večna buka stvara te čudne pravilnosti. Talasi raspolažu izvesnom geometrijom.

Od jednog do drugog kraja tesnaca stajala su dva zida stena uporedo jedan prema drugom i na odstojanju koje je tačno izmerila širina Dirandine osovine. Između dve stene Duvr na onoj male povijenoj i nakrenutoj postojalo je udubljenje i ono je omogućilo da

se tu i smeste kajute od točkova. Ma na kom drugom mestu kajute bi bile smrvljene.

Dvostruko unutrašnje lice stene bilo je odvratno. Kada se u ispitivanju vodene pustinje zvane okean stigne od nepoznatih morskih stvari, sve tada postaje čudno i nakazno. Ono što je Žilijat mogao da vidi odozgo s olupine, bilo je užasno. Često se u granitnim klancima okeana vidi neka čudna slika večnog brodoloma. I tesnac Duvr pokazivao je takvu užasnu sliku. Oksidisanjem stene ponegde na strmenima stvorilo se crvenilo nalik na velike mrlje usirene krvi. To je donekle izgledalo kao kakav krvavi kasapski podijum. Grub morski kamen — različito obojen, ovde raspadanjem metalnih jedinjenja pomešanih sa stenom, tamo mahovinom — mestimično je izlagao svoj jezoviti purpur, pa sumnjivo zelenilo, pa kao krvlju isprskane crvene mrlje, tako da je čovek stekao utisak kao da se tu ubija i uništava. Reklo bi se kao da si ugledao neopran zid sobe u kojoj se vrše ubistva. Čovek bi pomislio da tu vidi tragove koji su ostali od raščerečenih ljudi. Na toj okomitoj steni nagomilali su se ko zna kakvi otisci mnogih samrtničkih muka. Na pojedinim mestima činilo se kao da još curi krv od pokolja. Zidovi su bili vlažni i čini se kad bi ih dodirnuo prstom, da bi ga umrljao krvlju. Svuda tragovi prolivanja krvi. U podnožju dvostrukih uporednih strmeni, rasturenih pri površini vode ili pod vodom, ili van vode na obroncima, bilo je tušta i tma čudovišnih okruglih oblutaka, jedni boje skrletne, drugi crne ili ljubičaste, i izgledali su kao drob. Čovek bi pomislio da vidi sveža pluća ili trule džigerice. Reklo bi se da su tu ispražnjeni džinovski trbusi Dugi crveni konci, kao sukrvica iz mrtvog čoveka, brazdali su granit od vrha do dna.

Česti su takvi prizori po morskim pećinama.

V

JEDNA REČ O POTAJNOJ SARADNjI PRIRODNIH SILA

Oni ljudi koje slučajnosti pomorskih putovanja mogu da prinude da privremeno žive na nekoj steni u okeanu, nimalo ne mogu da budu ravnodušni prema samom obliku stene. Ima stena piramida, čiji samo jedan jedini vrh viri iznad vode; ima stena krugova, što su nalik na veliko kamenje poređano u krug; ima stena hodnika. Stena u obliku hodnika predstavlja najveću opasnost. Ne

samo zbog komešanja vode koja se probija stešnjena između dva zida i zbog krkljanca koji čine zbijeni talasi već i zbog nekih nejasnih meteoroloških osobina, koje izgleda da nastaju iz paralelizma dve stene usred mora. Te dve uspravne stene prava su električna baterija.

Stena hodnik uvek je postavljena prema jednoj od strana sveta. I važno je kako je postavljena. Iz toga proizlazi njen najvažniji uticaj na vazduh i na vodu. Stena hodnik svojim oblikom utiče mehanički na talase i na vetrove, a galvanski ako su njene okomite strane možda različito namagnetisane i suprotstavljene jedna prema drugoj kao dve mase.

Takva priroda stena privlači sebi sve pomamne sile rasturene u uraganu i na oluju deluje koncentrišući olujine snage.

Otuda dolazi i do izvesnog pojačanja oluje u predelima morskih stena.

Treba znati da je vetar složena pojava Misli se da je vetar nešto jednostavno, ali ni je tako. Ta sila ni je samo dinamička već i hemijska, a ni je samo hemijska već i magnetska. U toj sili ima nečeg neobjašnjivog. Vetar je isto tako sačinjen od elektriciteta koliko i od vazduha. Izvesni vetrovi podudaraju se s polarnom svetlošću. Vetar kod spruda Egvij valja talase od stotine stopa visine, što je zapanjilo Dirnona d' Urvila. »Korveta nije znala čemu da se pokorava, vetru ili talasu« — kaže on. Pod južnim vetrom okean se pospe pravim bolesničkim tumorima, klobucima, i more postane tako grozno da divljaci pobegnu u pećine da ga ne bi gledali. Polarna svetlost je nešto drugo. Ona je puna ledenih iglica i njeni hladni vetrovi zaustave dah čoveku, na snegu potiskuju unazad sanke Eskima. Neki vetrovi prže. Takav je samum u Africi, koji zovu tajfun u Kini a samijel u Indiji. Simum, tajfun, samijel — rekao bi čovek nazivi demona. Oni tope planinske vrhove; jedna takva oluja pretvorila je vulkan Toluku u staklo. Za taj vreo vetar, vrtlog mastiljave boje, koji se nadima u skrletnim oblacima, Vede kažu ovo: »Eno crnog boga koji je došao da pokrade crvene krave«. U svim tim činjenicama oseća se pritisak električne misterije.

Vetar je pun te misterije. More isto tako. I ono je složeno: ispod talasa vode koju vidimo ono ima svoje talase sile koju ne vidimo.

Ono se sastoji iz svega. Od svih zamršenih i složenih pojava okean je najteže raščlaniti, to je najdublja složenost.

Pokušajte da shvatite taj haos tako ogroman da se završava uravnatom skladnom površinom. On je sveopšti sud za oplođivanje, topionica za preobražavanje. On skupi pa rasturi, prožderе pa stvara. On prima sve odvodne kanale nečistoće s cele zemlje i sve to taloži. On je tvrd u obliku spruda, tečan u obliku vode, gasovit u obliku magle, nevidljiv u obliku vetra, neopipljiv u obliku struje. Kao materija on je masa, a kao sila on je apstrakcija. On izjednačava i spaja prirodne pojave. Uprošćava se beskrajem u kombinovanju. Silom mešanja i komešanja on postiže prozirnost. U njegovom jedinstvu se stapaju različiti rastvori. On se sastoji iz tolikih sastojaka da je to istovetnost. Jedna njegova kap, to je sav on. Pošto je pun oluja, postao je ravnoteža. Platon je držao da planete poigravaju. Stvar je neobična ali istinita ako se kaže da je i okean s plimom i osekom poluga ravnoteže zemljine kugle na njenoj ogromnoj putanji oko sunca.

U jednoj morskoj prirodnoj pojavi nalaze se sve prirodne pojave. Vrtlog vetra kao pumpa usisava more. Oluja je šmrk. Grom udara iz vode kao i iz oblaka. Na brodu se oseti potmuli potres, potom iz lančanog grotla počinje da se širi miris sumpora. Okean ključa. »Đavo je turio more u svoj kazan«, govorio je Rijter. Za vreme izvesnih oluja, koje se odlikuju vrtlozima raznih godišnjih dioba i stupanjem na scenu kosmogenih sila, izgleda kao da brodovi, koje zapljuskuje pena talasa, puštaju iz sebe neko svetlucanje i plamičci fosfora obleću kablove i užad, toliko se mešaju u poslovanje posade da mornari pružaju ruke ne bi li u letu uhvatili te plamene ptice. Posle lisabonskog zemljotresa oluja je grunula na grad talasom visokim šezdeset stopa. Okeanska pomeranja vezuju se s potresima zemlje.

Te neizmerne energije pojavljuju se kao uzročnici svih mogućih propasti. Na kraju 1864. godine, na sto milja od malabarske obale, potonulo je jedno od maldivskih ostrva. Potopljeno je kao kakav brod. Ribari koji su izjutra otplovili ništa nisu našli uveče kad su se vratili; jedva ako su mogli nejasno razlikovati svoj a sela pod vodom i tada su barke bile svedok pri brodolomu kuća.

U Evropi izgleda kao da se priroda oseća prinuđena da poštuje civilizaciju pa su takvi događaji vrlo retki, moglo bi se reći skoro nemogući. Međutim, Žerse i Gerneze nekada su sačinjavali sastavni deo Galije; a u času kad pišemo ove redove, jedan udar talasa srušio je na granici Engleske i Škotske stenu zvanu Prva od Četiri — *First of Fourth*.

Nigde te stravične sile ne izgledaju tako užasno udružene kao u čudnom polarnom moreuzu zvanom Liz-Fjord. Liz-Fjord je najopasniji lanac sprudova u okeanu. Na njemu te sile dolaze do najpotpunijeg izražaja. To je norveško more, u blizini surovog zaliva Stavanger, pedeset deveti stepen geografske širine. Voda je teška i crna, nju trese povratna olujska groznica. U toj vodi, usred te pustoši, postoji jedna velika mračna ulica-. Ulica ničija, ni za koga. Niko njome ne plovi. Nijedna se lađa ne usuđuje da tuda prođe. Hodnik dugačak deset milja između stena tri hiljade stopa visokih. Ulaz svakom na raspoloženju. Taj je moreuz sav u krivinama i uglovima, kao i sve ulice u moru koje nikad nisu prave pošto ih izgrađuje voda svojim vrtlozima. U Liz-Fjordu more je skoro uvek mirno, nebo vedro, mesto strašno. Vetar nije u vazduhu, grom nije u oblacima. Gde su? Vetar je pod morem, a grom, grom je u steni. S vremena na vreme voda se uzdrma. U izvesnim trenucima, dok na nebu nema nijednog oblačka, negde na polovini uspravne stene, na hiljadu do hiljadu i pet stotina stopa iznad vode, odjednom, više s južne nego sa severne strane, zagrmi stena, i iz nje sine munja, poleti pa se natrag uvuče kao one igračke na lastišu što se iz dečjih ruku izdužuju i opet skupljaju; pođe pa se vrati; hitne se na suprotnu stenu, vrati se u stenu, ponovo izleti, iznova počne, lizne višestrukim jezikom, načička se bodljama, lupi gde može, iznova se vrati i najzad se zlokobno ugasi. Beže jata poplašenih ptica.

Ničeg nema tajanstvenijeg od artiljerije koja izbije iz nevidljivog. Stena napada stenu, hridine se bombarduju gromovima. Taj se rat ne tiče ljudi. To je mržnja između stenja ambisa.

U Liz-Fjordu vetar se pretvara u struju, stena igra ulogu oblaka i grom vulkanski izbija. Taj čudni moreuz električna je baterija; kao elementi služe joj dve stene.

VI
SMEŠTAJ BARKE

Žilijat se dobro razumevao u morske stene pa je vrlo ozbiljno shvatio stene Duvr.

Pre svega, kao što napomenusmo, trebalo je barku smestiti na sigurno mesto. Dvostruki lanac stena, koji se produžavao kao iskrivudani rov iza Duvra, ponegde je sačinjavao grupu s drugim stenama i mogli su da se naslute lagumi i podrumi koji su se izlevali u uličicu i vezivali se s glavnim tesnacem kao grane s deblom.

Donji deo stena bio je obrastao u alge a gornji u lišaj. Istovetna visina algi na svim stenama pokazivala je graničnu liniju plime i oseke. Vrhovi do kojih voda nije dopirala imali su srebrnast i pozlaćen izgled, koji morskom granitu daje šarenilo belog i žutog lišaja.

Kao guba prijanjale su za stenu na pojedinim mestima razne kupaste školjke. To je na granitu što i truljenje na zubima ili kostima.

Na ostalim zaštićenim mestima, gde se nagomilao sitan talasasti pesak što ga je više istalasao vetar nego voda, rasle su ćube plave bodljike.

U stenama slabije izloženim udarcima talasa mogle su se videti jamice koje su izbušili ježinci. Te vrste školjki — ježeva, koje se kao žive loptice kreću svojim bodljama i čiji se oklop sastoji od desetak hiljada takvih bodlja umetnički postavljenih i pričvršćenih, a čija se usta zovu, mada niko ne zna zašto, Aristotev fenjer, buse granit sa svojih pet zuba kojima grizu kamen i smeštaju se u te jamice. U tim jamicama nalaze ih lovci morskih plodova. Oni ježinca preseku na četvoro i jedu ga kao školjku. Neki od njih umaču hleb u to ljigavo meso. Otuda ježinca zovu »morsko jaje«.

Udaljeni vrhovi spruda, koji su zbog oseke virili iz vode, dopirali su do same strmeni Čoveka i tu su obrazovali kao neki zaliv, skoro sa svih strana ograđen stenama. Ovde se očigledno mogla da ukotvi barka. Žilijat razgleda zaliv. Bio je u obliku potkovice i imao je otvor samo sa jedne strane, prema istočnom vetru, koji je u tim predelima najmanje opasan. Voda je ovde bila zatvorena i skoro je potpuno mirovala.

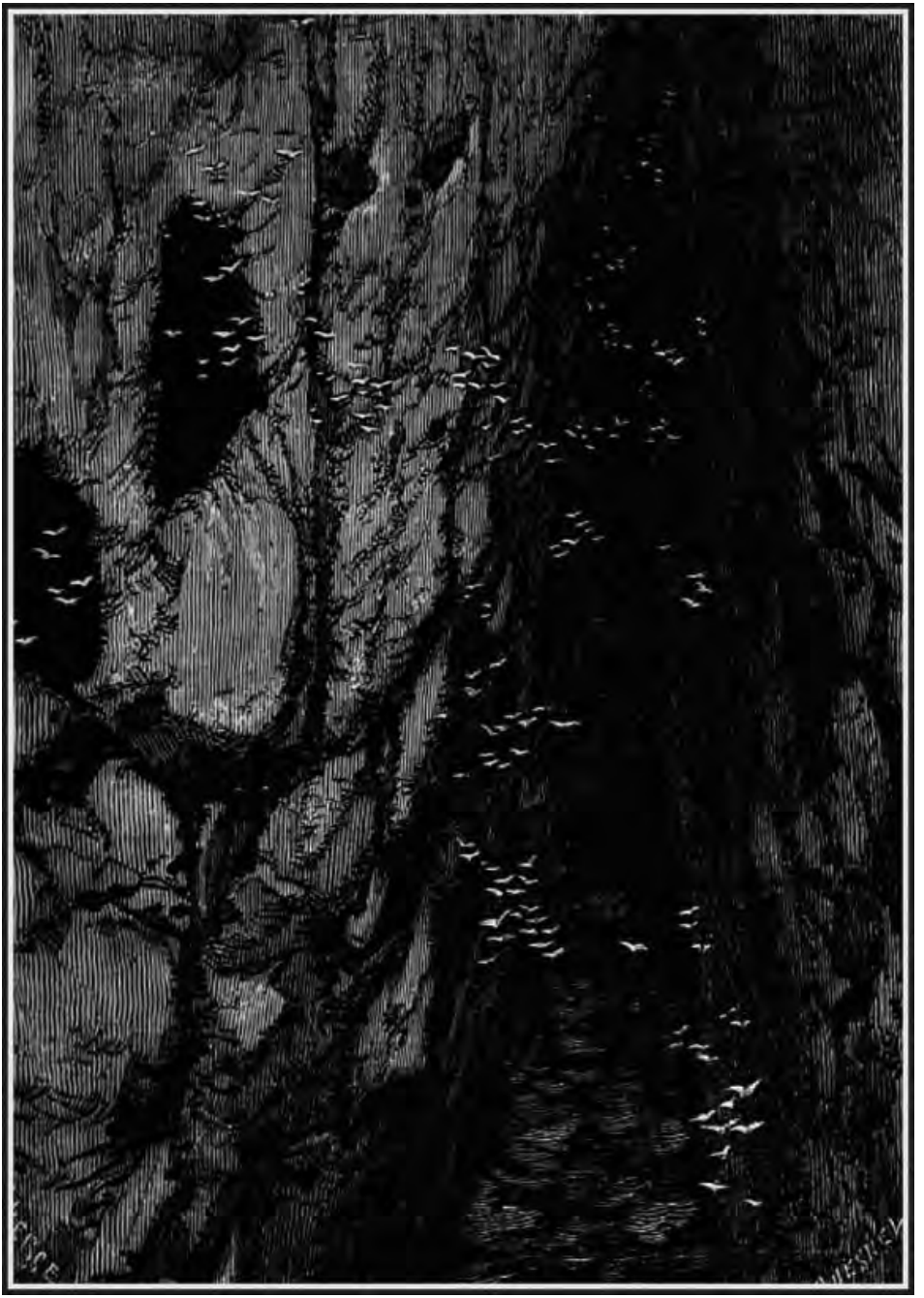

U tom zalivčiću moglo se održati. Uostalom, Žilijat nije imao mnogo da bira.

Ako je Žilijat hteo da iskoristi vreme oseke, trebalo je da se požuri.

Vreme je, doduše, i nadalje ostalo lepo i blago. Goropadno more u ovom času bilo je dobre volje.

Žilijat se spustio s olupine, obuo se, odrešio uže, ušao u barku i izišao na more. Pomoću vesla plovio je duž spoljne strane stene.

Kad je stigao blizu Čoveka, ispitao je ulaz u zaliv.

Jedna nepomična traka u vodi koja se talasala, bora koju niko sem mornara ne bi uočio, ocrtavala je prolaz.

Za nekoliko trenutaka Žilijat prouči tu krivu liniju, skoro neprimetnu u talasima, potom se udalji da bi lakše zaokrenuo i upravio kako treba, onda zamahnu veslom i jednim potezom uđe u mali zaliv.

Izmeri dubinu. Pristanište je bilo da ne može bol je biti. Tu je barka bila u sigurnosti i obezbeđena od svih slučajnosti tog godišnjeg doba.

U najopasnijim podvodnim stenama naiđe se na takva mima mestanca. Pristanište na koje se naiđe u stenama nalik je na beduinsko gostoprimstvo, pošteno je i sigurno.

Žilijat smesti barku što je god mogao bliže Čoveka, ipak dovoljno udaljenu da bi izbegao dodir, i spusti obe kotve.

Pošto je to izvršio, prekrstio je ruke i održao savetovanje sa samim sobom.

Barka je bila zaklonjena. To je pitanje rešeno. Ali je ostalo drugo: gde da se on sada smesti?

Imao je na raspoloženju dva skrovišta: samu barku s kajutom gde se manje-više moglo da boravi i zaravan na steni Čovek, kuda se lako moglo ispeti.

Od jednog ili od drugog skloništa, za vreme oseke, skačući sa stene na stenu, mogao je suvim da dođe do mesta između dve stene Duvr, gde se nalazila Diranda.

Ali oseka ne traje dugo i za sve vreme dok traje plima bio bi razdvojen više od dvesta hvati bilo od olupine, bilo od skrovišta.

Plivati tamo gde ima sprudova nije lako. A kad je more nemirno, gotovo je i nemoguće.

Morao je da se odrekne i barke i Čoveka.

Nije mogao da se nastani ni na jednoj od susednih stena.

Niži vrhovi tonuli su dva puta dnevno pod plimom, viši vrhovi neprekidno su zapljuskivani penom od talasa, koji te peru protiv tvoje volje.

Ostaje još samo olupina.

Može li u njoj da se boravi?

Žilijat se nadao da može.

VII
SOBA ZA PUTNIKA

Pola sata kasnije Žilijat se vratio na olupinu pa je silazio sa palube na donji sprat, s donjeg sprata u grotlo i peo se opet na palubu produbljujući površno ispitivanje koje je obavio prilikom prve posete.

Pomoću čekrka izvukao je na palubu Dirande balu koju je pripremio u barci. Čekrk mu je dobro poslužio. Našao je dovoljno poluga za obrtanje čekrka. U gomili krša Žilijat je mogao da bira.

U otpacima našao je jedno dleto za vađenje eksera, koje je besumnje ispalo iz torbe brodskog drvodelje, a to je obogatilo njegov mali sanduk s alatom.

Pored toga, jer u oskudici sve je važno, imao je i svoj džepni nož.

Žilijat je celog dana radio na olupini: raščišćavao, učvršćivao, uprošćavao.

Kad je palo veče, mogao je da zaključi ovo:

Cela olupina podrhtavala je na vetru. Taj se kostur tresao pri svakom Žilijatovom koraku. Jedino je čvrsto i postojano stajao deo oplate uglavljen između stena, u kome se nalazila mašina. Tu su se bokovi snažno naslanjali na granit.

Da se smesti na Dirandu, nije mu izgledalo pametno. To bi je još više opteretilo, a umesto da opterećuje brod, trebalo je raditi na tome da ga što više rastereti.

Dakle, nije bilo preporučljivo da olupinu oteža s još više tereta.

Trebalo je vrlo pažljivo postupiti s tom ruševinom. Nešto slično kao s bolesnikom na izdisaju. Dosta će joj biti i to što će je vetar zlostavljati.

Doduše, za vreme rada morao je da bude na olupini, a već i to je bilo mnogo. Višak tereta koji se dodaje samim radom može da optereti olupinu više nego što je ona u stanju da podnese.

Sem toga, ako se noću dok Žilijat spava na olupini desi neki nemio slučaj, on može da potone zajedno s njom. Tada ništa ne bi moglo da pomogne i sve bi propale. Da pomogne olupini, treba da bude van nje.

Radilo se o tome da bude van nje a opet blizu.

Teškoće su se zaplitale sve više.

Gde da nađe takav zaklon?

Žilijat je razmišljao.

Ostajale su mu samo dve stene Duvr. Nije izgledalo da se na njima može da boravi.

Odozdo se moglo na zaravni velike Duvr da primeti nešto kao neka izraslina.

Uspravne stene koje imaju zaravnjen vrh kao velika Duvr i Čovek, spadaju u takozvane porubljene vrhove. Njih ima mnogo na planinama i u okeanu. Neke stene, naročito une ko je se susreću na pučini, pokazuju useke kao u zasečenom drvetu. Kao da im je zadat udarac sekirom. Ustvari, one su izložene vetrometini uragana koji je pravi morski goroseča.

Ima i drugih još dubljih uzroka propadanja. Otuda dolazi ono mnoštvo povreda na svim tim prastarim granitima. Nekima od tih gorostasa odrubljene su glave.

Ponekad ta glava ne padne i ostane da leži otkinuta na porubljenom vrhu a da se ne može objasniti kako. Te posebnosti nisu retke. Đavolja stena na Gernezeu i Sto u dolini Anoje pokazuju, u položajima koji jako iznenađuju, tu čudnu geološku zagonetku.

Verovatno da se nešto slično odigralo i s velikom Duvr.

Ako ispupčenje koje se videlo na zaravni nije bila prirodna kamena grba, onda je to posigurno bio neki komad srušenog vrha.

Možda je u tom komadu stene bile i neko udubljenje.

Neka rupa, u koju bi se zavukao, to je sve što je Žilijat tražio.

Ali kako da dospe do te zaravni? Kako da se uspne uz tu strmen tvrdu i uglačanu kao oblutak, dopola pokrivenu zavesom ljigavih zelenih algi, što je bilo nalik na nekakvu nasapunjenu liticu.

Od Dirandine palube do ivice zaravni bilo je najmanje trideset stopa.

Žilijat je iz sanduka za alat izvukao uže s čvorovima; zakači ga kukom za pojas i poče da se penje uz malu Duvr. Što se dalje penjao, bilo je sve teže. Zaboravio je da skine cokule, što mu je otežavalo penjanje. S mukom je dospeo do vrha. Jedva je bilo mesta za njegova dva stopala. Da tu smesti svoje boravište, to nije bilo lako. Za nekog svetog Stilita to bi bilo sasvim dosta. Manje skroman, Žilijat je hteo nešto bolje.

Mala Duvr naklonila se prema velikoj, što je izdaleka izgledalo kao da je pozdravlja. A rastojanje između dve Duvr, koje je pri dnu iznosilo dvadeset stopa, svodilo se na osam do deset stopa pri vrhu.

S vrha, gde se nalazio, Žilijat je jasnije video stenovito ispupčenje koje je jednim delom prikrivalo zaravan velike Duvr.

Ta je zaravan bila najmanje tri hvata iznad njegove glave.

Razdvajala ih je provalija.

Nagnuta strmen male Duvr nije se mogla s te strane koristiti za oslonac.

Žilijat skide s pojasa uže s čvorovima, pogledom odmeri dimenzije i baci kuku na zaravan.

Kuka zagreba stenu i skliznu. Uže sa kukom na kraju pade ispod Žilijatovih nogu niz malu Duvr.

Žilijat ponovo nanišani granitno ispupčenje na kome je primetio pukotine i brazde i baci kuku.

Potez je bio tako vešt i tačan da se kuka zakačila.

Žilijat povuče.

Stena se odlomi i kuka s užetom ponovo pade ispod Žilijata.

Žilijat poteže kuku i po treći put.

Kuka ostade pričvršćena.

Žilijat je teglio za uže. Kuka ne popusti, ukotvila se.

Ona se zakačila u nekim krivinama udubljenja koje Žilijat nije mogao da vidi.

Trebalo je da svoj život poveri tom nepoznatom osloncu.

Žilijat nije ni časa oklevao.

Sve je bilo hitno, sve je trebalo rešavati po kratkom postupku.

Uostalom, bilo je skoro nemoguće da ponovo siđe na palubu Dirande i da preduzme neke druge mere. Tako je bilo klizavo da mu je predstojao siguran pad. Popeti se može, ali ne može da side.

Kao kod svakog dobrog mornara, Žilijatovi su pokreti bili tačni. Nikada nije snagu uzalud gubio. Činio je samo napore koji su bili srazmerni njegovoj snazi. Otuda ona čuda od snage koja je izvršavao običnim mišićima. Njegove su mišice bile kao i kod svakog drugog, samo on je imao drukčije srce. Fizičkoj snazi dodao je moralnu snagu.

Stvar koju je trebalo da izvrši bila je vrlo opasna. Viseći o tom užetu, trebalo je da preskoči provaliju između dve Duvr. To se pitanje sada postavljalo.

U slučajevima savesne odanosti ili vršenja dužnosti često iskrsne to pitanje koje izgleda da sama smrt postavlja.

Hoćeš li to da učiniš? — pita âd.

Žilijat isproba uže još jednom povukavši ga snažno. Kuka je čvrsto držala.

Žilijat uvije levu ruku u maramicu, obuhvati uže desnom rukom preko koje stavi levu i ispruživši jednu nogu, odbaci se živo drugom od stene, da bi snagom zamaha izbegao obrtanje užeta, i polete s male Duvr ka strmeni velike Duvr.

Sudar je bio jak.

Uprkos preduzetoj predostrožnosti, uže se obrnulo pa je ramenom udario o stenu.

Odbio se od stene.

Potom je pesnicama udario o stenu. Maramica se pomakla. Pesnice se okrznuše. Trenutak je bio takav da su se mogle polomiti.

Žilijat ostade viseći nekoliko trenutaka ošamućen.

Bio je ipak dovoljno priseban da ne ispusti uže.

Neko vreme prođe u klaćenju i u trzajima dok je nogama tražio da uhvati uže; najzad je uspeo.

Došavši k sebi i držeći uže između nogu i u rukama, pogledao je dole.

Nije ga brinula dužina užeta koje mu je često poslužilo za visine i veće od te. Uže se ustvari vuklo po palubi Dirande.

Siguran da će moći da siđe, Žilijat poče da Se penje.

Za nekoliko trenutaka stigao je na zaravan.

Sem krilatih bića, niko drugi nije zakročio nogom na to mesto. Zaravan je bila pokrivena ptičijim izmetom. To je bio nepravilan trapez, koji je nastao slomom džinovske granitne prizme zvane velika Duvr. Trapez je bio izdubljen u sredini kao umivaonik. Izdubile ga kiše.

Uostalom, Žilijatove su se pretpostavke pokazale tačne. U južnom uglu trapeza videle su se naslage stena, verovatno komadi krša od srušenog vrha. Te stene, kao neka gomila ogromnih kocki mogle su da posluže nekoj divljoj zveri zalutaloj na taj vrh da se među njih zavuče. Stene su se u neredu uravnotežile i naslagale. Između njih je bilo praznina kao u gomili komada maltera. Nisu to bile ni pećine, ni jame, već rupe kao na sunđeru. Jedna od tih jazbina mogla je da posluži i Žilijatu.

U toj jazbini tlo je obraslo travom i mahovinom.

Žilijat će tu biti kao u nekoj vreći.

Rupa na ulazu imala je dve stope visine i sužavala se prema unutrašnjosti. Postoje mrtvački sanduci od kamena takvog oblika. Pošto je gomila kamenja bila nagnuta na jugozapadnu stranu, rupa je bila zaklonjena od talasa ali izložena severcu.

Žilijat je našao da mu mesto odgovara.

Dva su pitanja rešena: barka je našla pristanište, on je našao skrovište.

Dobra strana tog skrovišta bila je u tome što se olupina nalazila u blizini.

Kuka od užeta zabila se između dva velika komada stena i tu se čvrsto zakačila. Žilijat ju je još jače učvrstio navalivši odozgo jedan veliki kamen.

Sada je mogao da nesmetano radi oko Dirande.

Odsada je imao svoju kuću.

Velika Duvr služila mu je kao dom, Diranda kao radionica. Odlazak i povratak — penjanje i silaženje — to je za njega bilo vrlo prosto.

Brzo se spustio na palubu.

Dan se lepo završio. Početak je bio kako treba, osećao se zadovoljan i primeti da je gladan.

Otvorio je kotaricu sa hranom, izvadio nož, odsekao krišku suve govedine, odlomio parče crnog okruglog hleba, pojeo sve to i napio se vode iz kante.

Lepo svršiti posao i dobro jesti, to su dve radosti. Pun trbuh liči na smirenu savest.

Pošto je večerao, ostalo mu je još nešto od dama. On to iskoristi da bi počeo rasterećivati olupinu, što mu se činilo da je vrlo hitna stvar.

Proveo je ostatak dama izvlačeći komađe ruševina. Sve što je moglo da mu posluži: drvo, gvožđe, užad, lim stavljao je nastranu u odeljenje koje se čvrsto držalo i gde se nalazila mašina. Bacao je u more ono što je suvišno.

Prtljag, što ga je pomoću čekrka izneo s barke na palubu, smetao mu je, iako nije bio suviše velik. U visini koju je mogao da dosegne rukom Žilijat ugleda nešto kao rupu na steni male Duvr. Često se na stenama viđaju ti prirodni ormani, koji doduše nisu zatvoreni. Pomisli da je zgodino da toj rupi poveri na čuvanje svoj prtljag. Na dno rupe stavi dva sanduka, jedan s odelom i drugi s alatom, dve vreće, raž i biskvit, a spreda, možda isuviše blizu ivice, jer ni je bilo dovoljno mesta, kotaricu s namirnicama.

Pobrinuo se da iz sanduka za odelo izvadi jagnjeću kožu, kaput od voštanog platna s kapuljačom i ukatranjene dokolenice.

Da ga vetar ne bi oduvao s olupine, donji kraj užeta vezao je za jedan Dirandin pojačani deo.

Pošto se Diranda u širini jako sužavala od sredine ka prednjem i zadnjem kraju, taj pojačani deo bio je jako savijen i držao je konopac kao rukom. Trebalo je postarati se za gornji kraj užeta. Bilo je dobro što je pričvrstio donji kraj, ali pri vrhu strmeni, tamo gde uže na čvorove dodiruje ivicu zaravni, postojala je opasnost da ga malo pomalo ne prestruže oštar granitni rub.

Žilijat pretrese onu gomilu komada ruševine što ju je stavio nastranu i uze nekoliko dronjaka od platna i jedra i iz jednog komada starog kabla izvuče nekoliko dugih strukova debelog kanapa pa sve to strpa u džepove.

Neki mornar odmah bi mogao da naslutiti da se Žilijat spremao da s parčadima platna i strukovima kanapa obloži prevoj užeta na oštroj ivici stene i da ga tako zaštiti od nagrizanja; taj rad zove se okožavanje.

Pošto je nakupio dosta krpa, navukao je na noge dokolenice, preko mornarske bluze obukao kaput od voštanog platna, prebacio kapuljaču preko galijotke, o vrat vezao šape s jagnjeće kože i tako opremljen sasvim viteški uhvati se za uže, koje je odsada bilo čvrsto zakačeno i visilo niz stranu velike Duvr, pa otpoče da juriša na tu mračnu morsku kulu. Iako su mu ruke bile ranjave, Žilijat se spretno ispeo na zaravan.

Ugasilo se poslednje sunčevo bledilo. Na moru je vladao mrak. Vrh Duvra još se nalazio u slaboj svetlosti.

Žilijat je iskoristio poslednje trenutka dana da obloži uže čvorovima. Na mestu gde se uže savija preko ivice stavio je zavoj od nekoliko slojeva platna i svaki sloj dobro je uvezao. Bilo je to nešto nalik na zavoje koje su stavljale glumice na kolena kad u petom činu predstavljaju agoniju i preklinjanje.

Kada je završio oblaganje, Žilijat, koji je dotle čučao, uspravi se.

Već nekoliko trenutaka, dok je uže oblagao krpama, nejasno je primećivao kao neko neobično treperenje u vazduhu.

U večernjoj tišini bilo je to nalik na šum koji nastaje od mahanja krila nekog ogromnog slepog misa.

Žilijat podiže oči i pogleda.

Veliki crni krug obrtao se iznad njegove glave na visokom belom nebu sutona.

Na starim slikama vide se ti krugovi oko glava svetaca. Samo oni su pozlaćeni na tamnoj podlozi, a ovi su bili mračni na beloj podlozi. Ništa čudnije od toga. Reklo bi se kao noćni oreol oko velike Duvr.

Taj krug se primicao Žilijatu, potom odmicao od njega, sužavao se a potom istezao.

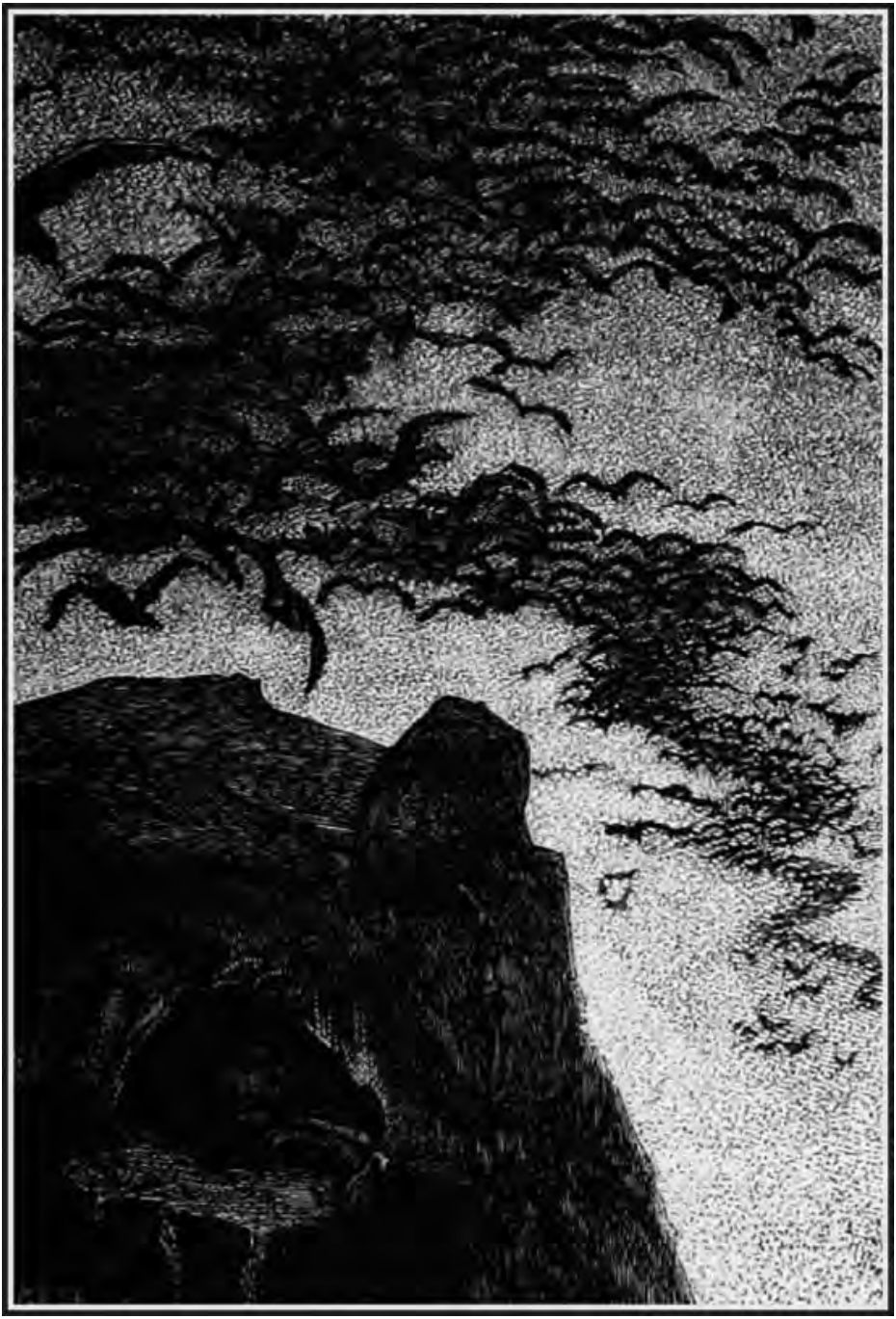

To su bili galebovi, morske laste, fregate, morski gavranovi, čitav jedan oblak začuđenih morskih ptica.

Verovatno da je velika Duvr bila njihovo sklonište pa su došle da legnu i da prenoće. Žilijat im je zauzeo jedno odeljenje. Uznemirio ih je taj neočekivani gost.

Nikada oni na ovom mestu nisu videli čoveka.

Ovo unezvereno obletanje potrajalo je neko vreme.

Izgledalo je kao da očekuju da Žilijat ode.

Ovaj leteći kolovrat na kraju se odluči, krug se pretvori u spiralu i oblak morskih gavranova odlete na drugi kraj i spusti se na stenu Čovek.

Izgledalo je kao da se tu dogovaraju. Žilijat se zavukao i ispružio u svoje granitne kanije, za jastuk pod glavom poslužio se jednim kamenom i dugo je slušao kako se ptice dogovaraju grakćući jedna drugoj.

Potom su ućutale, i sve se uspavalo — ptice na svojoj steni a Žilijat na svojoj.

VIII
IMPORTUNAEQUE VOLUCRES

Žilijat je dobro spavao. Ali mu je bilo hladno pa se s vremena na vreme budio. Noge je, sasvim prirodno, zavukao u skrovište a glava mu je bila na pragu. Nije se postarao da iz svoje postelje izbaci mnoštvo dosta oštrog šljunka, što mu je donekle kvarilo san.

Ponekad bi otvarao oči.

U izvesnim trenucima čuo je duboke odjeke. To je bilo more u plimi koje je upadalo u podrume stene proizvodeći zvuke slične odjecima topova.

Čitava ta okolina u kojoj se nalazio izgledala je neobično. Oko Žilijaita su vrvele utvari. Dodajući tome noćna iznenađenja, osećao se kao da je utonuo u nemoguće. Govorio je samom sebi: sanjam.

Zatim bi ponovo zaspao, i tada, u snu, nalazio se u Bi d'la Ri, u Brave, u Sen-Samsonu. Čuo je kako Derišeta peva. Tada se nalazio u stvarnom. Dok je spavao, osećao se da je budan i da živi, čim bi se probudio, mislio je da sanja.

I odista je odsada bio kao u snu.

Oko pola noći podigla se na nebu velika graja. Žilijat ju je nejasno osećao kroz san. Verovatno da je počelo da duva.

Kad ga je probudilo drhtanje od zime, otvorio je oči malo bolje nego dotle. Na zenitu je ugledao velike oblake. Mesec je bežao i za njim je jurila jedna velika zvezda.

Po čitavoj Žilijatovoj svesti rasplinuli su se snovi i njihove preteranosti još više zamrsiše divlje predenje noći.

Pred zoru je bio ukočen od zime i duboko je spavao.

Naglo svitanje probudilo ga je iz tog možda opasnog sna. Njegovo sklonište bilo je okrenuto prema sunčevom izlasku.

Žilijat je zevnuo, protegao se i iskočio iz svoje rupe.

Spavao je tako dobro da u prvi mah nije ništa shvatio.

Malo pomalo vraćalo mu se osećanje stvarnosti, i to u tolikoj meri da je uzviknuo: »Doručkujmo!«

Vreme je bilo tiho a nebo hladno i vedro, nestalo je oblaka, metla noći očistila je vidik, sunce se rađalo. To je bio drugi lepi dan koji otpočinje. Žilijat je bio razdragan.

Skinuo je kaput od voštanog platna i dokolenice, zavio ih u jagnjeću kožu okrenutu vunom unutra, vezao zamotuljak komadom užeta i ostavio ga na dno jazbine, sklonivši ga tako od slučajne kiše.

Zatim je raspremio svoju postelju, to jest izbacio je šljunak.

Pošto je uredio postelju, skliznuo je po užetu na palubu Dirande i odjurio rupi gde je ostavio kotaricu s namirnicama.

Kotaricu nije tamo našao. Kako je stajala sasvim blizu ivice, noćni vetar ju je odneo i bacio u more.

To je najavljivalo spremnost okoline da se brani.

Trebalo je da vetar uloži dosta volje i zlobe pa da nađe kotaricu na tom mestu.

To je bio početak neprijateljstva. Žilijat je razumeo.

Vrlo je teško za one koji su živeli u prisnosti s morem da ne gledaju na vetar kao na živo biće a na stene kao na ličnosti.

Žilijatu se uz ražano brašno i biskvit kao sredstvo ishrane preostale još samo školjke, kojima se hranio brodolomnik što je na steni Čovek umro od gladi.

Što se tiče ribolova, na to se nije moglo ni pomisliti. Ribe ne vole sudare i izbegavaju podvodne stene. Koševi za ribolov i mreže ne vrede ništa u stenjacima, jer tu su šiljci stvoreni samo za to da cepaju mreže.

Žilijat je pojeo nekoliko školjki koje je teško otrgao sa stene.. Zamalo što nije slomio nož.

Dok je jeo taj mršav obrok, čuo je čudnu graju na moru. Pogledao je. To je bilo jato galebova i morskih lastavica koji su se zbili na jednoj niskoj steni, lepršajući krilima, gurajući se, gačući, krešteći. Svi su se jatili na istom mestu. Ta horda s kljunovima i kandžama nešto je pustošila.

To je bila Žilijatova kotarica.

Vetar je kotaricu nabio na jedan šiljak i ona se provalila. Ptice su doletale i kljunovima odnosile očupane komađe i komadiće. Žilijat je poznao svoju suvu govedinu i bakalar.

I ptice su stupile u dejstvo. I one vrše pritisak sa svoje strane i na svoj način. Žilijat im je oteo boravište a one njemu hranu.

IX

STENA I NAČIN KAKO TREBA DA SE ODNOSI PREMA NjOJ

Protekla je jedna sedmica.

Mada u to godišnje doba padaju kiše, ipak ih ni je bilo tih dana, što je Žilijata mnogo radovalo.

Međutim, posao koji je Žilijat preuzeo prevazilazio je, bar naizgled, ljudsku snagu, Uspeh se u tolikoj meri činio neverovatan da je svaki pokušaj izgledao sumanut.

Radnje koje zahtevaju da budu hitno obavljene ispolje svoje nezgode i opasnosti. Najgore je kad čovek još pre nego što otpočne nešto da radi oseti da će teško s tim da izađe na kraj. Svaki je početak težak. Po jutru se dan poznaje. Prvi dodir sa teškoćom ubode kao trn.

Žilijat je već na prvom koraku uvideo da treba da računa s preprekama.

Da se Diranda izvuče iz brodoloma koji ju je zadesio i koji ju je skoro celu zabio među stene, da se pokuša spasavanje s malo verovatnoće na uspeh, s obzirom na to godišnje doba i na takvo

mesto, izgleda da je za to bila potrebna čitava grupa ljudi, a Žilijat je bio sam. Bilo je potrebno mnoštvo drvodeljskog i mašinskog alata, a Žilijat je imao samo jednu testera, jednu sekiru, jedno dleto to i jedan čekić. Bila je potrebna dobra radionica i podesan smeštaj, a Žilijat nije imao ni krov nad glavom. Trebalo je imati namirnica i sredstava za život, a Žilijat nije imao ni hleba.

Da je neko cele te sedmice posmatrao Žilijata kako radi, ne bi mogao da shvati šta to on hoće. Izgledalo je da on više nije ni mislio na Dirandu i na dve Duvr. Bio je zauzet samo onim što se nalazilo po okolnim stenama. Izgledalo je da je bio zauzet spasavanjem sitnih otpadaka preostalih od brodoloma. Koristio je oseke da pokupi sa stena sve ono što im je brodolom dodelio. Išao je od stene do stene i skupljao ono što je more na njih bacilo: krpe od jedra, komade užadi, komade gvožđa, komade tabli, odvaljenu ogradu, polomljene prečage s katarki, grede, lance, čekrke.

U isto vreme proučio je sva udubljenja i šupljine u stenama. Nigde nije našao neko bolje skrovište, a to ga je mnogo razočaralo, jer mu je noću u rupi gde je noćivao na vrhu velike Duvr bilo hladno, a želeo je da nađe neki bolji ćumez.

Na jednoj steni našao je dva bočna udubljenja koja su bila prostrana, mada je kamen bio skoro svuda zaobljen i nejednak, ipak se moglo na njemu ispraviti i kretati. Doduše, oba udubljenja bila su izložena kiši i vetru, ali voda nije do njih dopirala ni za najveće plime. Bila su u blizini male Duvr i u svako doba lako pristupačna. Žilijat odluči da jedno bude magacin a drugo kovačnica.

Od svih komada četvrtastog jedra i od okrajaka jedara koje je mogao da sakupi, načinio je denjkove u koje je stavio sitne otpatke, vezujući ih u svežnje a platno u pakete. Sve je marljivo uvezao. Nadolazeći, plima je nosila te denjkove i svežnjeve i pomagala mu da ih izvuče između stena do svog magacina. U jednoj šupljini stene našao je čekrk pomoću koga je mogao da izvuče čak i najglomaznije delove grade. Na isti način izvukao je iz mora mnoge komade lanaca rasturenih po stenama.

U tom je poslu Žilijat bio uporan i čudan. Činio je sve što je hteo. Ništa ne može da se odupre upornosti mrava.

Na kraju sedmice. Žilijat je u tom granitnom skloništu imao svega i svačega što je oluja polomila a on sredio.

Imao je mesto za običnu užad i mesto za užad od jedara; razne konopce za različite namene odvojio je jedne od drugih; bradve sa rupicama bile su složene prema broju rupica koje su imale; kablovi, brižljivo odvojeni od spojnica polomljenih kotava, bili su namotani u povesma; vratila, koja nisu imala vitla, bila su odvojena od koturača; namotači, čunkovi, pomoćni kablovi, držači katarke, daske, motke, delovi križa, koturovi, ostali jarbolski kablovi, prstenovi, osigurači križa, tanki konopci, nosači pomoćnih jedara na križu zauzimali su, ukoliko nisu sasvim oštećeni i upropašćeni, razne odeljke. Sva građa, kao poluge, stubovi, grede od podnice palube, drveni delovi za spoj delova katarke, kapci, grede za ojačanje, spojnice ivičnjaka, bili su nagomilani na odvojenom mestu; uvek kad je to bilo moguće daske spoljne oplate bile su uglavljene jedna u drugu; pleteni i žičani konopci nisu bili pomešani, kao ni kuke s kotvama. Bili su odvojeni i čekrci s nakatranisanim konopcima od čekrka s nenakatranisanim konopcima; ni komadi ivičnjaka nisu bili pomešani s komadima oklopa. Jedno mesto bilo je određeno za užad s korpe na katarci Dirande, a drugo za užad što pojačava korpe i katarke. Svaki je komadić našao svoje mesto. Sav je brodolom bio tu, klasiran i etiketiran. To je pružalo sliku nekog haosa smeštenog u magacin.

Jedino pomoćno jedro, jako izbušeno, doduše, pričvršćeno kamenjem, prekrivalo je ono što bi kiša mogla da ošteti.

Ma koliko da je prednji deo broda bio polomljen, Žilijat je uspeo da spase oba nosača čamaca s njihova tri točka za čekrke.

Pronašao je prednju katarku i s mukom je od nje odvio ukvašenu užad, koja je jako prionula, jer je kao i uvek i za suva vremena bila namotana čekrkom. Žilijat ju je ipak odvojio, jer mu je ta užad mogla da bude od velike koristi.

Spasao je i malu kotvu koja se zakačila u jednom udubljenju u plićaku i tu stojala pokazujući se za vreme oseke.

U onome što je nekad bila Tangrujova kajuta našao je pače krede i brižljivo ga zamotao. Može mu ustrebati kad bude vršio obeležavanja.

Jedna kožna kofa za gašenje požara i nekoliko običnih kofa u dosta dobrom stanju dopunjavale su materijal koji bi mu slučajno mogao da ustreba pri radu.

I sav preostao ugalj s Dirande preneo je takođe u magacin.

Ovo spasavanje otpadaka završio je u roku od osam dana: stene su počišćene, Diranda olakšana. Na olupini je ostala još samo mašina.

Komad oplate s prednjeg dela broda, koji se zakačio i visio na zadnjem delu, nije mnogo opterećivao olupinu. Visio je a da nije vukao naniže, jer se oslanjao na jedno ispupčenje u steni. Bio je, uostalom, širok i kabast pa bi zapremao suviše mesta u magacinu, a usto teško da bi ga mogao odvući. Taj komad oplate izgledao je kao zavesa. Žilijat ga je ostavio tamo gde je i bio.

Ozbiljno zamišljen pri ovome poslu, Žilijat je uzaludno tražio Dirandinu lutku. Talasi su je zauvek odneli.

Žilijat bi dao obe ruke da je pronađe, kad mu samo ruke u tom radu ne bi toliko bile potrebne.

Na ulazu u magacin, spolja, ležala je gomila otpadaka: gomila gvožđa koje se moglo prekovati i gomila drveta koje se moglo upotrebiti za gorivo.

Žilijat je otpočinjao rad još u svitanje. Sem časova sna, on ni za trenutak nije imao drugog odmora.

Krstareći naokolo, morski gavranovi gledali su ga kako radi.

X
KOVAČNICA

Pošto je uredio magacin, Žilijat je preuzeo da uredi kovačnicu.

Drugo ulegnuće koje je Žilijat izabrao sastojalo se od jednog skrovišta u obliku dosta dubokog tunela. Isprva je mislio da se ovde nastani, ali severac koji je stalno duvao u tom hodniku bio je tako neprekidan i uporan da je Žilijat odustao od svoje zamisli. Taj vetar koji je duvao kao neki meh, naveo ga je na misao da tu napravi kovačnicu. Pošto ta otvorena pećina nije mogla da mu bude soba, biće mu radionica. Poslužiti se preprekom, znači učiniti korak više ka pobedi: vetar je bio Žilijatov protivnik, ali on je preduzeo mere da ga preobrazi u svog slugu.

Ono što se za ponekog čoveka kaže da je za sve pogodan, a ni za šta dobar, može da se kaže i za rupe u stenama. Ono što nude, ne daju. Tako je poneka rupa načinjena kao kada za kupanje, ali je

šuplja i voda iscuri kroz pukotine, poneka je kao postelja od mahovine, ali mokra, poneka kao naslonjača, ali od kamena.

Kovačnicu koju je Žilijat hteo da zasnuje, priroda je otpočela; ali prilagoditi taj početni oblik potrebi, preobraziti tu polupećinu u laboratoriju, bilo je više nego teško i naporno. Od tri-četiri velike stene izdubljene u vidu levka, koji se spaja s uskom pukotinom, slučaj je načinio ogroman bezobličan meh mnogo moćniji nego oni stari kovački mehovi od četrnaest stopa dužine koji su davali pri svakom duvanju osamdeset hiljada kubnih cola vazduha. Ovde je to bila sasvim druga stvar. Ne mogu se izračunati razmere uragana.

Smetala je ta suvišna snaga, teško je bilo regulisati to duvanje.

Polupećina je imala dve nezgode: kroz nju je duvao vetar i tekla je voda.

Voda nije dolazila od zapljuskivanja talasa, već se večito cedila iz stene, što je više izgledalo kao curenje nego kao potok.

Snažno odbijanje talasa od stene poneki put je bacalo vodu sto stopa uvis i ta je voda napunila neku prirodnu kacu od kamena na vrhu stene iznad Žilijatove kovačnice. Iz tog prepunog rezervoara otvorio se niz strmen, malo pozadi, vodopad jačine jednog cola i spuštao se s visine od četiri do pet hvati. Tu je i kiša unosila svoj udeo. S vremena na vreme naiđe neki oblak, koji uzgred izruči svoj pljusak u taj večito prepun i neiscrpan rezervoar. Voda je bila slana, nepitka, ali bistra, mada je u njoj bilo soli. Ta se voda slivala niz strukove zelenih algi kao niz kosu.

Žilijat je smislio da tom vodom ukroti vetar. Pomoću jednog levka i nekoliko cevi, od kojih je jedna imala slavinu koje je na brzu ruku načinio od istesanih i sklopljenih dasaka, zatim pomoću jedne široke kofe nameštene kao donji rezervoar, bez daščica i bez tega za meh, dodajući samo grlić gore i rupice za usisavanje dole, uspeo je Žilijat, pomalo i kovač i mehaničar, da kao zamenu za meh sastavi jednu napravu manje savršenu nego što je današnji Kanjijardov meh ali bolju od one koju na Pirinejima zovu trubom.

Od ražanog brašna načinio je lepak a od debele bele užadi kučine. S tim lepkom, kučinama i drvenim klinovima zapušio je sve rupe na steni i ostavio samo jedan uzan prolaz za vazduh kroz cev koju je načinio od jednog komada upaljača za signalno topče. Tu cev za vazduh postavio je vodoravno na podnicu, gde je smestio ognjište

kovačnice. Zapušačem, koji je načinio od parčeta užeta, mogao je da zapuši duvanje iz cevi kad god mu to ustreba.

Posle toga Žilijat je naslagao drva i uglja na ognjište, kresnuo ognjilo o stenu, izazvao varnicu koja je upalila kučinu i tom buktinjom upalio je drvo i ugalj.

Isprobao je meh, radio je odlično.

Žilijat se osećao gord kao kiklop, gospodar vazduha, vode i vatre.

Bio je gospodar vazduha: dao je vetru nešto kao placa, stvorio od granita napravu za duvanje i pretvorio vetar u meh. Bio je gospodar vode: od malog vodopada stvorio je pokretnu napravu. Bio je gospodar vatre: iz mokre stene izbio je iskru.

Pošto je pećina skoro svuda bila otkrivena, dim je nesmetano odlazio uvis, čađeći strmeni. Te stene, koje su izgledale kao da su za večita vremena stvorene samo za penu i vodu, doživeše da ih čađi dim.

Za nakovanj Žilijat je izabrao veliki vrlo tvrdi oblutak, koji je uglavnom imao odgovarajući oblik i dimenzije. Istina, to je bila vrlo opasna podloga za kovanje, jer je mogla da pukne. Jedan kraj tog zaobljenog kamena bio je zašiljen i mogao je u krajnjem slučaju da posluži kao kupasti deo nakovnja, ali je piramidni deo ipak nedostajao. To je bio kameni nakovanj pećinskih ljudi iz pradavnog doba. Površina, uglačana vodom, bila je skoro isto tako tvrda kao i čelik. Žilijat je ipak zažalio što nije poneo svoj nakovanj. Poete ni je znao da je oluja presekla Dirandu nadvoje, računao je da će naći drvodeljski sanduk i sav alat koji se obično nalazio u grotlu prednjeg dela broda. Ali je oluja odnela baš taj prednji deo.

Dve pećine koje je Žilijat zauzeo u steni bile su nablizu, magacin i kovačnica bili su međusobno povezani.

Posle završenog posla Žilijat je uvek večeravao komad biskvita raskiseljenog u vodi, po jednog ježinca, ili ponešto morskog kestenja, jedini lov koji je moguć na tim stenama, i drhteći kao uže uz koje se peo, podilazio je u svoju rupu na velikoj Duvr.

Izvesna apstrakcija u kojoj je živeo Žilijat još više se povećavala stvarnošću njegovog posla. Stvarnost koja je isuviše stvarnost uplaši čoveka.

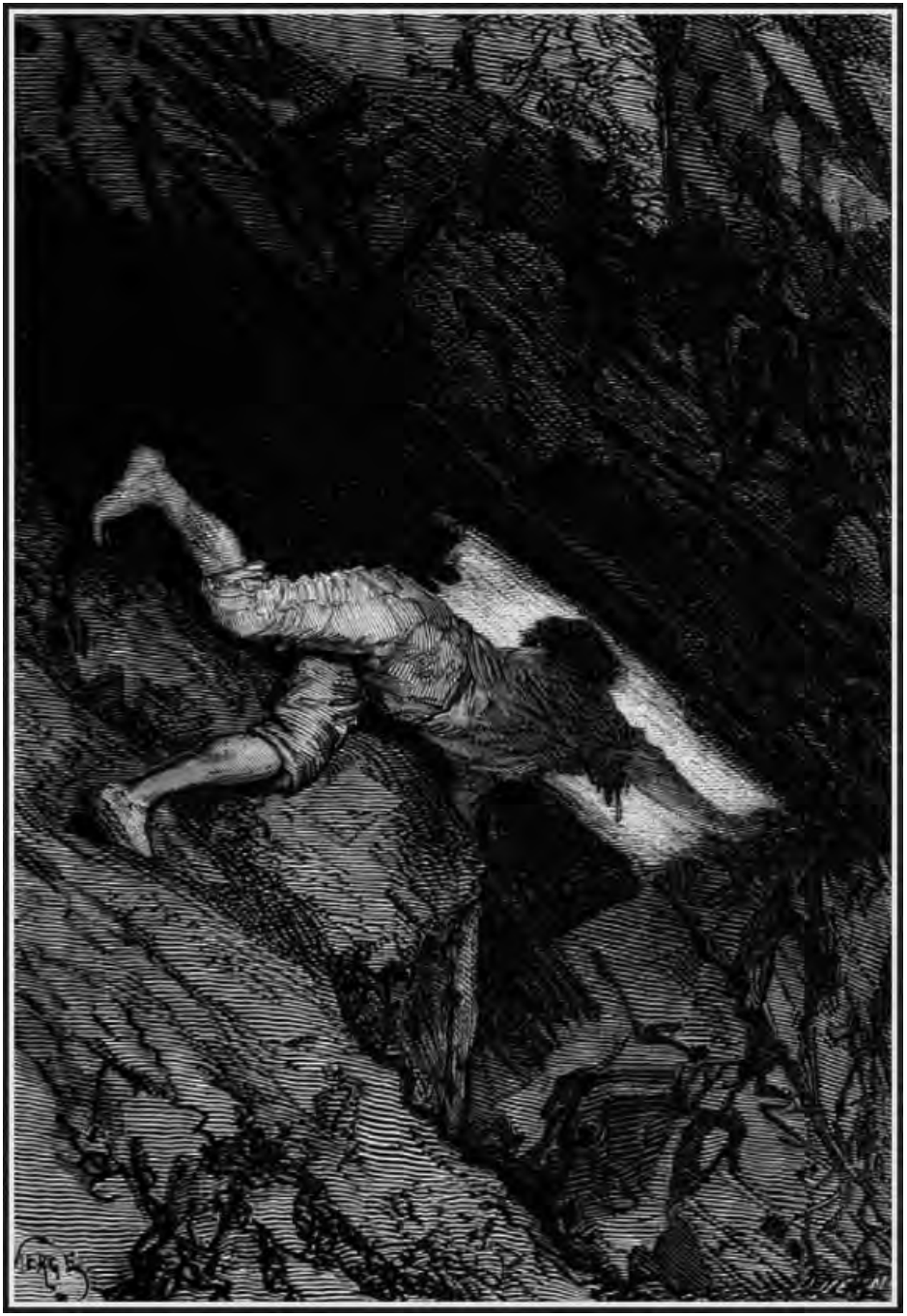

Telesni rad s bezbrojnim pojedinostima ništa nije umanjivao od zaprepašćenosti što se nalazi baš tu i što radi ono što radi. Obična je stvar da fizički umor vuče zemlji, ali izuzetnost posla koji je Žilijat preuzeo držala ga je u nekom sumračnom idealnom zanosu. Ponekad mu se činilo da udara čekićem po oblacima. Ponekad opet činilo mu se kao da je njegov alat oružje. Imao je čudno osećanje da suzbija ili da se stara da predupredi neki potajni napad. Plesti kučine, izvlačiti konac iz jedara, podupreti dve grede jednu drugom, izgledalo mu je kao da priprema ratne sprave. Hiljade brižljivih i podrobno izvedenih poslova pri ovom spasavanju ličili su mu na kraju na neku predostrožnost protiv inteligentne, tek malo prikrivene i prozirne najezde. Žilijat nije znao reči kojima se objašnjavaju ideje, ali je ideje mogao da pojmi. Sve se manje osećao radnikom, a sve više ratnikom.

Bio je tu kao ukrotitelj. Tako je to gotovo i shvatao. Čudno proširivanje njegove svesti.

S druge strane opet imao je svuda oko sebe, dokle se god okom moglo sagledati, bezmernu predstavu o beznadnom radu. Gledati kako se u neispitanom i beskrajnom kretanju rasturene snage, zbunjuje do krajnosti. Traže se ciljevi. Prostor u večitom kretanju, neumorna voda, oblaci za koje bi se reklo da žurno posluju, ogroman i nejasno određen napor — zagonetka su sva ta grčenja. Šta radi ta večita uzdrhtalost? Šta čine ti vetrovi? Šta grade ti protesti? Šta stvaraju ti udarci, ta jecanja, ta urlikanja? Čim se bavi ta buka? Plima i oseka tih pitanja večite su kao i plima i oseka mora. Žilijat je znao šta hoće i šta radi, ali ga je opsedala zagonetka prostora koji se kreće. Nesvesno, mehanički, neodoljivo. Silom pritiska i prodiranja, postižući kao rezultat samo surovi zanos, Žilijat je slivao svoj rad s čudesnim beskorisnim radom mora. I kako bi se i moglo da umakne, kad je čovek već ovde, tom utisku misterije i analizi strahotne radinosti talasa? Kako da ne razmišljaš, u granicama svoje moći razmišljanja, o ljuljanju talasa, besu pene, o neprimetnom trošenju stene, besmislenom duvanju vetrova do zadihanosti? Misao se prestravi pred tim večitim ponavljanjem odnosa između okeana kao bunara i oblaka kao Danaide — pred tim tolikim uzaludnim trudom!

Uzaludnim, ne. Ali, o Nepoznato, samo ti znaš zašto.

XI
OTKRIĆE

Pokatkad ljudi posećuju stenu koja je blizu obale, dok stenu na pučini ne posećuju nikada. Šta bi i mogli da traže na njoj? To nije ostrvo. Nema nade da se tamo nađe hrana, nema tamo ni voćke, ni pašnjaka, ni životinja, ni vode za piće. Sve je pusta usamljenost. To je stena sa strmim liticama nad vodom i sa šiljcima pod vodom. Tamo može da se naiđe samo na brodolom.

Te veste stena, ko je se na starom mornarskom jeziku zovu usame, sasvim su neobična mesta, kao što već rekosmo. Tamo je more usamljeno. Ono tamo radi šta hoće. Ništa ga s kopna ne uznemiruje. Čovek užasava more, ono u njega nema poverenja. More krije od čoveka ono što je i ono što radi. Sigurno je u svoju stenu. Tamo čovek ne dolazi. Niko tamo ne remeti monolog mora. Ono radi na steni, čička je šiljcima, obnavlja je, održava je. Ono preuzima bušenje stene, rastura mek kamen, ogoljava tvrd kamen, skine mu meso i ostavi samo kostur, pretrese ga, razudi ga, buši ga, vrti ga, kanalizuje, stvara prohodne spojnice između slepih Creva, puni stenu ćelijama, podražava sunđer, dubi unutra, vaja spolja. Na toj tajnoj planini mora koja mu pripada kao svojina, ono pravi jazbine, hramove, palate, i ono na njoj ima svoju vegetaciju istovremeno i odvratnu i sjajnu, koju sačinjavaju biljke koje plove i ujedaju i biljna čudovišta koja razvijaju koren. Ono pod mrakom vode krije tu groznu veličanstvenost. Na usamljenoj steni niko ne uhodi more, niko ga ne uznemirava, niko nad njim ne vodi nadzor. Ono tamo na miru razvija svoju tajanstvenu stranu nepristupačnu čoveku. Ono tamo slaže svoja živa i užasna izlučivanja. Tu je sve ono što je u moru nepoznato.

Treba naročito podvući da su grebeni, rtovi, okrajci kopna, nadvodne i podvodne stene prava građevinska dela. Geološke formacije sitna su stvar prema okeanskim. Stene, te kuće talasa, te piramide i te faraonske grobnice pripadaju nekoj tajanstvenoj umetnosti, koju je pisac ove knjige negde nazvao Umetnost Prirode a čiji je stil ogroman. Tamo ono što je slučajno izgleda namerno. Te su građevine mnogooblične. One su zapletene kao polipi, uzvišene kao katedrale, nastrane kao pagode, obimne kao bregovi, fine kao nakit, grozne kao grobnice. Na njima se nailaze ćelijice kao u

osinjaku, jazbine kao u menažeriji, tuneli kao u krtičnjaku, samice kao u robijašnici, zasede kao u utvrđenju. Na njima su vrata, ali zabravljena, stubovi, ali polomljeni, rupe, ali strmo nagnute, mostovi, ali prekinuti. Njihove odaje strogo su određene: ovo je samo za ptice, a ono samo za ribe. Ne može se proći. Njihovo se arhitektonsko lice menja, kvari se, potvrđuje statiku, negira je, lomi se, ne dovršava, počinje kao svodni luk a završava se kao nadvratnik. Stena na steni. Slavni titan Encelad je taj neimar. Tu svoje rešene probleme izlaže izvanredna dinamika. Užasni svodovi koji više i prete, ali ne padaju. Ne zna se kako se drže te vrtoglave zgrade. Svuda nagnutost, nakrivljenost. Sve besmisleno visi. Neshvatljiv je zakon tog vavilonizma. Ogroman, veliki airhitekta — Nepoznato — ne proračunava ništa a uspeva u svemu. Stene, naslagane u neredu, sačinjavaju čudovišnu građevinu: nikakva logika a ogromna ravnoteža. To je više od čvrstine, to je večnost. U isti mah nered. Bura talasa izgleda kao da se pretvorila u granit. Stena u moru, to je skamenjena oluja. Ništa nije uzbudljivije od te surove arhitekture koja se večito ruši i večito stoji uspravno. Sve se tu međusobno pomaže i protivureči. To je borba iz koje proizilazi građevina. Na njoj se odražava trag koji proizilazi iz sukoba okeana i uragana.

Te arhitekture imaju svoja strašna remek-dela. Jedno od njih je i stena Duvr.

More ju je sagradilo i usavršilo sa strahovitom ljubavlju. Lizala ju je uvek razdražena voda. Bila je gadna, podla, mračna, puna laguma.

Imala je poput vena čitav sistem podvodnih rupa razgranatih do neizmernih dubina. Otvori na tim neishodnim šupljinama za vreme oseke bili su van vode. Moglo se u njih ući. Razume se, uz izvesne opasnosti.

Zbog spasavanja Dirande, Žilijat je morao da izvidi i sve te pećine. Svaka je bila užasna. Svuda po tim lagumima ponavljale su se u preteranim okeanskim razmerama, one klanice i kasapnice utisnute u međuprostor između dve stene Duvr. Ko nikad nije po tim rupama u stenama večitog granita video one grozne freske što ih slika priroda, taj ne može da ih sebi predstavi.

Podmukle su te zverske pećine. Trebalo je na vreme da se iz njih pobegne. Plima ih je punila do vrha.

Školjki i morskih plodova bilo je ovde u izobilju.

Bile su pretrpane oblutkom koji se nagomilao pri dnu svodova. Mnogi od tih oblutaka bili su teški više od jedne tone. Bilo ih je svih veličina i svih boja. Većinom su izgledali krvavi. Neki od njih, pokriveni zelenim rutavim i ljigavim algama ličili su na velike zelene krtice koje su se zarile u stenu.

Poneki od tih laguma naglo se završavao svodom. Drugi opet, arterije tajanstvenog krvotoka, nastavljali su se u steni kao iskrivljene crne pukotine. To su bile ulice ambisa. Pukotine su se stalno sužavale i čovek nije mogao da se kroz njih provuče. Pri zapaljenoj buktinji mogle su da se vide vlažne tmine.

Jednom je Žilijat, loveći i tragajući, ušao u jednu od tih pukotina. U pogledu plime čas je bio povoljan. Dan je bio lep, tih i sunčan. Nije izgledalo da će se na moru desiti nešto što bi moglo da uveća opasnost.

Rekosmo da su dve stvari gonile Žilijata na ova izviđanja: tražio je upotrebljive delove preostale od brodoloma i nalazio je morske rakove za hranu. Na dve stene Duvr ponestalo je školjki kojima se hranio.

Pukotina je bila tesna i prolaz skoro nemoguć. Žilijat je ugledao svetlost na drugoj strani. Napregnu se, skupi se, uvi se što je mogao više i prodre što je mogao dalje.

Našao se, i ne znajući, tačno u unutrašnjosti stene na čiji je šiljak Kluben naterao Dirandu. Žilijat je bio pod tim šiljkom. Nepristupačna, strmi spolja, stena je iznutra bila šuplja. U njoj je bile galerija, bunara i odaja kao u grobnici nekog egipatskog faraona. Od svih tih lavirinata koji su stvoreni podlokavanjem taj je bio najsloženiji: rad vode, potkopavanje neumornog mora. Grane tog podvodnog podzemlja verovatno da su se spajale negde spolja s bezmernom vodenom masom; kroz više otvora jedne su zjapile na površini vode a druge su bili duboki levci. Bas ovde, sasvim blizu, skočio je Kluben u more, ali Žilijat to nije znao.

U toj krokodilskoj pukotini, gde doduše nije bilo krokodila, Žilijat je krivudao, bangao, udarao glavom, savijao se, ispravljao, gubio tlo pod nogama, opet ga nalazio i teško prodirao napred.

Pukotina se postepeno širila, pojavila se polusvetlost i odjednom je Žilijat ušao u sasvim neobičnu pećinu.

XII
UNUTRAŠNjOST JEDNOG ZDANjA POD MOREM

Ta polusvetlost pojavi se u dobar čas.

Još korak, pa bi Žilijat pao u vodu, koja je možda bila bez dna. Te lagumske vode tako su hladne i tako naglo izazivaju ukočenost da se u njima često i najbolji plivači utope.

Uostalom, nije postojala nikakva mogućnost da se čovek zakači o strmeni koje su ga zazidale i da se ponovo popne.

Žilijat je odjednom zastao. Pukotina iz koje se izvukao završavala se na tom mestu uskim i klizavim ispupčenjem, kao nekim balkonom na strmoj steni. Žilijat se naslonio na stenu i gledao je.

Bio je u velikom lagumu. Iznad njega bilo je nešto što liči na unutrašnju stranu ogromne lobanje. Ta lobanja je izgledala kao da je tek sada raščinjena. Brazde niz koje je curila voda slikale su na svodu granje vlakana i sitnih izreckanih crtica unutrašnje strane lobanjskog poklopca. Tavanica — kamen, podnica — voda. Morski talasi, zbijeni između četiri pećinska zida, izgledali su kao široki pločnici koji podrhtavaju. Pećina je sa svih strana bila zatvorena. Nijednog prozorčeta, nijedne badže; nikakve rupe na zidu, nikakve pukotine na svodu. Sve je osvetljeno odozdo kroz vodu. Bilo je to nešto kao blistanje mraka.

Prolazeći tamnim hodnikom usekline, Žilijatu su se proširile zenice, pa je mogao sve da razabere u ovom sumraku.

Znao je za lagume Plemon u Žerseu, jer je tamo bio nekoliko puta, znao je i za Kre-Maje u Gernezeu, za Dućane u Serku, tako nazvane zbog krijumčara koji su u tim lagumima krili robu. Nijedna od tih čudesnih pećina nije mogla da se uporedi s podzemnom i podmorskom odajom u koju je prodro tog trenutka.

Žilijat je ugledao pod vodom nasuprot sebi nešto kao potopljen svod. Svod je bio osvetljen prirodnim delovanjem vode između svoja dva duboka osnovna zida. Kroz to potopljeno predvorje u pećinu je ulazila svetlost sa pučine. Čudna svetlost koju šalje ambis.

Svetlost se pod vodom raširila kao široka lepeza i prenosila se na stenu. Njeno pravolinijsko zračenje koje se na tamnoj steni ocrtavalo u dugim pravolinijskim trakama, prema zavojcima, čas svetlijim, čas tamnijim, bilo je nalik na nanizane pločice od stakla. Bilo je u tom lagumu svetlosti, ali svetlosti neznane. Ničeg u tom svetu ni je bilo od naše svetlosti. Kao da se zakročilo na neku drugu planetu. Zagonetna svetlost. Zelenkasta svetlost iz očiju sfinksa. Taj lagum kao da se ugledao na unutrašnjost ogromne i sjajne mrtvačke glave. Svod je bio lobanja a suženo zasvođenje usta. Nedostajale su očne duplje. Ta usta koja su gutala plimu i povraćala oseku, zjapeći spolja prema pučini, pila su svetlost a bljuvala zlobu. Izvesnim bićima, inteligentnim i zlim, to i odgovara. Probijajući se kroz to predvorje zatisnuto staklastim slojem morske vode, sunčevi zraci postajali su zeleni kao zraci Aldebairana. Puna te potopljene svetlosti voda je izgledala kao rastopljeni smaragd. Blagi odsjaj smaragda nečuvene finoće zastirao je mekom bojom celu pećinu. Svod sa svojim skoro moždanim režnjevima i razgranatim brazdama sličnim grananju živaca sjajio je nežno kao hrisopraz. Preliv talasa i odsjaj na svodu pojavljivali su se i nestajali, šireći i skupljajući svoje zlatotkano tkivo pokretima neke tajanstvene igre. Rađao se utisak duginih boja. Čovek bi mogao da se upita, kakav li plen ili kakvo li vrebanje unosi toliku razdraganost u tu bajnu mrežu živog plamena. Sa izbočina na svodu i sa hrapave stene visile su duge nežne biljke, čiji se koren verovatno probijao kroz granit do nekog gornjeg sloja vode, i niz njih su se kao biser nizale vodene kapi. Biserje je padalo u bezdan uz blagi šum. Sve je to činilo neizreciv utisak. Teško je da se zamisli išta milije i da se susretne išta tužnije.

Bila je to neka palata zadovoljne Smrti.

XIII
ONO ŠTO SE TAMO VIDI I ONO ŠTO SE SAMO NAZIRE

Mrak koji zaseni: takvo je to čudesno mesto.

U tom lagumu osećalo se bilo mora. Spoljna pomeranja vodene mase čas su je iznutra izdizala, čas spuštala, tačno i pravilno kao pri disanju. Čoveku bi se učinilo kao da naslućuje neku tajanstvenu dušu u toj velikoj zelenoj dijafragmi, koja se ćutke i diže i spušta.

Voda je bila čarobno bistra i Žilijat je mogao da na raznim dubinama primeti kao neka odmorišta od zaravnjenih stena, čija je zelena boja na većoj dubini postajala sve tamnija. Pojedina tamna mesta verovatno su ukazivala na neizmerne dubine.

S obe strane podmorskog predvorja nazirali su se spljošteni mračni mali svodovi označujući lagumiće koji su stajali postrance kao neke ostave glavne pećine, pristupačne možda za vreme najniže oseke.

Ti tavnici imali su nagnutu tavanicu manje-više otvorenih uglova. Male plaže, široke nekoliko stopa, koje je more ogolilo, podvlačile su se i nestajale pod tim nagibima.

Ponegde pod vodom vijugale su biljke duže od jednog hvata. Lelujajući se blago kao kose na vetru nazirale su se čitave šume morske trave.

Ceo zid laguma, van vode i u vodi, odozgo nadole, od vrha do dna koje se gubilo u nevidljivom, bio je obložen onim čudesnim cvetanjem okeana koje je retko kad ugledalo ljudsko oko, a stari španski moreplovci nazivali ga *praderias del mar*. Obilna mahovina svih preliva maslinaste boje svojom zavesom pokrivala je i uvećavala izrasline na granitu. Iz svih nagiba izbijali su išarani kaiši morskih algi koji ribarima služe kao barometar, Jedva primetan povetarac u pećini lelujao je te trake.

Ispod tog bilja krili su se i pokazivali se u isti mah najlepši adiđari iz riznice okeana: to su razne divne školjke, kao što su eburne, strombe, mitre, kaske, purpurne školjke, biksene, silikatne školjke u obliku kule, morski puževi patele slični mikroskopskim kolibicama koje su uranjali svuda za stene i gomilale se u sela po čijim su ulicama lutali puževi oskarbioni, ti balegari talasa. Pošto su obluci teško ulazili u ovu pećinu, školjke su ovde našle svoj zbeg. Školjke su visoko plemstvo, iskićeno i nagizdano, koje izbegava surov i neučtiv dodir sa svetinom šljunka. Naslage školjki što svetlucaju blistale su na pojedinim mestima pod vodom neizrecivo divnim zračenjem kroz koje su se mogle da nazru gomilice azura i sedefa i zlata svih vrsta boja koje je imala voda.

Na zidovima laguma, nešto iznad linije vode, jedna divna neobična biljka pravila je porub na zavesi od algi, nastavljala je i završavala. Ta žiličasta biljka, gusta, nerazmrsivo ispresavijana i

skoro crna, rasla je u širokim površinama svuda išaranim bezbrojnim cvećem boje lazurita. Ovo cveće je u vodi izgledalo kao da je upaljeno i rekao bi da vidiš pravu žar. To je bilo cveće nad vodom a safir pod vodom. Tako je voda, nadolazeći i potapajući deo pećine obložene ovom biljkom, prikrivala stenu rubinima.

Kad god voda raste nadimajući se kao pluće, ona okvasi ovo cveće i ono zablista, a kad voda usahne, ono se ugasi: setna sličnost sa sudbinom. Udisanje je život, izdisanje smrt.

Prelepo čudo ove pećine bila je sama stena. Čas zid, čas svod, čas pramac broda ili stub, ona je mestimično bila opora i gola, pa zatim odmah izdelana najfinijom prirodnom rezbarijom. Ko zna šta — a to šta je imalo smisla i duha — mešalo se u masivnu tupost granita. Koliki li je umetnik taj ambis! Tako je jedan deo zida, odsečen četvrtasto, pokriven oblim ispupčenjima ne bez izvesnog stila, predstavljao nejasan bareljef. To vajarstvo, u kome je bilo neodređenosti, moglo je da obrati misao na Prometeja koji nagoveštava Mikelanđela. Izgledalo je da bi Mikelanđelov genije dovršio s nekoliko udaraca dletom ono što je džin započeo. Na drugim mestima stena je bila ukrašena zlatom kao saracenski štit ili crnim emajlom kao florentinske česme. Imala je površine koje su ličile na korinitsku bronza i arabeske koje su podsećale na vrata na džamiji, potom, kao na runskim kamenim spomenicima, nejasne i neverovatne otiske noktiju. Bilje s grančicama poput svrdla uvijenim ukrštalo se na pozlati od lišaja i pokrivalo je stenu srmenim vezom. U toj pećini bilo je nečega iz palate Alhambre. To je bio susret surovosti i adiđarstva u uzvišenoj i nakaznoj arhitekturi slučaja.

Divna morska plesan somotom je oblagala rubove granita. Strmeni su bile ukrašene velikim cvetovima lijana, koji se tako vešto održava da ne padne i tako ju je lepo krasio da je izgledao kao da je svestan toga. Vijošnice u čudnim buketima s ukusom i baš gde treba pokazivale su svoje kite. Postojale su tu sve vrste kaćiperstva jedne pećine. Čudesna vilinska svetlost koja je dolazila ispod vode, u isti mah polusenka i rajsko zračenje, senčila je crte u vizionarskom prelivanju. Svaki talas bio je jedna prizma. U ovom prelivanju duginih boja ocrtavanje stvari imalo je hromatizam optičkih sočiva isuviše konveksnih. Sunčevi spektri lebdeli su pod vodom. Reklo bi

se kao da čovek u toj zorinoj prozračnosti vidi kako se uvijaju potopljeni komadi duge Dalje, na drugim mestima, u vodi kao da je bila mesečina. Izgledalo je da su se ovde pomešala sva blistanja da bi ostvarila nešto, a ne znam šta, nešto što sjajem zalepljuje i što istovremeno pripada noći. Ništa tako ne zbunjuje i ništa nije zagonetnije od tog sjaja u tom lagumu. Očaranost je bila gospodar na tom mestu. Čudno bilje i bezoblični slojevi slagali su se i činili su harmoniju. To sparivanje divljih stvari dobro je uspelo. Grančice su se grčevito hvatale za zidove a izgledalo je da ih samo dodiruju. Duboko je bilo to milovanje divlje stene i zverskog cveta. Nežne vere i trepetljivi venci obavijali su masivne stubove. Pomislio bi čovek da su to prsti vila koji golicaju noge Behemotu. Stena je podržavala biljku a biljka grlila stenu čudovišnom ljupkošću.

Neka neznana uzvišena lepota bila je krajnji ishod tih tajanstveno udešenih nakaznosti. Dela prirode, ništa manje uzvišena od dela koja stvaraju geniji, nose u sebi nešto apsolutno i sama se nameću. Ono neočekivano u njima neodoljivo zagospodari našom svesti. U njima se oseća predumišljaj koji je izvan čoveka i ona najviše uzbuđuju kad učine de se pred nama odjednom pojavi divno iz strašnog.

Ta nepoznata pećina bila je takoreći, ako je dozvoljen ovaj izraz, uzvezdana. U njoj se doživljava ona udivljenost koju čovek nikad ni naslutiti ne bi mogao. Pećinu je ispunila tajanstvena svetlost. Čovek nije siguran da se odista zbiva ono što gleda. Pred očima su stvarnosti koje su otisak nemogućeg. Gleda to čovek, pipa, tu je, samo teško mu je da poveruje.

Da li je to svetlost dana što dolazi kroz taj prozor pod morem? Da li je to voda što podrhtava u tom mračnom kotlu? Da ti svodovi i to predvorje nisu nebeski oblaci što hoće da se igraju pećine? Kakav je to kamen pod nogama? Neće li ta podloga odjednom da se raspadne i da postane dim? Kakva je to adiđarnica školjki što se tu nazire? Na kome je odstojanju čovek ovde od života, od zemlje, od ljudi? Šta znači ta čarolija pomešana s tamom? Neizrecivo uzbuđenje, skoro sveto, a usto još i tiho nespokojstvo bilja na dnu vode.

Na kraju duguljastog laguna, pod kiklopskim svodom osobito pravilnog kroja, u skoro nejasnoj rupi, nešto kao jazbina u jazbini

ili oltar u hramu, iza zavese zelene svetlosti kao iza vela u hramu, video se iznad vode kamen četvrtastih strana na žrtvenik nalik. Voda je opkolila kamen sa svih strana. Reklo bi se da je tog trenutka s njega sišla neka boginja. Čovek je podstaknut da sanjari o nekoj nebeskoj nagosti koja je večito zaneta mislima pod tom kriptom, na tom oltaru, a njegov ulazak primorao ju je da se skloni. Teško je bilo shvatiti ovu uzvišenu ćeliju bez priviđenja u njoj. Priviđenje, izazvano sanjarenjem, oblikovalo se samo od sebe: nekom čednom svetlošću ozarenih jedva primetnih ramena, čela obasjanog praskozorjem, ovalnog olimpijskog lica, tajanstvenih oblika dojki, stidljivo golih ruku, raspletenih kosa u zorinom sjaju, u nekom bledilu svete magle izvajanih neizrecivo divnih kukova, nimfnog oblika, devičanskog pogleda, Venera koja izlazi iz mora, Eva koja se pojavljuje iz haosa. Takav san trebalo je da se sanjari ovde. Teško je moglo da se poveruje da tu ne postoji nikakvo priviđenje. Verovatno je maločas bila na tom žrtveniku neka gola žena sa zvezdom u sebi. Na tom postolju, koje je podsticalo na neko neiskazivo ushićenje, čovek je zamišljao nekakvu živu boginju koja stoji uspravno. U nemom divljenju prema toj pećini čovek zamišlja neku Amfitritu, Tetizu, neku Dijanu sposobnu da voli, neki idealni kip sačinjen od zračenja i koji blago gleda u tamu. Ona je maločas, odlazeći, ostavila u pećini tu svetlost, kao neku mirisnu svetlost koja je izišla iz njenog zvezdanog tela. To zanosno priviđenje više nije bilo ovde; nije mogao da se primeti taj lik sačinjen da ga samo Nevidljivo može videti, ali se osećao. Čovek zadrhti od nekog sladostrašća. Boginje je nestalo, ali se božanstvo nalazilo ovde,

Lepota pećine bila je kao stvorena za to prisustvo. Iz pažnje prema tom božanstvu, prema toj vili blistavih sedefa, toj kraljici laganih zefira, toj draži koju su rodili talasi iz pažnje prema njoj, bar bi se tako moglo reći, s pobožnošću je bilo i zazidano to podzemlje, da nikad ništa ne bi moglo oko tog božanskog priviđenja da poremeti sumrak koji znači poštovanje i tišinu koja znači veličanstvenost.

Žilijat, koji je bio vidovit u stvarima prirode, razmišljao je sav zbunjen i uzbuđen.

Odjednom, na nekoliko stopa ispred sebe, u divnoj prozračnosti te vode koja je ličila na rastočeno drago kamenje, primetio je nešto

što se ne da izraziti rečima. Nešto kao dugačka krpa ljuljalo se na talasima. Ta krpa nije lebdela u vodi, ona je plovila: išla je nekud, imala je svoj cilj, brzo se kretala. Taj dronjak imao je oblik lakrdijaške lutke s bodljama. Bodlje su bile mlitave i vijugale su. Dronjak je izgledao kao da je posut prašinom koja se ne kvasi. Bio je gnusan i više nego gnusan: bio je prljav. Stvar je ličila na varku: radilo se o živom biću ili je samo tako izgledalo. Kretalo se prema mračnoj strani laguma i tamo se zagnjurilo.

Sloj vode nad njim postao je deblji i tamniji. Ta zlokobna silueta odšunja se i iščeznu.

KNjIGA DRUGA

TRUD

I
KAKO SE SNALAZI ONAJ KOME TREBA SVE A NEMA NIŠTA

Nije bilo lako izići iz ovog laguma. Ulaz je bio prilično težak a izlaz još više otežan i zakrčen. Žilijat se nekako izvukao, ali se tamo više nije vraćao. U tom lagumu nije našao ništa od onoga što je tražio, a za radoznalost nije imao dovoljno vremena.

Odmah je stavio kovačnicu u pogon. Nedostajao mu je alat, pa ga je morao sam iskovati.

Za gorivo je upotrebljavao olupine broda, umesto motora služio se vodom, umesto meha služio se vetrom, za nakovanj našao je kamen, ne poznajući razne zanate pomagao se instinktom, a za snagu imao je svoje volju.

Žilijat se sa žarom latio tog mračnog posla.

Vreme mu je, reklo bi se, išlo na ruku. Bilo je suvo i vrlo malo olujno. Nastao je mesec mart i nije doneo nikakvu oluju. Dani su dužali. Nebesko plavetnilo, sasvim blago kretanje širokih prostora, vedrina pravog juga izgledali su da obećavaju lepo vreme. More se veselilo na suncu. Prethodno milovanje pokriva izdaju. More nije škrto u takvoj vrsti milovanja. Kada se ima posla sa ženom takve ćudi, ne treba poklanjati vere njenom osmehu.

Vetar je slabo duvao, zato je hidraulični meh radio još bolje. Prejak vetar više bi smetao nego pomagao.

Žilijat je imao jednu testera, a sam je iskovao turpiju. Testerom je radio na drvetu, turpijom na metalu. Zatim se dopunio s dve gvozdene ruke za kovača: iskovao je klešta i štipaljku. Kleštima steže, štipaljkom vadi. Prva služi kao šaka, druga kao prst. Alat je kao i organizam. Žilijat je malo pomalo izradio pomoćna sredstva i iskovao svoj alat. Od jednog komada široke šine načinio je stireju nad ognjištem kovačnice.

Prva i glavna briga bila mu je da odabere delove i popravi čekrke. Doveo je u red i osposobio ramove i vitlove na koturačama. Odsekao je zacepljene delove na svim polomljenim balvanima i na svakom od njih porubio je krajeve. On je, kao što smo rekli, za potrebe svoje drvodeljnice pripremio razne delove koje je složio u magacinu prema oblicima, dimenzijama i nameni: hrastovinu na jednu stranu, čamovinu na drugu, odvojeno krive delove kao što su ojačanja, odvojeno prave kao što su grede spojnice s palube. To mu je bila rezerva za tačke oslonca i za poluge koje mu u danom času mogu da budu od velike potrebe.

Ko god namerava da ostvari neki sličan plan, treba da se snabde gredama i čekrcima. Ali to nije dovoljno, potrebna je i užad. Žilijat je doveo u ispravno stanje palamare i malu žičanu užad. Istegao je delove pocepanih jedara i iz njih izvukao odličan kanap i od toga je ispleo tanje konopčiće. S tim konopčićima spajao je delove palamara i kablova. Samo ti su spojevi bili skloni truljenju pa je trebalo da se što pre upotrebe kablovi i palamari.

Napravio je samo bele tanke konopčiće, jer nije imao katrana da ih okatraniše.

Pošto je iskrpio užad, popravio je i lance.

Zahvaljujući jednom šiljku na boku kamenog nakovnja, uspeo je da iskuje grube ali tvrde karike. Tim karikama spojio je delove pokidanih lanaca i dobio dugačke lance.

Nije lako kovati sam i bez ičije pomoći. Ipak je nekako uspevao. Doduše, u kovačnici je imao da kuje samo lake delove, pa je mogao da njima rukuje jednom rukom dok je dragom kovao.

Isekao je na komade gvozdene šipke s komandnog mosta, s jedne ih je strane zašiljio a s druge zaokruglio u vidu glave pa je tako

dobio velike klinove skoro čitavu stopu dugačke. Ti se klinovi mnogo upotrebljavaju u pontonjeriji a njemu su bili zgodni da se njima učvršćuje u stenama.

Zašto je Žilijat preduzeo sav taj toliki trud? Videćemo.

Morao je nekoliko puta da opravlja oštricu sekire i zupce na testeri. Za testera je pravio trouglastu turpiju.

U izvesnim prilikama služio se Dirandinim čekrkom. Slomila se kuka s lanca. Žilijat je iskovao drugu.

Pomoću klešta i štipaljke, služeći se dletom umesto odvijačem šrafova, on je preuzeo da rasklopi i skine oba točka s broda. U tome je uspeo. Nismo zaboravili da su ti točkovi bili načinjeni tako da su se mogli skinuti. Bas u tome je i bila osobitost izrade tih točkova. Točkovi su bili zaštićeni posebnim kajutama koje su ih zatvarale. Žilijat ih je poskidao i od njihovih dasaka načinio je dva sanduka u koje je smestio točkove deo po deo, brižljivo obeležene. Ono već spomenuto pače krede sasvim mu je dobio poslužile u tom poslu obeležavanja.

Ta dva sanduka smestio je na ono mesto na palubi za koje je mislio da je na Dirandi najsigurnije.

Poste je posvršavao te prethodne radnje, Žilijat se našao pred glavnom teškoćom. Došlo je na red pitanje mašine.

Rasklopiti i skinuti točkove bila je stvar moguća, ali rasklopiti i skinuti mašinu ni je bilo moguće.

Pre svega, Žilijat je taj mehanizam slabo poznavao. Kada bi radio napamet, mogao bi da je nepopravljivo ošteti. Zatim, kada bi se čak i rešio da učini jednu takvu nepromišljenost bio bi mu potreban alat drukčiji od onog što je mogao da ga skuje u pećini koja je služila umesto kovačnice, pomoću vetra umesto meha, na kamenu umesto na nakovnju. Kada bi se rešio da rasklopi mašinu, izložio bi se opasnosti da je iskasapi.

Izgledalo je kao sasvim sigurno da ne postoji praktična mogućnost za rešenje pitanja mašine.

Reklo bi se da se Žilijat našao pred zidom koji se zove: nemogućnost,

Šta da radi?

II
POSTOJI MOGUĆNOST DA SE ŠEKSPIR I ESHIL SUSRETNU

Žilijat je imao svoju zamisao.

U ono vreme kad je nauka bila još u povojima i Amontan još ni je pronašao prvi zakon trenja, Lair drugi a Kolumbo treći, u šesnaestom veku neki zidar drvodelja iz Salbrija rešio je pet-šest problema iz statike i dinamike, vrlo zamršenih i međusobno izukrštanih. Izvršio je to bez ičijeg saveta, samo uz pomoć jednog deteta, svog sina, s alatom vrlo grubim. Uspeo je da to učini prilikom skidanja časovnika s tornja crkve Šarite-sir-Loar. U tom neobičnom a sjajnom poslu njemu je pošlo za rukom da u jednom komadu čudesnim uprošćavanjem skine s druge na prvu galeriju tornja celu glomaznu kutiju od časovnika svu od gvožđa i bakra, a da pritom nije prekinuo nijednu gvozdenu žicu niti je oštetio koji zubac. Kutija je bila velika »kao noćobdijena koliba« sa skazaljkama, klatnom, s cilindrima, burencima, dobošima, zakačkama, kantarima, krugovima i točkovima, horizontalnim klatnom, kotvama, povesmima od lanaca i lančića, s kamenim tegovima od kojih je jedan merio pet stotina livri, s mehanizmom za zvonjenje, zvonima, napravom za otkucavanje časova. — Otkada je taj čovek, čije se ime zaboravilo, izvršio ovo čudo, otada nikad niko nije preduzeo ništa slično onome što je pripremao Žilijat.

Posao na koji je pomišljao Žilijat bio je možda gori, što će reći da je bio još lepši.

Težina, finoća rada, izukrštanost tolikih teškoća nisu bile manje na mašini Dirande nego na časovniku crkve Šarite-sir-Loar.

Gotski drvodelja imao je jednog pomoćnika, svog sina. Žilijat je bio sam. Kod crkve se okupio narod iz Menga na Loari, iz Nevera, pa čak i iz Orleana, koji je, ako bi ustrebalo mogao i da pritekne u pomoć neimaru iz Salbrija i koji ga je hrabrio blagonaklonim uzvicima: oko Žilijata nije bilo drugih poklika do vetra i talasa.

Iz neznanja podjednako ističu i plašljivost i smelost. Kada se neznanje osmeli na nešto, znači da ono u sebi ima neku busolu. Ta busola je intuicija, predosećanje istinskog, predosećanje ponekad jasnije u glavi prostog nego u glavi učenog čoveka.

Kad ne znaš, kopka te da pokušaš. Neznanje je sanjarenje, a sanjarenje nosi u sebi izvesnu radoznalost koja daje snagu. Znanje ponekad zbunjuje, a često odvraća. Naučnik Gama ustuknuo bi pred Olujnim Rtom. Da je Kristof Kolumbo bio dobar kosmograf, ne bi otkrio Ameriku.

Da je Galvani bio stvarno naučnik i da je znao za povratni šok, trzaji mrtve žabe ne bi pobudili njegovu radoznalost i on ne bi otkrio onaj skup sjajnih zakona koje smo nazvali galvanizmom.

Drugi čovek koji se popeo na Mon-Blan bio je naučnik po imenu Sosir; prvi je bio pastir po imenu Balama.

Ti su slučajevi, da uzgred napomenemo, izuzeci i ne oduzimaju ništa nauci koja je pravilo. Neznanje može da otkrije, a jedino naučnik može da izmisli.

Trbulja je još uvek bila ukotvljena u zalivu stene Čovek, gde ju je more puštalo na miru. Sećamo se da je Žilijat udesio sve da bi ostao u nesmetanom dodiru s barkom. Otišao je do nje i na više mesta brižljivo izmerio poprečnu palubnu gredu, naročito središnu palubnu gredu za pojačanje. Zatim se vratio na Dirandu i izmerio veliki prečnik od postolja mašine. Taj veliki prečnik, bez točkova razume se, za dve stope bio je manji od glavne palubne grede na barci. Dakle, mašina je mogla da stane u barku.

Ali kako da je unese?

III
ŽILIJATOVO REMEK-DELO PRITEKLO JE U POMOĆ LETIJERIJEVOM REMEK-DELU

Da se nešto malo kasnije našao neki ribar toliko lud da u to vreme švrlja po tim vodama, za svoju hrabrost bio bi nagrađen time što bi između dve stene Duvr video jednu izuzetnu stvar.

Evo šta bi video: četiri podjednako jake grede razmaknute stajale su između dve Duvr uglavljene u stene, čime je postignuta naročita čvrstina. Na maloj Duvr njihovi krajevi oslanjali su se na izbočine stene i o nju se odupirali; na velikoj Duvr oni su bili jako oduprti o liticu stene, učvršćeni i uglavljeni udarcima maljem od strane nekog snažnog radnika koji je stajao na samoj gredi koju je

uglavljivao. Grede su bile malo duže nego prostor između stena. Otuda jačina uglavljenosti. I zbog toga su ležale u izvesnom nagibu. One su se na veliku Duvr odupirale pod oštrim uglom, a na malu Duvr pod tupim. Dakle, bile su malo kose, ali nejednako, što im je bio glavni nedostatak. Da nisu imale taj nedostatak, mogle bi da nose postolje mosta. Na te četiri grede bila su pričvršćena četiri čekrka, svaki snabdeven palamarom i kablom, a što je bilo neobično i smelo, to je bila koturača s dva vitila koja se nalazila na jednom kraju, a sam čekrk na drugom. To opasno veliko rastojanje sigurno da je iziskivala potreba rada koji je trebalo obaviti. Koturače su bile jake i čekrci čvrsti. Za čekrke su vezani kablovi koji su izdaleka ličili na konce i reklo bi se kao da je ispod te vazdušne naprave od greda i koturača teška olupina Dirande visila na tim koncima.

Ustvari, ona još nije visila. Okomito, ispod greda probušeno je na palubi osam rupa, četiri s leve i četiri s desne strane mašine, i ispod ovih osam drugih u podvodnom delu broda. Kablovi od četiri koturače padali su okomito, prolazili kroz palubu, zatim izlazili iz podvodnog dela kroz rupe s desne strane, prolazili ispod osnovice i mašine, ulazili u brod kroz rupe s leve strane, peli se, ponovo prolazili kroz palubu i namotavali se na četiri čekrka na gredama, gde ih je prihvatao nekakav mali čekrk i vezivao ih za jedan poseban kabl kojim je mogla da rukuje jedna ruka. Jedna kuka i vratilo, kroz čiju je rupu prolazio poseban kabl, dopunjavali su napravu i u slučaju potrebe mogli su da je ustave. Ta kombinacija primoravala je četiri čekrka da zajedno rade i, kao prava kočnica onih sida koje vuku naniže, kao krmilo dinamike pod rukom pilota koji rukovodi radom, sve je održavala u ravnoteži. Oštroumni priključak tog malog čekrka imao je izvesna uprošćena svojstva današnjeg Vestonovog čekrka i starog Vitruvovog polispastona. Žilijat je to pronašao mada nije poznavao ni Vitruva, koji je umro, ni Vestona, koji se još nije rodio. Dužina kablova bila je različita prema nagibu greda i malo je ispravljala tu razliku. Užad je predstavljala opasnost, beli konopčić mogao je da se prekine, pa bi bilo bol je da je stavio lance, ali lanci bi teško klizili.

Sve je to, is mnogo grešaka ali izrađeno rukom samo jednog jedinog čoveka, izazivalo čuđenje.

Uostalom, da skratimo izlaganje. Razumljivo je da smo propustili mnoge pojedinosti koje bi jasnije prikazale stvar ljudima od zanata,-ali bi je još više zamrsile u očima drugih.

Vrh dimnjaka mašine prolazio je u sredini između dve grede.

I ne sluteći, Žilijat je, kao nesvestan plagijator nepoznatog, posle tri veka ponovio mehanizam saldrijskog drvodelje, mehanizam primitivan i nepotpun, opasan za onog koji bi se usudio da njime rukuje.

Da ovde napomenemo i to da čak i vrlo grube greške ne ometaju neki mehanizam da približno dobro funkcioniše. Ramlje, ali ide. Obelisk na trgu Svetoga Petra u Rimu podignut je protiv svih pravila statike. Kočije cara Petra bile su načinjene tako da je izgledalo da će se prevrnuti na svakom koraku; one su međutim jurile. Šta se sve ne klima u Marlijevoj mašini! Sve je u njoj naopako ili pogrešno. Ali ona je ipak snabdevala vodom Luja XIV.

Bilo kako bilo, Žilijat je imao vere. On je čak u tolikoj meri verovao u uspeh da je onog dana kada je pošao u barku prikovao za njene ivice dva para alki od kovanog gvožđa, i to na istom rastojanju na kome su bile i četiri Dirandine alke za koje se vezuju četiri lanca dimnjaka.

Očigledno je da je Žilijat imao svoj određen i potpun plan. Pošto je imao sve protiv sebe, on se postarao da to nadoknadi opreznošću.

Pravio je stvari koje su izgledale beznačajne i nepotrebne, ali to je bio znak pažljivih priprema.

Rekosmo da bi njegovi postupci i način rada zaveli čak i jednog posmatrača od zanata.

Onaj ko bi posmatrao njegov rad i video ga, na primer kako na ulazu u tesnac s nečuvenim naporima i izlažući se opasnosti da slomi vrat, u stene Duvr čekićem zabija osam ili deset velikih klinova koje je sam iskovao, teško da bi shvatio šta će mu ti klinovi i verovatno da bi se upitao čemu sva ta muka.

Kada bi posle toga video Žilijata kako meri komad oplate od prednjeg dela broda, koji je, kao što videsmo, bio zakačen za olupinu Dirande, kako potom za gornju ivicu tog komada vezuje jako žičano uže, kako sekirom seče gradu za koju je taj komad bio zakačen, kako ga vuče kroz tesnac pomažući se osekom, i najzad kako žičanim užetom s velikom mukom vezuje taj blok grade, širi

od tesnaca, za klinove zabijene u podnožju male Duvr, taj bi možda još manje shvatio i upitao bi se što Žilijat sve to ne pusti niz vodu ako želi da oslobodi tesnac da bi mogao lakše da izvodi svoje radove.

Ali verovatno da je Žilijat imao svojih razloga.

Da bi zabio klinove u podnožju dve Duvr, Žilijat je koristio sve pukotine u granitu. Kad bi ustrebalo on je te pukotine proširivao, najpre u njih zabijao drvene klinove a u ove bi potom zakivao gvozdene. On je tu istu pripremu izvršio i na dvema stenama ko je su se nalazile na drugom kraju spruda, na istočnom delu. Tamo je takođe u sve pukotine pozabijao drvene klinove, kao da ih je pripremao da i u njih zakuca gvozdene. Ali, izgleda, to je bilo samo za slučaj potrebe, jer u njih ni je zakovao gvozdene.

Razume se da je trebalo da vodi računa o oskudici materijala, i da ga je mogao da upotrebljava samo u granicama najnužnijih potreba i samo tada kad se ukaže naročita nužda. To je bio samo jedan dodatak tolikim drugim teškoćama.

Kad jedan posao dovrši, iskrsne drugi. Žilijat je bez oklevanja otaljavao i jedan i drugi i odlučno išao napred.

IV
SUB RE

Čovek koji je radio te stvari postao je užasan.

U mnogostrukom poslu Žilijat je jednovremeno trošio sve svoje snage, a teško ih je obnavljao.

S jedne strane umor, s druge oskudica učiniše da smrša. Obrastao je u kosu i bradu. Nijedna košulja nije mu više bile cela, sve su postale dronjci. Bio je bos jer mu je vetar odneo jednu cokulu a more drugu. Parčići od primitivnog nakovnja, vrlo opasni, izranjavili su mu šake i ruke, bio je isprskan ranicama. Te su ranice doduše bile površne, ali su ih nagrizali vetar i slana voda.

Bio je gladan, žedan i drhtao je od zime.

Ispraznila se kanta s vodom za piće. Od ražanog brašna dosta je utrošio u radu, a ostalo je pojeo, Ostade mu još samo malo biskvita.

Lomio ga je zubima, jer nije imao vode da ga razmekša.

Malo pomalo, iz dana u dan opadala mu je snaga. Ta opasna stena ispijala mu je život.

U pitanju je bila voda, u pitanju je bilo jelo, u pitanju je bilo spavanje.

Jeo je tada kad bi uspeo da uhvati morskog klupčara ili morskog raka. Pio je kad bi video neku morsku pticu da sleti navrh stene.

Tada bi se uspuzao na stenu i na njoj bi našao neko izdubljenje sa slatkom vodom, kišnicom. Pio je posle ptice, ponekad zajedno s njom, jer su se galebovi navikli na njega i nisu odletali kad bi se on približio. Kada je bio i najgladniji, Žilijat ih nije dirao. Prema njima je bio preterano savestan, tako da je to prelazilo u sujeverje. Brada i kosa bile su mu užasno nakostrešene, ali ptice ga se nisu plašile: ta njegova promena ulivala im je neko poverenje, nisu ga više smatrale čovekom nego isu mislile da je životinja.

Ptice i Žilijat postali su prijatelji. Ti su se jadnici međusobno pomagali. Dok je Žilijat imao raži, mrvio bi im poneki komadić od hlepčića koje je pekao. Sada je na njih došao red da mu ukazuju na mesta gde ima vode.

Jeo je žive školjke. Školjke u izvesnoj meri gase žeđ. Što se tiče morskih rakova, njih je trebalo da kuva. Poete nije imao lonca, pekao ih je između dva usijana kamena kao što čine divljaci s ostrva Feras.

Međutim, s ravnodnevicom promenilo se i vreme. Pala je kiša. Ali ta je kiša bila neprijateljska. Nije Mo pljuskova, nego sitna, igličasta, fina, ledena, oštra kiša koja je probijala odelo i kvasila Žilijatu kožu i kroz kožu probijala do kostiju. Ta je kiša mnogo kvasila a malo davala za piće.

Kao pomoć, škrta, kao beda, izdašna — takva je bila ta kiša, nedostojna neba. Danonoćno je padala na Žilijata celu nedelju dana. Ta kiša predstavljala je rđav postupak onoga odozgo.

Noću, u rupi stene, spavao je samo kad bi bio premoren od rada. Inače su ga pecali veliki morski komarci. Budio se prekriven plikovima.

Spopala ga je groznica, što ga je održavalo. Groznica je pomoć koja ubija. Nagonski je žvakao lišaj i sisao lišće divlje koklearije, mršavog bilja koje raste po suvim pukotinama na steni. Uostalom, malo je obraćao pažnju na svoje patnje. Nije imao vremena da zbog sebe, Žilijata, zanemaruje rad. Dirandina mašina bila je u dobrom stanju i to mu je bilo najvažnije.

Svakog trenutka, zbog potreba svog posta, on se bacao u vodu i plivao, potom bi opet izišao. Ulazio je u vodu i iz nje izlazio kao što se u svom stanu ulazi i izlazi iz sobe u sobu.

Odelo mu je uvek bilo mokro. Kvasila ga je kiša koja nije prestajala i voda mora koja nikad ne sahne. Žilijat je živeo mokar.

Živeti mokar postaje navika. Bedne gomile irskih staraca, majki, skoro golih devojaka i dece provode zimu pod vedrim nebom na pljuskovima i na snegu, šćućureni jedno uz drugo na uglovima londonskih ulica; oni žive i umiru mokri.

Biti mokar a biti žedan. Žilijat je trpeo to čudno mučenje. Poneki put bi zagrizao rukav svoje bluze.

Vatra koju je ložio nije ga zagrevala; vatra pod vedrim nebom samo je delimična pomoć; s jedne strane goriš, s druge mrzneš.

Žilijat se znojio i drhtao.

Sve oko njega pružalo mu je otpor nekim strašnim ćutanjem. Osećao se kao neprijatelj.

Stvari imaju jedno mračno *Non possumus*.

Njihova inercija tužno opominje.

Okružavalo ga je neko beskrajno neraspoloženje prema njemu. On se pekao i drhtao. Vatra ga je ujedala, voda ga ledila, žeđ bacala u groznicu, vetar mu cepao odelo, glad minirala utrobu. Trpeo je zajedničko nasilje svega i to ga je iscrpljivalo. Smetnje mime, bezmerne, prividno neodgovorne za kobnu činjenicu a pune neke surove jednodušnosti uperiše se na njega sa svih strana. Žilijat je osećao kako ga one neumoljivo pritiskuju. Nije bio u stanju da im se otme. To je skoro neko bio. Žilijat je svesno zaključio da ga taj neko tera odavde, da se neka mržnja uporno okomila na njega da bi ga oslabila. Samo je od njega zavisilo da pobegne; ali pošto je ostao, imao je posla s nedokučivim neprijateljem. Pošto ga nije mogao oterati, on se navalio na njega. Ko je oličavao to neprijateljstvo? Nepoznato. Ono ga je davilo, stezalo, otimalo mu mesto, oduzimalo dah. Zgromilo ga Nevidljivo. Svakim danom sve se više oko njega stezao tajanstveni obruč.

Žilijatov položaj u toj pretećoj sredini ličio je na podli dvoboj u kome postoji izdaja.

Opkolila ga je družba mračnih sila. Osećao je njihovu odlučnost da ga zbrišu. Tako glečer goni veliku stenu koja luta.

Skoro neprimetno, i ne dotičući, ta tajna družba uvila ga je u njegove sopstvene dronjke, umorila ga i takoreći izbacila iz borbe pre borbe. On zbog toga nije sustao u neprekidnom radu. Ali radnik je slabio srazmerno izvršenom poslu. Reklo bi se kao da ta surova priroda strahujući od ljudske duše hoće da iznuri čoveka. Žilijat se odupirao i čekao. Ambis je otpočeo da ga troši. Šta će potom da radi ambis?

Dvostruka Duvr, taj zmaj od granita u zasedi na morskoj pučini, primila je Žilijata. Pustila ga je da uđe i da radi. Taj prijem ličio je na gostoprimstvo razjapljenih čeljusti.

Pustinja, prostor, beskraj gde je čoveku sve uskraćeno, nemušta surovost prirodnih pojava u svom toku, velika neumitna i ravnodušna zakonitost, plima i oseka, sprud od stena, crni vlašići, čiji svaki vrh predstavlja zvezdu s vrtlogom, centar struja, neka zavera ravnodušnosti stvari prema smelosti jednog bića, zima, oblaci i morska opsada obavijali su Žilijata, opkoljavali ga polako, zatvarali se oko njega, sklapali se i odvajali ga od živih kao tamnica koja bi nikla oko čoveka. Sve protiv njega, ništa za njega. Bio je usamljen, napušten, oslabljen, miniran, zaboravljen. Žilijatov magacin za hranu bio je prazan, alat okrnjen ili oštećen, danju ga morila žeđ i glad, noću zima, bio je u ranama i dronjama, imao je krpe na gnojnicama, rupe na odelu i na mesu, ruke mu ispucale, noge raskrvavljene, udovi mršavi, lice modro, plamenu očima.

Divan plamen, vidljiva volja. Čovečje oko sačinjeno je tako da se u njemu ogleda čovekova vrlina. Nasa zenica kazuje koliki je čovek u nama. Mi sebe prikazujemo svetlošću ispod naših obrva, male savesti trepću, velike sevaju. Ako ništa ne sija pod trepavicama, znači da u mozgu nema misli, u srcu ljubavi. Onaj koji voli, hoće, a onaj koji hoće, sija i svetli. Odlučnost pali plamen u pogledu — divan plamen u kome gore čedne sramežljive misli.

Istrajni su uzvišeni. Ko je samo valjan, taj nosi u sebi nameru, ko je samo odvažan, taj nosi u sebi temperament, ko je samo hrabar, taj nosi u sebi vrlinu; istrajan u istinitom nosi u sebi veličinu. Skoro sva tajna velikih srca je u ovoj reči: Perseverande. Istrajnost je za hrabrost isto što i točak za polugu; to je večito obnavljanje tačke

oslonca. Neka je cilj na zemlji ili na nebu, idi cilju i sve je u tome. U prvom slučaju primer je Kolumbo, u drugom Hristos. Krst je ludilo, otuda njegova slava.

Ne dozvoliti da se raspreda svoja savest ni da se razoruža svoja volja, to znači izložiti se stradanju i doživeti slavu. U nizu moralnih činjenica pad ne isključuje uspon. Iz pada počinje penjanje. Prosečni dozvole da ih odvrati obična prepreka, jaki ne. Za njih važi zakon koji glasi: pasti se može, pobedili se mora. Zalud ćete pružiti Stevanu sve moguće razloge da bi izbegao kamenovanje. Iz preziranja opravdanih razloga rada se ona uzvišena pobeđena pobeda čije je ime mučenik.

Svi Žilijatovi napori počivali su, reklo bi se, na nemogućem. Uspeh je bio slabačak ili spor i trebalo je utrošiti mnogo da bi se dobilo malo. I to je ono što ga čini velikim, što uzbuđuje.

Da uglavi četiri grede iznad nasukane lađe, da bi odsekao i izdvojio na brodu one delove koji se mogu spasti, da bi postavio na olupini četiri čekrka s kablovima, trebalo mu je toliko priprema, toliko radova, toliko pipanja, toliko noći na oporoj postelji, toliko dana na mučnom poslu. U tome i jest beda usamljenog rada. Kob i nužda upleli se u uzrok i posledicu. Žilijat je primio tu bedu, i vise: on ju je hteo. Strahujući od konkurenta, jer bi konkurent mogao da bude premac, on nije potražio da mu neko pomogne. Sam je na sebe nabacio prevelik teret, rizik, opasnost, posao koji je sam po sebi rastao, mogućnost da spasavanje proguta spasioca, glad, groznicu, oskudicu, nesreću. Takvu je sebičnost pokazao.

Bio je pod nekom vrstom užasnog pneumatičnog zvona. Malo pomalo napuštala ga je životna snaga. On jedva da je to primetio.

Iscrpljenost snage ne iscrpljuje volju. Verovanje je druga sila, htenje prva. Poslovica tu kojoj se kaže da vera pokreće planine ništa nije prema onome što čini volja. Sve što je Žilijat gubio u snazi, nadoknadio bi istrajnošću.

Smanjivanje fizičkog čoveka pod pritiskom te surove prirode okončavalo se porastom moralnog čoveka.

Žilijat ni je osećao nikakav umor ili bolje reći ni je ga priznavao, nije ga usvajao. Kad duša odbija da prizna telu da je klonulo, to je ogromna sila.

Žilijat je video kako napreduje njegov rad i samo to je video. Bio je jadan a da to nije znao. Opsenio ga je cilj koji mu je bio tako blizu. Patio je sve patnje a da nije imao drugih misli sem ove: napred! Njegovo ga je delo opijalo. Volja opija. Čovek može da se opije dušom.

Tom pijanstvu ime je heroizam.

Žilijat je bio neki Jov okeana.

Ali bio je Jov koji se bije, koji se bori, Jov koji se suprotstavio nesreći, koji pobeđuje i, ako ove reči nisu prejake za jednog sirotog ribara, bio je Jov Prometej.

V
SUB UMBRA

Ponekad noću Žilijat bi otvorio oči i posmatrao mrak.

Osećao se čudno uzbuđen.

Oko gleda u mrak. Jeziva je ta okolnost, puna nespokojstva.

Postoji pritisak mraka.

Neopisiva tavanica mraka; svetlost pomešana s tim mrakom, neka pobeđena i tamna svetlost; svetlost razvejana u prašinu, možda seme? možda pepeo? milioni zublji, nikakvog osvetljenja; bezmerna usijanost koja otkriva svoju tajnu, vatra razasuta u prašinu koja liči na rojeve varnica što su zastale, gužva vrtloga i nepomičnost groba, problem koji ukazuje na zjalo provalije, zagonetka koja otkriva i krije svoje lice, beskraj maskiran crnilom — to je noć. Ta naslaganost pritiskuje čoveka.

Ta smesa svih misterija u isti mah, kosmičke misterije kao i sudbinske, preopterećuje čovekovu glavu.

Pritisak mraka na razne vrste duša deluje u obrnutom pravcu. Pred mrakom oseća se čovek kao da nije sav. Vidi pomrčinu i oseća nemoć. Crno nebo, to je slep čovek. Lice u lice s noći čoveka obori, pada na kolena, pada ničice, potrbuške, puzi ka rupi ili traži krila. Skoro uvek bi hteo da izbegne to bezobličnо prisustvo nepoznatog. Pita se, šta je to; drhti, povija se, ne zna; ponekad bi i pošao tamo.

Kud bi pošao?

Tamo.

Tamo? Šta je to? I šta ima tamo?

Ta radoznalost očigledno ide u zabranjene stvari jer s te strane su svi mostovi oko čoveka porušeni. Ne postoji svod beskraja. Ali zabranjeno privlači, jer je ambis. Kud ne može da dospe noga, stiže pogled, gde stane pogled, nastavi misao. Nema čoveka koji to ne pokušava, ma koliko bio malen i nepotpun. Nekog noć podstiče na razmišljanje, drugog naprotiv ukoči. Noć je za jedne povlačenje a za druge proširenje misli. Prizor je mračan. U njega se upliće nešto što se ne da odrediti.

Ako je noć vedra, dno joj je mračno. Ako je oblačna, dno joj je zadimljeno. Beskraj se istovremeno pokazuje i krije nedokučiv opitima, otvoren pretpostavkama. Bezbrojne svetle tačke čine još mračnijom tamu bez dna. Rubini, blistanje — zvezde su utvrđeno prisustvo u Neznanom; užasno izazivanje čoveka da pođe da opipa te svetlosti. To su belezi Postajanja u apsolutnom: to su oznake odstojanja tamo gde više ne postoji odstojanje. To je neko nemoguće a međutim stvarno obeležavanje vasionskih dubina.

Mikroskopska svetla tačka, za njom druga, pa treća, pa četvrta, to je jedva primetno a ogromno. Ta je svetlost jedna žiža, ta žiža je zvezda, ta je zvezda sunce, to je sunce svet, taj svet nije ništa. Svaki je broj nula pred beskrajem.

Ti svetovi, koji nisu ništa, postoje. Ustanovljavajući ih oseća se razlika koja razdvaja ne biti ništa od ne biti.

Nepristupačno dodato nedokučivom, nedokučivo dodato neobjašnjivom, neobjašnjivo dodato neizmernom — to je nebo.

Iz tog posmatranja izlazi jedna uzvišena pojava: duša raste od zaprepašćenja.

Čoveku je svojstven verski strah; životinja ne zna za taj strah. Svest doživljuje u tom strahu svoje pomračenje i dokazuje sebe.

Mrak je jedan; otuda groza. U isti mah mrak je složen; otuda strah. Njegova jedinstvenost čini masu koja pritiskuje našu svest i uklanja volju za otpor. Njegova složenost čini da čovek gleda svuda oko sebe; izgleda mu kao da se plaši iznenadnih pristizanja. Čovek se u isto vreme prepušta i brani. Nalazi se pred Sve, zbog toga se potčinjava, i nalazi se pred Nekoliko, zbog toga je na oprezi. Jedinstvenost mraka nosi u sebi mnogostrukost. Mnogostrukost

tajanstvenu, vidljivu u materiji, osetljivu u misli. To čuti i zato je razlog više da se bude na oprezi.

Noć je — pisac ovih redova već je to rekao na drugom mestu — svojstvena normalnom stanju Postanka, čiji smo i mi deo. Dan, kratak po trajanju i kratak u prostoru, samo je blizina neke zvezde.

Vasionsko noćno čudo ne obavlja se glatko i bez trenja, a sva trenja takve mašine nanose povrede životu. Trenja mašine rađaju ono što se zove zlo. U toj tami osećamo Zlo, prikriveno negiranje božanskog poretka, prikriveno bogohuljenje dela koje se odmetnulo od idealnog. Zlo komplikuje nekim hiljaduglavim čudovištem bezmerni kosmički sastav. Zlo je svuda prisutno da bi ostalo protiv. Ono je uragan i muči brod koji plovi. Ono je haos i sprečava da se rodi jedan svet. Dobro je jedinstvo, Zlo je svagdašnjost. Zlo zbunjuje život koji je logika. Ono čini da ptica proždere muvu a kometa planetu. Zlo je mrlja na Postanku.

Noćna tama puna je vrtoglavice. Ko je produbljuje, utone u nju i tamo se batrga. Ništa ne zamara toliko koliko ispitivanje tame. To je proučavanje nečeg što je izbrisano.

Nikakvog konačnog mesta na kome bi duh mogao da se ustavi. Tačke polaska bez tački dolaska. Ukrštanje suprotnih rešenja, sve razgranatosti sumnje koje se istovremeno pokazuju pred nama, grananje pojava koje se bezgranično menjaju pod neodređenim pritiskom, sve zakonitosti koje se slivaju jedna u drugu; nedokučiva smešanost koja čini da minerali vegetiraju, da vegetacija živi, da misao pritiskuje, da ljubav zrači, da gravitacija privlači; zatim ogroman front navale mnogih pitanja koja se razvijaju u bezgraničnoj tami; potom naslućeno nagoveštava neznano; kosmička istovremenost pokazuje se ne pogledu već duhu u nerazgovetnom velikom prostoru. Nevidljivo postaje vizija. To je mrak. Pod njim je čovek.

On ne poznaje pojedinosti, ali srazmerno svom duhu podnosi čudovišnu težnju svega. To opsedanje nagonilo je haldejske pastire da se bave astronomijom. Nenamerna otkrića izlaze kroz pore Postanka; kao znoj nauka u neku ruku izbija sama po sebi i dopre do neprosvećenog. Pod tim tajanstvenim natapanjem svaki usamljenik često i nesvesno postaje prirodni filozof.

Tama je nedeljiva. Ona je naseljena. Naseljena apsolutnim bez pomeranja; naseljena i s pomeranjem. U njoj postoje kretanja, što je zabrinjavajuće. U njoj prolazi ogromna formacija kroz svoje faze.

Predumišljaji, sile, opredeljeni smerovi tamo zajednički obrazuju jedno bezmerno delo. Unutra je strašan i užasan život. Tamo su ogromna kretanja zvezda, tamo je porodica zvezda, porodica planeta, zvezdani prah zodijaka, *guid divinum* struja, zračenja, polarizacija, atrakcija; tamo su srodnosti i suparništva, veličanstvena plima i oseka kosmičke antiteze, nemerljivo u slobodi i u sredini centara; tamo je životni globusni sok, tamo je vanglobusna svetlost, lutajući atomi, klice razasute, zakonitosti oplođavanja, parenja i borbe, nečuveno obilje, odstojanja koja liče na san, vrtoglava kruženja, svetovi koji tenu u bezmerno, čuda koja se po tamama međusobno proganjaju, jedan mehanizam za sva vremena, vetrovi nebeskih tela koja prohuje, točkovi čije se okretanje oseća; naučnik pravi pretpostavke, neprosvećeni usvaja i strepi; to postoji pa ga nestane; to je neosvojivo; to je van domašaja, nepribliživo. Čovek se ubedi do potčinjenosti.

Oseća da ga pritiska ko zna kakva crna očiglednost. Ništa ne može da dodirne. Smrvi ga neopipljivo.

Svuda neshvatljivo, nigde nerazumljivo.

I svemu tome dodajte strahotno pitanje: da Ji je ta Imanentnost neko Biće?

Čovek je pod tamom. Gleda. Sluša.

Međutim mračna zemlja kreće se i obrće. Cveće je svesno tog ogromnog kretanja; pucavac se otvara u jedanaest časova noću a žuti krin u pet izjutra. Tačnost koja zapanjuje.

U drugim dubinama kap vode postaje svet, infuzorije se u njoj množe, džinovska plodnost izlazi iz životinjice, ono što je neprimetno izlaže svoju veličinu, pokazuje se obrnuti pravac ogromnosti; jedna dijatoma za jedan sat proizvede milijardu trista miliona dijatoma.

Kako se sve zagonetke postavljaju odjednom! Nesavladivo je tu.

Čovek je primoran da veruje. Prisiljen je da veruje što je rezultat. Ali nije dovoljno verovati pa da bude miran. Verovanje traži neki oblik. Otuda vere. Ništa nije nepodnošljivije od verovanja bez kontura.

Ma šta se mislilo i ma šta se htelo, ma s kolikim otporom da se u sebi raspolaže — gledati tamu ne znači samo gledati je nego je s razmišljanjem posmatrati.

Šta da se radi s tim pojavama? Kako da se čovek snađe pod njihovim konvergencijama? Nije moguće da se taj pritisak raščlani. Kakvo sanjarenje da se podesi prema ovim tajanstvenim granicama? Koliko nejasnih istovremenih otkrića koja se jedva nagoveštavaju, koja se zamračuju svojom množinom, koja se jedva izražavaju! Mrak je ćutanje, ali to ćutanje sve kazuje. Iz svega se veličanstveno izdvaja jedna rezultanta, bog. To je inkompresibilan, nestišljiv pojam. Taj je pojam u čoveku. Silogizmi, raspre, negacije, sistemi, vere gaze po tom pojmu ali ga ne smanjuju. Čitava tama potvrđuje taj pojam. Ali sve ostalo je nejasno. Strahovita imanencija. Neizreciv sporazum sila izražava se održavanjem u ravnoteži čitave te tame. Svet visi; ništa ne pada. Neprekidno i bezmerno pomeranje vrši se bez nesrećnih slučajeva, bez lojna. Čovek učestvuje u tom kretanju pomeranja i promene i ono što u tome doživljuje naziva sudbinom. Gde počinje sudbina? Gde se završava priroda? Kakva razlika postoji između nekog događaja i godišnjeg doba, između tuge i kiše, između vrline i zvezde? Zar čas nije talas? Povezanosti u kretanju nastavljaju kretanja opticanja ne obzirući se na čoveka. Zvezdano nebo je prizor točkova, vaga i tegova. To je najviše razmatranje udvojeno najvišim razmišljanjem. To je sva stvarnost. I vise, sva apstrakcija. Ništa izvan toga. Čovek se oseća zarobljenim. Stoji na raspoloženju tami. Nemoguće je da pobegne. Sebe vidi u toj povezanosti, sastavni je deo neznanog Svega, oseća kako se neznano koje nosi u sebi tajanstveno bratimi s neznanim koje je van svega. To je veličanstveno najavljivanje smrti. Kakav strah i kakvo ushićenje u isti mah! Prionuti za beskraj, tom vezom steći svoju ličnu besmrtnost — ko zna? — možda večnost, osećati u tim čudesnim talasima opšteg života kako moje ja ne tone! i gledati zvezde, i leči: ja sam duša kao i vi! gledati tamu, i reći: ja sam bezdan kao ti! — Kakvo ushićenje!

Te bezmernosti su noć.

Sve je to, još veće zbog samoće, pritiskivalo Žilijata.

Da li je on to shvatao? Ne.

Da li je osećao? Da.

Žilijat je bio veliki pomućeni duh i veliko divlje srce.

VI
ŽILIJAT POTURA TRBULjU POD OLUPINU

To spasavanje mašine, kako ga je Žilijat zamislio, ličilo je, kako već rekosmo, na bekstvo s robije, a poznata je stvar koliko treba strpljenja pa da se takvo bekstvo pripremi. Poznate su i veštine takvog pothvata. Te veštine graniče se s čudima, strpljenje sa samrtničkim mukama. Tako, na primer, zatočenik Torna u tamnici Mon-Sen-Mišel uspeva da ispod slamnjače sakrije pola zida. Drugi opet, u Tilu, godine 1820. seče olovo sa zaravni na krovu tamničkog šetališta, a ne može ni da se nasluti kakvim se to nožem služio, topi olovo, a ne zna se na kakvoj vatri, lije istopljeno olovo i zna se u kakvom ga kalupu lije: u kalupu od sredine hleba; s tim kalupom i tim olovom napravio je ključ, s tim ključem otvorio bravu čiju je samo rupu mogao da vidi. Tom nečuvenom spretnošću raspolagao je i Žilijat. On se ranije peo na stenu Boaroze i silazio niz nju. Bio je Trenk jedne olupine i Latid jedne mašine.

More, tamničar, motrilo je na njega.

Uostalom, da napomenemo, ma koliko da je kiša bila zla i neugodna, on se koristio njom. Nakupio je zalihe vode za piće; ali žeđ mu je bila neutoljiva i praznio je kantu isto tako brzo kao što ju je punio.

Jednog dana, čini mi se poslednjeg dana aprila ili prvog dana maja, bilo je sve spremno.

Postolje mašine bilo je uokvireno s osam kablova koji polaze od čekrka, četiri s jedne a četiri s druge strane. Šesnaest otvora kroz koje su prolazili kablovi bili su povezani urezima načinjenim testerom na palubi i u podvodnom delu broda. Unutrašnja oplata bila je pretesterisana, građa sekirom presečena, gvožđarija turpijom a metalna oplata dletom. Deo osnovice ispod prašine bio je sasvim odsečen i spreman da se spusti s mašinom podržavajući je. Sve to držalo se samo još o jednom lancu koji će turpija preseći. Posao iako dovršen i već pri završetku zahteva da se požuri.

Bila je oseka, to jest pogodan čas.

Uspeo je da rasklopi polugu točkova, čiji bi krajevi mogli da ometaju i da zaustave spuštanje. Pošlo mu je za rukom da u samoj komori mašine uspravno veže taj glomazni deo.

Bilo je vreme da završi. Kao što smo već rekli, Žilijat nije bio zamoren, poste nije hteo da se zamori, ali su se njegove alatke zamorile. Kovačnica je bila pri kraju. Prelomio se kamen-nakovanj. Oslabio je meh. Hidraulična naprava počela je da zastaje, jer je u žlebovima slana voda nataložila slojeve soli.

Žilijat pređe u zaliv stene Čovek, pregleda trbulju, uveri se da je sve na svom mestu, naročito četiri alke ušrafljene za desnu i za levu stranu barke, pa diže kotvu i veslajući doplovi između dve stene Duvr.

Prostire između dve stene Duvr mogao je da primi trbulju. Bilo je dovoljno dubine i dovoljno šinine. Žilijat je još od prvog dana ustanovio da se može s trbuljom podvući pod samu Dirandu.

Međutim, to je zahtevalo preterani napor i sajdžijsku tačnost, a uvođenje barke između stena bilo je otežano još i time što je, zbog onog što je nameravao Žilijat, barka morala uploviti zadnjim delom napred, kormilo napred. Bilo je važno da katarka i oprema barke ostanu izvan olupine, prema tesnacu.

Te teškoće u radu zadavale su brige Žilijatu. Nije tu više bilo moguće, kao u zalivu stene Čovek, da se stvar reši jednim zamahom kormila. Trebalo je da se sve zajedno gura, vuče, upravlja i da se meri dubina. To mu je oduzelo četvrt sata vremena. Ali je uspeo.

Posle petnaest ili dvadeset minuta trbulja je bila podmetnuta ispod Dirande. Bila je ukotvljena skoro u poprečnom položaju. Žilijat ukotvi trbulju s dve kotve. Težu kotvu bacio je sa strane odakle je iščekivao najjači vetar, a to je zapadni vetar. Zatim pomoću jedne poluge i čekrka Žilijat spusti u trbulju dva sanduka s rasklopljenim točkovima, čija je užad bila gotova. Ta dva sanduka trebalo je da svojim teretom učine barku stabilnijim.

Oslobođen sanduka, Žilijat prikači za kuku na lancu čekrka uže malog pomoćnog čekrka, koji je služio da koči ostale čekrke,.

Za ono što je Žilijat nameravao, nedostaci trbulje postadoše njena dobra strana. Bila je bez palube, tako je bilo više dubine za mašinu, mogla se smestiti na dno; imala je samo prednju katarku, možda isuviše isturenu, tako je bilo više rastojanja i, pošto se

katarka nalazila van olupine, nije smetala da se iziđe ispred olupine, trbulja je bila kao drvena cokula a na moru nije ništa sigurnije i stabilnije od drvene cokule.

Odjednom Žilijat primeti da more narasta. Pogleda otkud vetar dolazi.

VII
I ODMAH JE NASTALA OPASNOST

Vetar je bio slab, više povetarac, i duvao je sa zapada. Ali kad je ravnodnevica, vetru ne treba verovati.

U stenama Duvr pod uticajem vetra plima se različito ponaša. Već prema vetru koji ih potiskuje, talasi prodiru u tesnac ili s istoka ili sa zapada. Kad more s istoka nastupa u tesnac, ono je mlitavo i dobroćudno; kad nastupa sa zapada, ono je besno. Stvar može da se objasni lime što je istočni vetar, pošto dolazi s kopna, kratkog daha, dok zapadni vetar, duvajući preko Atlantskog Okeana, nosi u sebi dah bezmernosti. Čak i sasvim mali povetarac zabrinjuje kad dolazi sa zapada. On podiže beskrajne talase s velikog prostora i tera u tesnac mnoge valove odjednom.

Voda je uvek strašna kad pokulja da nekud uđe. Voda je kao i gomila; svetina je kao i tečnost; kad je količina koja može da uđe manja od količine koja navaljuje da ude, tada dolazi do gaženja ako se radi o svetini i do besomučnog vrtloga ako se radi o vodi. Dok vlada zapadni vetar, makar to bio i samo povetarac, voda dva puta dnevno navaljuje na tesnac Duvr. Plima navaljuje, more se izdiže, stena se odupire, tesnac ne može da se proširi, voda koja je silom utisnuta skače i huči i besni talasi udaraju u dve unutrašnje strane tesnaca. Tako i pri najslabijem zapadnom vetru stene Duvr pokazuju ovaj naročiti prizor: more spolja tiho i mimo, a među stenama oluja. Ta mestom određena i ograničena buka ni po čemu nije oluja; to je samo pobuna talasa, ali strašna. Što se tiče severnog i južnog vetra, oni duvaju bočno na stenu i slabo podižu talase u tesnacu. Ulaz sa istoka, pojedinost na koju treba da se podsetimo, graniči se sa stenom Čovek, a opasni zapadni otvor na suprotnom je kraju, tačno između dve stene Duvr.

Na tom zapadnom otvoru nalazio se Žilijat sa nasukanom Dirandom i ukotvljenom trbuljom.

Nesreća je izgledala neizbežna. Da dođe do te predstojeće nesreće, duvao je slab vetar, ali za to dovoljan i baš onaj koji treba.

Kroz nekoliko časova narastanje plime snažno će nabujati i nadreti u tesnac Duvr. Prvi talasi već su hučali. To narastanje, taj talas čitavog Atlantskog Okeana na ulazu u tesnac, imaće za sobom sveukupnost mora. To neće biti neki olujni nastup, neki bes, već prost svemoćan talas dugačak dve hiljade milja i koji nosi u sebi pogonsku snagu sa zamahom od Amerike do Evrope. Taj talas, džinovska prečaga okeana, susrešće na svom putu otvor između stena i, nabirajući se pod stenama Duvr, pred tim ulaznim kulama i stubovima tesnaca, nadimajući se pod navalom plime, nadimajući se zbog nastale prepreke, odbijajući se od stena, a stalno podstrekivan vetrom, prodreće između njih u vrtlogu, peni i besu, naći će Dirandu i trbulju i zgromiće ih.

Protiv te mogućnosti trebalo je potražiti neku zaštitu. Žilijat ju je našao.

Trebalo je sprečiti da sva najezda odjednom prodre, ne dati joj da udari a pustiti je da se propne, zaprečiti joj prolaz a ne sprečiti joj ulaz, odupreti joj se a popustiti, izbeći stešnjavanje vode u tesnacu kao glavnu opasnost, zameniti provalu ulaženjem, to jest pustiti vodu da uđe umesto da provali, oduzeti talasu bes i zamah, primorati razjarenost da se ublaži. Prepreku koja draži zameniti preprekom koja smiruje.

Veštinom kojom je raspolagao i koja je bila jača od sile, vršeći pokrete divokoze na stenama i majmuna u šumi, koristeći u vrtoglavim skokovima svako ispupčenje na stenama, skačući u vodu i izlazeći iz vode, plivajući u vrtlogu, puzeći uz stene s užetom u zubima i čekićem u ruci, Žilijat preseče žičano uže koje je držalo ploče prednjeg dela brodske oplate što je visila s Dirande i naslanjala se na malu Duvr. Od parčadi užeta načini neku vrstu šarki kojima veza te ploče za velike eksere zakucane u granit male Duvr, okrenu na tim šarkama ploče od dasaka kao neku branu, čiji drugi kraj prepusti talasu, a ovaj ga zanese i prisloni uz veliku Duvr za koju ga priveza pomoću klinova unapred prikucanih i tako za dva stuba tesnaca učvrsti oba kraja te drvene ustave od dasaka, potom

je ukrsti lancem kao kajasom i za nepun sat ta je pregrada stajala prema talasima i tesnac između stena bio je kao vratima zatvoren.

Ta moćna prepreka, teška masa od greda i dasaka, koja bi, da je ravno položena, postala splavom, uspravno je služila kao zid koji je veštinom akrobate podigao Žilijat uz pripomoć talasa. Skoro bi se moglo reći da je stvar izvršena pre nego što je more u rastenju stiglo da to primeti.

Bio je to jedan od onih slučajeva, jedna od onih zgoda kad se Žan Bart obraćao moru svojim čuvenim rečima, upućujući mu ih uvek kad bi izbegao brodolom, i koje glase: »Ubriši se, Englezu!« Zna se da je Žan Bart okean nazivao Englezom svaki put kad je hteo da ga opsuje.

Pošto je zatvorio klanac, Žilijat je prešao na trbulju. Odmotao je dovoljno kablova s obe kotve da bi se barka mogla izdizati zajedno s plimom. Taj je pothvat bio sličan onom koji su stari mornari zvali »ukotviti se s popustom«. Žilijat se u svemu tome snašao i ničim ni je bio iznenađen; sve je predvideo; to bi mogao da uoči svaki čovek od zanata kad bi video kako su postavljena na zadnjem delu barke dva čunkasta, vrlo jaka čekrka preko kojih su prolazila dva žičana konopca čiji su krajevi bili vezani sa spojnicama na obe kotve.

Za to vreme plima je narastala; dostigla je srednju visinu; u tom času čak su i udarci mirnih talasa mogli da budu opasni. Ostvarilo se ono što je Žilijat smišljao. Talasi su snažno nadirali prema zapreci, nailazili na nju, nadimali se i provlačili se ispod nje. Spolja je bila uzburkanost, unutar ceđenje. Žilijat je izmislio nešto što je ponizilo more. Plima je pobeđena.

VIII
DOGAĐAJI SU SE VIŠE NIZALI NEGO RASPLITALI

Nastupio je opasan čas.

Trebalo je mašinu spustiti u barku. Žilijat je nekoliko trenutaka ostao zamišljen, držeći levi lakat u desnoj ruci, a čelo u levoj.

Žilijat se ispeo na olupinu od koje je trebalo odvojiti jedan deo, mašinu, a drugi deo, oplata, da ostane.

Na levoj i desnoj strani Dirande presekao je četiri veze kojima su bila vezana četiri lanca dimnjaka. Pošto su se te veze sastojale samo od užadi, za taj posao dovoljan mu je bio nož.

Četiri lanca sa slobodnim krajevima obesiše se niz dimnjak i tako su visili.

S olupine se ispeo na napravu koju je zagradio, udario je nogom o grede, pregledao čekrke, pregledao koturače, opipao kablove, ispiltao nastavke, uverio se da je beli konopčić u dobrom stanju. Uverio se da ništa nije popustilo i da je sve na svom mestu, zatim je skočio na palubu i smestio se blizu čekrka na onom delu Dirande koji treba da ostane okačen između dve stene Duvr. To je bilo njegovo radno mesto.

Ozbiljan, uzbuđen samo do one mere kada uzbuđenje još više bodri čoveka a ne ometa ga da sobom vlada, baci poslednji pogled na čekrke, uze turpiju i poče da struže lanac na kome je sve visilo.

Čulo se škripanje turpije uz huku mora.

Lanac sa čekrka, vezan na kočnicu, Žilijatu je bio na domaku, sasvim pri ruci.

Odjednom se začu krckanje. Lanac koji je strugala turpija bio je prestrugan više od pola i prekinuo se: cela se naprava zatrese. Žilijat je imao samo toliko vremena da zgrabi kočnicu.

Prekinut lanac ošinu stenu, zategnulo se osam kablova, od olupine se otkinu ceo prestrugan i odsečen blok, otvori se Dirandin trbuh, zatežući kablove ispod osovine pojavi se gvozdena podnica mašine.

Da Žilijat nije na vreme zgrabio kočnicu, masa bi pala. Ali njegova strašna ruka nije omašila i sve se završilo spuštanjem.

Kada je brat Žana Barta, Piter Bart, ona snažna i pronicljiva pijanica, onaj bedni ribar iz Denkerka koji je oslovljavao velikog admirala Francuske sa »ti«, spasao galiju Lanžeron, koja je zapala u opasnost kod zaliva Ambletez, on je postupio kao i Žilijat. Da bi izvukao tu tešku masu koja se nalazila usred podvodnih stena uzburkanog zaliva, velejedro je savio u trubu i uvezao ga morskim rogozom, računajući da će rogoz sam od sebe da se prekine, i ostavi jedro vetru da ga naduva. On je bio uveren da će se rogoz prekinuti kao što je i Žilijat verovao da će se lanac prekinuti i njegovu istu neobičnu odvažnost krunisao je isti neobičan uspeh.

Kočnica, koju je Žilijat uhvatio, izdržala je i odlično je poslužila. Njen je zadatak bio, kao što videsmo, da koči delovanje sila, koje su se udružile i svele na jednu... Ona je bila slična užadi za udešavanje jedra prema vetru, samo što je ovde umesto jedra ujednačavala jedan mehanizam.

Stojeći uspravno, s rukom na čekrku, Žilijat je držao ruku, da tako kažemo, na bilu naprave.

Ovde je Žilijatov izum došao do punog izražaja. Postignuta je sjajna saglasnost sila.

Dok se Dirandina mašina, u celini odvojena od olupine, spuštala ka trbulji, trbulja se usled plime uzdizala prema mašini. Mašina i brod za spasavanje, pomažući se uzajamno u obratnom pravcu, kretali su se jedno prema drugom, tražili su jedan drugog i tako uštedeli pola truda.

Plima, narastajući bez šuma između dve stene Duvr, izdizala je barku i primicala je Dirandi. More je bilo više nego pobeđeno: postalo je posluga. Okean se uvrstio u mehanizam naprave.

Voda koja je nadolazila bez potresa je uzdizala barku, nežno, skoro obazrivo, kao da je to barka od porcelana.

Žilijat je usklađivao oba rada, rad vode i rad naprave. Nepomičan za čekrkom kao strašan kip kome se istovremeno pokoravaju svi pokreti, on je udešavao da spušta mašinu isto onako sporo kao što je plima uzdizala barku.

Na vodi se nisu osećali potresi, na čekrcima nije bilo trzaja. Bila je to čudna saradnja svih potčinjenih prirodnih sila. S jedne strane gravitacija je spuštala mašinu a s druge plima izdizala barku. Privlačna snaga zvezda — plima — i privlačna snaga zemljine lopte — teža — izgledale su saglasne da posluže Žilijatu. Njihovo potčinjavanje odvijalo se bez kolebanja i bez zastoja, a pod rukovođenjem jedne duše te pasivne sile postale su aktivni pomagači. Delo je napredovalo iz minuta u minut. Rastojanje između barke i mašine neosetno se smanjivalo. Primicanje se obavljalo ćutke i s izvesnim strahom od čoveka koji je bio ovde. Prirodna sila dobijala je naređenje i izvršavala ga.

Skoro u istom času, tačno kad je plima prestala da narasta, i kablovi su prestali da se odmotavaju. Odjednom, ali bez potresa, čekrci su stali. Masina se smestila u barku kao da je rukom

spuštena. Stajala je u trbulji, uspravna, čvrsta, nepomična. Ploča koja ju je nosila legla je pravo sa sva četiri ugla na dno barke.

Bilo je svršeno.

Žilijat je prestravljeno posmatrao.

Radost nije mazila tog jadnog čoveka, već se on povijao pod ogromnon srećom. Osetio je da su mu svi udovi malaksali i pred svojom pobedom, on koji se dosada nije zbunjivao, počeo je da drhti.

Posmatrao je trbulju pod mašinom i mašinu u trbulji. Izgledalo je kao da ne veruje. Reklo bi se kao da nije očekivao ovo što je učinio. Čudo je izišlo iz njegovih ruku i on ga je zaprepašćeno posmatrao.

Ta prestravljenost nije dugo trajala.

Žilijat se pokrenu kao neko ko se budi, uze testera, preseče osam kablova i, posto je bio svega desetak stopa udaljen od barke koju je plima visoko uzdigla, skoči u nju, uze svežanj tanke užadi, načini četiri jaka užeta, provuče ih kroz alke unapred pripremljene i s obe strane za ivice barke priveza četiri lanca od dimnjaka koji su još do pre jednog sata bili vezani za Dirandu.

Pošto je privezao dimnjak, Žilijat oslobodi gornji deo mašine. Na tom delu još se držao jedan četvrtast komad palube s Dirande. Žilijat ga je otkovao i oslobodio barku tih nepotrebnih greda i daski koje baci na stenu. Tako je smanjio teret.

Uostalom, kao što se moglo već i predvideti, trbulja se postojano držala pod teretom mašine. Nije gazila dublje nego što je propis za pravilnu plovidbu. Mada teška, Dirandina mašina nije bila teža od gomile kamenja i topčića koje je nekad barka donela s Erma.

Dakle, sve je bilo gotovo. Preostade mu samo još da otplovi.

IX

JOŠ ISTOG ČASA USPEH DOVEDEN U PITANjE

Ipak nije sve bilo kako treba. Pokazalo se kao najprobitačnije da odmah otvori tesnac koji je zatvorio ogradom od Dirandinih otpadaka i da iz stena isplovi s barkom. Na moru je svaki minut dragocen. Vetar je bio slab, jedva poneka bora na pučini, vrlo lepo veče obećavalo je lepu moć. More je bilo na krajnjoj granici plime i već se počela osećati oseka; bio je taman čas za izlazak. Oseka bi

pomogla da se izađe iz tesnaca Duvr a plima bi pomogla da se uplovi u Gerneze. U Sen-Samson moglo se stići pre svanuća.

Ali iskrsla je nepredviđena smetnja. U Žilijatovim predviđanjima pokazala se jedna praznina.

Mašina je bila slobodna, ali dimnjak nije bio.

Plima je izdizala i primicala barku olupini koja je visila u vazduhu, pa je tako smanjila opasnost spuštanja i skratila vreme potrebno za spasavanje. Ali to narastanje plime isuviše je izdiglo gornji deo dimnjaka kroz razjapljen otvor Dirandine oplate, kao kroz neki okvir. Zbog toga se dimnjak našao kao između četiri zida.

Tako su talasi učinili jednu uslugu, ali su uz nju poturili i jedno mučko delo. Reklo bi se da je more, koje je bilo prinuđeno da se pokorava, imalo i svoju zadnju nameru.

Doduše, to što je plima učinila, oseka će popraviti.

Dimnjak, malo viši od tri hvata, zalazio je u Dirandu oko osam stopa; visina vode imala je da se spusti oko dvanaest stopa; spuštajući se zajedno s barkom na vodi koja opada, dimnjak će ostati četiri stope ispod Dirande i moći će da iziđe.

A koliko će vremena biti potrebno za to oslobođenje? Šest sati.

Za šest sati biće ponoć. Kakva mogućnost postoji da u te sate pokuša da izađe? Kojim kanalom da se usmeri kroz sve te stene, inače i danju neprolazne, i kako da se usudi proći kroz te zasede sprudova usred mračne noći?

Bio je prinuđen da sačeka do sutradan. Izgubljenih šest sati povlači gubitak od dvanaest sati.

Nije se moglo ni pomisliti da dobije nešto u vremenu ako preuzme da za to vreme raskrči i otvori tesnac. To nije smeo da učini pošto mu je ograda potrebna **za** iduću plimu.

Ostalo mu je da se odmori.

Žilijat se, dakle, prvi put nađe skrštenih ruku otkako je u stenama Duvr.

Dražio ga je ovaj iznuđeni odmor i on se ljutio kao da je to nastalo njegovom krivicom. Rekao je sam sebi:

»Šta bi rekla Derišeta kad bi me videla kako ovde besposličim?«

Međutim, ta obnova snage neće mu možda biti na štetu.

Sada mu je barka bila na raspoloženju i on odluči da u njoj provede noć.

Ispeo se na veliku Duvr i uzeo jagnjeću kožu, sišao, povečerao nekoliko morskih puževa, popio ostatak vode iz kante, jer je bio jako žedan, zavio se u kožu čija mu je vuna bila vrlo prijatna, legao pored mašine kao pas čuvar, natukao kapu na oči i zaspao.

Spavao je dubokim snom, Tako se spava posle dobro svršenog posla.

X
MORE OPOMINjE

Kad je bilo pola noći, on se odjednom probudio kao odapeta opruga.

Otvorio je oči.

Iznad njegove glave dve stene Duvr bile su osvetljene kao nekim odbleskom velikog belog žara. Na celoj strani stene svetleo je kao neki odsjaj požara.

Odakle dolazi taj požar?

Iz vode.

More je bilo neobično.

Reklo bi se kao da voda gori. Između stena i van stena, dokle se moglo videti, čitavo je more plamtelo. To buktanje nije bilo crveno, nimalo nije ličilo na veliki živ plamen kratera ili zažarenih peći. Nije bilo puckaranja varnica ni jare, nije bilo crvenila ni kakvog šuma. Plavičaste brazde na vodi ličile su na nabore pokrova. Na vodi je podrhtavala široka bleda svetlost. Ni je to bio požar, već priviđenje požara.

Bilo je to nešto slično modroj svetlosti kojom bi plamen iz sna osvetlio unutrašnjost grobnice.

Zamislimo upaljenu tamu.

Noć, neizmerna, tamna i rasplinuta noć izgledala je kao gorivo ove ledene vatre. Bilo je to kao neka svetlost sačinjena od tame. Mrak je bio sastavni deo te svetlosti priviđenja.

Svi mornari Lamanša poznaju te neopisive fosforescencije koje opominju moreplovca. Nigde nisu tako čudne kao kod Grau Ve, blizu Izinjija.

Pri toj svetlosti stvari gube svoju stvarnost. Prodirući u njih, ona ih čini providnim. Stene se jedva ocrtavaju, jedva su samo obrisi. Palamari kotve liče na šipke usijane do bele svetlosti. Ribarske mreže liče pod vodom na ispletenu vatru. Polovina vesla je od abonosa, druga polovina pod vodom od srebra. Prskajući s vesla i padajući u vodu kapljice zrače kao zvezde. Svaka barka iza sebe vuče kometu. Morski mornari svetle i liče na ljude u plamenu. Zamočiš li ruku u vodu, izvučeš je obavijenu plamenom; taj je plamen mrtav, ne oseća se. Ruka vam je upaljeni ugarak. Vidite oblike koji su u moru kako plove pod plamenim talasima. Pena seva varnicama. Ribe su plameni jezičci i komadi svetlice koji vijugaju u bledoj dubini.

Ta je svetlost prodrla kroz Žilijatove zatvorene očne kapke. Zahvaljujući njoj, on se probudi.

Probudio se baš kad je trebalo.

Oseka je prestala pa je otpočela nova plima. Dimnjak masine koji se, dok je Žilijat spavao, spustio ispod olupine iznova je smerao da se zavuče u okvir olupine iznad sebe.

Polako se izdizao.

Još da se izdigne za jednu stopu, pa bi ponovo ušao u Dirandu.

Da voda naraste za jednu, stopu, plimi treba pola sata. Prema tome, ako je hteo da se izvuče dok je još slobodan, za to je imao na raspoloženju još samo pola sata.

Skočio je kao oparen.

Mada je sve to ukazivalo da treba silno požuriti, on je ipak morao da se zadrži nekoliko minuta posmatrajući fosforescenciju i smišljajući svoj plan.

Žilijat je more poznavao dobro i svestrano. Mada se ono prema njemu odnosilo neprijateljski i uprkos svim nedaćama koje mu je pričinjavalo, on je ipak odavno bio drug s morem. To tajanstveno biće koje se zove Okean nije moglo ništa smerati i da to Žilijat ne primeti.

Silom posmatranja, sanjarenja i sam od e Žilijat je postao vidovit u pogledu vremena, postao je ono što na engleskom zovu *Wheather Wise*.

Žilijat je odjurio do palamara na kotvi i namotao ih, pa pošto trbulja nije više bila zadržavana kotvama, uzeo je čaklju i, odupirući se o s tenu, odgurnuo je u tesnac na nekoliko hvata od Dirande, sasvim blizu ograde. Bilo je mesta, kako bi rekli gemežanski mornari. Za nepunih deset minuta trbulja se izvukla ispod oplate nasukanog broda. Vise nije postojala opasnost da se dimnjak zavuče u oplatu. Plima je mogla da i dalje nadolazi.

Međutim, Žilijat nije izgledao kao čovek koji je spreman da krene.

Još je posmatrao fosforescenciju, pa je onda ponovo digao kotve; ali ne da bi krenuo, već da bi opet ukotvio trbulju s obe strane i to što čvršće, doduše, blizu izlaza iz tesnaca.

Dotada se služio samo sa dve trbuljine kotve, a još nije upotrebio malu Dirandinu kotvu koju je našao u stenama, kao što nam je poznato. Tu kotvu je ostavio u jednom kutu trbulje, uvek na meti za slučaj hitne potrebe, a usto, ako ustreba, i palamare i čekrke s kablom na kome je bila užad što ga pridržava pri spuštanju kotve i osigurava. Žilijat je spustio i treću kotvu uz tu predostrožnost što je vezao treći palamar za žičano uže koje se jednim krajem vezivalo za spojnicu na kotvi a drugim za kotvin prsten na trbulji. Na taj način izvršio je ukotvljavanje u obliku trougla, što je mnogo jače nego ukotvljavanje s dve kotve. Ovo je ukazivalo na ozbiljnu zabrinutost i na udvostručenu opreznost. U toj predostrožnosti iskusan mornar mogao bi da vidi nešto što podseća na prinudno ukotvljavanje u času kada se pojavi bojazan da će brod pod pritiskom vetra uzeti nepoželjan pravac.

Fosforescencija, na koju je Žilijat motrio budnim okom, pretila mu je možda, ali mu je učinila i uslugu. Da nije bilo nje, on bi ostao da spava i noć bi ga prevarila. Probudila ga je svetlost fosforescencije i sada mu je svetlela pri radu.

Fosforescencija je među tim stenama stvorila neku mutnu svetlost dana. Ali ta svetlost, ma koliko da je Žilijata brinula, opet mu je bila od koristi, jer je osvetlila opasna mesta i omogućila mu

da manevriše. Od toga časa trbulja je bila spremna da zaplovi i da ponese mašinu kad Žilijat ushtedne da razvije jedra.

Ali, izgledalo je kao da Žilijat sve manje misli na odlazak.

Pošto je tako ukotvio trbulju, otišao je i uzeo iz svog magacina najjači lanac, i vezujući ga za velike klinove zakucane na dve stene Duvr, ojačao je unutrašnju stranu one brane od greda i dasaka, koju je već ranije s drugim lancem spolja ojačao. Umesto da otvori izlaz, on ga je još bol je zatvorio.

Fosforescencija ga je još osvetljavala, ali je već slabila. Istina, zora je počela da rudi.

Odjednom Žilijat pažljivo oslušnu.

XI
PAMETNOME JE DOSTA JEDNOM REĆI

Činilo mu se kao da iz daleke bezmernosti čuje nešto slabo i nerazgovetno.

U izvesnim časovima iz dubina i ambisa odleže se tutnjava.

Ponovo je oslušnuo. Udaljena tutnjava ponovi se. Žilijat mahnu glavom kao neko ko zna o čemu se radi.

Nekoliko minuta potom našao se na drugom kraju tesnaca, na istočnom ulazu u tesnac koji je dotle bio otvoren. Snažnim udarcima čekića ukucao je velike klinove u granit s obe strane tog ulaza nadaleko od stene Čovek, kao što je već ranije učinio na ulazu kod dve stene Duvr.

Za taj slučaj on je već ranije pripremio pukotine na tim stenama i u njih je pozabijao klinove od tvrde hrastovine u koje je sada zakucao velike eksere. Pošto je stena s te strane bila jako ispucana i imala mnogo pukotina, Žilijat je u nju ukucao više eksera nego na podnožjima stena Duvr.

U određenom času fosforescencija se ugasila, kao da je neko dunuo na nju. Zamenio ju je sumrak koji je iz časa u čas postajao sve svetliji.

Pošto je ukucao eksere, Žilijat je dovukao grede i užad, zatim je privukao lance i, ne skidajući oči s posla, ne zastajući ni za trenutak, nastojao je da od greda vezanih lancima sagradi na ulazu stene

Čovek jednu od onih brana s propustima nalik na brane koje je današnja nauka usvojila i nazvala ih talasolom.

Oni koji su, na primer, u Rokenu na Gernezeu ili u Buro-Ol u Francuskoj videli kakav učinak ima nekoliko kočeva zabijenih u stene, razumeće snagu te jednostavne naprave. Talasolom je kombinacija onoga što se u Francuskoj zove *epi* s onim što se u Engleskoj zove *dick*. Talasolomi su balvani sa šiljcima na branama protiv bure. Protiv mora može da se bori samo tada ako se iskoristi deljivost te sile.

Za to vreme je sunce izgrejalo sasvim čiste. Nebo je bilo vedro a more mirno.

Žilijat je žurio sa svojim radom. I on je bio miran, ali u njegovoj žurbi bilo je nespokojstva.

Krupnim koracima išao je od stene do stene, od brane do magacina, od magacina do brane. Užurbano je dovlačio čas neku gredu od ojačanja osovine, čas balvan od palube. Pokazalo se da je ta grada korisna. Očigledno je bilo da se Žilijat našao pred nečim što je predviđeno slučajnošću.

Jaka gvozdena šipka služila mu je kao poluga za podizanje greda.

Rad se obavljao tako brzo da je delo naočigled raslo. Ko na delu nije video vojne pontonjere, ne može da zamisli tu brzinu.

Istočni ulaz u tesnac bio je još uži nego zapadni. Nije bio širi od pet do šest stopa. Ta mala širina išla je Žilijatu na ruku. Pošto je prostor za utvrđivanje i zajažavanje bio malen, brana će biti tvrda i jednostavnija. Vodoravno položene grede bile su dovoljne, delovi nisu bili potrebni.

Kad je postavio prve poprečne grede talasoloma, Žilijat se ispeo na njih i oslušnuo.

Tutnjava je postala sve izrazitija.

Žilijat je nas ta vio i dalje da gradi. Podupro je građevinu s dva gvozdena nosača Dirandinih kotvi koje je upleo i polom ju je povezao s balvanima pomoću žičanih užeta provučenih kroz točkove tri čekrka. Sve je tada povezao još i lancima.

Ta je građevina ličila na ogromnu lesu čije su pruće bile grede a rogoz lanci.

Izgledala je isto toliko ispletena koliko i sagrađena.

Žilijat je umnožio veze i dodao eksere tamo gde je trebalo.

Poste je na olupini našao dosta okruglog gvožđa, mogao je da iskuje dovoljnu količinu eksera.

Za vreme rada, krckao je zubima biskvit. Bio je žedan, ali nije mogao da pije poste nije imao vode za piće. Kantu je ispraznio uoči tog dana za vreme večere.

Svojoj brani dodao je još nekoliko delova grade, zatim se ponovo ispeo na tu građevinu. Oslušnuo je.

Tutnjava na pučini je prestala. Sve je ćutalo.

More se blistalo tiho i divno. Odista je zaslužilo sve madrigale koje mu upućuju spokojni građani kad su njime zadovoljni: »ogledalo«, »jezero«, »ulje«, »šala«, »jagnje«. Duboko plavetnilo neba odgovaralo je dubokom zelenilu okeana. Taj smaragd i taj safir mogli su da se uzajamno dive. Nije bilo ničeg što bi mogli da jedan drugom zamere. Nijednog oblačka gore, nijednog pramena pene dole. U čitavom tom sjaju veličanstveno se izdizalo aprilsko sunce. Nemoguće je zamisliti lepše vreme.

Na krajnjem vidiku duga crna traka ptica u letu brazdila je nebo. Letele su brzo. Let su usmerile prema kopnu. Činilo se kao da u njihovom letu ima bežanja.

Žilijat pregnu i još povisi talasolom.

Uzdigao ga je što je više mogao i dokle mu je to krivina stena dopuštala.

Oko podne učini mu se da je sunce toplije nego što je trebalo da bude. Podne je kritičan trenutak dana. Stojeći na čvrstoj brani koju je dovršavao, Žilijat ponovo preuze da posmatra prostor.

More je bilo više nego mirno, bilo je nepomično. Nigde nijednog jedra. Nebo je bilo vedro, samo što je od plavog postale belo. Ta je belina čudno izgledala. Na zapadnom vidiku pojavila se mrlja sumnjivog izgleda. Ta je mrlja stajala na istom mestu, ali je rasla. Voda pored stena blago je podrhtavala.

Žilijat je dobro uradio što je podigao talasolom.

Bližila se oluja.

Ambis se odlučio da zametne bitku.

KNjIGA TREĆA

BORBA

I
KRAJNOSTI SE DODIRUJU A SUPROTNOSTI JEDNA DRUGU NAJAVLjUJU

Pozna ravnodnevica puna je pretnji.

Ima na moru jedna surova pojava koja bi mogla da se nazove dolazak vetrova s pučine.

U svako godišnje doba, naročito kad planeta menja svoj položaj prema Suncu, u času kad to čovek najmanje očekuje, more se odjednom čudnovato umiri. Ustavi se ono čudesno večito kretanje, nas tupi stišavanje, more se umrtvi, kao da se sprema za odmor, Čovek bi pomislio da se umorilo. Sva pomorska platna, počev od ribarskog barjačeta do zastava na ratnim brodovima, više niz jarbole. Spavaju zastave admiralske, kraljevske, carske.

Odjednom sve te krpe poenu da trepere.

U tom času, ako ima oblaka, treba obratiti pažnju na obrazovanje cirusa; ako je sunce na zahodu, treba razmotriti večernje crvenilo; ako je pala noć i ako je mesečina, treba proučiti prstenje oko meseca.

Tom prilikom kapetan broda, ili zapovednik eskadro koji ima sreću da raspolaže jednom od onih »olujnih čaša« čiji je pronalazač nepoznat, posmatra tu čašu kroz mikroskop i ako sadržina u čaši liči na istopljen šećer on postaje obazriv prema južnom vetru, ili prema severnom ako se sadržina u čaši kristališe u obliku lišća paprati ili jelovih iglica. U tom času, pošto razgleda neki tajanstveni sunčani

sat koji su urezali Rimljani ili demoni na jednom od onih zagonetnih uspravnih kamenova koje u Bretanji zovu *menhir* a u Irskoj *cruach*, kukavni irski i bretonski ribar izvlači barku iz mora.

Međutim i dalje traje vedrina neba i okeana. Rada se prozračno jutro i zora se osmehuje, što je ispunjavalo verskim strahom drevne pesnike i vračare, prestravljene što su se usudili da posumnjaju u iskrenost sunca. *Solem quis dicere falisum audeat*?

Sudbinska neopreznost stvari sprečava čoveka da sagleda prikrivene mogućnosti.

Obrazina koju na sebe stavlja ambis najopasnija je i najverolomnija od svih drugih.

Kaže se: ispod stene jegulja; a trebalo bi reći: ispod tišine oluja.

Tako prođe nekoliko sati, poneki put i nekoliko dana. Piloti upiru doglede na sve strane. Lice starog mornara izgleda namršteno, što dolazi usled pritajenog besa zbog čekanja.

Odjednom se čuje nejasno veliko brujanje. Iz vazduha dopre neka vrsta tajanstvenog dijaloga.

Ne vidi se ništa.

Prostor je i dalje miran.

Međutim, brujanje raste, uvećava se, diže se. Dijalog se zaoštrava.

Neko se nalazi iza vidika.

Neko strašan, a to je vetar.

Vetar, to će reći svetina džinova koju nazivamo Duvanjem.

Ogromna rulja mraka.

Indija ih zove Marutima, Judeja Kerubima, Jelada Akvilonima. To su nevidljive divlje ptice beskraja. Ti severci stižu.

II
VETROVI S PUČINE

Odakle dolaze? Iz bezimenog. Za njihov raspon potreban je dijametar pučine a za njihova neizmerna krila beskrajno zaletište. Njima odgovara Atlantski Okean, Tihi Okean, ti bezmerni plavi prostori. Oni ih zamračuju i u skupinama lete po njima.

Zapovednik Paz video je na pučini sedam ciklona sa sedam vodenih stubova odjednom. Banu iznebuha, divlji, razuzdani. Sobom nose nesreće. Njihov je posao da privremeno i večito podižu talase. Ne zna se šta oni mogu, nepoznato je šta oni hoće. Oni su sfinkse ambisa i Gama je njihov Edip. U toj tami prostora koji je večito u pokretu oni se pojave oblačnih lica. Ko primeti njihovo modro ocrtavanje u rasplinutosti morskog vidika, oseća da se nalazi u prisustvu nesavladive sile. Reklo bi se da ih ljudska svest uznemiruje i oni se kostreše protiv nje. Svest je nepobediva, a prirodna sila neosvojiva. Šta da se radi protiv neshvatljive svagdašnjosti? Vetar se pretvori u malj pa se opet preobrazi u vetar. Vetrovi napadaju mrveći i gnječeći, a brane se na taj način što ih nestane. Ko ih susretne, pribegava poslednjim sredstvima. Njihov juriš, raznolik i pun protivdejstava, zbunjuje. Oni su neopipljivi i uporni. Kako im odoleti? Pramac broda »Argo« bio je sav u duborezu proročke dodonske, hrastovine i kao takav govorio je vetrovima. Ali oni su s tim svetim pramcem grubo postupili. Kristof Kolumbo, videći ih kako dolaze prema »Pinti«, ispeo se na palubu i obratio im se prvim stihovima Evanđelja, po svetom Jovanu. Sirkuf ih je psovao. Eto klike, rekao bi. Najpre ih je gađao iz topa. Vetrovi vladaju haosom.

Haos je njihov. Šta rade s njim? Neumitne pothvate. Jazbina vetrova čudovišnija je od jazbine lavova. Šta je leševa pod bezdanim talasima! Vetrovi nemilosrdno potiskuju veliku tamnu i slanu masu. Njih stalno čujemo, a oni ništa ne slušaju. Vrše stvari koje liče na zločine. Ne zna se na koga bacaju belo pramenje što ga od pene otkidaju. Koliko bezbožne svireposti u brodolomima! Kakva uvreda za proviđenje! Reklo bi se, pokatkad, da pljuju na boga. To su tirani iz nepoznatih predela. »*Luoghi spaventasi*« — mrmljali su mletački mornari.

Njihova nasilja podnose prostori što podrhtavaju. Ne može uopšte da se izrazi sve ono što se događa u tim velikim osamljenostima. Reklo bi se da konjica jezdi kroz tamu. Vazduh šumi kao gora. Ne vidi se ništa, a čuje se konjica. Podne je, a odjednom padne noć. Tornado prođe: ponoć je, a odjednom svane dan. Upali se polarna emanacija. Vihori se u vrtlogu naizmenično smenjuju u obratnom pravcu, neka vrsta odvratne igre, pocupkivanje nesreće koju elemenat nosi na sebi. Jedan isuviše

težak oblak prekine se po sredini i u komadima padne u more. Drugi oblaci, puni crvenila, sevaju i grme, potom se grozno zamrače. Oblak ispražnjen gromom pocrni, postane ugašen ugalj. Iz provaljenih oblakovih sudova line kiša i zagusti kao magla. Tamo gde pada kiša vidi se zažarena peć, tamo gde se vidi plamen pada takođe kiša. Beline mora pod kišom osvetljavaju čudesne daljine; vide se rasturanja oblačnih naslaga po kojima lutaju razne slike i oblici. Čudovišni pupkovi buše oblake. Magle se kovitlaju, obrću se kolovrati talasa; valjaju se pijane najade; dokle se može očima sagledati teško mlitavo more se kreće, a ostaje u mestu. Sve je modro i bledo; iz tog bledila čuju se očajnički krici.

Na nepristupačnom dnu mraka podrhtavaju veliki snopovi tame. U izvesnim trenucima nastupi paroksizam. Brujanje postaje graja, talasi se uzburkaju i pretvore u opštu buru. Vidik, naslaga nejasnih slojeva, komešanje bez prestanka, romori neprekidnim basom; prasak za praskom čudesno se odleže; reklo bi se da kijaju hidre. Nastupi duvanje hladnog vetra, zatim toplog. Podrhtavanje mora nagoveštava užas koji u sebi nosi svašta. Nespokojstvo. Strah. Teska strava vode. Odjednom se uragan sjuri na okean da pije kao kakva životinja; nečuveno usisavanje; voda se penje ka nevidljivim ustima; stvori se ventuza, nadme se tumor: to je vodeni stub ciklona. Prester starih, stalaktit gore, stalagmit dole, dvostruka izvrnuta kupa koja se okreće, šiljak u ravnoteži na šiljku, poljubac dve planine, planina pene koja se diže, planina oblaka koji se spušta, užasan spoj vode i tame. Vodeni stub ciklona, kao ognjeni stub iz Svetog pisma, mračan je danju, a svetli noću. Pred vodenim stubom ciklona grmljavina prestane. Kao da ju je strah.

Strašan nemir u prostoru ima svoju skalu, opasan kreščendo: vihor, vetar, orkan, bure, oluja, uragan, ciklon. — Sedam žica na liri vetrova, sedam nota ambisa. Nebo je širina, more je oblina, naiđe vetar i zbrka sve, sve je pomama i darmar.

Takvi su ti surovi predeli.

Vetrovi jure, lete, survavaju se, prestanu, ponovo se jave, lebde, zvižde, riču, smeju se; besni, pohotljivi, razuzdani, uživaju na razjarenim talasima. Ta urlikala nose izvesnu harmoniju. Blagodareći njima nebo postaje zvučno. Duvaju ti oni u oblake kao u trube, daju avaz prostoru; pevaju u beskraju uz neku prometejsku

trešteću muziku sa svim pomešanim zvucima piskova, truba, rogova, klarineta i drugih instrumenata. Ko ih čuje, sluša Pana. I što je strašno, igraju se. Njihova velika radost sačinjena je od mraka. Oni više hajku na brodove po vodenim pustinjama. Bez prestanka, danju i noću, u svako godišnje doba, u tropskim isto kao i u polarnim predelima, bezumno trubeći svojim trubama, kreću u veliki crni lov na brodolome kroz meteže talasa i oblaka. To su gospodari hajke. Zabavljaju se. Napujdaju svoje pse da laju na stene i talase. Oni kombinuju oblake i rasturaju ih. Oni milionima ruku mese gipku bezmernu vodu.

Voda je gipka, jer je nestišljiva. Kad je stegneš isklizne. Pritisnuta s jedne strane, izlije se na drugu. Na taj se način voda pretvara u talase. Talas je njena sloboda.

III

OBJAŠNjENjE ZVUKOVA KOJE JE SLUŠAO ŽILIJAT

Veliki naleti vetrova što duvaju prema kopnu bivaju za vreme ravnodnevice. U to doba vaga tropskih predela i polova počinje da se klati i ogromno atmosfersko more putem vetrova izliva se kroz plimu na jednu hemisferu a odliva se osekom s druge hemisfere. Postoje sazvežđa koja označavaju te pojave. Vaga. Vodolija.

To je doba oluja.

More čeka i ćuti.

Nebo ponekad izgleda ružno. Suro je, prekriva ga velika mračna ploča. Mornari sa strahom posmatraju namršteni izgled mraka.

Ali ipak od njega najviše strahuju kad izgleda da je zadovoljno. Kad se nebo ravnodnevice osmehuje, iza tog osmeha krije se oluja. Pri takvom izgledu neba žene bi *se,* slegle u amsterdamsku kulu Placa do osmatraju vidik.

Kad prolećna ili jesenja oluja zakasni, znači da se nagomilala. Ona prikuplja rezerve za pustošenje. Treba se čuvati njenog odlaganja roka. Ango je govorio: »More skupo naplaćuje svoju veresiju«.

Kad je iščekivanje isuviše dugo, more iskazuje svoje nestrpljenje samo na taj način što se još više umiri. Magnetski napon pokazuje se samo onim što bi se moglo nazvati gorenjem vode. Iz talasa izbija

svetlucanje. Vazduh električan, voda fosforična. Mornari se osećaju premoreni. Taj je trenutak naročito opasan za *iron-clads* brodove; njihov gvozdeni oklop može u tom slučaju da izazove skretanje kompasa i da ih odvede u propast. Prekookeanski parobrod »*Yowa*« izgubljen je na taj način.

Oni koji žive u prisnosti s morem, nalaze da mu je u tim časovima čudan izgled. Reklo bi se da se pučina u isto vreme plaši ciklona i da ga želi. Takvi se odnosi pojavljuju pri izvesnim parenjima, koja se uostalom obavljaju po volji prirode. Lavica u parenju beži ispred lava. I pučina ima svoje doba parenja.

Ogromna se svadba priprema.

Ta se svadba, kao venčanje drevnih careva, proslavlja istrebljenjem. To se praznovanje nesrećom začinjava.

Tada, negde otud, s pučine, iz nedostižnih prostora, iz modrih vidika osamljenosti, iz dubine bezgraničnih sloboda dojure vetrovi.

Pazite, sad će ravnodnevica da pokaže svoje delo.

Oluja je zavera. Drevna mitologija nazirala je te nejasne ličnosti koje su se mešale u stvari velike prirode. Bog vetrova Eol dogovara se s bogom severnih vetrova Boreom. Nužan je sporazum elemenata s elementom. Oni podele ulogu u poslu. Treba im da podstaknu talase, oblake, struje: noć je pomagač, treba i nju uposliti. Treba pomesti busole, ugasiti svetiljke, zamaskirati fenjere, sakriti zvezde. Treba da sarađuje i more. Svakoj oluji prethodi romorenje: iza horizonta došaptavaju se uragani.

To je ono što se čuje u tami, iz daljine, iznad stravičnog ćutanja mora.

To šaputanje, koje zadaje strah, čuo je Žilijat. Fosforescencija je bila prvo upozorenje, ovo šaputanje drugo.

Ako postoji demon koji se zove Legija, to je sigurno vetar.

Vetar je mnogostruk, a vazduh je jedan.

Otuda ovaj zaključak: svaka je oluja mešovita. Tako zahteva jedinstvo vazduha.

U oluju je upleten čitav ambis. U jedan olujni nastup uvršćen je ceo okean. Ukupnost njegovih sila sudeluje u oluji i ulazi u igru. Talas je ambis dole, vetar je ambis gore. Imati posla s olujom, znači imati posla s čitavim morem i čitavim nebom.

Mesije, pomorac i misaoni astronom iz ćelije Klinji, rekao je: »Vetar, odsvuda je posvuda«. On nikako nije verovao u zatvorene vetrove, čak ni u one koji duvaju u zatvorenim morima. Za njega nisu postojali sredozemni vetrovi. Govorio je da pri prolazu poznaje vetrove. Tvrdio je da je tog i tog dana, u toliko i toliko sati zapadni vetar ton s jezera kod Konstance, Lukrecijev antički favonije, prošao iznad Pariza; a tog i tog dana bura s Jadrana; opet drugog dana kružni notus, za koji se drži da je zatvoren u krugu Ciklada. Svakom vetru označavao je zasebice magnetsko svojstvo. Nije se slagao s mišljenjem da altanus koji kruži između Malte i Tunisa i altanus koji kruži između Korzike i Baleara ne mogu da se dalje upute. Nije verovao da postoje vetrovi koji su zatvoreni u kavez kao medvedi. Govorio je: »Svaka kiša dolazi iz tropskog pojasa a svaka munja s polova«. Ustvari, vetar se nauzima elektriciteta na preseku uzdužnih krugova globusa koji označava krajeve osovine, a nauzima se vode na ekvatoru; s polutara nam donosi vodu a s polova magnet.

Vetar je svugdašnjost.

To ne znači da ne postoje vetroviti pojasevi. Sasvim je dokazano da postoje ti tokovi stalnog duvanja čije će glavne linije jednog dama da iskoristi vazdušna plovidba s vazdušnim jedrilicama, ko je nazivamo iz manije za grčkim, aeroskaf. Vetrovi su kanalisali vazduh i to je neosporno, postoje reke vetrova, rečice vetrova, potoci vetrova, samo vazdušne reke vetrova granaju se obrnuto od vodenih reka. Potoci izlaze iz rečica, a rečice izlaze iz reka umesto da u njih utiču. Otuda rasturanje umesto koncentracije.

Na tom rasturanju zasniva se solidarnost vetrova i jedinstvo atmosfere. Pomereni molekul pomera drugi. Vetar se celovito kreće. Tim dubokim uzrocima menjanja treba dodati reljefe zemljine lopte koji buše atmosferu vrhovima planina izazivajući prekide i skretanje toka vetrova i na sve strane stvarajući protivstruje. Neograničeno zračno širenje.

Pojava vetrova dolazi otuda što se dva okeana uzajamno njišu; okean vazduha postavljen iznad okeana vode odupire se na nj i klati se na njegovom drhtanju.

Nedeljivo ne može da se stavi u odeljke. Između talasa nema pregrade. Ostrvlje Lamanša oseća pritisak s rta Dobre Nade. Svetska plovidba suprotstavlja se jednom jedinstvenom čudovištu.

Svako more ista je hidra. Talasi pokrivaju more nekom vrstom riblje kože. Okean je Ceto.

Na to jedinstvo kidiše Bezbrojno.

IV
TURBA, TURMA

Po busoli ima trideset i dva vetra, to će reći trideset i dva pravca, ali ti pravci mogu da se podele u bezbroj potpravaca; ako se vetar klasira prema pravcima, dolazi se do neizračunljivog; ako se klasira prema vrstama, dolazi se do beskrajnog.

Pred ovim nabrajanjem i Homer bi ustuknuo.

Polama struja sudari se s tropskom. Tako se kombinuju toplo i hladno. Ravnoteža počinje sudarom, a iz tog proizađe talas vetrova koji se nadme i prsne u svim pravcima besno duvajući. Na taj način pokrenuti vetrovi rastresu vazduh na četiri strane sveta.

Svi su pravci i međupravci vetrova ovde: vetar golfske struje, koji izliva grdnu maglu na Novu Zemlju, vetar Perua, čije je nebo gluvo i gde čovek nikad nije čuo grmljavinu, vetar Nove Škotske, gde leti *alca impennis* izbrazdanog kljuna, vihori kineskih mora, vetar iz Mozambika, koji zlostavlja kineske brodove i barke, električni vetar iz Japana, koji se najavljuje gongom, afrički vetar, koji boravi između planina Tabl i Dijabl i odatle duva; vetar s ekvatora, koji duva iznad pasatnih međutropskih vetrova i ocrtava parabolu čiji se vrh uvek nalazi na zapadu; vulkanski vetar, koji duva iz kratera i koji je opasan zbog tog plamena koji nosi u sebi, čudesan vetar svojstven vulkanu Avu, koji uvek izazove maslinast oblak na severu, monsun s Jave protiv koga su izgrađena ona podzemna skloništa koja se zovu »uraganskim kućama«, višekraki severac koji Englezi zovu *bush*, žbun, polukružni vihori moreuza Malake koje je primetio Horsburgh, jak jugozapadni vetar, koji u Čileu zovu pampero, a reboj u Buenos-Ajresu, koji ponese kondora na pučinu i tako ga spase od jame u kojoj ga čeka divljak ležeći na leđima pod govođom kožom sveže odranom, i nogama zateže luk strele; pa hemijski vetar koji, po Lemeriju, spravlja u oblaku gromovske strelice, pustinjski zapadnoafrički vetar koji Kafri zovu armatan:

VIERGE

Polarni vetar razbisneg koji se upreže u ledene sante i vuče večiti led, vetar Bengalskog Zaliva, koji duva do Njižnjeg Novgoroda gde pustoši trougao drvenih baraka na kom se održava Azijski vašar, vetar s Kordiljera, koji podiže velike talase i rastresa velike šume, vetar australijskog ostrvlja gde lovci na med skidaju divlje košnice skrivene u rakljama grana džinovskog eukaliptusa, pa onda vetrovi široko, mistral, hurikan, vetrovi suše, poplave, potopa, žarki vetrovi, pa onda vetrovi koji posipaju ulice Đenove prašinom s brazilijanskih ravnica, vetrovi koji se pokoravaju dnevnoj rotaciji, vetrovi koji joj se protive i zbog kojih je Erera rekao: »*Malo viento torna contra il sol*«, potom vetrovi koji idu u parovima, saglasni da naprave metež — jedan od njih rastura što drugi skuplja, pa stari vetrovi koji su na obali Verage navaljivali na Kristofa Kolumba, oni koji su četrdeset dana, od 21. oktobra do 28. novembra 1520, držali u opasnosti Magelana kad je ulazio u Tihi Okean, i vetrovi koji su opustošili katarke Armade i duvali na Filipa II. I još drugi — ni kraja im nema. Na primer, vetrovi koji nose žabe i skakavce i preko okeana prenose oblake životinja; ili vetrovi koji vrše takozvane »nagle promene« i čija je uloga da dokrajče brodolomnike; onda oni koji jednim potezom pomere tovar na brodu i primoraju brod da nakrivljen nastavi plovidbu; potom vetrovi koji prave cirkumkumuluse i vetrovi koji prave cirkumstratuse; zatim slepi vetrovi puni kiše, vetrovi gradonoše, vetrovi koji nose groznicu, vetrovi pod čijim delovanjem ključaju sumporne jame na Kalabriji, vetrovi što prouzrokuju prskanje varnica iz dlake afričkih pantera koji se vrzmaju po šikari rta Fer, vetrovi koji stižu istresajući iz svojih oblaka strahotnu svetlicu u obliku viljuške kao što je jezik trigonocefala. Najzad vetrovi koji donose crni sneg. Takva je njihova armija.

Sa stene Duvr, dok je Žilijat gradio svoj talasolom, čuo se njihov udaljeni kas.

Rekli smo, vetar — to su svi vetrovi.

Primicala se čitava ta borda.

S jedne strane ta legija.

S druge Žilijat.

V
ŽILIJAT PRED TEŠKIM IZBOROM

Tajanstvene sile izabrale su pogodan trenutak.

Ako slučaj postoji, vešt je.

Sve dok se trbulja nalazila smeštena u zalivu stene Čovek i dok je masina stajala zatvorena u olupini broda, Žilijat je bio nepobediv. Barka je bila u sigurnosti, mašina u zaklonu. Dve stene Duvr držale su čvrsto mašinu izlažući je laganom razaranju, ali štiteći je od brze iznenadne propasti. U svakom slučaju, čak i da dođe do naglog uništenja mašine, Žilijatu se ne bi ništa dogodilo. On je imao trbulju i njome bi se spasao.

Ali sačekati da trbulja iziđe iz zaklona gde je bila nepristupačna, pustiti je da uplovi u tesnac Duvr, strpeti se dok se i ona ne nađe među stenama, dopustiti Žilijatu da izvrši skidanje i prenos i spasavanje mašine, ne omesti ničim taj divni rad koji je sve složio u trbulju, dopustiti taj uspeh — u tome je bila zamka. U tome se naziralo zlokobno ocrtavanje mračnog lukavstva ambisa.

U ovom času mašina, barka i Žilijat nalazili su se na okupu u tesnacu stena. Sad su svi bili jedno. Sad je talas mogao jednim potezom da barku smrvi o stenu, da potopi mašinu i Žilijata poste su se oboje nalazili na jednom mestu. Sve se moglo odjednom svršiti, sve se moglo zgromiti jednim udarcem.

Nema kritičnijeg položaja od ovoga u kome se nalazio Žilijat.

Reklo bi se da ga je sfinks, koga sanjalice naslućuju na dnu mraka, postavio pred dilemu:

Ostani ili idi.

Bilo je besmisleno da ide, bile je strašno da ostane.

VI
BORBA

Žilijat se ispeo na veliku Duvr.

Odatle je video čitavo more.

Zapad je bio čudesan. Iz njega se izdizao zid. Veliki oblačni zid koji je potpuno zatvarao prostor, lagano se peo od vidika ka zenitu. Taj pravolinijski zid, uspravan, bez ijedne pukotine na sebi, bez

ijednog zacepa na ivicama, izgledao je kao da je sazidan po uglomeru i pod konac. Bio je to oblak koji je ličio na granit. Strmenitost tog oblaka, potpuno uspravna na krajnjem jugu, savijala se malo prema severu kao presavijen lim i pokazivala lak nagib. Taj zid od oblaka širio se i rastao, a njegovo postolje nije ni za časak prestajalo da bude paralelno s linijom vidika, skoro nevidljivom pri sumraku koji se spuštao. Zid od oblaka peo se sav u jednom komadu i ćutke. Nikakve ustalasanosti, nijednog nabora, nikakvog ispupčenja koje bi se menjalo ili pomaklo. Tužno je izgledala ta nepokretnost u kretanju.

Bledo sunce osvetljavalo je iza neke sumnjive prozračnosti te apokaliptične obrise. Oblak je već zahvatio polovinu prostora. Reklo bi se da se pokazala užasna strana ambisa. Izgledalo je da se između neba i zemlje izdiže mračna planina.

To je bio dolazak noći usred bela dana.

U vazduhu je bilo toplo kao u kotlu. Iz te tajanstvene naslage pušila se izmaglica. Nebo je od plavog postale belo, a od belog postalo je sivo. Kao neka velika ploča. More, dole, tamno i olovno, bilo je druga ogromna ploča. Ni povetarca, ni talasa, ni šuma. More je bilo pusto dokle se okom moglo videti. Nigde nijednog jedra. Ptice se posakrivale. Osećalo se da se u beskraju sprema izdaja.

Čitava ta tama neprimetno je rasla i širila se.

Pokretna planina pare što se pomicala prema dve stene Duvr bio je jedan od onih oblaka koje bismo mogli nazvati borbenim oblacima. Podozrivi oblaci. Kroz te mračne naslage gleda vas neka razrokost.

Strašno je bilo to približavanje.

Žilijat pažljivo ispita oblak i procedi kroz zube: »Žedan sam, ti ćeš mi dati da pijem«.

Ostao je nepomičan nekoliko trenutaka, pogleda prikovanog za oblak. Kao da je merio oluju.

Kapa mu je bila u džepu bluze; izvuče je iz džepa i stavi na glavu. Iz rupe, gde je tako dugo noćivao, uzeo je rezervne haljine; navukao je dokolenice i obukao je kaput od voštanog platna, kao vitez koji bi navukao oklop pred bitku.

Znamo da cokula više nije imao, ali noge su mu otvrdnule od hodanja po stenama.

Pošto se opremo za borbu, osmotrio je talasolome; živo dohvati uže na čvorove, siđe sa zaravni Duvr, stade na stene ispod i odjuri u magacin. Nekoliko trenutaka posle toga bio je na poslu. Ogromni nemi oblak mogao je da čuje njegove udarce čekića. Šta je radio Žilijat?

S onim što mu je još preostalo od klinova, užadi i greda, pravio je drugu branu na istočnom ulazu, i to na deset, dvanaest stopa iza prve.

Još uvek duboko ćutanje. Stabljičice bilja u pukotinama stene nisu se pomicale.

Odjednom nestade sunca. Žilijat podiže glavu,

Oblak koji se peo stigao je do sunca. Nastalo je kao neko gašenje dnevne svetlosti, koju zameni bled i pomešan odblesak.

Zid od oblaka promenio je izgled. Ni je više bio jedinstven. Dostižući zenit, oblak se naborao vodoravno i gore je bio nakrivljen prema ostatku neba. Sada su se na njemu pojavili spratovi. Tamo se vršilo pripremanje oluja isto onako kao što se na nekom odseku vojnog rova vrše pripreme za napad. Mogli su se razlikovati slojevi kiše i slojevi leđa. Nije bilo munja, već se ponavljalo samo rastureno grozno sevanje; pojam groznog može da se veže sa pojmom svetlosti. Čuo se nejasan dah bure. Ćutanje je nerazgovetno treperilo. I sam ćutljiv, Žilijat je posmatrao kako se iznad njegove glave grupišu blokovi magle i sastavljaju se u bezoblične nakazne oblake. Na vidiku se navukla i širila traka magle pepeljaste boje, a na zenitu traka olovne boje: modri dronjci visili su odozgo iz oblaka nad maglom koja je bila dole. Čita va pozadina, zid od oblaka, postala je sura, mlečasta, zemljasta, sumorna, neopisiva. Uzan beličast poprečan oblak koji je došao neznano otkud, sekao je koso od severa ka jugu visoki mračni zid od oblaka. Jedan kraj tog beličastog oblaka vukao se po moru. Na mestu gde se dodirivao s metežom talasa, u tami se primećivala prigušena crvenkasta para. Ispod tog dugog poprečnog beličastog oblaka leteli su u suprotnim pravcima mali, vrlo niski crni oblaci, kao da ni sami nisu znali kud da se denu. Velika oblačna pozadina rasla je u isti mah na sve strane, povećavala je tamu i sve više rastavljala nebo i more. Na istoku, iza

Žilijata, ostalo je još samo jedno predvorje vedrog neba koje će se ubrzo zatvoriti. Mada se nije osetio nikakav vetar, naišlo je čudno razvejavanje sivkastog oblačnog paperja, rasturenog i razasutog, kao da se iza tog zida tame operušala neka džinovska ptica. Obrazovala se tavanica guste crnine koja je na krajnjem vidiku doticala more i s njim se mešala u mraku. Osećalo se da nešto prilazi. Nešto ogromno i teško, nešto surovo. Tama se zgušnjavala. Odjednom se prolomi strahovita grmljavina. Žilijat oseti potres. U gromu ima nečeg iz snova. Ta surova stvarnost u oblasti priviđenja zastrašuje nečim. Reklo bi se da se odleže pad nekog nameštaja u odaji džinova.

Grmljavinu nije propratio nikakav električni blesak. Bila je to neka crna grmljavina. Potom je opet nastupila tišina. Nastalo je neko međuvreme, kao kad se menja položaj u borbi. Potom se polako i jedna za drugom pojaviše velike bezoblične svetlice. Te su svetlice bile neme. Nije grmelo. Pri svakoj svetlici sve se osvetli. Zid od oblaka promenio se. Na njemu su se javili likovi i svodovi. Nazirale su se i neke prilike. Ocrtavale se čudovišne glave: videlo se kako se ispružaju vratovi. Pojavljivali su se slonovi koji nose kule pa ih je potom nestajalo.

Prav, okrugao i crn stub oblaka, na čijem se vrhu nailazila bela para, ličio je na ogroman dimnjak prekookeanskog parobroda koji je potopljen pa greje i puši se pod talasima. Kretali su se oblaci u obliku istalasanih čaršava. Kao da gledaš zastave koje se viju. U središtu pod crvenim slojevima, zabilo se nepomično jezgro gustog oblaka, mrtvo, neprodorno za električne varnice i ličilo je na gadan fetus u utrobi oluje.

Žilijat odjednom oseti da mu je vihor razbarušio kosu. Oko njega se o stenu razbiše nekoliko kapi kiše nalik na pauke. Zatim se prolomi drugi tresak groma. Vetar poče da duva.

Tama više nije htela da čeka. Prvi grom uzdrmao je more, drugi rascepi zid od oblaka od vrha do dna, napravi se rupa, sva voda koja je lebdela poče da tuda kulja, pukotina se pretvori u otvorena usta puna kiše i otpoče bljuvanje oluje.

Bio je užasan trenutak.

Pljusak, uragan, grmljavina, sevanje, talasi se izdižu do oblaka, pene, odležu se gromovi, besno grčenje, krici, promukli uzvici, zviždanje, sve u isto vreme. Pomama čudovišta.

Vetar je gromovito duvao. Kiša nije padala, već se stropoštavala.

Za očajnika koji se kao Žilijat našao s natovarenom barkom između dve stene na pučini, ne postoji opasnija kriza. Žilijat je savladao opasnost od mora i ona nije bila ništa u poređenju s opasnošću od oluje. Evo kakva je bila situacija:

U poslednjem času Žilijat je pred najvećom opasnosti, okružen ponorima, pokazao mudru strategiju. Tačku oslonca uzeo je kod samog neprijatelja; uzeo je za pomagača stenu; stena Duvr, ranije njegov protivnik, sada postade njegov pomagač u tom ogromnom dvoboju. Žilijat ju je sebi potčinio. Od te grobnice Žilijat je načinio tvrđavu za sebe. Ušančio se u toj strašnoj morskoj straćari. Bio je opkoljen, ali zazidan. Bio je u neku ruku prilepljen uz stenu, lice u lice s uraganom. Zajazio je klanac, tu ulicu talasa. Uostalom, to je jedino i mogao da uradi. Izgleda da barikade mogu da urazume i okean, koji je takođe despot. Moglo se smatrati da je trbulja osigurana s tri strane. Tesno stegnuta između dve unutrašnje strane stene, ukotvljena s tri kotve, ona je sa severa zaštićena malom Duvr, s juga velikom — s dve surove strmeni više vične da stvaraju brodolom nego da ga spreče.

Sa zapada ju je štitila brana od greda vezanih za stene, brana koja je proverena u praksi, pobedila plimu na pučini, prava vrata na tvrđavi čiji su ram dva stuba stena, dve Duvr. S te strane nije bilo nikakve bojazni. Opasnost je dolazila s istoka. Na istoku se nalazio samo talasolom. Talasolom je naprava za pretvaranje vode u mnoštvo tankih mlazeva. Bile su potrebne dve brane u vidu plota i s propustima između dasaka. Žilijat je imao vremena da napravi samo jednu. Drugu je gradio za vreme same oluje.

Vetar je srećom dolazio sa severozapada. More pravi greške. Taj vetar, stari severozapadnjak, slabo je delovao na stene Duvr. Udarao je na njihov bok i nije nagonio talase ni na jedan otvor tesnaca, i umesto da uđe u tesnac, on se sudarao sa stenom. Oluja je rđavo otpočela napad.

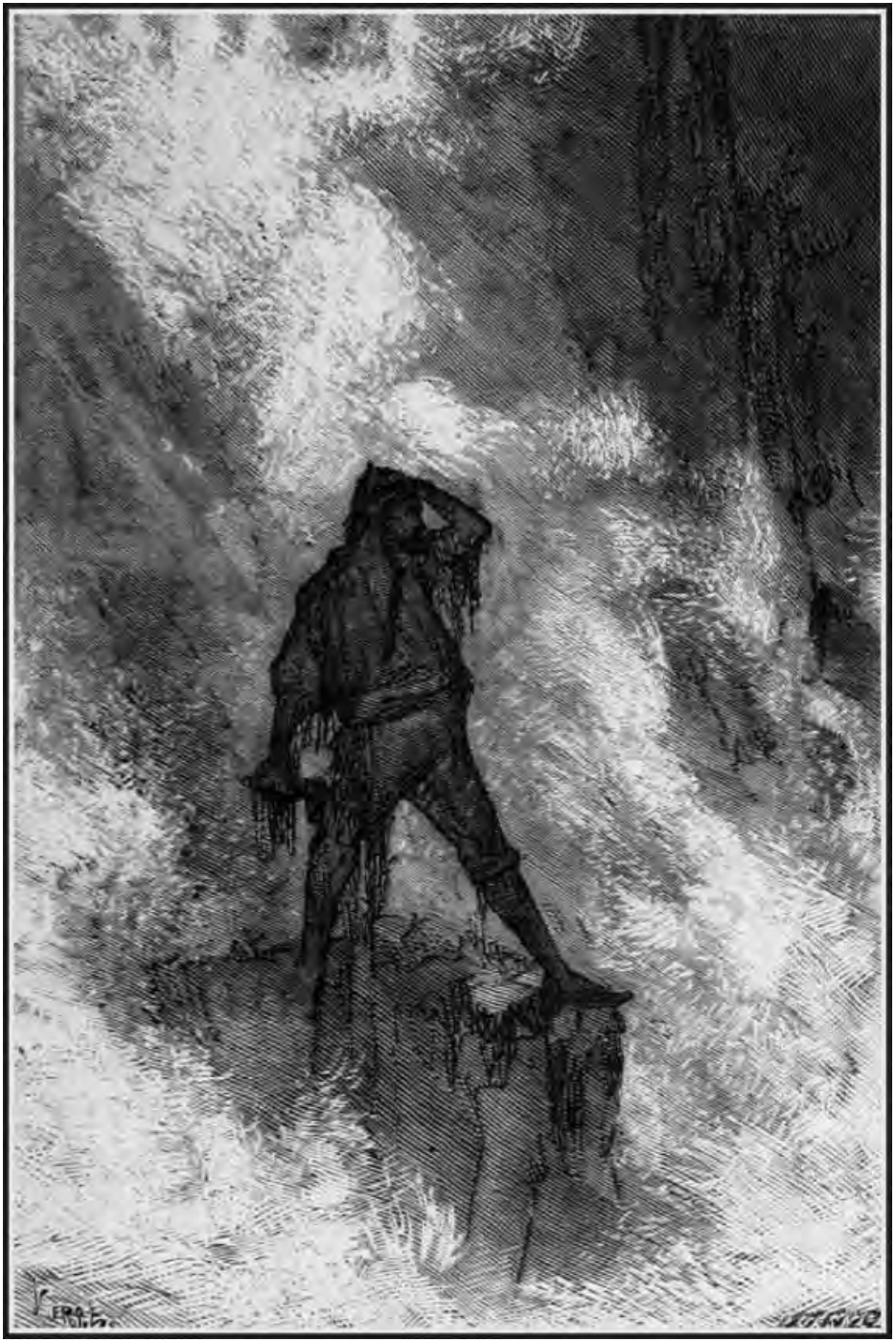

Ali napadi vetra ne vrše se pravolinijski i trebalo je očekivati neki nagli zaokret. Ako taj zaokret dođe s istoka pre nego što druga brana bude gotova, opasnost će biti velika. Oluja će upasti u tesnac između stena i sve će biti izgubljeno.

Oluja je postala sve žešća. Čitava oluja je udarac za udarcem. U tom je njena snaga; ali u tome je i njen nedostatak. Pošto je ona samo bes, preimućstvo ostaje razumu i čovek se brani; ali po cenu kakvih muka! Nema ničeg čudovišnijeg. Ni trenutka mira, ni časka odmora, nema prekida ni predaha. U tom neiscrpnom rasipanju snage postoji izvestan kukavičluk. Oseća se da duvaju pluća beskraja.

Sva bezmernost u graji se nagonila oko stena Duvr. Čuli su se bezbrojni glasovi. Ko to viče tako? Od pamtiveka je ovde carevao paničan strah. U izvesnim trenucima činilo se kao da neko govori, kao da neko izdaje zapovesti. Zatim graja, trube, čudno tresenje i ono veliko, veličanstveno zavijanje urlika koje mornari nazivaju »zov okeana«. Vetar je zviždao, pravio neopisive spirale i kovitlao vodu. Talasi, postavši kolutovi pod tim kovitlanjem, bacani su na stene kao džinovske lopte iz ruku nevidljivih atleta. Ogromna pena kao kosa se vila nad stenama. Bujica lije odozgo, kijavica slini odozdo. Zatim su se rikanja udvostručila. Nikakva ljudska ni životinjska graja ne bi mogla da predstavi buku koja se uplitala u ta pomeranja talasa. Oblaci su grmeli kao topovi, led je šibao po vodi kao mitraljeska zrna, talasi su jurišali. Na izvesnim mestima izgledalo je mirno; na drugima je vetar duvao brzinom od dvadeset hvati na sekundu. More se belelo dokle se god okean mogao sagledati; deset milja unaokolo belela se sapunska pena, Vrata iza kojih je buktao plamen otvarala su se i zatvarala. Činilo se kao da pojedini oblaci spaljuju druge i na gomili crvenih oblaka koji su izgledali zažareni ovi drugi su ličili na dim. Ploveći oblaci sudarali su se i mešali. Nagrđivali jedni druge. Lila je neizmerna voda. Čula se pucnjava odreda na nebeskom svodu. Sa sredine mračne tavanice, kao iz nekog bezmernog izvrnutog suda, prosuli su se pomešani bujica, grad, oblaci, crvenilo, fosfor, mrak, svetlost, graja, gromovi — tako je to strašno kad se ambis nakrene!

Izgleda da Žilijat na sve to nije obraćao pažnju. Bio je zadubljen u svoj posao. Počeo se uzdizati i drugi talasolom. Na svaki tresak

groma odgovarao je udarcem čekića. Taj se ritam čuo u tom haosu. Bio je gologlav. Nalet vetra odneo mu je kapu.

Morila ga je užasna žeđ. Verovatno je bio u groznici. U rupama stena nakupile su se barice od kiše. S vremena na vreme zahvatio bi pregršt vode i pio. Potom je nastavljao posao i ne gledajući kako se dalje razvija oluja.

Sve je moglo da dođe u pitanje i da zavisi od jednog trenutka. Znao je šta ga čeka ako na vreme ne dovrši talasolom. Zašto da izgubi nekoliko minuta gledajući kako mu se približava lice smrti?

Oko njega je ključalo kao u kazanu koji vri. Podigli se buka i urnebes. S časa na čas poneka se munja spusti niz lestvice. Električni udarci stalno su se ponavljali na istim vrhovima stene, verovatno zbog dioritnih žica u njoj. Poneko zrno grada bilo je veliko kao pesnica. Žilijat je morao da stresa led s bluze. I džepovi su mu bili puni leđa.

Sada je oluja dolazila sa zapadnog pravca i udarala na branu kod dve Duvr, ali Žilijat je s pravom imao poverenja u tu branu. Sačinjena og velikog komada prednjeg Dirandinog dela, brana je savitljivo primala udarce talasa; elastičnost je otpornija; Stevenzovi proračuni ustanovili su da je protiv talasa, takođe elastičnih, naslaga vešto sastavljenog i povezanog drveta određenih dimenzija bolja brana od zidanog talasoloma. Brana Duvr imala je te uslove; uostalom, ona je bila tako vešto privezana da su se talasi, udarajući na nju, ponašali kao čekić kad zabija klinove, pa su je još više pribijali za stenu i učvršćivali. Da bi je razvalili, trebalo bi srušiti obe stene Duvr. I ustvari vetar je i uspevao samo toliko što je preko te brane bacao na trbulju samo poneki pramen pene. Na toj strani, zahvaljujući talasolomu, oluja se svela na pljuvanje. Žilijat je okrenuo leđa uzaludnom naporu oluje. Osećao se spokojno prema tom uzaludnom besu.

Kao vuna je izgledalo pramenje pene koje je letelo na sve strane. Neizmerna i razdražena vodena masa potapala je stene, prelivala se preko njih, ulazila u njih, prodirala u mrežu unutrašnjih pukotina i izlazila iz granitnih naslaga kroz uske šupljine koje su usred tog uzburkanog potopa ličile na nepresušna usta mirnih kladenaca. Ponegde su iz tih izvorčića tekli fini tanki mlazevi i padali u more kao končići od srme.

Talasolom koji je trebalo da pojačava branu s istočne strane bio je pri završetku. Još nekoliko čvorova užadi i lanca pa je i brana mogla da stupi u borbu.

Odjednom sinu velika svetlost, kiša je padala s prekidima, oblaci su se rasturali, vetar primeni pravac, na zenitu se otvorilo nešto poput velikog prozora i munje se ugasiše. Kao da je kraj. Ustvari, to je bio tek početak.

Vetar je naglo promenio pravac i duvao je severoistočnjak umesto jugozapadnjaka.

Oluja se pripremala da iznova otpočne s novom gomilom uragana. Sever se spremao da izvrši žestok juriš. Taj ponovni opasni nalet vetra mornari zovu »izvrnuti vetar«. Južni vetar nosi više vode, a severni više gromova.

Napad koji je sada dolazio s istoka ustremio se na slabu tačku.

Ovaj put Žilijat prekinu rad i razgleda.

Ispeo se na pupak jedne nagnute stene iza druge brane skoro dovršene. Ako prva lesa talasoloma bude odneta, ona će provaliti drugu, koja još ni je učvršćena, i pod tom ruševinom zgromiće Žilijata. Na mestu koje je izabrao, Žilijat će biti smrvljen pre nego što vidi barku, mašinu i čitavo svoje delo kako se ruši u provaliju. Postojala je takva mogućnost i Žilijat ju je primio i, strašan, čak ju je i hteo.

Želeo je da prvi umre u brodolomu svih svojih nada. U njegovim očima mašina je bila živa osoba. Levom rukom je unazad zabacio kosu koja mu se od kiše zalepila na čelu i očima, punom šakom je stegao svoj dobri čekić, zaturio se, zauzeo preteći stav i čekao.

Ni je dugo čekao.

Prasak groma dao je znak, siv otvor na zenitu zatvori se, grunuo je pljusak kiše, sve se smračilo i samo su munje sevale. Otpočeo je mračan napad.

Podigao se snažan talas koji se prema uzastopnom sevanju svetlica mogao videti na istoku s one strane stene Čovek. Ličio je na veliki stakleni valjak. Bio je zelenkast bez pene i zagatio je čitavo more. Kretao se prema talasolomu. Približujući se nadimao se i sada je izgledao kao neki ogroman valjak tame koji se valjao okeanom. Grmljavina je potmulo tresla.

Taj talas udari u stenu Čovek, prelomi se na dvoje i prođe. Kad su se dva dela ponovo spojila, to je bila planina vode koja nije više bila paralelna s talasolomom već mu je prilazila upravno, pod pravim uglom. To je sada bio talas u obliku grede.

Talas je udario u talasolom. Čula se rika sudara i sve se pokri penom.

Onaj ko nije video ne može da sebi predstavi tu snežnu lavinu kojom se more zaodene i kojom pokriva stene više od stotinu stopa visoke, kao, na primer, stenu Gran-Andrelo na Gernezeu i Pinakl na Žerseu. U Sen-Mari d'Madagaskar ona skače preko vrha Tenteng.

Narogušeno more za nekoliko trenutaka sve je sakrilo. Videli su se samo zapenušeni besni klobuci, ogromna pena kao beo pokrov kojim na grobu vitlaju vetrovi, bučna uzburkanost pod kojom se obavljalo uništavanje.

Pena se rasturila. Žilijat je stajao uspravno.

Brana je izdržala udarac. Nijedan se lanac nije prekinuo, nijedan klin nije iščupan. Brana je na praksi pokazala sva svojstva talasoloma: bila je elastična kao lesa i čvrsta kao zid. Talas se na njoj razasuo u kišu.

Penušavi mali talasi penušavo su klizili duž tesnaca i nestajali ispod trbulje.

Čovek koji je tako obuzdao okean nije se odmarao.

Oluja se srećom udalji za nekoliko trenutaka. Talasi se ustremiše svom žestinom na bokove stene. To je bio predah. Žilijat ga je iskoristio da dovrši talasolom.

Dan se završio dok je on još bio na tom poslu. Oluja je nastavila da žestoko udara na bokove stene, i to na izvestan mračan i svečan način. Uma vode i urna vatre sipale su iz oblaka a nisu se praznile. Niska i visoka talasanja vetra ličila su na kretanje zmaja.

Kad se spustila noć, zatekla je noć. Nije se primetila nikakva razlika.

Uostalom, nije bila potpuna pomrčina. Osvetljavane svetlicama i opet zamračivane oluje su čas vidljive, čas nevidljive. Sve je belo, potom sve crno. Smenjuju se vidljivost i tama.

Iza naslaga oblaka kao spektralni plameni dronjak lebdela je jedna zona fosfora u polarnom crvenilu. Otuda bledilo čitavog prostora. Kiša se sjajila na čitavoj širini.

Ta je svetlost pomogla Žilijata da se snađe. Jednom se okrenuo i rekao munji: »Tako, pridrži mi sveću«.

Zahvaljujući toj svetlosti on je mogao da podigne zadnji talasolom još više od prednjeg. Talasolom je bio skoro gotov. Dok je Žilijat za najviši deo drvene grade od prednjeg dela olupine vezivao još jedan lanac kao pojačanje, severac mu dunu pravo u lice. To ga podstaknu da digne glavu. Kroz tesnac je duvao vetar. Promenio je pravac i iznova duvao sa severoistoka. Opet otpoče juriš na istočni otvor tesnaca. Žilijat pogleda na pučinu. Ponovo se spremao nalet na talasolom. Dolazio je novi udarac mora.

Prvi talas žestoko se sudari; za njim udari drugi, za ovim još jedan, pa još jedan, pet ili šest u huku skoro zajedno; najzad poslednji, strašan.

Taj poslednji, kao neki zbir sila, izgledao je kao nešto živo. Nije bilo teško da se na tom prozirnom vodenom bregu zamisle izvesni oblici škrga i peraja. On splasnu i smrvi se o talasolom. Njegova skoro životinjska snaga izdrobi se u mlazove. Izgledalo je kao da se na tom bloku stena i grade zgromila ogromna hidra. Talas je pustošio izdišući. Izgledalo je da se za sve grčevito hvata i da ujeda. Duboko podrhtavanje uzdrma stenu. Čulo se životinjsko groktanje. Pena je ličila na pljuvačku čudovišta.

Kad se pena raščistila, mogla se videti pustoš. Poslednji nalet počinio je kvar. Ovaj put je talasolom bio oštećen. Teška velika greda otrgnuta od prednjeg talasoloma bačena je preko zadnje brane na nagnutu stenu koju je Žilijat izabrao za svoje borno mesto. Srećom, on se onamo nije bio vratio, inače bi ga smesta ubilo.

U padu te grede bilo je nečeg posebnog što ju je sprečilo da odskoči, i to je spaslo Žilijata od odskoka i protivudarca. Čak mu je na izvestan način bila od koristi, kao što će se i videti.

Između stene s pupkom i unutrašnje strmeni tesnaca bio je prostor, jedna veća pukotina slična zaseku sekirom ili rupi izdubljenoj klinom. Jedan kraj grede koju je voda bacila u vazduh pri padu se zabio u tu pukotinu. Tako se pukotina proširila.

Žilijatu sinu jedna misao.

VIERGE

Izvršiti pritisak na drugi kraj grede.

Zabijena jednim krajem u pukotinu stene koju je proširila, greda se pružila kao ispružena ruka. Ta se ruka pružala paralelno s unutarnjom stranom tesnaca i njen slobodan kraj nalazio se osamnaest do dvadesetak coli od tačke oslonca. Dobro odstojanje da se izvrši pritisak.

Žilijat se odupre nogama i rukama o strmen stene i prisloni leđa uz ogromnu polugu. Greda je bila dugačka, što je pojačalo snagu pritiska. Stena je već bila uzdrmana. Ipak je Žilijat morao da zapinje i po četvrti put. S kose mu je curilo isto onoliko znoja koliko i kiše. Četvrti napor bio je gnevan. U steni se čuo prasak, pukotina maločas proširena otvori se kao čeljust i teška masa uz strašan tresak surva se u tesnac. To je bio odgovor gromovima.

Pala je kako treba, to jest nije se slomila.

Neka se zamisli neki spomenik koji se surva ceo, u jednom komadu. Za stenom je pala greda i umalo da i Žilijat nije pao.

Na tom mestu dno je bilo prilično zasuto šljunkom pa voda nije bila duboka. Monolit, stena u jednom komadu, izbacivši penu, uprska Žilijata i položi se između dve velike stene paralelne s tesnacem i tako se načini poprečan zid, nešto kao most između dve strmeni. Njena dva kraja doticala su strmeni tesnaca. Bila je isuviše dugačka i njen mrki vrh slomio se udarcem o strmen na drugoj strani. Iz tog rušenja stvorio se naročiti ćorsokak koji može još i danas da se vidi. Voda iza te kamene prepreke skoro je uvek mima.

Bila je to još nepobednija brana nego što je ona od oplate prednjeg Dirandinog dela, učvršćena između dve stene Duvr.

Ta brana stiže u dobar čas.

Nastaviše se udarci mora. Talasi su uporno navaljivali. Prvi talasolom bio je načet i počeo je da se razvaljuje. Kad jedna nit pukne na talasolomu, to je težak kvar. Neizbežno je proširenje rupe i nema mogućnosti da se odmah popravi, jer bi talasi odneli radnika.

Munja, koja je u tom času sinula i osvetlila stenu, otkrila je Žilijatu počinjen kvar na talasolomu: grede izbačene, krajevi užadi i lanca vitlali su se na vetru. Naprava se rascepila po sredini. Drugi talasolom ostao je netaknut.

Stena koju je Žilijat tako snažno preprečio iza talasoloma, bila je najjača prepreka, ali je imala jedan nedostatak: bila je niska. Udarci mora nisu je mogli raskinuti ali su je mogli preskočiti.

Nije moglo ni da se pomisli na neko povišenje. Za nazidivanje te kamene prepreke moglo je doći u obzir samo komade stena; ali kako da se ono odbije od stena, kako da se prevuče, kako da se izdigne, kako da se postavi jedno na drugo, kako da se zamalteriše? Može da se doda grada, ali ne stene.

Žilijat nije bio Encelad.

Međutim, Žilijat se brinuo da makar malo uzdigne taj mali granitni zemljouz.

Pomenuti nedostatak brzo se pokazao. Vetar nije prestajao da udara na talasolom. Vetar je ogorčeno napadao talasolom, još i više nego to: on se starao da ga razvali. Na toj građi koja se tresla čulo se nečije tapkanje.

Odjednom komad grede, otkinut u tom razvaljivanju, skoči preko drugog talasoloma, prelete preko poprečne stene i pade u tesnac, gde ga talas dohvati i odnese u krivine tesnaca. Tamo ga Žilijat izgubi iz vida. Verovatno će taj komad grede udariti u barku. Srećom u unutrašnjosti stena voda je zatvorena sa svih strana i spoljna je oluja nije mnogo pokretala. Bilo je malo talasa i udar neće biti težak. Uostalom, Žilijat nije imao vremena da se bavi tim kvarom, ukoliko ga je bilo. Sve su se opasnosti nadvile u isti mah, oluja se usredsredila na tačku najmanjeg otpora i neizbežno se nalazila pred njim.

U jednom trenutku pomrčina se još više zgusnula, sevanje prestade: mrak i munja bili su u zlokobnom dosluhu. Oblak i talas postadoše jedno. Čuo se tup udarac.

Posle tog udarca sledio je tresak.

Žilijat isturi glavu da vidi. Talasolom, koji je bio čelna zapreka, provali se. Videli su se vrhovi greda kojima su se titrali talasi. More se poslužilo prvim talasolomom da razbije drugi.

Žilijat se osećao kao general koji bi ugledao svoja prednja odeljenja razbijena.

Drugi red greda izdržao je udarac. Ojačanje pozadi bilo je čvrsto uvezano i poduprto. Ali odvaljeni prvi talasolom bio je težak i sada

je bio na raspoloženju talasima koji su njime gađali, ponovo ga uzimali pa opet njime potezali, dok su veze koje su na njemu ostale sprečavale da se raskomada i održavale ga u celini; tako su se svojstva koja mu je Žilijat dao za odbranu pretvorila u odličnu napravu za rušenje. Od štita postao je topuz. Od izlomljenih komada načičkali su se šiljci, posvuda su virili vrhovi greda i taj odvaljeni talasolom imao je zube i mamuze. U rukama oluje nije bilo strašnijeg i pogodnijeg udarnog oruđa. To je oruđe bilo projektil a more bacač.

Udarci su zadavani jedan za drugim s izvesnom tragičnom ravnomernošću. Žilijat, zamišljen iza onih vrata kojima je zaprečio tesnac, slušao je te udarce smrti koja je htela da uđe.

Razmišljao je gorko o tome kako je mogao da bude već u tom času, još od jutros, na Gernezeu, u pristaništu s barkom i spasenom mašinom u sigurnosti, samo da se onaj prokleti dimnjak nije onako sudbonosno zaglavio u olupini.

Dogodila se stvar od koje je strahovao. Provalilo je. To se odigralo za tren oka. Celu građu s oba talasoloma odjednom, oba pojačanja zdrobljena zajedno, bacio je jedan talas na kamenu zapreku i sve se tu nabilo, kao haos na planini, tu se zadržalo. To je sad bila samo gužva, bezobličan splet od polomljenih greda kroz koji je prodirala voda i razbijala se na mlazove kao kroz rešeto. Ta se pobeđena prepreka još borila i herojski je umirala.

More ju je polomilo, a ona je još lomila more. Iako oborena, ona je u izvesnoj meri još delovala. Nepomična stena koja je zajazila tesnac držala ju je za »noge«. Kao što smo već rekli, tesnac je na tome mestu bio vrlo uzak. Pobednički vihor je izdrobio, izmešao i na to mesto nabio čitav talasolom. Zbijajući masu i nabijajući polomljeno jedno u drugo, sama žestina navale vetra načinila je od te ruševine čvrstu gomilu. Talasolom je bio srušen i ostao je nepokolebljiv. Otkinuto je samo nekoliko komada drveta. Voda ih je rasturila. Jedan od njih proleteo je sasvim blizu Žilijata, koji oseti na licu vetrić od potisnutog vazduha.

Preko ruševina talasoloma preskakalo je nekoliko od onih velikih talasa koji se obnavljaju u nepromenljivim vremenskim razmacima. Ti talasi padali su u tesnac i uzburkivali vodu uprkos

krivinama kroz koje je vijugao tesnac. Voda u tesnacu počela se neprijatno ljuljati. Udarci talasa o stenu postajali su sve jači.

Postavilo se pitanje kako da se sada spreči to kretanje talasa do trbulje.

Tim vihorima neće trebati mnogo vremena da u tesnacu pokrenu svu vodu i unutra stvore pravu oluju, što znači da bi more s nekoliko udaraca razbilo barku i potopilo mašinu.

Žilijat je drhteći na to mislio.

Ali ga to nije zbunilo. Ta duša ne zna za poraz i uzmicanje.

Uragan je našao ulaz i pomamno se gurao u tesnac između dve stene.

Odjednom odjeknu i produži se duž tesnaca pozadi Žilijata prasak mnogo užasniji od svih koje je on dosada čuo.

Prasak se čuo s one strane gde se nalazila trbulja. Tamo se desilo, nešto kobno.

Žilijat otrča.

S istočnog ulaza, gde se sada nalazio, nije mogao da vidi barku zbog krivine tesnaca. Zastao je na poslednjoj krivini i pričekao da sine munja.

Munja sinu i pokaza mu stanje.

Udarcima mora na istočni ulaz odgovorio je udarac vetra na zapadni ulaz. Tamo se nagoveštavala nesreća.

Na barci nije bilo nikakvog vidljivog kvara. Onako kako je bila ukotvljena nije moglo da joj se bogzna šta desi. Ali Dirandina oplata bila je u nevolji.

Ta ruševina na takvoj oluji istavljala je dosta veliku površinu. U celini je bila iznad vode, u vazduhu, na meti. Rupa koju joj je napravio Žilijat da bi izvukao mašinu, oslabila je oplatu. Greda osovine bila je presečena. Tako je na tom kosturu bila prelomljena kičma.

Na olupinu je duvao uragan.

To je bilo dovoljno. Čitava ploča palube presavila se kao kad se knjiga otvori. Nastalo je komadanje. I otuda je došao prasak koji je kroz oluju dopreo do Žilijatovih ušiju.

Ono što je video kad se približio, izgledalo je skoro nepopravljivo.

Četvrtasti isečak koji je on napravio predstavljao je tešku ranu. Vetar je taj isečak proširio u prelom i taj poprečan prelom podelio je olupinu na dva dela. Zadnji deo, bliže barci, stajao je i dalje čvrsto uglavljen između stena kao u mengelima. Prednji deo, koji je bio prema Žilijatu, Visio je. Kad se prelom drži i visi, ponaša se kao baglava. Ta se prelomljena masa klatila kao na šarkama i vetar ju je njihao uz strašno škripanje.

Ali to je klaćenje rastresalo drugu polovinu oplate još uvek uglavljenu i nepokretnu između dve stene Duvr. Od potresa pa do survavanja ne treba mnogo.

Pod upornošću vetra deo koji visi mogao je da povuče drugi, koji je bio nad samom barkom, i kad bi se to stropoštalo, potonulo bi sve zajedno s barkom i mašinom.

To je stajalo pred Žilijatovim očima.

To je bila nesreća.

Kako da je spreči?

Žilijat je bio od onih ljudi koji umeju da i opasnosti iskoriste. Pribrao se za jedan trenutak.

Otišao je do svog magacina i uzeo sekiru.

Cekić je posvršavao dobra posla, sad je bio red na sekiru.

Potom se ispeo na olupinu. Stao je na onaj deo palube koji nije popustio. Nagnut iznad provalije između dve stene Duvr, nastojao je da dokrajči prelomljene grede i da preseče veze na kojima je Visio onaj deo oplate.

Njegov rad sastojao se u tome da dovrši odvajanje dva dela olupine, da oslobodi onaj deo koji se držao čvrsto uglavljen, a da stropošta u vodu ono što je viseći bilo istavljeno udarcima vetra, pomažući utoliko samu oluju. Taj posao bio je više opasan nego težak. Viseća polovina oplate držala se na nekoliko mesta, a naniže su je vukli vetar i vlastita težina. U celini olupina je ličila na korice knjige čija bi jedna upola odvaljena strana udarala drugu. Držalo se svega pet ili šest komada, slomljenih ali ne prekinutih, i na njima je visilo ostalo. Prelomi su škripali i džangrljali proširujući se pri svakom novom naletu vetra i sekira je, takoreći, imala samo da pomogne vetru. To što je bilo malo veza olakšavalo je rad, ali ga je činilo opasnim. Pod Žilijatom moglo je da se sruši sve odjednom.

Oluja je dostigla vrhunac. Oluja je dosada bila samo strašna, a sada je postala i grozna. Grčenje mora zahvatilo je i nebo. Oluja je od tog časa bila suverena, činila je šta je htela, davala podstrek, ulivala ludilo u talase i održavala kao neku vrstu zloslutne svesnosti. Dole je stvorila pomamno ludilo, gore bes. Nebo duva, okean samo peni. Otuda značaj vetra. Uragan je genije. Ali se zbunio opijen vlasititom grozotom. Sada je bio samo kovitlanje. Nastupilo je zamračenje iz koga se spuštala noć. U olujama nastupe sumanuti trenuci. Kao da je nebo dobilo navalu krvi u glavu. Ambis više ne zna šta čini. Ruši nasumce. Ništa užasnije. To je gnusan trenutak. Podrhtavanje stene dostiglo je vrhunac. Svaka oluja ima izvestan tajanstveni pravac, koji u tom trenutku izgubi. To je zao čas oluje. Vetar je tada besomučan ludak, kako kaže Toma Tiler. I u tom trenutku oluje nastupa besprekidno trošenje elektriciteta koje Pidington zove slap munja. Tada, kad je oblak najcrnji, pojavi se, a da niko ne zna zašto, krug plave svetlosti, koju su stari španski mornari zvali Oko oluje; ono posmatra prestravljeni svet. To zloslutno oko gledalo je Žilijata.

Žilijat je posmatrao oblak. Sada je podizao glavu. Uspravio bi se, gord, posle svakog udarca sekirom. Bio je, ili je to tako izgledalo, na ivici propasti, i to ga je činilo ponosnim. Da li je očajavao? Ne. Pred okeanom koji je bio na vrhuncu besnog nastupa, Žilijat je ostao i dalje odvažan i obazriv. Pazio je da staje samo na čvrsta mesta olupine. Izlagao se opasnosti i čuvao se. I on je bio na vrhuncu svoje snage koja se udesetostručila. Bilo ga je strah od vlastite neustrašivosti. Njegovi udarci sekirom odjekivali su kao izazivanje. Izgledalo je da on dobija u svesnosti onoliko koliko oluja gubi. Uzbudljiv sukob. Na jednoj strani neiscrpno, na drugoj neumorno. Postavljalo se pitanje ko će koga da nadvlada, Strašni oblaci zaodevali su u prostoru oblike čudovišta gorgone, redao se čitav niz drugih strašila, kiša je lila iz talasa a pena iz oblaka, izvijale su se utvari vetra, lica atmosferskih pojava čas su se rumenila, čas nestajala i kad bi nestala, pomrčina je postajala čudovišna; sve se pretvorilo u pljusak koji u isti mah lije sa svih strana; sve je ključalo; sve se mrakom prepunilo pa se izlevalo; kumulusi puni leđa, pepeljaste boje, iskomadani, izgledali su kao da ih je spopalo ludilo vrtenja, a u vazduhu se čuo šum kao da je neko u rešetu mućkao suv grašak, a suprotne električne struje, na koje je ukazao Volta,

zaigrale su od oblaka do oblaka gromovitu igru; njihov prasak strahotno se produžavao dok su munje skoro doticale Žilijata. Izgledalo je da mu se ambis divi. Jurio je tamo amo po Dirandi, koja se ljuljala. Paluba je podrhtavala pod njegovim nogama, a on je udarao, tesao, sekao, presecao. Sa sekirom u ruci, kao krpa bled pod munjama, razbarušen, bled, dronjav, lica pokrivenog ispljuvcima mora, velik na tom smetlištu gromova.

Samo se veština može da bori protiv pomame sila. Veština je osigurala Žilijatovu pobedu. Hteo je da odjednom obori sve razglavljene delove. I zbog toga je nastojao da olabavi sve veze na kojima su visili polomljeni delovi, ali da ih ne prekine. Ostavljao ih je da više o koncu. Odjednom se ustavi sa zamahnutom sekirom. Posao je bio pri kraju. Otkinuo se čitav komad sa svim delovima.

Polovina oplate potonula je između dve stene Duvr, ispod Žilijata, koji je stajao na drugoj polovini i gledao naniže. Zagnjurila je uspravno zapljusnuvši stene i zaustavila se na podvodnim delovima tesnaca ne potonuvši cela. Dobrim delom virila je iz vode, otprilike dvanaest stopa. Tako se stvorio zid između dve stene Duvr. Kao i ona stena koju je zajazio nešto podalje u tesnacu, i ovaj zid je na oba kraja propuštao samo malo penušavih talasa. To je bila peta zapreka koju je Žilijat u tesnacu smislio protiv oluje.

I uragan, obnevideo, radio je na ovoj poslednjoj zapreci.

Odista je to bila sreća što su uske strane tesnaca sprečile da ova zapreka potone. Bila je dovoljno visoka a voda je mogla da prolazi i ispod nje, što je umanjilo snagu talasa. Što se provuče, ne preskakuje. U tome i jest, delimično, tajna talasoloma koji plove.

Odsada, bez obzira šta će da učini oluja, za barku i mašinu nije više bilo nikakve bojazni. Voda više nije mogla da se oko njih kreće. Smeštene između brane na zapadu i nove brane na istoku, sad ih više nije mogao da dosegne nikakav udarac ni talas, ni vetar.

Žilijat je nesreću koristio za svoje spasenje. Sve u svemu, oluja ga je pomogla.

Pošto je sve to obavio, iz bare od kiše zahvatio je šaku vode, popio i doviknuo oblaku: »Testijo!«

To je ironično radovanje borbenog razuma kad uvidi glupost pomamnih sila koje na kraju čine usluge. I Žilijat, poput Homerovih

junaka, oseti praiskonsku potrebu da nanosi uvrede svom neprijatelju.

Žilijat je sišao u barku i koristio se munjama da je pregleda. Krajnje je vreme bilo da se pomogne sirotoj barci, jer se maločas jako uzdrmala i počela je da se izvija. Pregledavši je samo ovlaš, Žilijat nije našao nikakav kvar. A međutim, bilo je sigurno da je izdržala žestoke udarce. Kad se voda smirila, oplata, ukoliko se izvila, ispravila se sama po sebi. Kotve su se dobro ponele; a što se tiče mašine, nju su divno održala njena četiri lanca.

Kad je Žilijat izvršio pregled, nešto belo prolete pored njega i izgubi se u mraku. Bio je to galeb.

Nema ništa milije i draže u oluji. Kad se ptice pojave, oluja je pri kraju.

Pa onda još jedan divan znak: gromovi su se udvostručili.

Najveći besovi oluje raščinjavaju samu oluju. Svi mornari znaju da je poslednji nalet surov ali kratak. Kad gromovi najviše udaraju, onda se oluja primiče kraju.

Kiša odjednom prestade. Potom se čulo samo potmulo kotrljanje u oblaku. Oluja stade naprečac, kao da je nešto preseče. Slomila se, takoreći. Rasturi se ogromna mašina. Pukotina nebeskog plavetnila rastavila je tamu. Žilijat se zapanji videvši da je još uveliko dan.

Oluja je trajala bezmalo dvadeset časova.

Vetar koji ju je doneo sad ju je odnosio. Rušenje pomrčine zakrčilo je vidik. Iskidane magle u neredu su bežale i gomilale se. S kraja na kraj oblaka vršeno je povlačenje, čulo se oduženo brujanje koje je jenjavalo, padale su poslednje kapi kiše, i sva ta tama puna gromova povlačila se kao u nekom metežu strašnih ubojnih kola.

Naglo se razvedri,

Žilijat je osetio da je umoran. San se svali na umor kao ptica grabljivica na plen, Žilijat se spusti i opruži tu na barci i ne birajući mesto zaspa. Tako mlitav i opružen ostade nekoliko sati među gredama od kojih jedva da se malo razlikovao.

Kad se probudio, osetio je glad.

KNjIGA ČETVRTA

DVOSTRUKO DNO PREPREKE

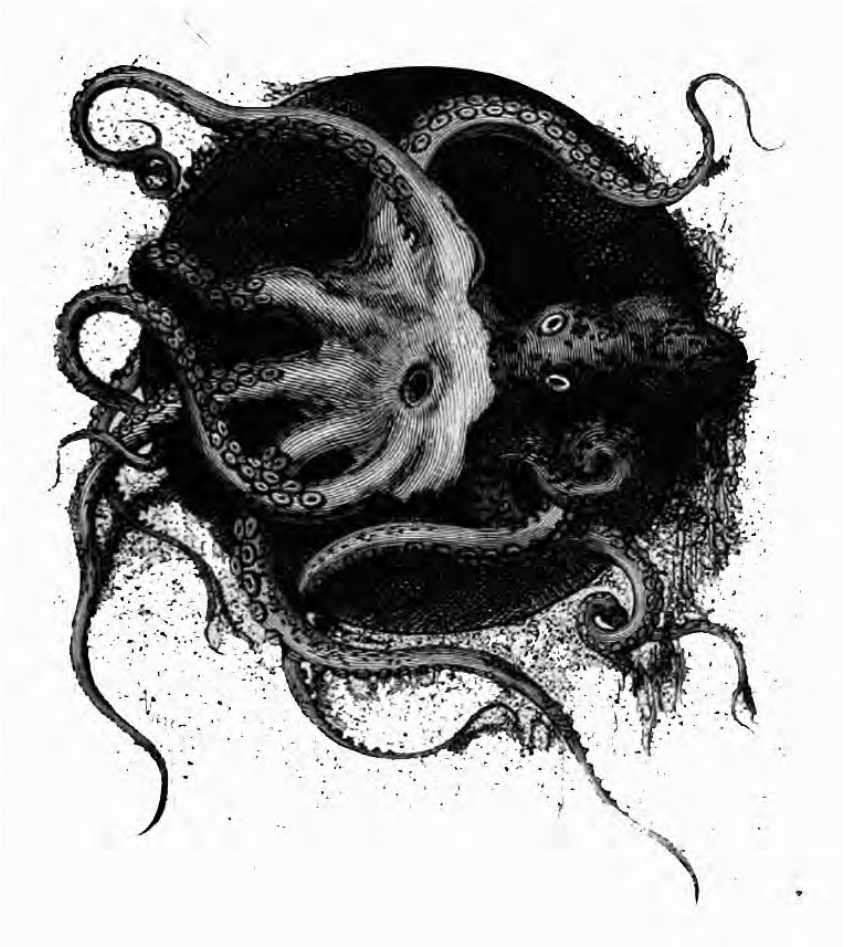

I
NE GLADUJE SAMO JEDAN

More se stišalo. Ali na pučini je još uvek bilo dosta nemirno pa je neposredan odlazak još bio nemoguć. Uostalom, dan se bližio kraju. S tovarom koji je barka nosila trebalo je poći izjutra da bi se pre ponoći stiglo na Gerneze.

Mada ga je mučila glad, Žilijat se najpre svuče i ostade go, što je najbolji način da se zagreje.

Odelo mu je posle oluje bilo sasvim mokro. Kiša je s njega sprala morsku vodu i sad je trebalo da ga osuši.

Žilijat je ostavio na sebi samo pantalone i zavrnuo ih do listova.

Po stenama oko sebe razastro je košulju, bluzu, kaput od voštanog platna, dokolenice i jagnjeću kožu i pritisnuo oblucima.

Zatim pomisli da treba da jede.

Uzeo je nož, brižljivo naoštren i uvek u ispravnom stanju, pa je otkinuo sa stene nekoliko školjki od one iste vrste od koje su i školjke klovis u Sredozemnom Moru. Poznato je da se te školjke jedu žive. Ali posle tako raznovrsnog i tako napornog rada, taj obrok je bio suviše mršav. Nije više imao biskvita. Što se tiče vode, nje je sada bilo dovoljno. Ne samo da je utolio žeđ nego je pretrpeo poplavu. Koristio se osekom i šunjao se po stenama tražeći morske rakove. Bilo je dosta kopna pa se mogao nadati dobrome lovu.

Samo nije pomislio na to da više ništa ne može da skuva. Da je pošao do svog magacina, našao bi ga u ruševinama, jer ga je kiša podlokala. Drvo i ugalj potonuše, a ostatak kućine, koja mu je služila za kresivo umesto truda, bio je sasvim mokar.

I meh je bio razvaljen. Srušila se streja nad kovačkim vignjem. Oluja mu je razorila laboratoriju. S ono alata što još nije bilo oštećeno mogao je u krajnjem slučaju da uradi nešto kao drvodelja, ali ne i kao kovač. U tom trenutku Žilijat nije mislio na radionicu.

Želudac ga je vukao onamo gde bi moglo da se pronađe nešto za jelo i on se bez ikakvog razmišljanja uputi da traži. Lutao je, ali ne po tesnacu između stena, već spolja sa zadnje strane stenovitih sprudova. A baš je s te strane Diranda pre deset nedelja naišla na podvodni greben.

Za Žilijatov lov više je vredela spoljna strana tesnaca nego unutrašnja. Kad je oseka, morski rakovi obično ostaju na kopnu gde mogu slobodno da dišu i da se sunčaju. Ta bezoblična bića vole podne a sasvim je čudnovato što tada izlaze iz vode pri punoj svetlosti dana. Gnusno ih je gledati kako gamižu. Kad ih čovek vidi kako se kreću nevešto i nahereno, teško se penju od prevoja do prevoja na spratove stena kao uz neke stepenice, primoran je da gotovo usvoji gledište po kome i u okeanu ima gamadi.

Žilijat je već dva meseca živeo od te gamadi.

Ali tog su se dana morski rakovi posakrivali. Oluja je naterala te usamljenike da se sklone u svoja skrovišta, odakle se još nisu osmelili da izmile. Žilijat je držao u ruci otvoren nož i s vremena na vreme otkidao bi sa stene ispod morskih algi poneku školjku. Jeo je uzgred, idući.

Nije bio daleko od onog mesta na kome je nestalo siera Klubena.

Dok se Žilijat pomirio s tim da zadovolji svoju glad školjkama i puževima, čuo je odjednom kako je nešto bućnulo ispod njegovih nogu. To je bio veliki morski rak koji se uplašio i skočio u vodu. Rak se nije zagnjurio tako duboko da bi ga Žilijat izgubio iz vida.

Žilijat pohita za rakom koji je bežao pored stene.

Odjednom ga nestade.

Rak se zabio negde u neku pukotinu ispod stene.

Držeći se za izbočine stene, Žilijat se saže i zaviri pod jedan kamen.

Ispod kamena bila je pukotina i rak mora da se u nju sklonio.

Ali bilo je to više nego pukotina, ličilo je na neko predvorje pokriveno svodom.

Dno tog predvorja ispunjavalo je more, ali nije bilo duboko. Videlo se dno pokriveno šljunkom. Obluci su bili zelenkasti i pokriveni zelenkastom algom, znači da su uvek bili pod vodom. Ličili su na gornji deo dečje lobanje sa zelenom kosom.

Žilijat stavi nož u zube, pa se spusti odozgo, oslanjajući se na ruke i noge, i skoči u vodu. Utonuo je skoro do ramena.

Ušao je pod svod. Našao se u nekom hodniku grubih oblika, s tavanicom isuviše strmo zasvođenom. Strane su bile uglačane i

glatke. Od raka ni traga. Osećao je tlo pod nogama. Sve je više ulazio u tamu. Više nije ništa mogao da razlikuje.

Posle petnaestak koračaja nestade mu svoda nad glavom. Našao se iznad hodnika. Bilo je više prostora pa prema tome i više svetlosti. Uostalom, oči su mu se već prilagodile pa je i to pomoglo da bolje vidi. Dakle, video je dosta jasno. Naišao je na iznenađenje.

Ušao je u onaj čudni lagum u kome je već bio jednom pre mesec dana.

Samo što je ranije došao morem.

I tada je video ono predvorje, samo što je bilo pod vodom, a sada je prošao kroz njega. Za vreme izvesnih oseka tuda može da se prođe.

Oči su mu se sve više prilagođavale i video je sve bolje. Zadivio se. Ponovo je našao onu neobičnu palatu mraka, onaj svod, one stubove, onu krv i crvenilo, ono bilje s dragim kamenjem, onu kriptu na kraju što je ličila na hram i onaj kamen što je podražavao žrtvenik.

Te pojedinosti, slabo je uočavao, ali se sećao celine koju je sada opet gledao.

Ponovo je ugledao na suprotnom zidu na izvesnoj visini onu pukotinu kroz koju je prvi put došao i koja je, s mesta na kome je sada bio, izgledala nepristupačna. Ponovo je ugledao u blizini zašiljenog svoda one niske i mračne pećinice, kao neke lagumiće u lagumu, koje je već jednom izdalje posmatrao. Sad su mu bile bliže. Najbliža je bila van vode a lako joj se prilazilo.

Ispod razine vode još bliže od tog udubljenja, on na domašaju ruke primeti u granitu jednu vodoravnu pukotinu. Tamo se verovatno sakrio rak. Zavukao je ruku što je dalje mogao i počeo je da pipa po toj mračnoj rupi.

Odjednom oseti da mu je nešto uhvatilo ruku.

Neopisiv je užas koji ga je u tom ćasu obuzeo.

Nešto tanko, oporo, pljosnato, ledeno, ljigavo i živo obavilo se u mraku oko njegove ruke. I pelo se prema grudima. To ga je stezalo kao kaiš s mašine i bušilo ga kao svrdlo. Za nepun sekund neka povijuša obavila mu se oko šake, oko lakta i dohvatila rame. Vrh mu je rio ispod pazuha.

Žilijat se zabaci natrag, ali jedva je mogao da se miče. Bio je kao prikovan. Levom rukom koja mu je ostala slobodna istrgao je nož iz zuba i držeći ga odupro se tom rukom o stenu, upinjući se očajnički da izvuče desnu ruku. Samo je uspeo da malo olabavi vezu koja se ponovo steže. Ta veza je bila elastična kao koža, čvrsta kao čelik, hladna kao noć.

Druga pantljika, uska i oštra, pojavila se iz pukotine na steni. Ličila je na jezik isplažen iz čeljusti. Strahovito liznu Žilijatov go trup, odjednom se izduži, duga i fina, pa mu se pripi uz kožu i obavi čitavo telo.

Neopisiv bol, koji se ne može ni sa čime da uporedi u isti mah pokrenu zgrčene Žilijatove mišiće. Na koži je osetio užasne ubode. Činilo mu se kao da se bezbroj usni pripilo uz kožu sišući mu krv.

Iz stene iziđe treća pantljika vijugajući, opipa Žilijata i kao užetom ošinu mu rebra. I ona se pripila uz slabine.

Kad dostigne svoj vrhunac, strah je nem. Žilijat ne ispusti nijedan krik. Bilo je dovoljno svetlo i on je mogao lepo da vidi odvratne oblike koji su za njega prionuli. Četvrta veza, brza kao strela, pripi mu se uz trbuh i obavi se oko njega.

Nemoguće je bilo da se odseku ili iščupaju ti ljigavi kaiši koji su čvrsto prionuli uz Žilijatovo telo i na mnogim se mestima pozabadali u meso. Na svakom od tih mnogih mesta osećao je žarište užasnog i čudnog bola. Imao je utisak kao da ga je istovremeno gutalo mnoštvo malih usta.

Peta pantljika izbi iz pukotine. Ona se pripi iznad ostalih i obavi se Žilijatu preko pojasa. Pritisak na dijafragmu poveća strah, jer je Žilijat sada jedva mogao da diše.

Sve pantljike, zašiljene na vrhu, sve su šire bile prema korenu kao oštrice mača prema balčaku. Svih pet je, očigledno, pripadalo istom središtu. Milele su i puzale uz Žilijata. Osećao je kako se pomeraju one tačke što ga sišu i bole i koje su mu izgledale kao usta.

Odjednom iz pukotine iziđe široka, ljigava, okrugla i pljosnata masa. To je središte. Za njega se vezivalo pet pantljika kao paoci za glavičinu točka. Na suprotnoj strani tog gadnog koluta videle su se još tri druge pantljike, koje su se zadržale u pukotini. U sredini tog ljigavog koluta bile su oči koje su gledale.

Te oči videše Žilijata.

Žilijat pozna polipa.

II
ČUDOVIŠTE

Da bi se verovalo u polipa, treba ga najpre videti.

U poređenju s polipom drevne hidre su cveće.

Moglo bi se pomisliti da konture onog neshvatljivog što lebdi u našim snovima u izvesnim časovima susreću negde u mogućem magnete za koje se hvataju i da iz tih nejasnih spajanja postaju bića. Čudo stoji na raspoloženju Nepoznatom i Nepoznato se njime služi da stvori čudovište. Orfej, Homer i Heziod stvorili su samo Himeru. Bog je stvorio Polipa.

Kad bog hoće, on je nedostižan u groznom.

Za zverskog mislioca uzrok te volje je strah i trepet.

Pošto su dopuštena sva savršenstva, i ako je strava cilj, onda je Polip remek-delo.

Kit je ogroman, polip je mali; nilski konj ima oklop, polip je go; jararaka zviždi, polip je nem; nosorog ima rog, polip je bez roga; škorpija ima žalac, polip ga nema; batus ima štipaljke, polip ih nema; drekavac ima rep za hvatanje, polip ga nema; ajkula ima oštre peraje, polip ih nema; slepi mis — vampir ima krila s kandžama, polip ih nema; jež ima bodlje, polip ih nema; sabljarka ima mač, polip ga nema; trnjača raspolaže gromom, polip nema struje; krastava žaba ima virus, polip ga nema; zmija šarka nosi otrov, polip nema otrova; lav raspolaže kandžama, polip ih nema; orao ima kljun, polip ga nema; krokodil ima čeljust, polip nema zuba...

Polip nema mišićnu masu, nema krika koji zastrašuje, nema oklopa, nema roga, nema žalca, nema štipaljki, nema repa za hvatanje ili za udarac, nema oštrih krila s noktima, nema šiljka, nema mača, nema elektriciteta, nema virusa, nema otrova, nema kandži, nema kljuna, nema zuba. A polip je od svih životinja najstrahovitije naoružan.

Šta je onda polip? To je ventuza ili sisaljka.

U stenama na pučini, tamo gde voda izlaže i krije sve svoje krasote, u udubljenjima stena kud niko ne zalazi, u nepoznatim

lagumima gde u obilju raste morsko bilje, gde žive rakovi i školjke, po dubokim ulazima u okean — plivač koji tamo dospe zaveden lepotama mesta izlaže se jednom opasnom susretu. Ako vam se desi taj susret, ne budite radoznali, bežite. Tamo se ulazi očaran a izlazi prestravljen.

Evo kako izgleda taj susret koji je uvek moguć u stenama na pučini:

Vidite sivkast oblik koji vijuga u vodi. On je debeo kao ruka i dug pola aršina; to je kao neka krpa, oblika kao zatvoreni kišobran bez držalje. Taj vam se dronjak približava malo pomalo. Odjednom se dronjak otvori, osam krakova se naglo raširе oko lika koji ima dva oka. Ti su kraci živi. Njihova vijuganja blistaju. To liči na točak; kad se razvije, meri u prečniku četiri do pet stopa. Strahotni raspon koji se baca na vas.

Hidra se zakači za čoveka.

Životinja se pripije uz svoju žrtvu, obavije je i veže dugim pantljikama. Odozdo je žućkasta, odozgo zemljasta. Ni sa čim se ne da postići ta nijansa prašinaste boje. Ta životinja, koja živi u vodi, kao da je sačinjena od pepela. Po obliku je arahnida, po boji kameleon. Kad se razdraži, postane ljubičasta. I što je najstrašnije, ona je mlitava.

Liči na skorbut i na gangrenu. To je bolest pretvorena u čudovište.

Njene pantljike vezuju, njen dodir paralizuje.

Nemoguće ju je iščupati. Ona čvrsto prijanja za svoju žrtvu. Kako? Kao zvono ispod koga se ispumpa vazduh, dakle, stvaranjem praznog prostora. Osam pipaljki širokih u početku pa sve užih i pri vrhu kao igle.

Ispod svake od njih dva su paralelna reda sisaljki, velikih pri osnovici i manjih pri vrhu. U svakom redu dvadeset i pet, što čini pedeset sisaljka na jednoj pipaljci, a četiri stotine na čitavoj životinji. Te sisaljke, to su ventuze.

Ventuze su cilindrične rskavice, rožaste. Kod većih vrsta one su blizu glave veličine srebrnog novca od pet franaka, a pri vrhu veličine sočiva. Sisaljke su kao neke sasvim kratke cevi koje se uvlače u pipaljku i izvlače. U žrtvu mogu da se zariju više od jednog cola.

Taj organ za disanje preciziran je kao dirke na klaviru. Po volji životinje izvlači se i uvlači i odaziva se svakom njenom nalogu. Nikakva osetljivost nije u stanju da se meri s osetljivošću ventuza u njihovim pokretima uvlačenja i izvlačenja, koji se vrše prema volji životinje i prema spoljnjim utiscima. Taj je zmaj preterano osetljiv.

To je ono čudovište koje mornari zovu pulpa, kome je nauka dala ime kefalopod a legenda ga nazvala kraken. Engleski mornari zovu ga đavolja riba, a i krvopija. Na lamanškom ostrvlju zovu ga pijevr.

Retko ga susrećemo na Gemezeu, na Žerseu su mali, a u Serku ih ima dosta i tamo su vrlo veliki.

Jedna slika od Sonina u Bufonovom izdanju pokazuje kefalopoda kako se obavio oko fregate. Denis Monfor misli da ustvari pulpa s pučine velikih geografskih širina raspolaže snagom koja je u stanju da potopi brod. Bori Sen-Vensan to poriče, ali iznosi da polip naših predela napada čoveka. Pođite u Serk i tamo će vam u blizini Berka pokazati izdubljenje u jednoj steni gde je polip pre nekoliko godina uhvatio, udavio i potopio jednog lovca rakova. Varaju se Peron i Lamark kad misle da polip ne može plivati jer nema peraja.

Onaj koji piše ove retke svojim je očima video u Serku, u podvodnom lagumu zvanom Dućani, kako polip goni plivača ploveći i sam za njim. Ubili su ga i izmerili. Imao je raspon od četiri engleske stope i izbrojano je četiri stotine sisaljki. Dok je životinja bila u ropcu, sisaljke su se grčevito izvlačile i uvlačile.

Prema Deni Monforu, jednom od istraživača koga visoka intuicija ispušta (ili uzdiže) do magizma, polip pokazuje skoro iste strasti kao i čovek. Polip mrzi. Ustvari, apsolutno uzevši, biti gadan znači mrzeti.

Zato što postoji potreba da se nakazno odstrani, ono se opire i postaje neprijateljem.

Kad polip pliva, on se ne razvije već ostaje zatvoren. Pliva utegnut. Liči na zašiven rukav s pesnicom unutra. Ta pesnica je ustvari glava koja rasteruje vodu i plovi pomoću neprimetnih vijuganja telom. Dva oka, mada su velika teško se primećuju, jer su iste boje kao voda.

Kad polip lovi ili kad vreba, sakrije se, smanji se, zbije se; svede se na najmanje. Pomeša se i izjednači s polusenkom. Liči na prevoj talasa. Liči na sve osim na nešto živo.

Polip je licemer. Napada iznenada kad se i ne nadate.

Šta može da bude strašnije od ljigavosti koja ima volju! Mržnjom zakuvan lepak.

U najlepšem plavetnilu bistre vode odjednom izbije ta gadna i proždrljiva morska zvezda. I što je strašno, ne vidite je kad se približava. U ćasu kad je vidite, već vas je uhvatila.

Međutim noću, naročito u doba parenja, polip svetli fosforescencijom. To strašilo vodi ljubav. Čeka svadbu. Ulepša se, osvetli se, sjaji i možete da ga vidite s neke stene kako se dole u mračnim dubinama preliva u zračenju kao neko sunce — utvara.

Polip pliva, on i hoda. On je pomalo riba a pomalo gmizavac. Gmiže po dnu mora. Kad hoda, služi se sa svojih osam pipaljki. Vuče se na isti način kao i gusenica.

On nema kostiju, nema krvi, nema mesa. Mlitav je. Nema ništa u sebi. To je sama koža. Njegovih osam pipaljki možete da izvrnete kao prste na rukavicama.

On ima samo jedan otvor u središtu. Da li je ta jedina rupa čmar ili usta? Oboje. Ulaz i izlaz. Sva je životinja hladna.

Materija koja se nalazi u Sredozemnom Moru, od koje se pravi tutkalo i koju Francuzi zovu karnos, odvratna je. Kad taj živ želatin obavije plivača, to je gnusan dodir. Nokti riju i ruke upadaju u tu masu koju uopšte a ne ubijate, koju čupate a ne možete da je uhvatite, koja je nešto kao živo biće, koje je tečno i žilavo i koje vam se provlači između prstiju. Ali u pogledu užasa ništa ne može da se uporedi s iznenadnom pojavom polipa, Meduze koju služi osam zmija.

Nema jeze koja može da se uporedi s obuhvatom polipa.

Napada vas pumpa. Imate posla s bezvazdušnim prostorom koji se služi svojim nogama. Niti grebe niti ujeda. Samo ubode pa sise. Ujed je opasna stvar, ali manje nego usisavanje. Kandža nije ništa prema ventuzi. Kad vam se zarije kandža, to životinja ulazi u vaše telo; kad vas usisava ventuza, to vi ulazite u životinju. Mišići vam se nadmu, vlakna se usuču, koža vam puca od prljavog stezanja, krv

vam izlazi i grozno se meša sa limfom polipa. Životinja se pripije uz vas s hiljadu odvratnih usta. Hidra uđe u čoveka, čovek se spoji s hidrom. Postanu jedno. Mori vas čudo nečuveno. Tigar vas samo poždere; polip vas — oh užasa! usiše. On vas vuče k sebi i u sebe i vezani, pripojeni, nemoćni osećate kako se polako praznite u tu strašnu vreću, u to čudovište.

S one strane strašnog: biti živ pojeden, postoji neopisivo: biti živ popijen.

Po svojoj navici prekomerne obazrivosti čak i prema činjenicama, nauka najpre odbacuje ove čudne životinje, potom se odlučuje da ih proučava. Razuduje ih, klasira ih, katalogizira ih, stavi im etiketu, nabavi primerke, stavi ih pod staklo u muzeje, da im imena, odredi im svojstva puževa, beskičmenjaka, zrakara; ustanovi njihovo susedstvo: malo dalje od kefalopoda, malo bliže sepijama; ovoj hidri iz slane vode nalazi odgovarajuću vrstu u slatkoj vodi: argironekt; deli ih na veliku, srednju i malu vrstu; lakše usvaja malu vrstu nego veliku, što je, uostalom, težnja nauke u svim oblastima i ova je radije mikroskopska nego teleskopska; gleda njihov sastav i naziva ih kefalopodima, izbraja njihove pipaljke i naziva ih oktopodima. Kad to posvršava, na tome ih i ostavi. I tamo gde ih nauka ostavi, preuzima ih filozofija.

Filozofija takođe proučava sva bića. Ona ne ide tako daleko kao nauka, i ide dalje nego nauka. Ona ih ne razuduje, već nad njima razmišlja. Gde je radio anatomski nož, ona zagnjuri hipotezu. Ona traži krajnji uzrok. Duboko mućenje mislioca. Zbog tih stvorenja njega zabrinjava tvorac. Ona su gnusno iznenađenje. Ona kvare raspoloženje posmatrača. On se zgrane kad ih ustanovi. Ta su bića hotimični oblici zla. Time stvaranje sveta huli na samog sebe i šta da se preduzme protiv toga? Koga okriviti i protiv koga se okrenuti?

Iz mogućeg se događaju strahovite stvari. Tajanstvenost se zgušnjava u čudovišta. Komadi mraka izlaze iz bloka imanencije, cepaju se, otkidaju se, valjaju se, plove, zgušnjavaju se, ostavljaju otiske na okolnoj crnini, podnose nepoznate polarizacije, oživljuju, sačine sebi svoj oblik od pomrčine i dušu od kužnog isparenja i kao priviđenja prolaze kroz život. To je nešto kao životinje sačinjene od tame. Što? Čemu? Pitanje koje se večito ponavlja. Te su životinje u istoj meri priviđenja i čudovišta. One su i neverovatne i dokazane.

One postoje i ne postoje. To su vodozemci smrti. One žive i ne žive. One se dotiču čovečije granice a borave na granici himera. Porićete vampira, a tek se pojavi polip. Izvesnost njihovog gmizanja zbunjuje našu sigurnost. Optimizam je nešto stvarno, ali pred njima se uskoleba. One su vidljivi krajevi crnih krugova. One su prelaz iz naše stvarnosti u neku drugu. Izgleda da one pripadaju onom početku strašnih bića koja sanjalica nejasno nazire kroz prozorče noći.

Ta produživanja čudovišta najpre u Nevidljivom, potom u Mogućem, naslutili su, nazreli su, možda u zanosu i prodornim pogledom, filozofi i magi. Otuda pretpostavka o paklu. Demon je tigar u Nevidljivom. Divlje zveri u dušama najaviše ljudskom rodu vidovnjaci, i to jedan po imenu Jovan a drugi po imenu. Dante.

Ako se stvarno krugovi mraka postavljaju neodređeno, ako se iza jednog kruga nalazi drugi, ako to ide beskonačno, ako taj lanac postoji, u koji mi sa svoje strane sumnjamo, onda je sigurno da polip na jednom kraju dokazuje satanu na drugom.

Sigurno je da zao na jednom kraju pokazuje zlobu na drugom.

Svaka zla životinja kao i svaka pokvarena inteligencija predstavlja sfinks.

Strašan sfinks koji postavlja strašnu zagonetku. Zagonetku zla.

To savršenstvo zla poneki put je navelo velike duhove da poveruju u dvostrukog boga, u strašno dvostruko lice manihejaca.

Na jednoj kineskoj svili, koja je ukradena kineskom caru za vreme poslednjeg rata, predstavljena je ajkula kako proždire krokodila koji proždire zmiju koja proždire orla koji proždire lastu koja proždire gusenicu.

Čitava priroda oko nas istovremeno je proždirana i proždire. Žrtve se međusobno žderu.

Međutim, naučnici koji su takođe filozofi, pa prema tome blagonaklono gledaju na stvaranje sveta, nalaze ili veruju da su našli objašnjenje. Taj krajnji cilj uznemiruje između ostalih i Bonea d' Ženeva, tajanstvenog čoveka čija je misao ispravna i suprotna Bufonu, kao što je kasnije Žofroa Sen-Kler bio protivnik Kivija. Objašnjenje bi bilo ovo: smrt koja svuda pustoši zahteva svuda i pogreb. Proždrljivci su grobari.

Sva bića ulaze jedina u druga. Trulež je hrana. Užasno čišćenje zemljine lopte. Kao mesožder i čovek je grobar. Naš život hrani se smrću. Takav je strahotni zakon. Mi smo grobnica.

U našem sumračnom svetu ta fatalnost poretka stvara čudovišta. Pitate, čemu? Eto.

Da li je to objašnjenje? Da li je to odgovor na pitanje? I zašto poredak nije drukčiji? Pitanje se ponavlja.

Živeti se mora.

Ali nastojimo da smrt bude progres. Nadajmo se svetu manje mračnom.

Jer nikad ne treba zaboraviti da se bolje može postići samo boljim.

III
DRUGI OBLIK BORBE U PROVALIJI

Takvo je bilo biće kojem je Žilijat pripadao od pre nekoliko trenutaka.

To je čudovište boravilo u toj pećini. Ono je bilo užasni duh toga mesta. Neki mračni demon vode.

Svim onim pećinskim divotama središte je bio užas...

Kada je pre mesec dana Žilijat prvi put ušao u tu pećinu i u naborima vode nazreo tajanstvene konture nečeg crnog, to je bio taj polip.

To je bilo njegovo boravište.

Kada je Žilijat ušao drugi put u taj lagum goneći raka i primetio pukotinu u koju je po njegovom mišljenju ovaj utekao, polip se nalazio u pukotini i odatle je vrebač.

Može li da se zamisli takva zaseda?

Nijedna ptica ne bi se usudila da leži na pologu; nijedno jaje ne bi smelo da se izleže, nijedan cvet ne bi smeo da se rascveta, nijedna dojka ne bi se usudila da doji, nijedno srce ne bi se usudilo da voli, nijedan duh ne bi smeo da se vine kad bi se mislilo no ono što zlokobnom strpljivošću sedi u zasedi po provalijama.

Žilijat je zavukao ruku u pukotinu, polip ga je zgrabio.

Polip ga je držao.

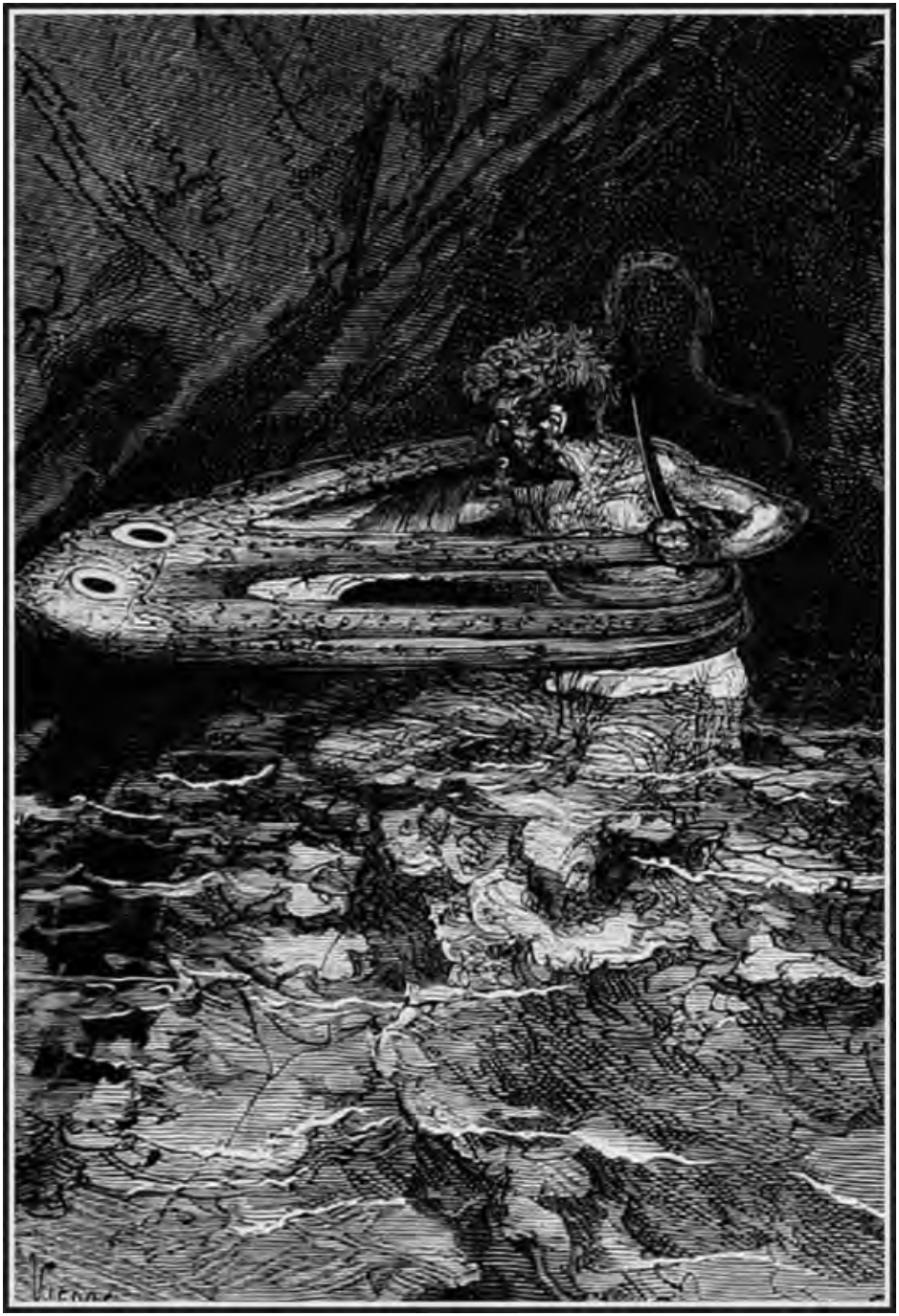

Žilijat je bio muva tog pauka.

Bio je u vodi do pojasa, nogama se grčevito odupirao na oblom klizavom šljunku, dok mu je desna ruka bila obuhvaćena i vezana groznim vezom pantljičastih pipaljki koje su mu obavijale i prekrivale čitav trup.

Od osam polipovih ruku tri su prijanjale za stenu, pet za Žilijata. Pripijen s jedne strane za granit, a s druge za Žilijata, polip ga je tako prikovao za stenu. Na njemu je bilo dvesta pedeset sisaljki. Obuze ga strah i gađenje. Stezala ga je ogromna pesnica čiji su elastični prsti bili skoro po čitav metar dugi, puni živih sisaljki koje su se zabijale u meso.

Kao što smo rekli, ako te polip drži, ne možeš se iščupati. Ako pokušaš, onda te još čvršće veže, još jače se oko tebe stegne. Ukoliko se ti naprežeš, utoliko se napregne i on. Ukoliko ga više drmusaš, utoliko se on jače pripija.

Žilijatu je preostalo samo još jedno sredstvo: nož.

Bila mu je slobodna samo još leva ruka, ali znamo da se on njome moćno služio. Za njega se moglo reći da je imao dve desne ruke.

U toj ruci držao je otvoren nož.

Nemoguće je preseći polipove pipaljke; nož ne zaseca njegovu kožu, već klizi po njoj; uostalom, one su tako pripojene uz telo da čovek ne može zaseći te pantljike a da ne zaseče svoje meso.

Polip je strahovit, ali postoji jedan način da se s njim iziđe na kraj. To znaju Tibari sa Serka. Ko ih je video kako vrše izvesne nagle pokrete, zna kako se s polipom treba snalaziti. To znaju i delfini. Oni imaju svoj način kako da jednim ujedom pregrizu polipovu glavu. Otuda se na pučini susreću mnogi polipi bez glave, koji pripadaju raznim vrstama iz roda polipa.

Ustvari, polip ima samo jednu slabu tačku a to je glava.

Žilijat je to znao.

Nikada nije video polipa te veličine. Pri tom prvom susretu ščepala ga je ta velika vrsta polipa. Da je neko drugi bio na njegovom mestu, zbunio bi se.

U borbi s polipom, kao i u borbi s bikom, treba da se iskoristi dati trenutak. To je trenutak kad se bik sagne i savije vrat, a kod

polipa kad ispruži glavu. Trenutak je kratak, ko ga propusti, izgubljen je.

Sve ovo o čemu smo govorili nije trajalo više od nekoliko minuta. Žilijat je osećao kako isisavanje od dvesta pedeset sisaljki postaje sve jače.

Polip je podmukao, on se trudi da najpre prestravi svoj plen. Uhvati ga pa čeka što više može.

Žilijat je držao nož. Isisavanje se pojačavalo.

Gledao je polipa. Polip njega.

Odjednom životinja odvije od stene šestu pipaljku i poteže je na Žilijata nastojeći da mu obuhvati i levu ruku.

U isti mah živo ispruži glavu. Još samo jedan sekund pa bi se usta — čmar pripila Žilijatu uz grudi. Žilijat bi pao mrtav isisane krvi i vezanih ruku.

Ali Žilijat je bio na oprezi, vrebao je onog koji je njega vrebao.

Izbegao je pipaljku i u trenutku kada je životinja sunula da mu usta zarije u grudi, Žilijat poteže naoružanom rukom.

Susretoše se dva suprotna grča, grč polipa i grč Žilijatov.

Bilo je to kao sudar dve munje.

Žilijat zari vrh noža u pljosnatu ljigavost i jednim kružnim pokretom, sličnom uvoju biča, praveći krug oko dva oka, iščupa glavu kao što bi se iščupao zub.

I svršeno.

Celokupna životinja se sroza.

To je ličilo na otrgnutu krpu. Kad je uništena pumpa koja upija, nestalo je bezvazdušnog prostora u ventuzama. Četiri stotine sisaljki istovremeno otpadoše sa stene i s čoveka. Dronjak potonu.

Zadihan od borbe, Žilijat je mogao da osmotri na šljunku pod nogama dve bezoblične ljigave mase, glava na jednoj strani i ostalo na drugoj. Kažemo ostalo, jer se ne bi moglo reći telo.

Ipak, plašeći se poslednjeg grčenja u ropcu, povuče se van domašaja pipaljki,

Ali životinja je bila mrtva.

Žilijat zatvori nož.

IV
ZAKLELA SE ZEMLjA RAJU DA SE TAJNE SVAKE ZNAJU

Bilo je krajnje vreme da ubije polipa, inače bi ga polip zagušio. Desna ruka i trup bejahu mu pomodreli. Ocrtavalo se više od dvesta guka; iz nekoliko je ponegde tekla krv. Kao lek za te ozlede služi slana voda. Žilijat se zagnjuri. Pod trljanjem nestajali su otoci.

Povlačeći se i zalazeći dalje kroz vodu neprimetno se približio onom lagumu koji je već bio primetio blizu pukotine iz koje ga je zgrabio polip.

Taj se lagumčić kosio i po suvom produžavao pod velike strane laguma. Nagomilani obluci podigli su mu dno iznad obične razine mora. Lagumčić je predstavljao jedan dosta širok i malo spljošten svod; kad bi se sagnuo, u njega je mogao da uđe čovek. Tamo je prodirala zelena svetlost podmorske pećine i slabo ga osvetljavala.

Brzo trljajući naduvenu kožu, Žilijat mahinalno podiže oči.

Pogled mu se upravi na lagumčić.

Zadrhta.

Učinilo mu se da u senci na dnu rupe vidi nešto kao neki lik koji se smeje.

Žilijat nije znao za reč halucinacija, ali je znao da ta stvar postoji. Tajanstveni neverovatni susreti, koje mi zovemo halucinacijama, da bi nekako dali ime onome što ne znamo šta je, postoje u prirodi. Bilo da su to obmane ili stvarnosti, tek, u glavnome, priviđanja mogu da naiđu. Ko se tu nađe, vidi ih. Žilijat je čovek, kao što smo već rekli, koji je uvek bio zamišljen. Nosio je u sebi taj veliki dar da ponekad priviđa kao prorok. Ne sanja se uzalud po usamljenim mestima.

Pomislio je na jednu od tih varki ko je su ga kao noćnog čoveka više puta prenerazile.

Krivudavo udubljenje izgledalo je gotovo kao krečna peć. To je bilo nisko izdubljenje u obliku luka čiji se strmi svod sužavao prema kraju kripte gde su se šljunak i svod doticali i gde se završavao ćorsokak.

Ušao je i sagnute glave usmerio se ka onom što se nalazilo na dnu.

Stvarno, nešto se smejalo.

To je bila mrtvačka glava.

Ne samo glava već je tu bio čitav kostur.

U tom lagumčiću ležao je ljudski kostur.

Pri sličnim slučajevima odvažan čovek nastoji da odmah pronikne čitavu stvar.

Žilijat pogleda oko sebe.

Bio je opkoljen mnoštvom rakova.

To mnoštvo rakova nije se micalo. Izgledalo je kao mrtav mravinjak. Svi ti rakovi bili su mrtvi. Ispražnjeni.

Te gomilice rasejane ovde-onde sačinjavale su bezoblične skupine na šljunku koji je zakrčio lagumčić.

Usmerivši pogled na nešto drugo, Žilijat je prešao preko njih a da ih nije ni primetio.

Na kraju kripte dokle je Žilijat dospeo, bilo ih je više i u naslagama. Nepomično su štrčale pipaljke, noge, vilice. Otvorene pipaljke bile su ispružene, ali se nisu zatvarale. Ni koštunjave ljušture načičkane bodljama nisu se micale; neke od njih izvrnute pokazivale su svoja modra izdubljenja. Te gomilice bile su nalik na gužvu opsadnika a njihova isprepletanost na trnjak.

Pod tom gomilom bio je kostur.

Ispod te zbrke pipaljki i ljuštura, naizirala se mrtvačka glava s reckama spojeva, a nazirali su se i kičmeni pršljenovi, butne kosti, cevanice i dugački prsti s noktima. Grudni koš bio je pun rakova.

A u njemu je nekada neko srce kucalo. Morska plesan pokvarila je očne duplje. Morski puževi ostavili su trag svojih bala u nosnim dupljama. U ovom budžaku od stena nije bilo ni morske trave, ni bilja, ni povetarca. Nikakvog pokreta nije tu bilo. Zubi su se cerili.

Mrtvačka glava oponaša onu stranu smeha koja onespokojava.

Taj čudesni dvorac ambisa, išaran i iskićen svim biljurima mora, razotkrio se najzad i odao svoju tajnu.

Bila je to jazbina u kojoj je boravio polip, i bio je to grob u kome je ležao čovek.

Avetinjska nepomičnost kostura i životinja nejasno se prelivala na odblesku podzemne vode što je podrhtavala nad tim ostacima koji su se kamenili.

Izgledalo je da ta grozna gomila rakova dovršava svoj obed. Izgledalo je da te ljušture jedu taj kostur. Ništa čudnije od te mrtve gamadi na tom mrtvom plenu. Reklo bi se da smrt nastavlja svoj mračni rad.

Pred Žilijatovim očima nalazila se polipova ostava za hranu.

Grozan prizor; tu je na delu uhvaćena duboka stravičnost stvari. Rakovi su pojeli čoveka. Polip je pojeo rakove.

U blizini kostura ni je bilo nikakvog ostatka od odela. Znači, čovek je bio go uhvaćen.

Oprezno i ispitivački Žilijat je skidao rakove s čoveka. Ko je bio taj čovek? Leš je bio izvanredno lepo razuđen, reklo bi se preparat anatomije. Sve je meso skinuto, nijedan mišić nije ostao a sve su kosti ostale. Da je Žilijat bio anatom, mogao bi sve to da utvrdi. Ogolela pokosnica bila je bela, glatka kao da je glačana. Da nije ponegde bilo zelenila algi, moglo bi se reći da je slonova kost. Rskavice su bile vrlo lepo i nežno oljuštene i uređene. Grob često vrši takve prefinjene radove.

Kostur je izgledao kao da je sahranjen ispod uginulih rakova; Žilijat ga je iskopao.

Odjednom se živo sagnu.

Oko kičmenog stuba primetio je nešto kao nekakvu vezu.

To je bio kožni opasač, koji je čovek za života svoga opasao i zakopčao na trbuhu.

Koža se uplesnivila, kopča zarđala.

Žilijat je privukao kožni opasač. Zadržavali su ga kičmeni pršljenovi i da bi uzeo opasač, morao je da ih prekine. Bio je nedirnut. Tek su se na jednom mestu počele hvatati školjke.

Opipao ga je i na unutrašnjoj strani osetio neki tvrdi predmet četvrtastog oblika. Nije se moglo ni pomisliti da se kopča otkopča. Opasač je presekao nožem.

U opasaču nađe malu gvozdenu kutiju s nekoliko komada zlatnog novca. Žilijat izbroja dvadeset gvineja.

Kutija je bila stara mornarska duvankesa koja se otvarala na oprugu. Jako zarđala i čvrsto zatvorena. Potpuno zarđala opruga nije mogla da funkcioniše.

Nož je ponovo pomogao Žilijatu. Pritisak vrhom noža pokrenu poklopac.

Kutija se otvori.

Unutra je bila samo hartija.

Na dnu kutije nalazio se svežanj vrlo tankih listića, presavijenih na četiri dela. Bili su vlažni, ali neoštećeni. Sačuvala ih je kutija koja je bila hermetički zatvorena. Žilijat ih razvi.

To su bile tri novčanice svaka od po hiljadu livri sterlinga, što zajedno čini sedamdeset i pet hiljada franaka.

Žilijat ih ponovo savi, stavi ih u kutiju i iskoristi ono malo preostalog mesta da tu stavi i dvadeset gvineja, a kutiju zatvori što je bol je mogao.

Potom uze da još jednom razgleda pojas.

Koža, spolja lakovana, iznutra je bila sirova. Na tom žućkastom naličju bilo je masnim crnim tušem ispisano nekoliko slova. Žilijat odgonetnu slova i pročita: sier Kluben.

V
SMRT MOŽE DA UĐE I KROZ PROZORČE

Žilijat je vratio kutiju u opasač a opasač stavio u džep pantalona.

Rakovima je ostavio kostur s mrtvim polipom pored njega.

Dok je Žilijat bio zauzet borbom s polipom i oko kostura, plima je počela da nadolazi i već je ulazni hodnik bio poplavljen. Ispod svoda morao je da se gnjura, inače ne bi mogao da iziđe. A lako se izvukao. Poznavao je izlaz i bio vičan tim stvarima na moru.

Može da se nazre drama koja se tu odigrala pre deset nedelja. Jedno je čudovište zarobilo drugo čudovište. Polip je uhvatio Klubena.

To je bio susret dva licemera u neumitnom mraku, ako se tako može da kaže.

Na dnu provalije sudarila su se dva života sastavljena od tame i vrebanja, jedan od njih bio je životinja a drugi je imao duh, pa je životinja uništila duh. Jeziva pravičnost.

Rakovi se hrane lešinama, polip se hrani rakovima. Polip usput uhvati neku životinju koja plovi, na primer vidru, psa ili čoveka ako

može, popije krv i na dnu vode ostavi mrtvo telo. Rakovi su morske bube nekrofagi. Privlači ih meso koje trune. Oni dođu, pojedu meso a polip njih. Mrtve stvari pređu u rakove, rakovi pređu u polipa. Već smo ukazali na taj zakon.

Kluben je bio polipov plen.

Polip ga je zadržao i udavio, rakovi ga pojeli. Talasi su ga odbacili u lagum, na kraj krivudavog hodnika gde ga je našao Žilijat.

Žilijat se beše vratio natrag, pretražujući stene, hvatajući morske ježeve i školjke a od rakova je digao ruke. Kad ih je jeo, činilo bi mu se da jede ljudsko meso.

Uostalom, mislio je samo na to da se pre nego što pođe najede što je više moguće. Odsada ga ništa više nije zadržavalo. Posle velikih oluja uvek nastupi zatišje ko je ponekad traje više dana. S mora više nije pretila nikakva opasnost. Žilijat se odlučio da sutradan otputuje. Bilo je važno da preko noći zbog plime sačuva branu uglavljenu između dve stene Duvr. A računao je da je u zoru razvali, da izvuče barku izvan stena dve Duvr i usmeri jedra za Sen-Samson. Povetarac koji je duvao za vreme zatišja bio je jugoistočni vetrić, taman kako mu je trebalo.

Bila je prva četvrtina meseca maja, dani su već prilično odužali.

Kada je Žilijat završio lov po stenama i prilično zasitio glad i kada se vratio stenama Duvr gde je bila trbulja, sunce je već zašlo a mlađak izgrejao pretvarajući suton u ono što bi se moglo nazvati polumesečinom. Plima je dostigla svoj vrhunac i počela je da opada. Na dimnjaku mašine, koji je stojao uspravno nad trbuljom, belasao se na mesečini sloj soli kojom su ga pokrili talasi za vreme oluje.

To opomenu Žilijata da je oluja nalila u trbulju mnogo morske vode i kiše i da bi bilo potrebno da isprazni barku, ako misli da krene sutradan.

Kad je napustio trbulju i pošao da lovi rakove, ustanovio je da se u grotlu nakupilo vode otprilike u visini od šest coli. Lopata je bila dovoljna da tu vodu izbaci.

Stigavši do barke, Žilijat se zgranu. U barci je bilo vode u visini od dve stope.

Desilo se nešto opasno, barka je propuštala vodu.

Za vreme Žilijatovog odsustva ona se punila malo pomalo. Prema onome koliko je bila natovarena, teret od dvadeset coli vode bio je opasan. Još malo pa da potone. Da je došao samo jedan sat kasnije, verovatno da bi iznad vode našao samo dimnjak i katarku.

Nije ni minut smeo da izgubi. Trebalo je pronaći rupu i zapušiti je, zatim isprazniti barku ili je bar olakšati. Dirandine pumpe nestale su u brodolomu. Žilijatu je mogao da koristi samo lopar za crpljenje vode.

Pre svega trebalo je pronaći rupu. To je bilo najhitnije.

Žilijat odmah pregnu na posao, čak se nije ni obukao, mada je drhtao. Nije osećao ni glad ni studen.

Barka se i dalje punila. Srećom, nije bilo vetra. I najmanji bi je talas potopio.

Mesec zađe.

Savijen, pipajući, više od pola u vodi, Žilijat je dugo tražio. Najzad je pronašao.

Za vreme oluje, baš u kritičnom trenutku kada se čvrsta barka savila, udarila je prilično žestoko o stenu; jedina kresta male Duvr provalila joj je bok s desne strane.

Ta se rupa nesrećno, moglo bi se reći podmuklo, nalazila blizu mesta gde se spajaju dve grede pojačanja, što je, kad se još uzme i zaprepašćenost zbog užasne oluje, omelo Žilijata da primeti kvar kad je on, dok je oluja bila u najvećem jeku, na brzinu pregledao barku.

Rupa je zabrinula Žilijata jer je bila velika, ali se tešio što se nalazi iznad gornje granice gaza, mada je već bila pod vodom koja je prodirala unutra.

U času kad se bok provalio, voda u tesnacu bila je jako uzburkana pa se granica gaza spuštala i dizala i voda je u barku ulazila kroz provaljen bok. Pod tim opterećenjem barka je gazila za nekoliko cola dublje pa je i tada kad se oluja stišala zbog tereta ostala ispod gaza. Otuda opasnost. Od šest cola voda je nadošla na dvadeset. Ali ako uspe da zapuši rupu, barka je mogla da se isprazni; u tom bi se slučaju uspostavio redovan gaz, rupa bi izišla iz vode i opravka bi bila laka ili bar moguća. Kao što smo već rekli, Žilijatov tesački alat bio je još uvek u dobrom stanju.

Ali koliko neizvesnosti dok se to ne postigne! Koliko opasnosti! Kako malo izgleda na uspeh! Žilijat je čuo kako voda neumoljivo izvire. Jedan potres i sve bi potonulo. Kolika beda! Možda je sve već bilo kasno.

Gorko je Žilijat korio samog sebe! Trebalo je da odmah primeti kvar. Šest coli vode u grotlu bila je opomena. Osećao se glup što je tih šest coli vode pripisivao kiši i talasima. Sebe je korio što je spavao, što je jeo. Korio je sebe zbog umora i još malo pa bi se korio zbog oluje i noći, kao da je on za sve kriv.

Ta strogost prema samom sebi pomešala se s užurbanim radom i ni je ga sprečila da preduzme što je potrebno.

Rupa je pronađena i prvi je korak učinjen; drugi bi korak bio da se zapuši kučinom. Zasada se nije moglo ništa više da učini. Drvodeljski posao ne obavlja se pod vodom.

Povoljno je bilo ta što se provala desila na mestu između dva lanca koji vezuju dimnjak mašine za desnu stranu trbulje. Za te lance mogao se vezati čep od kučine. Voda je međutim nadolazila. Visina vode sada je prelazila dve stope.

Žilijat je do iznad kolena bio u vodi.

VI
DE PROFUNDIS AD ALTUM

Iz rezervne opreme barke Žilijat je imao na raspoloženju veliku nakatranisanu ciradu s dugim uzicama na četiri ćoška.

Uzeo je ciradu, pomoću uzica privezao je dva ćoška za karike na lancima s dimnjaka na onoj strani trbulje gde je bila rupa i između barke i male Duvr prostro je ciradu po vodi kao neki čaršav. Cirada je potonula. Navala vode koja je prodirala prilepila je ciradu uz oklop barke i na rupu što je više voda navaljivala, cirada je sve više prianjala. Sama ju je voda lepila na rupu. Rana na trbulji bila je previjena.

To nakatranisano platno postavilo se između rupe na barki i talasa. Unutra više nije mogla da prodre ni kap vode.

Rupa je na taj način zamaskirana, ali ne i zapušena.

To je bio predah.

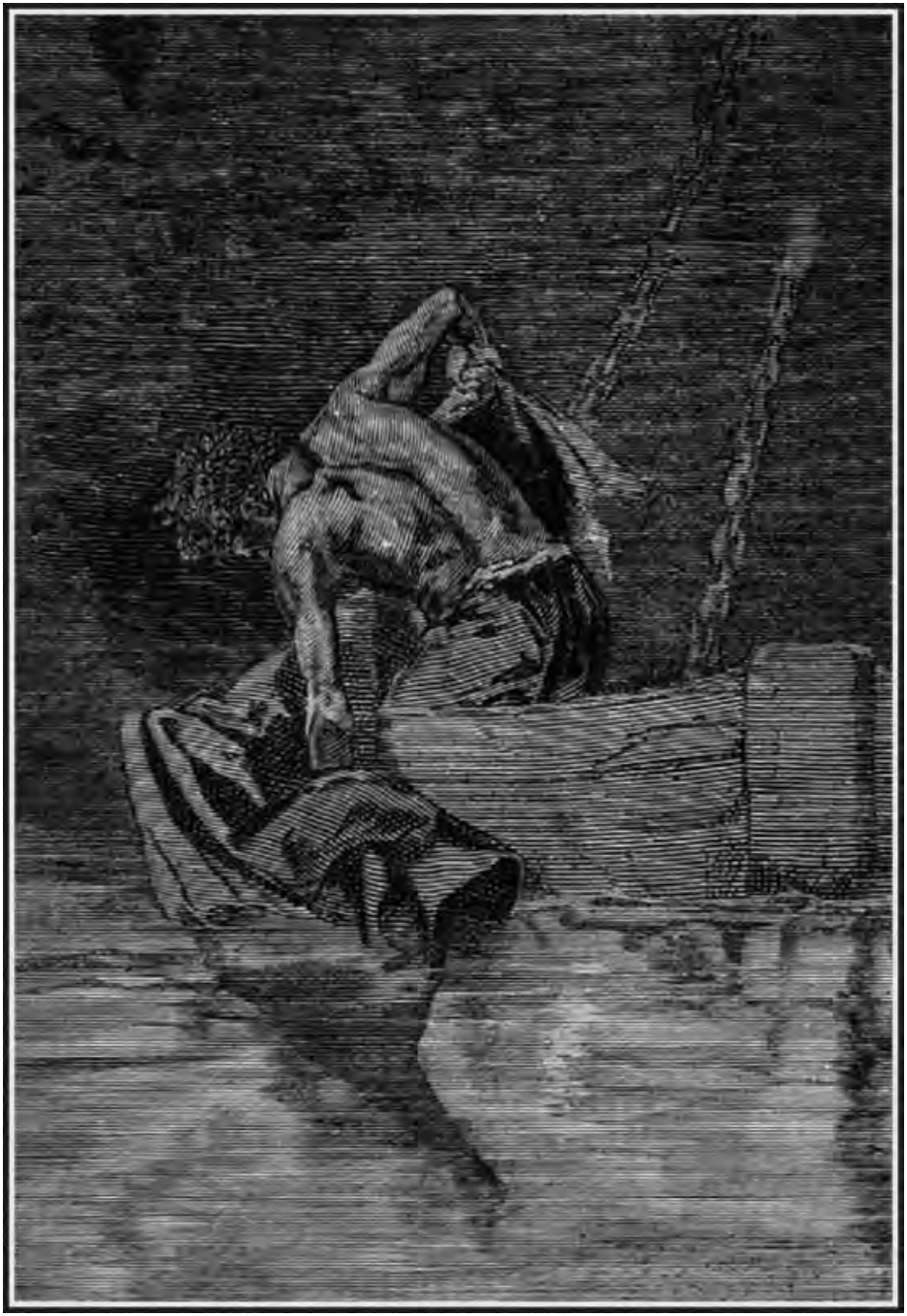

Žilijat je uzeo loparu i pregnuo da prazni barku. Bilo je krajnje vreme da je olakša. Taj ga je rad malo zagrejao, ali je ipak bio užasno umoran. Morao je sam sebi da prizna da neće moći da izdrži do kraja i da neće uspeti da zapuši zjalo. Stid ga je bilo što se osećao iscrpljenim tako brzo posle obeda.

Napredovanje svoga rada merio je prema visini vode na svojim nogama. Voda je sporo opadala.

Pored toga, prodiranje vode samo je prekinuto. Zlo je samo ublaženo, a ne i otklonjeno. Cirada je zbog navale vode počela da upada u rupu i da se unutar barke nadima kao klobuk. Bilo je to nalik na pesnicu koja je gurala u platno da bi ga provalila. Nakatranisano i čvrsto platno nije popuštalo. Ali pritisak i nadimanje postajali su sve jači, nije bilo sigurno da će platno izdržati i da otok za koji trenutak neće pući. Tada bi voda ponovo plavila barku.

U takvim slučajevima čep je jedino sredstvo i to znaju mornari koji upadnu u nevolju. Uzmu se svakojake krpe na koje se naiđe, razne krpe, koje se na mornarskom jeziku zovu »podstava«, i tada se otok cirade potisne što je više moguće natrag u rupu.

Žilijat nije imao te »podstave«. Sve što je od krpa i kučina skupio u magacinu, upotrebio je u radu ili je vetar razneo.

U krajnjem slučaju možda je nešto od toga mogao i da nađe kad bi mogao da pretraži stene. Trbulja je bila prilično rasterećena pa je mogao da se udalji za kojih četvrt sata. Ali kako da bez svetlosti pretraži stene? Bila je gusta pomrčina. Mesečina više nije sjala; videlo se samo mračno zvezdano nebo. Žilijat više nije imao svoje uže da od njega napravi fitilj, nije, imao loj da napravi sveću, vatru da je upali, ni fenjer da je zaštiti. Na barci i na steni sve je bilo zbrkano i nejasno. Čuo se šum vode oko oštećene oplate, ali se čak ni rupa nije videla. Žilijat je pod rukom osećao samo sve veću opasnost klobuka od cirade. Nemoguće je da po tom mraku pretraži stene i da nađe rasturene dronjke i kučine. Kako da ih napabirči kad se jasno ne vidi? Tužno je Žilijat zurio u noć. Svuda zvezde, nigde sveće.

Pošto se voda u barci smanjila, povećao se pritisak spolja. Narastao je klobuk od cirade. Sve se više nadimao. Ličio je na čir

koji je sazreo i treba da prsne. Stvari su najpre pošle nabolje, a potom ponovo postale opasne.

Neodložno je trebalo da se udari čep.

Žilijat je imao samo svoje odelo.

Prisetio se da ga je razastro da se suši na izbočini stene male Duvr.

Pokupio je razastrto odelo i stavio ga na ivicu trbulje.

Uzeo je navošteni kaput, kleknuo u vodu, nabio ga u rupu, istisnuo klobuk od cirade i tako ga ispraznio. Kaputu je dodao jagnjeću kožu, jagnjećoj koži vunenu košulju, košulji bluzu. Rupa sve proguta.

Preostade mu još nešto od odela što je imao na sebi. Skinuo je pantalone i njima uvećao i ojačao čep. Izgledalo je da je tako napravljen čep dovoljan.

Jednim delom čep je izbio napolje i cirada mu posluži kao spoljni omotač. Nadirući spolja, voda je pritiskivala čep, rastresala ga i razastirala po rupi i učvršćivala ga. Bilo je to kao neka spoljna obloga.

Iznutra, pošto je bilo istisnuto samo središte klobuka, svuda oko rupe čepa ostalo je neko naduveno kružno crevo od cirade, jače na onim mestima gde je obod na rupi bio nejednako iskrzan. Prodiranje vode bilo je sprečeno.

Ali to je bilo nešto sasvim privremeno i slabo. Oštri delovi koji su štrčali na obodu rupe i zadržavali ciradu, mogli su da je probuše pa bi voda tuda ulazila. U mraku to Žilijat nije ni primetio. Teško da je ovo moglo da izdrži dok svane dan. Žilijatovo nespokojstvo menjalo se, ali on se osećao sve nespokojnijim što mu se više smanjivala snaga.

Ponovo je počeo da prazni korito barke, ali premorene ruke jedva su se micale i jedva su dizale lopar pun vode. Bio je go i drhtao je.

Osećao je da se bliži zlokobni svršetak.

U glavi mu sinu zračak nade. Možda se na pučini nalazila neka jedrilica. Mogao bi da mu priskoči u pomoć kakav ribar koji je slučajno zalutao u vode stena Duvr. Došao je trenutak kada mu je saradnik bio bezuslovno potreban. Jedan čovek i jedan fenjer, i sve

se moglo da spase. Udvoje bi lako ispraznili korito. Čim bi se smanjilo opterećenje od vode, barka bi se izdigla, vratila bi se na običan gaz, rupa bi izišla iz vode, mogla bi se izvršiti opravka i čep bi se mogao zameniti zakrpom od oplate, što bi predstavljalo trajnu opravku umesto ove privremene. Inače, morao bi čekati da svane, čekati celu noć! Kobno zakašnjenje koje bi moglo da dovede do propasti. Kada bi slučajno neki fenjer s broda bio na vidiku, Žilijat bi mogao s vrha velike Duvr davati znake. Vreme je bilo tiho, nije duvao vetar, more je mirovalo, pa bi bilo moguće da se primeti čovek koji se ocrtava prema zvezdanom nebu i daje znake. Nijedan kapetan broda, pa ni vlasnik barke, ne plovi noću u vodama Duvr a da ne upire pogled na stenu; to je sušta opreznost.

Žilijat se nadao da će ga neko primetiti.

Popeo se na olupinu, dograbio konopac na čvorove i Ispuzao se na veliku Duvr.

Nijedne jedrilice na vidiku. Nigde nijednog fenjera. Dokle se okom moglo sagledati, voda je svuda bila pusta.

Niotkuda pomoći, nemoguće mu je više da se nesreći odupire.

Prvi put se sada Žilijat osećao nemoćnim.

Sada je mračna sudbina postala njegov gospodar. On i sav njegov trud, barka i Dirandina mašina, sva njegova hrabrost, i sav njegov uspeh pripadoše ambisu. Nije više imao sredstava za borbu. Klonuo je. Kako da spreči dolazak plime, nadolaženje mora i trajanje noći? Taj mu je čep bio jedina tačka oslonca. Žilijat se iscrpeo i utrošio je celo odelo dok ga je načinio i dopunio. Vise nije mogao ni da ga pojačava,. ni da ga učvrsti. Cep je bio onakav kakav je i takav je morao da ostane, a svaki dalji napor bio je uzaludan. More je moglo da po svojoj volji raspolaže tom na brzu ruku sačinjenom napravom na rupi. Kako će da se vlada ta mrtva prepreka? odsada se ona borila, a ne Žilijat. Odsada je krpa imala reč, a ne duh. Dovoljan bi bio samo jedan talas da otpuši rupu. Sve se svodilo na pitanje jačeg ili slabijeg pritiska.

Rasplet je imao da se obavi besvesnom borbom između dve mehaničke količine. Odsada Žilijat nije mogao da pomogne čepu ni da zaustavi pritisak vode. Bio je samo posmatrač svoga života ili svoje smrti. Tog Žilijata koji je bio proviđenje smenila je u odsudnom času besvesna otpornost čepa.

Nijedno iskušenje i nijedan užas što ih je Žilijat proživljavao nisu mogli da se uporede s ovim sada.

Kada se Žilijat popeo na stenu Duvr, našao se opkoljen i kao obuhvaćen samoćom. Ta ga je samoća ne samo opkoljavala već ga je obavijala. Hiljadu pretnji u isti mah mu pokazivahu svoje pesnice. Tu je bio vetar gotov da zavijori; tu je bilo more gotovo da riče; nemoguće je da se zapuše usta vetru; nemoguće je da se izbiju zubi iz čeljusti mora. Međutim, on se borio. Čovek se rvao s okeanom, hvatao se u koštac s olujom.

On je smelo pogledao u oči i drugim neprilikama i odolevao i drugim potrebama. Imao je posla s mnogim nevoljama. Morao je da obavlja radove bez alata, da pokreće teret bez pomoći, da rešava probleme bez nauke, da spava bez krova i postelje.

Na toj tragičnoj steni redom su ga stavljali na muke svi udesi prirode koja je prema njemu bila čas majka a čas dželat, već prema tome kako joj se sviđalo.

Pobedio je samoću, pobedio je glad, pobedio je žeđ, pobedio hladnoću, pobedio je groznicu, pobedio je san i bio pobednik u radu. Susreo je prepreke koje su se udružile da mu preseku put. Posle oskudice, stihija; posle plime, oluja; posle oluje, polip; posle polipa, avetinja.

Tužna ironija na kraju, Iz tih stena odakle je Žilijat mislio da će izaći kao pobednik, gledao ga je mrtav Kluben i cerio se.

To avetinjsko cerenje bilo je u pravu. Žilijat se osećao izgubljenim. Sebe je video isto tako mrtvog kao i Klubena.

Studen, gladovanje, umor, rasturanje olupine, prebacivanje mašine, udarci plime, vetar, grom, polip — to sve nije bilo ništa u poređenju s rupom u barci. Žilijat je mogao da ima, i imao je, vatru protiv studeni, školjke protiv gladi, kišu protiv žeđi, umešnost i energiju protiv teškoća oko spasavanja, talasolom protiv plime i oluje, nož protiv polipa. Ali protiv rupe na barci nije imao ništa.

Takav mu je oproštaj priredio uragan na odlasku, poslednji pothvat, podmukli ubod, potuljeni napad pobeđenog protiv pobednika. Oluja u bekstvu odapela je iza sebe tu strelu. Bekstvo u rasulu okrenulo se i zadalo udarac. Mučki udarac arabisa.

Boris se protiv oluje, ali kako da se izboriš sa pištanjem vode?

Ako čep podlegne, ako se rupa ponovo otvori, barka neminovno mora da potone. To bi bila podvezana arterija koja se odrešila. I ako potone opterećena mašinom, niko je više neće moći da izvuče. Veličanstveni napor od dva džinovska meseca završio bi se uništenjem. Nemoguće bi bilo da se iznova počne. Žilijat nije više imao ni kovačnice, ni materijala. Možda će u zoru videti kako čitavo njegovo delo polako i nepovratno tone u ambis.

Ambis ga je privlačio sebi.

Kad mu barka potone, on će umreti od gladi i studeni kao brodolomnik sa stene Čovek.

Proviđenje i svesti koje žive u Nevidljivom za vreme dva duga meseca prisustvovali su ovome: s jedne strane prostor, talasi, vetrovi, munje, prirodne sile, a s druge strane čovek; s jedne strane more, s druge duh; s jedne strane Beskrajno, s druge atom.

Vodila se borba.

I možda će to čudo od lađa i pobede da propadne.

Tako se u nemoći okončavao taj neviđeni heroizam. Tako se u očajanju završavala ta strahotna svesno primljena borba, borba Ničega protiv Svega, Ilijada s ciglo jednim junakom.

Izbezumljeni Žilijat posmatrao je prostor.

Čak ni odela nije više imao. Bio je go pred beskrajem.

Tada, u potištenosti pred tom čitavom nepoznatom bezmernošću, ne znajući više šta se hoće od njega, sučeljavajući se s tamom, pred tom nesavladivom pomrčinom, u graji vode, talasa, valova, uzburkanosti, pene, vetrova, pod oblacima, pod duvanjem, pod razasutim silama, pod tim tajanstvenim nebeskim svodom krila, zvezda i grobova, pred nekom namerom koja se uplitala u te bezmerne stvari, s okeanom oko sebe i ispod sebe, sa sazvežđima iznad sebe, pod tim neizmernim — srušio se, predao se, poleđuške se isprućio na steni koliko je dug, licem prema zvezdama, pobeđen i sklopljenih ruku pred strašnim dubinama, i kriknuo u beskraj: »Milost!«

Molio je bezmernost koja ga je zgromila.

Bio je sam tu u noći na steni, usred mora, iscrpen i srušen kao gromom spaljen, go kao gladijator u cirkusu s tom razlikom što je umesto cirkusa imao ambis, umesto zverova tamu, umesto očiju

naroda gledalo ga Nepoznato, umesto vestalki, zvezde, umesto Cezara, bog.

Činilo mu se da se rastvara u studeni, u zamoru, u nemoći, u molitvi, u tami, i oči mu se zatvoriše.

VII
IZ BESKRAJA NEKO UHO SLUŠA

Proteklo je nekoliko časova.

Izgrejalo je jarko sunce.

Njegov prvi zrak obasja na zaravni velike Duvr jednu nepomičnu priliku. To je bio Žilijat.

Još uvek je ležao opružen na steni.

Ledena i ukočena nagost nije više drhtala. Jako bledi očni kapci bili su zatvoreni. Teško bi se moglo reći da to nije bio les.

Izgledalo je kao da ga sunce posmatra.

Ako taj go čovek nije bio mrtav, on je bio tako blizu smrti da je i samo hladan povetarac bio dovoljan da ga dokrajči.

I vetar poče da duva, ali mlak, koji oživljava, proletnji dah maja.

Za to vreme sunce se sve više uzdizalo na plavom nebu. Njegovi zraci, sve manje kosi, počeše se crveneti. Oni su ne samo svetleli, nego su i grejali. Obavili su Žilijata.

On se nije micao. Ako je disao, to je bilo ono disanje koje je gotovo da prestane i jedva da bi moglo da zamagli ogledalo.

Sunce je nastavljalo da se penje i zraci su mu postajali sve manje kosi. Vetar koji je u početku bio samo mlak postao je sada vruć.

Golo i kruto telo i dalje je ležalo nepokretno. Međutim, reklo bi se da mu je koža bila manje modra.

Približujući se zenitu, sunce je uspravnim zracima grejalo zaravan Duvr. Nebo je prosto rasipalo zrake. Bezmerni odblesci mora dodavali su se tome, stena je počela da postaje topla i da zagreva čoveka.

Jedan uzdah podiže Žilijatove grudi.

Bio je živ.

Sunce je nastavilo da ga miluje i skoro da prži. Vetar koji je postajao letnji i podnevni zapajao ga je kao neka usta.

Žilijat se pokrenu.

More se bilo tako umirilo da je to teško izraziti. Romorilo je kao dadilja pored svog deteta. Reklo bi se da talasi uljuljkuju stenu.

Morske ptice koje su poznavale Žilijata neprekidno su ga nadletale. To više nije bilo ono staro divlje nespokojstvo, već neko nežno i bratsko. Jedan galeb, koji ga je sigurno voleo, pokazao se toliko prisan da mu je prišao sasvim blizu. Stao je da mu nešto govori. Ali izgleda da ga Žilijat nije čuo. Galeb mu slete na rame i blago mu kljucnu usne.

Žilijat otvori oči.

Ptice, zadovoljne i uplašene, odleteše.

Žilijat ustade, protegne se kao lav kada se budi, odskoči do ivice zaravni i pogleda dole između dve Duvr.

Barka je stajala čitava. Cep se održao. More ga je verovatno donekle štedelo.

Sve je spaseno.

Žilijat se više nije osećao umornim. Snaga mu se povratila. Ona besvest bila je ustvari san.

Ispraznio je barku tako da je dno postalo suvo i rupa se izdigla iznad gaza; on se obukao, jeo i pio. Bio je veseo i raspoložen.

Rupu je sada pregledao izbliza i našao da je zahtevala više rada nego što je mislio. Bilo je to prilično veliko oštećenje. Žilijatu je bio potreban čitav dan rada dok je završio opravku.

Sutradan uzoru, pošto je uklonio branu i otvorio izlaz na tesnacu, pošto je obukao dronje koje su uspešno odigrale ulogu čepa na barci, noseći sa sobom Klubenov opasač i sedamdeset pet hiljada franaka, stojeći na okrpljenoj trbulji pored spasene mašine, Žilijat je isplovio iz tesnaca Duvr, koristeći povoljan vetar i divno more.

Usmerio se ka Gernezeu.

Da se neko našao ovde u tom trenutku kada je odmicao od stene Duvr, čuo bi ga kako poluglasno peva ariju Boni Dunde.

DEO TREĆI

DERIŠETA

KNjIGA PRVA

NOĆ I MESEČINA

I
PRISTANIŠNO ZVONO

Današnji Sem-Samson skoro je varoš. Sen-Samson od pre četrdeset godina bio je skoro selo.

Kad bi došlo proleće, prestala bi zimska bdenja, uveče se ne bi dugo bdilo, već bi se legalo čim padne noć. Sen-Samson je bila stara parohija koja se ravnjala po znacima povečerja i sačuvala običaj da se rano gase svetlosti. Legalo se kad padne noć, a ustajalo kad svane dan. Stara normanska sela ponašala su se u izvesnoj meri kao pilićarnik.

Da napomenemo još i to da su sen-samsonski živalj sačinjavali kamenolomski i drvodeljski radnici, izuzev nekoliko bogatih građanskih porodica. Pristanište je najvećim delom služilo za opravku brodova. Po ceo dan se vadio kamen ili tesale grede. Ovde pijuk, tamo čekić. Večiti rad s hrastovim drvetom i granitom. Uveče svak bi pao od umora i spavao kao top. Posle teškog rada dolazi tvrdi san.

Jedne večeri početkom maja, pošto je nekoliko trenutaka kroz grane drveća posmatrao polumesec i slušao korake Derišetine, koja se sama šetala na noćnoj svežini po bašti Brave, mes Letijeri se povukao u svoju sobu okrenutu ka pristaništu i legao je. Duis i Gras već su spavale.

Sem Derišete sve je u kući spavalo. I u Sen-Samsonu sve je spavalo. Vrata i kapci na prozorima bili su svuda zatvoreni. Nijednog prolaznika na ulicama. Poneka retka svetlost, slična treptanju očiju koje će da se ugase, ponegde je osvetljavala badže na krovovima, što je značilo da se i posluga spremala da legne. Već poodavno je izbilo devet časova na starom romanskom tornju, koji je bio obrastao bršljanom i koji je, slično crkvi Sen-Brela na Žerseu, nosio kao datim četiri jedinice: 1111, što je značilo hiljadu sto jedanaesta.

Popularnost mes Letijerija u Sen-Samsonu dolazila je od njegovog uspeha. Kad je uspeha nestalo, svega je nestalo. Reklo bi se da se nesreća prenosi i da su siromasi gubavi pa se tako brzo nađu u karantinu. Sinovi uglednih porodica izbegavali su Derišetu. Kuća Brave bila je u tolikoj meri izolovana da čeljad unutra nije čula čak

ni za događaj o kome je brujao čitav Sen-Samson. Parohijski sveštenik, prečasni Džoe Ebnzer Godre, postao je bogataš. Njegov ujak, uvaženi dekan Sent-Asafa, umro je u Londonu. Novosti o tome donela je poštanska šalupa »*Cashmere*«, koja je samog tog jutra doplovila iz Londona i čija se katarka mogla da primeti u pristaništu Sen-Pjer-Por. Sutradan u podne trebalo je da otplovi šalupa za Sautempton i da, kako kažu, odvede prečasnog, koga su pozvali da u najkraćem roku dođe u Englesku radi zvaničnog otvaranja testamenta i zbog drugih hitnih stvari oko prijema velikog nasleđa. U Sen-Samsonu stvar se prepričavala čitavog dana. »*Cashmere*«, prečasni Ebnzer, pokojni ujak, Ebnzerovo bogatstvo, njegov odlazak, njegova buduća unapređenja, bili su osnov prepričavanja. Samo se u neobaveštenoj kući Brave nije o tome ništa govorilo.

Mes Letijeri obučen je legao na svoj mornarski krevet. Otkako mu je propala Diranda, krevet mu je bio jedino pribežište. Izvaliti se na krevet, to je u naravi svakog zatočenika, a mes Letijeri je bio zatočenik tuge. Leći, to je primirje, predah, obustava misli. Da li je spavao? Ne. Da li je bio budan? Ne. Tačno rečeno — od pre dva i po meseca — a bilo je dva i po meseca otada — mes Letijeri nalazio se u stanju mesečara. Još se nije bio povratio. Bio je u onom neodređenom stanju u kome se nalaze ljudi koji pretrpe težak udarac i padnu u potištenost. U njegovim razmišljanjima nije bilo misli, u njegovom snu nije bilo odmora. Danju nije bio budan čovek, niti usnuo čovek noću. Biti na nogama, potom ležati, tako bi se moglo definisati to stanje. Kad bi ležao na krevetu, zaboravio bi malo na tugu i to zvao spavanjem. Tada bi ga obletale himere, a noćni oblak pun priviđanja stuštio bi mu se u glavu: car Napoleon diktirao mu je svoje memoare, bilo je nekoliko Derišeta, čudesne ptice su lepršale po drveću, ulice u Lon-l-Solnije pretvarale se u zmije. Košmar je odmor za očajanje. Provodio je noći sanjajući a dane sanjareći.

Ponekad bi po čitavo popodne ostajao nepomičan na prozoru svoje sobe, koja je, kao što se sećamo, bila okrenuta prema moru.

Ostajao je tako pognute glave, nalakćen na kamen, s rukama na ušima, leđa okrenutih čitavom svetu, zureći u staru gvozdenu alku zadevenu u kućni zid na nekoliko stopa ispod prozora, a za koju je nekada vezivao Dirandu. Posmatrao je rđu koja je obavijala alku.

Mes Letijeri je doterao dotle da je svoje životne funkcije obavljao mehanički.

I najhrabriji ljudi spadnu na to kad su lišeni ostvarljivih misli.

Tako izgleda prazan život. Život je putovanje, misao je pravac. Kada se pravac izgubi, stane se. Nestane cilja, snaga odumire. Sudbina raspolaže mračnom neograničenom vlašću. Ona može da udari i po moralnoj strani našeg života. Očajanje je skoro svrgavanje duše. Samo veliki duhovi mogu da se odupru. Pa i oni jedva.

Mes Letijeri je neprestano razmišljao, ako se duboka unesenost može nazvati razmišljanjem, na dnu nečeg što bi ličilo na mutnu provaliju. Omicale mu se potresne reči kao ove: »Ostaje mi jedino da od onoga gore zatražim dozvolu da idem«.

Da zabeležimo jednu suprotnost u njegovoj naravi složenoj kao more, čiji je on, takoreći, bio proizvod: mes Letijeri nije se nikada molio bogu.

Nemoćan je jak. Stavljen pred naša dva velika slepila — sudbinu i prirodu — čovek je u svojoj nemoći našao molitvu kao tačku oslonca.

Čovek se pomaže strahom; traži pomoć od svog straha; nespokojstvo je nešto kao molitva.

Molitva je ogromna snaga svojstvena duši i pripada istoj vrsti kojoj i misterija. Molitva se obraća velikodušnosti tame; molitva gleda misteriju očima samog mraka i pred tim snažno uprtim molećivim pogledom oseća se mogućnost da se Nepoznato umilostivi i da odloži oružje.

Kada se ta mogućnost nazre, uteha je već tu.

Mes Letijeri nije se molio.

Dok je bio srećan, za njega je postojao bog, moglo bi se reći bog od krvi i mesa; Letijeri mu je govorio, zaricao mu se, samo što mu nije s vremena na vreme stezao ruku. Ali u Letijerijevoj nesreći boga je nestalo, što je, uostalom, dosta česta pojava. To se dešava kad načiniš boga nekom vrstom čoveka dobričine.

U duševnom stanju koje ga je držalo, Letijeri je uočavao samo jedan jasan prizor: Derišetin osmeh. Osim tog osmeha sve mu je bilo crno.

Od izvesnog vremena, verovatno zbog gubitka Dirande, čiji je protivudar i ona osetila, ljupki Derišetin osmeh postao je ređi. Izgledala je zabrinuta. Ugasile su se njene detinje i ptičije ljupkosti. Nije se izjutra više moglo videti, kad jutarnji top objavi svanulu zoru i svitanje, kako se ona pokloni suncu koje izgreva i kaže: »'Bro jutro, izvolte ući!« U izvesnim trenucima izgledala je vrlo ozbiljna, što je tužno pristajalo tom divnom stvorenju. Međutim, trudila se da se osmehuje mes Letijeriju da bi ga razvedrila, ali je njena veselost iz dana u dan tamnela, prašina ju je popala kao krila u leptira koga bi naboli na čiodu. Dodajmo još i to da je sada postajala, kako izgleda, sve više naklonjena veri, bilo iz tuge zbog ujakove tuge, jer postoji odblesak bola, bilo iz drugih razloga. Znamo da je za vremena starog paroha Žakmena Eroda išla u crkvu jedva četiri puta godišnje. Sada je tamo išla vrlo revnosno. Nije propuštala nijednu službu, ni četvrtkom ni nedeljom. Pobožne su se duše radovale toj dopuni. Jer sreća je kad se devojke, toliko ugrožene od strane ljudi, okrenu bogu.

To u najmanju ruku umiruje sirote roditelje kojima ljubakanja zadaju brigu.

Kad bi god vreme dozvoljavalo, provodila bi svako veče sat-dva u šetnji po bašti kuće Brave. Šetala bi se skoro uvek sama i skoro isto tako zamišljena kao mes Letijeri. Poslednja je odlazila na spavanje. To što je uvek bila sama i zamišljena, nije sprečavalo Dus i Gras da malo pripaze na nju, pokoravajući se uhodničkom nagonu koji ide zajedno sa slugarstvom; špijuniranje razgoni dosadu službovanja.

Što se tiče mes Letijerija, s obzirom na smušenost u kojoj se nalazio, on nije ni primećivao te male promene u Derišetinim navikama. Uostalom, on nije bio dadiljska priroda. Nije čak primećivao ni Derišetinu tačnost u pogledu crkve. Pošto je bio uporan u svom neraspoloženju prema crkvenim stvarima i ljudima, ne bi mu se svidela ta posećivanja crkve.

To ne znači da se njegovo moralno stanje nije nalazilo u toku promena. Tuga je oblak koji menja oblike.

Udarci nesreće uzdrmaju, kao što smo rekli, ali ne ruše potpuno snažne duhove. Muški karakteri, kao što je mes Letijeri, reaguju jedno određeno vreme. Očajanje se penje postepeno. Utučenost

prelazi u potištenost, potištenost u tugu, tuga u melanholiju. Melanholija je sumrak. Patnja se tada slije u mračnu radost.

U melanholiji se čovek raduje što je tužan.

Ta elegična ublažavanja nisu odgovarala Letijeriju, ni priroda njegovog temperament?, ni vrsta njegove nesreće nisu podnosili te nijanse.

Samo, u času kad smo ga ponovo susreli, sanjarenja njegovog prvog očajanja počela su otprilike od pre nedelju dana da se rasipavaju; nije bio manje tužan, ali je bio manje mlitav; još uvek setan, ali manje mračan; počeo je da opaža stvari i događaje; počeo je da oseća ponešto od one pojave koja se zove vraćanje u stvarnost.

Tako danju, u donjoj dvorani, ni je slušao reči koje su izgovarane, ali ih je čuo. Jednog jutra Gras, sva obuzeta pobedničkom radošću, javi Derišeti da je mes Letijeri skinuo omot s novina.

To poluprihvatanje stvarnosti predstavlja samo po sebi dobar znak. To je oporavak.

Velike nesreće prouzrokuju izvesnu besvesnost. Iz njih se izlazi na gore rečeni način. Ali to poboljšanje u početku liči na pogoršanje. Ranije bunovno stanje otupljavalo je čoveku bol; pogled mu je bio mutan, osećanje neznatno; sada, pogled mu je jasniji, ništa mu ne promakne, sve ga vređa. Svaka pojedinost koju primeti pojača mu bol. Uspomene ožive. Kad se svega seti, sve žali. To vraćanje u stvarnost nameće mu da ispije puno gorkih čaša. Čoveku je bolje a i gore. Tako je nešto bilo s Letijerijem. Jasnije je osećao patnju.

Ustvari, mes Letijerija je jedan potres povratio u stvarnost.

Da pričamo o tom potresu.

Jedno popodne, oko 15. ili 20. aprila čula su se dva udarca zvekirom na vratima donje dvorane u kući Brave, što je najavljivalo pismonošu. Dus je otvorila. Zaista je stiglo pismo.

Pismo je prispelo s mora. Upućeno je na ime mes Letijerija. Nosilo je pečat: Lisabon.

Dus je odnela pismo mes Letijeriju, koji se nalazio u svojoj sobi. Uzeo je pismo, mahinalno ga spustio na sto i ni je ga ni pogledao.

Pismo je tako ostalo čitavu nedelju dana a nije bilo ni raspečaćeno.

Međutim, dogodi se jednog jutra da Dus upita mes Letijerija:

— Gospodine, mogu li da obrišem prašinu s vašeg pisma?

Letijeri kao da se probudi.

— Pa da, stvarno, reče.

I otvori pismo.

Pročitao je ovo:

»Na moru, 10. marta

Mes Letijeri, u Sen-Samsonu,

Sa zadovoljstvom ćete primiti moje vesti.

Nalazim se na »Tamaulipi« na putu za Bespovratak. Kao posada nalazi se na brodu i mornar Aje Totven, iz Gernezea, i taj će da se vrati, i on će imati šta da priča. Koristim se susretom s brodom »Ernan Kortez« koji plovi za Lisabon i po njemu vam šaljem ovo pismo.

Čudite se koliko hoćete, ali ja sam pošten čovek.

Pošten onoliko koliko i sier Kluben.

Verujem da znate za stvar koja se dogodila; međutim, neće biti suvišno da vam je i ja ponovim.

I evo:

Vratio sam vam vaš kapital.

Pozajmio sam od vas, doduše malo neispravno, pedeset hiljada franaka, ali pre nego što sam napustio Sen-Malo, isporučio sam za vas preko vašeg poverljivog čoveka, sier Klubena, tri novčanice po hiljadu sterlinga svaka, što čini sedamdeset pet hiljada franaka. Nadam se da ćete naći da je ova isplata dovoljna.

Sier Kluben je zastupao vaše interese dosta energično i primio je pare. Izgledao mi je vrlo revnosan i baš zbog toga vas i obaveštavam.

Vaš drugi poverljivi čovek,

Ranten.

PS: Sier Kluben je bio naoružan pištoljem, zbog čega nemam priznanice«.

Dotaknite se ribe trnjače ili Lajdenove boce napunjene strujom, pa ćete osetiti što je osetio mes Letijeri čitajući pismo.

Pod tim omotom, u tom listu hartije savijenom na četiri stranice, na koji nije obratio pažnju u prvo vreme, nalazio se čitav potres.

Poznao je taj rukopis i taj potpis. A što se same stvari tiče, u prvom času nije ništa razumeo.

Potres je bio takav da ga je, takoreći, povratio u redovno stanje svesti.

Pošto je ta velika suma od sedamdeset i pet hiljada franaka koju je Ranten poverio Klubenu bila prava zagonetka, to je ona uticala na Leitijerijevu svest i primorala mozak da radi. Za misao je zdravo kad se bavi pretpostavkama. Time se budi razmišljanje i pokreće logika.

Od izvesnog vremena javno mišljenje Gernezea bavilo se promenom mišljenja o Klubenu, tom poštenom čoveku koga su toliko godina jednodušno cenili. Ljudi su se počeli pitati, počeli sumnjati, počeli iznositi za i protiv. Nekako se čudno počela osvetljavati njegova ličnost. Tako osvetljen, on je postajao crn.

Bila je otvorena sudska istraga u Sen-Samsonu da bi se saznalo šta se desilo s obalskim čuvarom broj 619. Zakonska oštroumnost pošla je pogrešnim putem, što joj se često događa. Ona je pošla od pretpostavke da je Zuela uzeo u svoju službu obalskog čuvara i ukrcao ga na »Tamaulipu« za Čile. Ta oštroumna pretpostavka povukla je za sobom mnoštvo zabluda. Kratkovido pravosuđe nije čak ni nazrelo Rantena. Ali istražne sudije uzgred su otkrile druge tragove. Mračna stvar se još više zaplela. Zagonetka je obuhvatila i Klubena. Uspostavljena je podudarnost, možda čak i neki odnos, između odlaska »Tamaulipe« i gubitka Dirande. U krčmi na kapiji Dinana poznali su Klubena, mada je on verovao da ga tamo niko ne poznaje, i krčmar je dao svoj iskaz. Kluben je kupio flašu rakije. Za koga? Puškar iz ulice Sen-Vensan dao je svoj iskaz: Kluben je kupio pištolj. Protiv koga? Krčmar iz krčme Žan dao je svoj iskaz: Kluben je nekoliko puta bio odsutan a da se nije znalo zašto. Kapetan Žertre Gaburo dao je svoj iskaz: Kluben je hteo da otplovi mada je bio upozoren i mada je znao da će upasti u maglu. Posada s Dirande dala je svoj iskaz: ustvari, lovac nije primljen, a i ono što je

primljeno, ukrcano je nemarno, što je lako razumeti kad kapetan želi da upropasti brod. Gernežanski putnik dao je svoj iskaz: Kluben je verovao da je doveo do brodoloma na steni Anoi. Ljudi iz Tortvala dali su svoj iskaz: Kluben je dolazio tamo na nekoliko dana pre Dirandinog brodoloma i šetao se prema Plenmonu koji je blizu Anoe. Sa sobom je nosio ranac. »Odšetao je s rancem i vratio se bez ranca«. Rušignezdice su dale svoj iskaz. Njihova priča mogla se dovesti u vezu s Klubenovim nestankom pod jednim uslovom — da se vampiri zamene krijumčarima. Najzad sama opčinjena kuća na Plenmonu pružila je svoja obaveštenja: ljudi koji su odlučili da se obaveste popeli su se u kuću i našli ništa manje nego Klubenov ranac. Veće dvanaestorice iz Tortvala zaplenilo je ranac i otvorilo ga. U rancu se nalazila hrana, dogled, hronometar, odeća i veš s Klubenovim početnim slovima. Sve se to povezivalo u prepričavanjima u Sen-Malou i Gernezeu i izgradila se izvesna postavka o namernom upropašćavanju broda. Prikupljeni su nejasni podaci: čudnovato preziranje upozoravanja na opasnost, mirenje s tim da plovi po magli, sumnjiv nehat pri utovaru, flaša rakije, pijan krmanoš, kapetan smenjuje krmanoša i lično uzima kormilo, potez kormila koji je u najmanju ruku bio nevešt, ako ne nameran. Heroizam da sam ostane na olupini pretvarao se u lupeštvo. Uostalom, Kluben je pogrešio stenu. Kad je ustanovljena ta njegova namera da upropasti brod, lako je bilo razumeti izbor Anoe, blizu obale, koju je lako dostići plivajući, i boravak u opčinjenoj kući dok se ne ukaže prilika da pobegne. Ranac pripremljen za taj slučaj bio je ubedljiv dokaz. Kakva je veza postojala između tog događaja i obalskog čuvara, ni je se moglo shvatiti. Naslućivao se neki uzajamni odnos i ništa vise. U pogledu obalskog čuvara broj 619 nazivala se čitava jedna drama. Kluben, možda, nije igrao u toj drami, ali su ga nazirali iza kulisa.

Sve se nije moglo da objasni samo namerom da se upropasti brod. Tu je postojao i pištolj čija upotreba nije dokazana. Taj pištolj verovatno da je igrao ulogu u drugom poslu.

Narod raspolaže finim i tačnim njuhom. Javni instinkt odlično pomaže u vaspostavljanju istine sabirajući komade i parčad. Samo u činjenicama, iz kojih je proizlazila verovatna namera da se brod upropasti, bilo je ozbiljnih neizvesnosti.

Sve se dobro povezivalo, sve se podudaralo, ali je nedostajala osnova.

Ne upropašćuje se brod samo iz zadovoljstva da se upropasti. Ne izlaže se čovek tako bez interesa opasnostima magle, stene, plivanja, skrovišta i bekstva. Kakav je bio Klubenov interes?

Njegov se postupak lepo video, ali se uzrok nije video.

otuda sumnja kod mnogih ljudi. Gde nema nikakvog uzroka, nema ni postupka u izgledu.

Praznina je bila ozbiljna.

Tu je prazninu popunilo Rantenovo pismo.

U tom pismu sadržana je Klubenova pobuda: mogućnost da ukrade sedamdeset i pet hiljada franaka.

Ranten je bio »*deus ex machina*«. Pao je s neba sa svećom u ruci.

Njegovo pismo konačno je sve rasvetlilo.

Ono je sve objašnjavalo i povrh svega najavljivalo svedočenje Aje Totvena.

Kao odlučujuću stvar ono je objasnilo upotrebu pištolja.

Neosporno da je Ranten u sve bio upućen. Njegovo je pismo učinilo da se materijalna istina mogla prstima opipati.

Nije postojala nikakva mogućnost da se Klubenov zločin ublaži. On je s predumišljajem doveo do brodoloma, a dokaz je priprema koju je izvršio u opčinjenoj kući. A, pod pretpostavkom da je bio nevin, dopuštajući da je brodolom bio slučajno, zar on nije mogao, u poslednjem trenutku, kad se odlučio da se žrtvuje i da ostane na olupini, da preda sedamdeset i pet hiljada franaka za Letijerija ljudima koji su se Spasli na šalupi? Stvar je bila očigledna. Sad, šta je bilo s Klubenom? On je verovatno bio žrtva svoje pogreške. Besumnje je stradao na steni Duvr.

Ovo gomilanje pretpostavki, koje, kao što se vidi, odgovaraju stvarnosti, vrzmalo se po Letijerijevoj glavi više dana. Rantenovo pismo učinilo mu je uslugu time što ga je nateralo da razmišlja. Prvo je izdržao potres uzbuđenja, zatim se naprezao da razmišlja. Potom je izvršio još jedan veći napor, a to je prikupljanje obaveštenja. Morao je da pristane na razgovore pa čak i da ih traži. Nakon osam dana postao je u izvesnoj meri praktičan čovek. Svest mu se povratila i skorio izlečila. Izašao je iz stanja smušenosti.

Pretpostavljajući da je mes Letijeri ikada gajio ma kakvu nadu u pogledu naplate svog potraživanja od Rantena, to je pismo konačno razbilo svaku mogućnost s te strane.

Ono je nesreći koja je zadesila Dirandu dodalo novu nesreću konačnog potapanja sedamdeset i pet hiljada franaka. Ono mu je vraćalo u ponovnu svojinu taj novac taman toliko koliko je bilo potrebno da oseti konačan gubitak. To mu je pismo ukazalo na potpunost njegove propasti.

Otuda je nastupila nova, akutna patnja na koju smo maločas ukazali. Sada je počeo da se brine o kuci i o tome šta će od nje biti, i šta treba da iznova uradi dok o toj stvari čitava dva meseca nije ništa mislio. To je mata nezgoda puna trnja i skoro gora od očajanja. Podnositi one sitne nezgode koje sobom nosi nesreća gore je i od same nesreće. Čovek na kraju prima glavninu nesreće, ali ne podnosi njenu prašinu. Celina te utuče, njene pojedinosti te muče. Nesreća vas prvo sruši, potom vas kinji.

Kad te nesreća smrvi, onda te ponizuje da bi ti bilo još teže. Prvom uništenju dodaje se drugo, još ružnije. Siđeš još jedan stepen niže u ambis. Posle mrtvačkog pokrova, dronjak.

Misliti kako da se smanjiš, nema tužnije misli.

Propasti materijalno, izgleda da je jednostavno. Naiđe žestok udarac, grubost sudbine, propast odjednom za svagda. I u redu. Čovek se min s time. Sve je svršeno. Materijalno je propao. Lepo, mrtav je. Međutim, nije. Živ je, i to oseti odmah sutradan. Na koji način? Bockanjem iglama. Prolaznik taj i taj ne pozdravlja vas više, računi trgovaca pljušte kao kiša, neki od vaših neprijatelja smeju se. Možda se smeju poslednjoj Arnalovoj doskočici, ali ipak ta im doskočica ne bi bila toliko draga da vi niste propali. Čitate svoje uniženje u ravnodušnim pogledima: ljudi koji su ručali kod vas nalaze da su tri jela suvišna za vaš sto; vas! nedostaci svima bodu oči; pojave se nezahvalnosti, jer ne očekuju više ništa od vas, svi glupaci tvrde da su predvideli to što vas je zadesilo; zlobni vas zajedaju, još zlobniji vas žale. Povrh svega stotine sitničarskih pojedinosti. Posle suza dolazi stuživanje. Pili ste vino, pićete jabukovu vodnjiku. Dve služavke! I jedna je mnogo. Treba otpustiti jednu i sve navaliti na drugu. Mnogo je cveća u bašti, treba saditi krompire. Slali ste voće svojim prijateljima, sad ćete ga slati na

pijacu. Što se tiče pomoći sirotinji, ni misliti! Zar i sami niste sirotinja? Odevanje postaje najteže pitanje. Smanjiti jednu mašnu ženi, kakvo mučenje! Odbiti ukras onom ko vam pruža lepotu! Izgledati tvrdica. Ona će vam možda reći: — Šta, smakli ste mi cveće iz bašte a sad ga skidate i s mog šešira! Zatim, vaj, morale je osuditi na pohabane haljine! Za porodičnim stolom se ćuti. Izgleda vam da su svi oko vas neraspoloženi prema vama. Voljena lira su zabrinuta. Eto, tako je kad se srozavaš. Svakim danom ponovo umireš. Pasti nije ništa, to je kao kad sagoriš u visokoj peći. Srozavati se, to je kao kad se pečeš istija.

Vaterlo je pad; Sveta Jelena je srozavanje. Sudbina u licu Velingtona pokazuje još izvesnu dostojanstvenost, ali kad se ona pretvori u Hudsona Lowe, kakva rugoba! Sudbina postaje kukavica. Vidite čoveka s Kampaformija kako se svađa za par svilenih čarapa Ponižavanje Napoleona ko je ponižava Englesku.

Te dve faze, Vaterlo - Sveta Jelena, preživljuje u građanskim razmerama svaki čovek koji se materijalno upropasti.

One večeri o kojoj je reč i koja je bila jedna od prvih večeri meseca maja, Letijeri je legao tužniji nego ikada, dok je Derišeta lutala po bašti obasjanoj mesečinom.

Prevrtao je po svojoj glavi sve te ništavne neprijatne pojedinosti, sve te komplikacije izgubljenog bogatstva, sve te brige trećeg reda, koje su u početku dosadne a na kraju tužne. Mrsko gomilanje bede. Mes Letijeri je osećao da je njegov pad nepopravljiv. S ta da radi? Šta će biti od njih? Kakve žrtve treba nametnuti Derišeti? Koju otpustiti, Dus ili Gras? Da proda imanje Brave? Neće li biti prinuđeni da napuste ostrvo? Uistini, teško je podneti da se srozavaš na ništa tamo gde si bio sve i sva.

I reći da je svemu kraj! Sećati se onih plovidbi koje su vezivale ostrvlje s Francuskom, sećati se onih utoraka kada bi brod otplovio i onih petkova kad bi doplovio! Sećati se one svetine na keju, onih velikih utovara, onih poslova, napretka, one prave i gorde plovidbe, one masine koja ide po čovečijoj volji, onog svemoćnog kotla, onog dima, one stvarnosti! Parobrod je upotpunjena busola: busola ukazuje pravi put, para ga obavlja. Jedna predlaže, druga izvršava. Gde li je njegova Diranda, ona suverena i veličanstvena Diranda, ona vladarka mora, ona kraljica koja ga je načinila kraljem! Biti u

svom zavičaju čovek koji je nosio ideju, nosio progres i revoluciju, pa se toga odreći! Ne postojati vise! Izazivati smeh! Biti ljuštura iz koje je ispražnjena sadržina! Biti prošlost, on koji je bio budućnost! Spasti na nadmeno milosrđe raznih idiota! Gledati pobedu navika, tvrdoglavosti, običaja, samoživosti, neznanja! Da ponovo gleda kako se ljuljaju na talasima gotske barke koje odlaze ili pristaju. Da gleda kako se starudije podmlađuju! Da izgubi sav svoj život! Da pomrači on koji je bio svetlost! Ah, kako je divno izgledao na talasima onaj gordi dimnjak, onaj čudesni valjak, onaj stub s kapom od dima, stub veći od stuba Vandom, jer na ovom poslednjem stoji jedan čovek dok na prvom stoji napredak. Okean se nalazio ispod njega. To je predstavljalo sigurnost na pučini. I to se moglo videti na ovom malom ostrvu, na ovom malom pristaništu, u ovom malom Sen-Samsonu. Da, moglo se to videti! Šta, videlo se i više nekad!

Sva ta navala žalosti morila je Letijerija. Misao može da jeca. Možda nikada nije tako gorko osetio svoj gubitak. Iza tog akutnog napada došla je izvesna obamrlost. Pod tom otežanom tugom, zaspao je.

Ostao je otprilike dva sata zatvorenih očiju, grozničav, spavajući malo, sanjareći mnogo. Te obamrlosti pokrivaju izvestan vrlo zamoran i nejasan rad mozga, Oko pola noći, u ponoć, nešto pre ili nešto kasnije, strese sa sebe tu usnulost. Probudi se, otvori oči i pošto je njegov krevet bio prema prozoru, ugleda neverovatnu stvar. Nekakvo obličje nalazilo se ispred njegovog prozora. Neko neverovatno obličje. Dimnjak parobroda.

Mes Letijeri se u jednom pokretu uspravi i sede. Njegov mornarski viseći krevet klati se kao na oluji. Letijeri pogleda. Na prozoru se ukaza priviđenje. Obasjano mesečinom pristanište se uokviri u prozoru i pri toj svetlosti, sasvim blizu kuće, ocrtavala se obla i crna divna silueta.

Dimnjak neke mašine bio je tu.

Letijeri skoči s kreveta, pritrča prozoru, podiže ram, naže se napolje i pozna ga.

Pred njim se nalazio dimnjak s Dirande.

Nalazio se na starom mestu.

Njegova četiri lanca vezivala su ga za ivice oklopa nekog broda u kome se, ispod dimnjaka, virila neka masa složenog obima.

Letijeri se povuče, okrenu leđa prozoru i sede na krevet.

Ponovo se okrenu i ponovo ugleda priviđenje.

Trenutak kasnije, brzo kao munja, s fenjerom u ruci stigao je na kej.

Za sitaru alku, za koju je nekada vezivana Diranda, bila je ukotvljena neka barka, koja je na zadnjem delu nosila masivan blok iz koga se izdizao prav dimnjak ispred prozora kuće Brave. Prednji deo barke dopirao je do iza ćoška kuće u visini keja.

U barci ni je bilo nikoga.

Ta je barka imala svoj poseban oblik i nju je sav Gerneze dobro poznavao. To je bila trbulja.

Letijeri uskoći unutra. Pritrča masi koja se nalazila iza katarke. To je bila mašina. Nalazila se tu čitava, potpuna, netaknuta, solidno usađena na svom postolju od livenog gvožđa; na kotlu su bile sve pregrade. Osovina za točkove stajala je uspravljena i privezana blizu kotla. I pumpa je bila na svom mestu. Ništa nije nedostajalo.

Letijeri pregleda mašinu.

Fenjer i mesečina međusobno su se pomagali da je osvetle.

Pregledao je čitav mehanizam.

Video je oba sanduka koji su bili sa strane, razgledao je osovine za točkove.

Prešao je u kajutu. Bila je prazna.

Vratio se mašini i opipao je. Proturio je glavu u kotao. Kleknuo je da bi video unutra.

Stavio je fenjer u peć i tada svetlost osvetli svu mašinu a on ispruženih ruku prema dimnjaku uzviknu: »Upomoć!«

Pristanišno zvono nalazilo se na keju nekoliko koraka odatle, on mu priskoči, dohvati lanac i poče silovito drmusati.

II
JOŠ O PRISTANIŠNOM ZVONU

Poste plovidbe uspešne i bez teškoća, istina nešto spore zbog težine tereta na trbulji, Žilijat je uplovio u Sen-Samson kad je pala

noć, negde između devet i deset časova, posile devet i po u svakom slučaju.

Žilijat je proračunao čas. Poluplima se završavala. Bila je mesečina a voda je nadošla. Moglo se uploviti u pristanište.

Malo pristanište je spavalo. Nekoliko brodova bilo je tu ukotvljeno; jedra skupljena na križu katarke, korpe na katarci pospremljene i svetlosti na njima pogašene. Pri kraju se moglo da primeti nekoliko barki na opravci, čiji je podvodni deo bio na suvom. Velika brodska korita, s kojih su skinute katarke i čiji je podvodni bok izbušen pa su se videli šiljci od okvirnih delova, ličila su na mrtve balegare izvrnute na leđa s nogama uvis.

Čim je prošao kroz ulaz, Žilijat je razmotrio pristanište i kej. Nigde nije bilo svetlosti ni u kući Brave ni u drugima. Nije bilo ni prolaznika izuzev možda jednog, nekog čoveka koji je u tom času ušao u parohijsku kuću ili je iz nje izašao. Pa još nije sigurno da je to bila neka osoba pošto noć senči sve što se u njoj ocrtava a mesečina nikad jasno ne osvetljava. A sem pomrčine i razdaljina je otežavala da se vidi. Ondašnja parohijska kuća nalazila se s druge strane pristaništa, na jednom mestu gde je danas sagrađeno otvoreno brodogradilište.

Žilijat je ćutke doplovio do kuće Brave i ukotvio barku vezujući je za Dirandinu alku ispod prozora mes Letijerija.

Zatim je iskočio iz barke i dohvatio se kopna.

Ostavivši barku iza sebe u pristaništu, Žilijat obiđe kuću, prođe jednom uličicom, pa drugom, čak i ne pogleda stazicu koja je vodila za Bi d' la Ri i posle nekoliko minuta ustavi se na uglu zida koji je obrastao u divlji slez, čiji crveni cvetovi cvetaju u junu, u bodljiku, u bršljan i koprivu. Tu, za letnjih dana mnogo je puta satima i satima po čitavih nekoliko meseci sedeo na kamenu i skriven ispod kupinove loze gledao preko niskog zida u baštu Brave i kroz gusto granje drveća upirao pogled u dva prozora jedne sobe, s mukom odolevajući iskušenju da preskoči zid. Ponovo je našao taj svoj kamen, tu svoju kupinovu lozu, isti onaj niski zid i uvek taman ugao pa se tu zgrčio kao životinja kad uđe u svoju rupu, do koje je više dopuzila nego došla. Kad je seo, ni je se više pomicao. Gledao je. Ponovo je video baštu, staze, žbunje, leje cveća, kuću, dva prozora

na onoj sobi. Mesečina mu je obasjavala taj san. Bilo mu je gnusno što je morao da diše. Zadržavao je dah.

Izgledalo mu je kao da su pred njim rajska priviđenja. Bilo ga je strah da će sve to odleteti. Činilo mu se skoro nemoguće da su se sve te stvari mogle odista naći pred njegovim očima. I ako su se tu nalazile, to je bilo samo pod uslovom da ih odmah neizbežno nestane, kao što se uvek događa s božanskim stvarima. Dune vetrić i sve se rasturi. Misleći na to, Žilijat je drhtao.

Sasvim blizu njega i prema njemu u bašti se nalazila na ivici jedne staze zelena drvena klupa. Ta nam je klupa još u sećanju.

Žilijat je posmatrao dva prozora. Mislio je na san kojim je neko usnuo u toj sobi. Spavalo se iza zida. Hteo je da ne bude tu gde je, a više bi voleo umreti nego odatle otići. Mislio je na disanje koje podiže one grudi. Ona, ta fatamorgana, ta belina u oblaku, ta misao koja mu opseda svest bila je tamo. Mislio je na nju, nepristupačnu, koja je spavala tako blizu, skoro na domak njegovog ushićenja. Mislio je na nedostižnu usnulu ženu koju su takođe pohodile himere, mislio je na željeno, njemu tako daleko, nedostižno stvorenje, zatvorenih očiju, s glavom na ruci, na misteriju sna idealnog bića, na snove koje jedan san snuje. Nije se usuđivao da u svojim mislima ide još dalje od toga, a išao je, međutim. Upustio se čak u nepristojnosti sanjarenja, zbunjivali su ga ženski oblici koje samo anđeo može da ima, noćni čas je ohrabrio plašljive oči da kradimice gledaju. Zamerao je sebi što je išao tako daleko, činilo mu se da su njegove misli skrnavljene i plašio se toga. I protiv svoje volje, silom prinuđen i drhteći, gledao je nevidljivo. Podrhtavao je, čak je bol osećao zamišljajući donju suknju ostavljenu na stolici, ženski ogrtač bačen na ćilim, otkopčan pojas i šal. Zamišljao je mider i vrpcu, čarape i podvezice bačene na pod. Od ushićenja duša mu se do zvezda popela.

Zvezde su jednako stvorene i Za čovečije srce jednog siromaha kao što je Žilijat i za čovečije srce jednog milionera. Na izvesnom stupnju strasti svaki čovek je sklon dubokim opsenama. Ako je u pitanju neka gruba i primitivna narav, ona je sklona još više. Divljak je podložniji snovima.

Sve što je prepuno može da se prelije; ista je stvar i s ushićenjem. Gledati one prozore bilo je isuviše za Žilijata.

Odjednom, ugledao je lično nju.

Žilijat se prenerazio: to je bila Derišeta.

Derišeta se približila pa je zastala. Onda je iskoračila nekoliko koračaji udaljujući se, ponovo zastala, vratila se natrag i sela na drvenu klupu, Mesec je sijao kroz drveće, nekoliko oblaka lutalo je među bledim zvezdama, more je nešto poluglasno govorilo stvarima mraka, grad je spavao, magla se pojavljivala s vidika, vladala je duboka melanholija. Derišeta je nakrivila glavu, zamišljenih očiju koje pažljivo gledaju niušta, sedela je okrenuta profilom. Bila je skoro gologlava, pošto joj se razvezala kapica ispod koje se na nežnom potiljku videla kosa. Mahinalno je oko prsta obavijala vrpcu od kapice; polusenka je plastično isticala njene kao izvajane ruke; nosila je haljinu one boje koju mesečina čini belom, drveće se micalo kao da je i ono osećalo draž koju je ona širila; video joj se deo jedne noge; na spuštenim trepavicama osećala se neka vrsta grča koja ukazuje na savladane suze ili potisnute misli; ruke su joj visile u zanosnoj neodlučnosti nemajući gde da se oslone. Bilo je nečeg što treperi u čitavom njenom držanju, nečeg što je više sjaj nego što je svetlost, više draž nego božanstvenost. Imala je divne bore na donjem delu suknje. Božanstveno lice beše joj devičanski zamišljeno. Nalazila se tako blizu da je to bilo strašno. Žilijat joj je čuo disanje.

Iz daljine se čulo pevanje slavuja, Naleti povetarca kroz granje drveća izazivali su pokrete u tom neopisivom noćnom ćutanju. Lepa i božanstvena Derišeta izgledala je u tom sumraku kao da proističe iz zrakova i mirisa, sva bezmerna i razasuta draž tajanstveno se slivala u nju. U njoj se zgušnjavala i iz nje se rascvetala. Reklo bi se da je bila cvet i duša čitavog tog mraka.

Sav taj mrak, trepereći u Derišeti, pritiskivao je Žilijata. Bio je izbezumljen. Rečima se ne može iskazati ono što je osećao; uzbuđenje je uvek novo a reći su upotrebljavane i uvek iste; otuda je nemoguće izraziti uzbuđenje. Postoji utučenost usled zanosa. Videti Derišetu, videti je lično, videti njenu haljinu, videti joj kapicu, videti vrpcu koju namotava oko prsta, zar se mogla zamisliti takva stvar? Nalaziti se pored nje, da li je to moguće? Čuti je da diše — ona, dakle, diše! Zvezde, dakle, dišu. Žilijat je drhtao. Bio je najbedniji i najopijeniji čovek na svetu. Nije znao šta da radi.

Videvši je, pao je u zanos koji ga je srušio. Šta! zar je to baš ona tu, a on ovde! Njegove zasenjene i ukočene misli ustavljale su se na tom stvorenju kao na rubinu. Gledao je taj potiljak i kose. Nije čak ni pomislio da mu sad to sve pripada, da će za kratko vreme, možda sutra, imati pravo da tu kapicu skine i da te vrpce razveže. Ni za trenutak mu nije padala na um smelost da dotle ide u svom sanjarenju. Dotaći se mislima, skoro je isto što i dotaći se rukom. Ljubav je za Žilijata značila isto što i med za medveda: divan i nežan san. Zbunile mu se misli. Nije znao šta se s njim zbiva. Slavuj je pevao. Žilijat se osećao kao da izdiše.

Da ustane, da preskoči zid, da priđe i da kaže: ja sam, pa zatim da govori Derišeti, ta mu misao nije pala na pamet. Da mu je ona prišla, on bi pobegao. Ako mu se neka misao, ili nešto što liči na misao, ponavljala u svesti, mogla je biti samo ova: Derišeta je tu, njemu više ništa ne treba i večnost počinje.

Jedan šum trže ih oboje, nju iz njenog sanjarenja, njega iz ushićenja.

Neko je išao kroz baštu, Nije se moglo videti ko je to bio, jer ga je drveće zaklanjalo. Po koracima, to je bio čovek.

Derišeta diže oči.

Koraci su se približavali, pa se onda zaustavili. Osoba koja je prilazila, zastala je. Mora da se nalazila sasvim blizu. Staza na kojoj je bila klupa gubila se u žbunju i tu se nalazila ta osoba, između tog žbunja, na nekoliko koraka od klupe.

Slučaj je razgrnuo granje tako da je Derišeta mogla da vidi tu osobu, a Žilijat ni je.

Mesečina je sijala i senka žbunja dopirala je do klupe.

Žilijat je video tu senku.

Pogledao je Derišetu:

Bila je vrlo bleda. Poluotvorena usta bila su zaustila uzvik iznenađenja. Upola je ustala s klupe pa je onda ponovo sela. U tom drhtanju mogla se videti neka mešavina straha i opčinjenosti. Njena začuđenost bila je u isto vreme i očaranost puna straha. Na usnama joj je skoro poigravao osmeh a iz oka je odsjajivala suza. Kao da ju je preobličilo nečije prisustvo. Ne bi se reklo da je ono biće koje je videla bilo zemaljsko. Iz njenog oka odsijavao je odblesak anđela.

Biće, koje je za Žilijata bilo samo senka progovori. Neki glas, mekši od ženskog glasa, a ustvari muški, čuo se iz žbunja. Žilijat je čuo ove reči:

— Viđam vas, gospođice, svake nedelje i svakog četvrtka; rečeno mi je da ranije niste dolazili tako često. Takva se primedba čula i ja vam se izvinjavam. Nisam vam nikada ništa rekao, jer tako je nalagala moja dužnost; danas vam se obraćam, jer sad mi tako nalaže ta ista dužnost. Potrebno je da najpre s vama govorim. Brod »*Gashmere*« odlazi sutra. To me je primoralo da dođem. Vi se svako veče šetate po bašti. Kad ne bih imao nameru koju imam ne bi bilo uljudno što sam se trudio da upoznam vaše navike. Vi ste, gospođice, siromašni, a ja sam od jutros bogat. Primate li me za muža?

Derišeta sklopi ruke kao da moli, zanemela i ukočenog pogleda gledala je onog koji joj je govorio, drhteći celim telom.

Glas nastavi:

— Volim vas. Bog nije stvarao čovekovo srce da ćuti. Pošto bog obećava večnost, to znači da on hoće da se živi u dvoje. A za mene postoji samo jedna žena na zemlji, to ste vi. Mislim na vas kao na molitvu. Bog je moja vera, vi ste moja nada. Vi mi dajete pošeta i volje. Vi site moj život a i moje nebo.

— Nema nikog u kući da odgovori, gospodine, reče Derišeta.

Glas nastavi dalje:

— Snevao sam o tome. Bog ne brani sanjarenja. Vi ostavljate na mene utisak božanstva. Strasno vas volim, gospođice. Vi ste sveta nevinost. Znam da je ovo čas kada se spava, ali nisam mogao da izaberem neki drugi trenutak. Sećate li se onog mesta u Svetom pismu koje nam je pročitano? Prva knjiga Mojsijeva o postanku sveta, glava dvadeset i peta. Otada sam stalno razmišljao. Često sam to iznova čitao. Prečasni Erod mi je govorio: vama je potrebna bogata žena. Govorim vam, gospođice, ne približujući se, čak ću se još izmaći ako ne želite da moja senka dotakne vaša stopala. Vi ste ovde neograničeni gospodar. Vi ćete mi prići, ako hoćete. Ja volim i čekam. Vi ste živi oblik blagoslova.

— Gospodine, promuca Derišeta, nisam znala da sam tako upadala u oči nedeljom i četvrtkom.

— Ne može se niko odupreti anđeoskim stvarima. Ljubav je zakon. Brak je Obećana zemlja. Vi ste obećana lepota. O dražesna, pozdravljam vas.

— Mislila sam da se ne razlikujem od drugih osoba koje su bile revnosne.

Glas nastavi:

— Bog je zavio svoje namere u cveće, u zoru, u proleće i on hoće da čovek voli. Vi ste divni u ovoj svetoj noćnoj tami. Ova je bašta za vas uređivana i u njenom mirisu ima vašeg daha. Gospođice, susret duša ne zavisi od njih samih. Nije to naša krivica. Vi ste prisustvovali službi i ništa vise; ja sam bio tamo i ništa vise. Nisam ništa drugo uradio sem što sam osećao da vas volim. Poneki put sam vas pogledao. Grešio sam, ali šta da radim? Sve je s vama došlo. Ne mogu da se savladam. Iznad nas postoje tajanstvene volje. Srce je prvi hram. Da vaša duša ispuni moju kuću, to bi bio zemaljski raj kome težim; pristajete li na to? Sve dok sam bio siromah, ćutao sam. Vase godine znam. Vi imate dvadeset i jednu godinu a ja dvadeset i šest. Sutra odlazim. Ako me sada odbijete, više se ne vraćam. Budite mi verenica, hoćete li? Moje su oči često i protiv moje volje postavile to pitanje vašim očima. Volim vas, odgovorite mi. Govoriću o tome vašem stricu čim bude mogao da me primi, ali prvo se obraćam vama. Rebeku valja tražiti od Rebeke. Sem ako me ne volite.

Derišeta spusti glavu i promrmlja:

— Oh, obožavam ga!

To je rekla tako tiho da ju je samo Žilijat čuo.

Ostala je pognute glave kao da je htela da u mraku skrije lice i tu misao.

Nastalo je ćutanje. Lišće na drveću nije se micalo. Bio je to onaj miran i ozbiljan trenutak kada se san stvari doda snu bića i kada nam izgleda da noć sluša otkucaje srca prirode. U toj predanosti čuo se bezmerni šum mora kao harmonija koja dopunjava ćutanje.

Glas nastavi:

— Gospođice.

Derišeta uzdrhta.

Glas produži:

— Nažalost, još čekam!

— Šta čekate?

— Vaš odgovor.

— Bog ga je čuo, odgovori Derišeta.

Tada je glas postao skoro zvonak i u isto vreme blaži nego ikad. Ove su se reči čule iz žbunja kao iz plamenog bokora:

— Ti si moja verenica. Ustani i priđi. Neka beskrajno plavetnilo sa zvezdama prisustvuje ovom činu kada se tvoja duša otvara mojoj duši i prima je! Neka se naš prvi poljubac slije sa svodom nebeskim!

Derišeta je ustala i stajala jedan časak nepomična uprtog pogleda verovatno u neki drugi pogled. Zatim, laganim korakom, uzdignute glave, opuštenih ruku s raširenim prstima, kao da ide po nekoj nepoznatoj podlozi, uputila se ka žbunju i tamo iščeznula.

Malo posle toga, umesto jedne, na pesku su se nalazile dve senke koje su se slivale i Žilijat je video kako su se te dve senke zagrlile ispred njegovih nogu.

Vreme nam otiče kao iz peščanog sata i mi to oticanje ne osećamo naročito u izvesnim važnim trenucima. S jedne strane taj par koji nije znao za skrivenog svedoka i nije ga mogao videti, s druge strane taj svedok koji nije video skriveni par ali je znao da se nalazi tu — koliko su minuta ostali u toj tajanstvenoj neodlučnosti? Nemoguće je reći. Odjednom su se čuli udaljeni zvuci, neki glas je uzviknuo: »Upomoć!« i pristanišno zvono je zazvonilo. Verovatno da opijena božanska radost nije čula tu graju.

Zvono je nastavilo da zvoni. A da je neko potražio Žilijata na uglu zida, ne bi ga tamo našao.

KNjIGA DRUGA

DESPOTSKA ZAHVALNOST

I
RADOST OBAVIJENA ZEBNjOM

Mes Letijeri je besomučno drmusao zvono. Najednom je stao. Neki čovek je obišao ugao keja. To je bio Žilijat.

Mes Letijeri je jurio k njemu ili bolje rečeno, bacio se na njega, zgrabio mu ruku u svoje šake i gledao ga jedan trenutak pravo u oči, ćuteći. To je bilo jedno od onih ćutanja koja su ustvari eksplozija pa se ne zna gde da nađe oduška.

Zatim je uveo Žilijata u donju dvoranu kuće Brave žestoko ga drmusajući i vukući, stežući ga u naručje. Nogom je odgurnuo vrata koja su ostala odškrinuta pa je seo ili se srozao na stolicu pored velikog stola osvetljenog mesečinom čiji je odblesak nejasno obasjavao Žilijatovo lice, i vikao mu je glasom u kome su se mešali smeh i jecanje:

— Ah, sine moj! Gajdašu! Žilijate! Tačno sam znao da si samo ti to mogao! Trbulja, borne! Dakle, išao si tamo! Da se to desilo pre sto godina, spalili bi te. To je mađija. Ma nijedan šraf nije ispao. Već sam sve video, sve prepoznao, sve oprobao. Naslućujem da su točkovi složeni u ona dva sanduka. I eto te, najzad! Tražio sam te u kajiti. Zvonio sam. Tražio te. Pitao sam se: ma gde je da ga pojedem! Mora se priznati da se neverovatne stvari događaju. To se stvorenje vraća sa stene Duvr. Vraća mi život. Sto mu gromova! Ti si anđeo. Da, da, da, ovo je moja mašina. Niko neće moći da veruje. Gledaće je i reći će: nije istina. A sve je tu! Sve je na svom mestu! Nijedna

lula ne fali s kotla. Ne fali nijedan prsten s lule. Cev za dovod vode nije mrdnula. Prosto je neverovatno da nije bilo kvara. Samo da se nalije malo ulja. Ali kako si to izveo? I reći da će Diranda ponovo da zaplovi! Osovina za točkove bila je raskloplјena kao rukom časovničara. Daj mi časnu reč da nisam poludeo!

Digao se, uzdahnuo i nastavio:

— Zakuni mi se na to. Kolika promena! Uštinuo sam se i uverio se da ne sanjam. Ti si moje dete, moj dečko, moj bog. Ah, sine moj! Išao da pronađe moju skitaru mašinu! Na širokoj pučini! U onoj zasedi stena! Video sam najčudnije stvari u svom životu. Ali tako što nikad nisam video. Video sam Parižane koji su prave satane. Ali čik da urade tako što! To je gore nego Bastilja. Video sam argentinske pastire Gauče kako oru stepe granom u obliku lakta umesto rala i drljaju snopom trnja koje vuku pomoću kožnog užeta. Na taj način dolaze do žetve žita čija su zrna velika kao lešnik. To je bagatela u sravnjenju s tobom. Ti si izvršio čudo, pravo čudo. Ah, ludače, zagrli me! Tebi će se dugovati sva sreća našeg zavičaja. Što će da gunđaju po Sen-Samsonu! Pobrinuću se da odmah napravimo brod. Čudno je da na poluzi ništa nije slomljeno. Gospodo, on je išao na Duvr. Kažem na Duvr. Znaš li, je li ti rečeno? Dokazalo se da je stvar namerno izvršena, Kluben je potopio Dirandu da bi se dokopao para koje je trebalo da mi donese. Napio je Tangruja. Duga je to priča o tom gusaru pa ću ti je drugi put ispričati. Ja, stoka jedna, verovao sam Klubenu. Naseo je, zločinac, jer izgleda da se nije mogao izvući. Postoji neki bog, huljo! Vidiš, Žilijate, odmah ćemo tape-tupe, gvožđe u vatru i sagradićemo Dirandu. Pustićemo joj dvadeset stopa vise. Sada se grade duži brodovi. Kupiću drvo u Dancigu i Bremenu. Sada kad imam mašinu, daće mi se kredit. Povratiće se poverenje.

Mes Letijeri zasta, podiže oči s onim pogledom koji viri nebo kroz tavanicu i procedi kroz zube: »Ima boga«.

Zatim stavi srednji prsten desne ruke između obrva s noktom na korenu nosa, što označava prolaz nekog projekta kroz mozak, i nastavi: .

— Ipak, da bih sve iznova počeo na širokoj osnovi, malo gotovog novca dobro bi mi došlo. Ah, da su mi sad one tri novčanice od

sedamdeset i pet hiljada franaka što mi je onaj razbojnik Ranten vratio a koje mi je onaj druga razbojnik Kluben ukrao.

Žilijat, ćutke, potraži u svom džepu neku stvar i stavi je preda se. To je bio kožni opasač koji je doneo. Razvi na stolu opasač na čijoj unutrašnjoj strani mesec osvetli napis »Kluben«. Izvuče iz džepa na opasaču kutiju i iz kutije izvadi tri komada savijene hartije, razvi ih i pruži mes Letijeriju.

Mes, Letijeri je zagledao tri komada hartije. Bilo je dosta svetlo da se lepo mogao videti broj 1000 i reč »*thousand*«. Mes Letijeri je uzeo tri hartije, poređao ih na stolu jednu pored druge, gledao ih, gledao Žilijata, ostao jedan trenutak zabezeknut pa je zatim došla eksplozija a za njom erupcija.

— Još i to! Ti si čudesan! Moje novčanice! Sve tri! Svaka od hiljadu! Mojih sedamdeset i pet hiljada franaka! Išao si, dakle, do u pakao. To je Klubenov opasač.

Dabome, čitam na njemu njegovo đubre od imena! Žilijat doneo mašinu i uz nju novac! Eto, šta bi se moglo staviti u novine. Kupiću prvoklasno drvo. Nazirem, pronašao si kostur. Kluben je istrunuo u nekom budžaku. Uzećemo smrčevinu u Dancigu a hrastovinu u Bremenu, načinićemo lep ivičnjak, stavićemo hrast iznutra a smrčevinu spolja. Nekada se nisu tako dobro izgrađivali brodovi, ali su oni ipak dugo trajali; to je zbog toga što se bolje pripravljalo drvo, jer se nije toliko proizvodilo. Možda ćemo izraditi korito broda od brestovine. Brestovina je dobra za delove pod vodom. Zato što su čas na suvom, čas pod vodom ti delovi trunu. Brestovina traži da bude uvek mokra. Ona se hrani vodom, takoreći. Kakvu ćemo divnu novu Dirandu opremiti! Neće mi niko više nametati uslove. Nisu mi više potrebni krediti. Imam pare. Da li se ikad igde mogao videti neko kao ovaj Žilijat! Bio sam srušen, zgromljen, mrtav. On me ispravio i ponovo postavio na noge. A ja čak nisam ni pomislio na njega! To mi je ispalo iz svesti. Sad se sećam svega. Jadni dečko! A sad pazi, znaš, oženićeš se Derišetom!

Žilijat se prisloni na zid kao neko kome je pozlilo i reče vrlo tiho ali vrlo jasno:

— Ne.

Mes Letijeri poskoči.

— Kako ne?

— Ne volim je.

Mes Letijeri ode do prozora, otvori ga, ponovo ga zatvori, vrati se stolu, uze tri novčanice, savi ih, stavi preko njih kutiju, počeša se iza uha, dohvati Klubenov opasač, ljutito ga baci prema zidu i reče:

— Ima tu nešto.

Zabio je ruke u džepove i produžio:

— Ne voliš Derišetu! Za mene si, dakle, svirao u gajde?

Stalno prislonjen uza zid, Žilijat je sve više bledeo ukoliko je Letijeri crveneo.

— Eto ti klipana! Ne voli Derišetu! E, dobro, udesi da je voliš jer ona će se samo za tebe udati. Kakvu đavolju pričicu ti meni tu pričaš! I ti misliš da ti verujem! Da nisi bolestan? Ako jesi, pošalji po lekara, ali ne pričaj mi ludosti. Nije moguće da si imao već toliko vremena da se posvađaš s njom i da se naljutiš. Ono, doduše, zaljubljeni su tako glupi! Onda, bratac moj, moraš imati neki razlog? Ako imaš, reci ga. Ne može čovek bez razloga postati ćure. Najzad, imam pamuka u ušima pa možda nisam dobro čuo, ponovi šta si rekao.

— Rekao sam ne.

— Rekao si ne. Pazi kako je zadro skot! Ali ima tu nešto, sigurno ima! Rekao si ne! Eto gluposti koja prelazi granice poznatog sveta. Druge strpaju pod hladan tuš zbog manje gluposti. A, F ne voliš Derišetu! Dakle, ti si iz ljubavi prema čiči uradio sve što si uradio! Išao si na Duvr za lepe oči rimskog pape i zbog toga se mrznuo, znojio, lipsavao gladan i žedan, jeo gamad sa stena, ležao pod maglom, kišom, vetrom i doneo mi natrag mašinu kao što bi nekoj lepoj ženi doneli štiglica koji je pobegao! A ona oluja pre tri dana! Misliš da ja ne vidim sve to. Bilo je stani-pani! Valjda si za ljubav moje matore glavurde išao da tešeš, sečeš, okrećeš, zavrćeš, tegliš, turpijaš, testerišeš, delješ, kuješ, i da sam samcat stvoriš više čuda nego svi ljudi iz raja. Ah, idiote! Na vrh glave si mi se popeo s tvojim gajdama. U Bretanji gajde zovu binju. I uvek istu ariju, marvo! I ne voliš Derišetu! Ne znam šta ti je. Sad se svega sećam. Bio sam tamo u onom ćošku kad je Derišeta rekla: »Udaću se za nj«. I udaće se za tebe! I ti je ne voliš? Pravo rečeno, ne razumem ništa. Ili si ti lud, ili sam ja. I eno kako ćuti, ni reči više. Neshvatljivo je da si radio sve što si radio i da na kraju kažeš: »Ne volim Derišetu«. Činiš čoveku

uslugu da bi ga naljutio. I eto, ako se njome ne oženiš, ona će u manastir. Pre svega, ti si mi potreban. Ti ćeš upravljati Dirandom. Misliš da ću te ostaviti da ideš kud si zadro! Ne, borne, srce moje, ne puštam te. Moj si. Neću čak ni da te čujem. Gde ima takav mornar! Moj si čovek. Govori, more!

Međutim, zvono je razbudilo kuću i okolinu. Dus i Gras su ustale i došle u donju salu, zapanjenog pogleda, ne izustivši ni reči. Gras je držala u ruci sveću. Grupa suseda, građama, mornara i seljaka behu na brzinu izišli i okupili se na keju, skamenjeni i zapanjeni posmatrali su Dirandin dimnjak u trbulji. Pošto su čuli mes Letijerijev glas u donjoj sali, neki od njih uvukli su se ćutke kroz otškrinuta vrata. Između dve alapače proturao je glavu sier Landoa, koji se slučajno uvek nađe onde gde se nešto dešava i kome bi bilo jako žao ako bi propustio tu priliku.

Velike radosti baš traže publiku. Sviđa se radostima da ih neko raznosi a tu im uslugu pruža svetina. Mes Letijeri odjednom primeti da je bilo ljudi oko njega. Odmah je iskoristio te slušaoce.

— A, eto i vas ostalih. To je lepo, znate za novost. Taj je čovek bio tamo i doneo ovo. Zdravo, sier Landoa. Maločas sam se probudio i video dimnjak. Bio je pod mojim prozorom. Nijedan klin nije ispao iz mašine. Režu Napoleonov lik iz drveta, a ja ovo smatram većim delom od bitke kod Austerlica. Ustali ste iz postelje, dobri ljudi, a Diranda vam doplovila dok ste vi spavali. Dok se vi spremate da legnete i dok gasite sveću, drugi ljudi postaju heroji. Mi smo gomila slabića i lenština, parimo svoju reumu, ali srećom to ne smeta da se pojave i pomamni ljudi. Ti besni idu kud treba ići i rade što treba da rade. Čovek iz Bi d' la Ri stiže sa stena Duvr. On je izvadio Dirandu iz mora. Izvadio je novac iz Klubenovog džepa a to je bila još dublja rupa. Ali kako si to postigao? Svi su đavoli bili protiv tebe: plima i vetar, vetar i plima. Doduše, ti si čarobnjak. Oni koji to pričaju nisu baš tako glupi. Diranda se vratila. Zalud su oluje zle, ona im promakne ispred nosa. Objavljujem, dragi prijatelji, da više nema brodoloma. Pregledao sam mašineriju. Ona je kao nova, čitava, eto! Parne fioke oko klipa rade kao da su na točkovima. Reklo bi se da je to predmet koji je juče načinjen. Znate da voda izlazi iz broda kroz jednu cev koja se nalazi u drugoj cevi kroz koju voda ide unutra da se greje: e, borne, obe su cevi tu. Čitava mašina! Točkovi takođe! Ah, oženićeš se njome!

— Kime? Mašinom? — upita sier Landoa.

— Ne, devojkom. Da, mašinom. Obema! Biće mi zet dva puta. Biće kapetan. Gud baj, kapetane Žilijate. Ala ćemo imati finu Dirandu! Napravićemo s njom poslova, biće saobraćaja, trgovine, tovara volova i ovaca! Ne bih dao Sen-Samson za London. A evo tvorca. Kažem vam, događaj je to! Čitaće se o tome u subotu u novinama čike Možea. Žilijat Anatemnjak baš je anatemnjak. Kakvi su to zlatnici tu?

Mes Letijeri je primetio kroz rupu odškrinutog poklopca da ima zlata u kutiji koja je stajala na novčanicama. Uzeo je kutiju, otvorio je, istresao u šaku i izručio na sto pregršt zlatnika.

— U moje ime, sier Landoa, dajte ove funte načelniku Sen-Samsona da ih razdeli sirotinji. Znate za Rantenovo pismo? Pokazao sam vam ga. E bome, dobio sam svoje novčanice. Sad imam čim da kupim hrastovinu i smrčevinu pa da otpočnem građenje. Sećate li se kakvo je bilo vreme pre tri dana? Kakav urnebes od kiše i vetra! Nebo je gađalo iz topova. Sve se to sručilo na Žilijata dok je bio na Duvr. To ga nije sprečilo da otkači olupinu kao što bih ja skinuo sat. Blagodareći njemu, ja opet postajem neko. Cika Letijerijeva galija će ponovo otpočeti službu, gospodo i gospođe. Jedna orahova ljuštura s tokovima koja ima cev od lule za dimnjak. — uvek sam ludovao za takvim izumom. Sebi sam stalno govorio: »Načiniću to!« Na to sam mislio već odavno. Ta mi je misao sinula u glavi dok sam bio u Parizu i u kafani na uglu ulice Kristijan i ulice Dofin čitao novine koje su o tome pisale. Znate li vi da Žilijatu ne bi bilo teško da stavi u džep Marlijevu mašinu i da se s njom šeta? Taj je čovek od gvožđa saliven, od prekaljenog čelika, od dijamanata, mornar bez straha i mane, kovač, čudan čovek, čudniji od princa Hoenloe. To ja zovem čovekom od duha. Mi ostali nismo bogzna šta. Mi smo morski vukovi, ja, ti, svi mi, a on je morski lav. Živeo Žilijat! Ne znam šta je radio, ali sigurno da je bio đavo i kako da mu sada ne dam Derišetu!

Od pre nekoliko trenutaka Derišeta se nalazila u dvorani. Nije progovorila nijedne reći, ni je dala nikakvog glasa od sebe. Ušla je unutra kao senka. Skoro neopaženo sela je na stolicu pozadi mes Letijerija koji je stajao rečit, buran, veseo, sav u pokretima i govoreći iz sveg glasa. Malo posle nje pojavila se druga neka nema prilika. Čovek odeven u crno, s belom mašnom i sa šeširom u ruci

zadržao se na odškrinutim vratima. Sada se nalazilo već nekoliko sveća u grupi koja je polako narastala. Te su svetlosti osvetlile sa strane čoveka obučenog u crno. Njegov profil svež, dražestan i beo ocrtavao se na tamnoj pozadini jasno kao medalja. Lakat je naslonio na jedno krilo vrata a na levu ruku naslonio je ćelo, lep stav koji nije svesno zauzeo a koji je isticao nesrazmeru između male šake i velikog cela. Na uglu zgrčenih usnica ocrtavala se bora nespokojstva. S dubokom je pažnjom slušao i razgledao. Pošto su prepoznali prečasnog Ebnzera Kodre, paroha, prisutni su se razmakli i načinili mu prolaz, ali on je ostao na pragu. Njegovo držanje odavalo je kolebljivost, dok se u njegovom pogledu ocrtavala odlučnost. Pogled mu se u izvesnim trenucima susretao s Derišetinim.

Što se tiče Žilijata, on se, bilo namerno, bilo slučajno, nalazio u senci i mogao se sasvim nejasno videti.

U prvom trenutku mes Letijeri nije primetio Ebnzera, ali ugledao je Derišetu. Prišao joj je i poljubio s onoliko žara koliko može da nosi u sebi poljubac u čelo. U isto vreme pružio je ruku prema mračnom kutu gde se nalazio Žilijat.

— Derišeta, evo, ponovo si bogata i evo tvog muža.

Derišeta je rasejano podigla glavu i pogledala u mračan kut.

— Obavićemo venčanje odmah, sutra ako se može, dobićemo dozvolu, a uostalom ovde formalnosti nisu velike, dekan radi po svojoj volji, venčao se za tren oka, nije to kao u Francuskoj gde treba oglašavanje, razne sitnice i zavrzlame i možeš se pohvaliti da si žena valjanog čoveka i nema tu šta da se prigovori: on je mornar, to sam mislio još odavno, još onda kada sam video da se vratio s Erma i doneo topčić. Sada dolazi sa stena Duvr i donosi tvoje bogatstvo kao i moje i bogatstvo zavičaja. To je čovek o kome će se jednog dana govoriti kao što se nikad nije govorilo. Rekla si: udaću se za nj, i udaćeš se i imaćeš dece a ja ću biti deda, i ti ćeš imati sreće da budeš ledi ozbiljnog dide, koji radi, koji je koristan, koji je neverovatan, koji vredi stotine, koji spasava tuđe izume, koji je proviđenje i bar se ti nećeš kao sve bogate čepe našeg zavičaja udati za vojnika ili popa, to jest za čoveka koji ubija ili čoveka koji laže.

Ama, šta ti radiš u tom kutu, Žilijate? Ne vidiš se. Dus, Gras, svi koliko vas ima, osvetlite! Osvetlite mog zeta najjačom svetlošću. Verim vas, deco moja, i evo tvog muža, i evo mog zeta, i ti nećeš uzeti drugog muža... A! Tu ste, gospodine svešteniče, venčaćete mi ovo dvoje mladih.

Mes Letijerijev pogled beše se zaustavio na prečasnom Ebnzeru.

Dus i Gras su poslušale. Stavile su dve sveće na sto i one su osvetlite Žilijata od glave do pete.

— Kako je lep! — uzviknu Letijeri.

Žilijat je ustvari bio grozan.

Bio je onakav kakav je samog tog jutra krenuo sa stena Duvr, u dronjama, ispalih laktova, duge brade, razbarušen, opaljenih, crvenih očiju, izgrebanog lica, okrvavljenih ruku. Bio je bos. Na čupavim rukama videlo se još nekoliko potprištenih mesta od polipovih sisaljki.

Letijeri ga je posmatrao.

— To je moj pravi zet. Kako se borio s morem! Sav je u dronjama. Kakva pleća! Kakve sape! Kako si lep!

Gras potrča Derišeti i pridrža joj glavu. Derišeta se onesvestila.

II
KOVČEG OD KOŽE

Čim je pukla zora, Sen-Samson je bio na nogama a Sen-Pjer-Por počeo da pristiže. O spasenju Dirande po ostrvu je pukao glas koji se može porediti s glasom koji je pukao na jugu Francuske o čudu u selu Salet. Na keju se skupila svetina posmatrajući dimnjak koji se izdizao iz barke. Htela bi vrlo rado da vidi i da malo opipa mašinu. Ali pošto je ponovo izvršio pobednički pregled čitave mašine po danu, Letijeri je postavio u barku dva mornara koji su branili prilaz. Dimnjak je bio dovoljan za posmatranje. Svetina se divila. Govorilo se samo o Žilijatu. Raspravljalo se o njemu i podvlačio se njegov nadimak Anatemnjak. Divljenje se obično završavalo rečenicom: »Nije baš prijatno što se na ostrvu nalaze ljudi kadri da čine takve stvari«.

Spolja se moglo videti kako mes Letijeri sedi za svojim stolom i piše gledajući jednim okom na hartiju i drugim na mašinu. Toliko

je bio zanet da je samo jednom zastao, viknuo Dus i pitao je za Derišetu. Dus je odgovorila: »Gospođica je ustala i izišla«. Na to je Letijeri primetio: »Dobro je uradila, vazduh će je osvežiti. Bilo joj je noćas malo zlo zbog vrućine i zapare. Bilo je mnogo sveta u dvorani. Zatim iznenađenje, radost, usto prozori su bili zatvoreni. Imaće silnog muža!« Rekavši to, nastavio je da piše. Već je potpisao i zapečatio dva pisma najznamenitijim majstorima na gradilištima Bremena. Dovršavao je pečaćenje trećeg.

Njegovu pažnju privuče kloparanje točka na keju. Nagnuo se na prozor i video kako silazi stazom od Bi d' la Ri jedan momčić s ručnim kolicima. Momčić je išao prema Sen-Pjer-Poru. U kolicima je bio kovčeg od kože išaran bakarnim klincima i kalajem.

Mes Letijeri se obrati momčiću.

— Kud ideš, momče?

Momčić se zaustavi i odgovori:

— Na »*Cashmere*«.

— Zašto?

— Nosim ovaj kovčeg.

— Lepo, ponesi i ova tri pisma.

Mes Letijeri je otvorio fijoku na stolu, uzeo parče kanapa, vezao unakrst sva tri pisma koja je napisao i bacio je paket momčiću, koji ga je uhvatio u letu.

— Reci kapetanu »*Cashmere*«-a da su pisma moja i da o njima povede računa. To je za Nemačku, Bremen via London.

— Neću govoriti s kapetanom, mes Letijeri.

— Zašto?

— »*Cashmere*« ni je na keju.

— E!

— Ga je u luci.

— Tačno, zbog bure.

— Moći ću da govorim samo s čamdžijom.

— Preporučićeš mu moja pisma.

— Da, mes Letijeri.

— U koliko časova odlazi »*Cashmere*«?

— U dvanaest.

— Danas u podne biće plima. More će mu biti protivno.

— Ali vetar će mu biti povoljan.

— Momčiću, reče mes Letijeri, ukazujući prstom na dimnjak mašine, vidiš li ono? Ono se ruga i vetru i plimi.

Momčić stavi pisma u džep, uhvati rukunice od kolica i nastavi put prema gradu. Mes Letijeri uzviknu: »Dus! Gras!«

Gras otškrinu vrata.

— Mes, šta treba?

— Uđi i čekaj.

Mes Letijeri uze pače hartije i poče da piše. Da je Gras stojeći iza njega bila radoznala i zavirila preko ramena dok je pisao, mogla bi da pročita ovo:

»Pišem u Bremen za drvo. Biću celog dana na sastancima s drvodeljama zbog procene. Gradnja će ići brzo. Ti, s tvoje strane, idi do dekana i uzmi dozvolu. Želim da se venčanje obavi što pre, najbolje odmah. Ja se staram o Dirandi. Ti se postaraj za Derišetu.«

Stavio je datum i potpisao: Letijeri.

Nije zapečatio pismo već ga je samo presavio na četiri i pružio ga Grasi.

— Nosi to Žilijatu.

— U Bi d' la Ri?

— U Bi d' la Ri.

KNjIGA TREĆA

ODLAZAK »CASHMERE«-A

I
ZALIVČIĆ KOJI JE SASVIM BLIZU CRKVE

Ne može svetina da pritisne Sen-Samson a da ne opusti Sen-Pjer-Por. Neka interesantna stvar na određenom mestu privlači kao što pumpa upija. U malim mestima vesti se brzo pronesu. Čim je izgrejalo sunce, na Gernezeu je svakom bio glavni posao da ode i vidi Dirandin dimnjak pod mes Letijerijevim prozorima. Taj je događaj izbrisao sve druge. Zaboravilo se na smrt dekana od Sent-Azafa; nije više bio na dnevnom redu prečasni Ebnzer Kodre sa svojim iznenadnim bogatstvom i svojim odlaskom na »*Cashmere*«-u. Na dnevnom redu je bila Dirandina mašina koja je doneta sa stena Duvr. Nije niko verovao da se to dogodilo. Brodolom je izgledao čudan, spasavanje je izgledalo nemoguće. Svak je hteo da se što pre uveri vlastitim očima. Obustavljen je svaki drugi posao. Duge povorke građana svih staleža s porodicama, ljudi, žene, džentlmeni, majke s decom, deca s lutkama kretali su se svim putevima prema kući Brave »da vide«, ostavljajući za sobom Sen-Pjer-Por. Mnogi su se dućani zatvorili u Sen-Pjer-Poru: u Komercijal-Akord obustavljena je prodaja. Sva se pažnja okrenula Dirandi. Nijedan trgovac nije ni sevte pazario, izuzev jednog zlatara koji se divio što je prodao zlatan prsten za venčanje »nekom čoveku koji je mnogo žurio i koji ga je pitao gde stanuje gospodin dekan«.

12.

U otvorenim dućanima živo se razgovaralo i bučno raspravljalo o čudesnom spasavanju. U Ivrezu, koji se danas iz nepoznatih razloga zove Kembridž-Park, nije bilo nijednog šetača. Nikoga ni u High-street, koja se onda zvala Ulica de Forž. Ni u Otvilu nikoga. Čak i sama Esplanada je opustela. Reklo bi se da je bila nedelja. Ni neko kraljevsko visočanstvo, vršeći smotru milicije u Ankresu, ne bi bolje ispraznilo grad. I sve to uznemiravanje zbog jednog Žilijata koji nije niko i ništa i pri čijem imenu ugledni ljudi i ispravne osobe samo slegnu ramenima.

Trozabatna sen-pjerporska crkva s poprečnom galerijom i s tornjem nalazila se na morskoj obali pri dnu pristaništa, skoro na samom mestu utovara. Ona dočekuje s dobrodošlicom one koji doplove i ispraća sa zbogom one koji otplove. Crkva je štrčala na liniji koja je sačinjavala fasadu grada prema okeanu.

Ona je istovremeno služila kao parohija za područje Sen-Pjer-Por i kao dekanat za čitavo ostrvo. Opsluživao ju je episkopski namesnik, sveštenik s punim ovlašćenjem.

Sen-pjer-porsko pristanište, vrlo široko i vrlo lepo danas, bilo je u to doba, pa i do pre deset godina, manje i manje važno nego pristanište u Sen-Samsonu. Sačinjavala su ga dva velika kriva zida koji su prolazili od obale desno i levo i na kraju se skoro sastavljali, a tu se nalazio mali beo svetionik. Ispod svetionika bio je uzan ulaz u pristanište, a na ulazu još stoji dvostruka alka od lanca koji ga je zatvarao u Srednjem veku. Zamislimo poluotvorenu štipaljku morskog raka i imaćemo predstavu kako je izgledalo pristanište u Sen-Pjer-Poru. Ta su klešta zahvatala od morskog beskraja i držala jedan delić mora i primoravala ga da bude mirno. Ali kad je duvao istočni vetar, unutra je bilo talasa i oni su se sudarali, pa je predostrožnost nalagala da tada brodovi ne ulaze. To je bio slučaj s »*Cashmere*«-om tog dana. On se ukotvio u luci van pristaništa.

Dakle, za istočnog vetra, brodovi bi radije ostajali napolju, što im je povrh toga uštedelo i pristanišne takse. U takvim slučajevima gradski lađari, odvažno plene mornara koje je novo pristanište svrgnulo, uzimali su u svoje barke putnike i prtljag, bilo s pristaništa, bilo s drugih mesta na žalu i prevozili ih do broda koji odlazi, često po vrlo burnom moru i uvek bez ikakvog kvara.

Istočni vetar duva bočno i odličan je za plovidbu prema Engleskoj: brod se ljulja poprečno, ali ne i uzdužno.

Kad je brod polazio iz samog pristaništa, svak se ukrcavao na samom pristaništu. A kad je ostajao napolju u luci, svak se ukrcavao odakle je hteo, birajući mesto na obali koje mu je najbliže ukotvljenom brodu. U svim zalivčićima bilo je mornara s barkama »na pretek«.

Avle je bio jedan od tih zalivčića. To malo zalivče nalazilo se sasvim blizu grada, ali toliko usamljeno da je izgledalo vrlo udaljeno. Usamljenost je dolazila od visokih stena koje su ga opkolile i natkrilile i na kojima se nalazila tvrđava Žorž. Nekoliko stazica vodilo je do zalivčića Avle. Najneposrednija vodila je pored mora. Ona je imala preimućstvo što se njome moglo stići za pet minuta u grad i u crkvu, ali je imala nedostatak što je dva puta dnevno bila pod vodom. Ostale su stazice, manje-više strme, išle preko krivina na liticama. Čak i usred dana Avle se nalazio u senci. Velike stene su se nadnele sa svih strana. Kupine i šiblje svuda gusto načičkani pravili su blagu hladovinu na tom neredu talasa i stenja. Ništa mirnije od tog zalivčića za lepog vremena. Ništa bučnije kad se more uzburka. Bilo je tu vrhova drveća večito mokrih od pene. U proleće se zalivčić prekrivao cvećem, gnezdima, mirisom, pticama, leptirima i pčelama. Zahvaljujući skorašnjim radovima ta divljina više ne postoji. Zamenile su je lepe prave linije. Sada su tamo zidovi, kejovi, baštice. Nasipanje je uzelo maha. Civilizacija je potisnula čudnosti planine i nepravilnosti stena.

II
OČAJANjA SE SASTADOŠE

Bilo je nešto manje od šest časova izjutra, četvrt pre, kako se to kaže na Gernezeu.

Po svim izgledima svetina je još uvek narastala u Sen-Samsonu. Grozničava radoznalost odvela je narod ka severu ostrva, pa je Avle, koji se nalazio na jugu, bio pustiji no ikada.

Međutim, tamo se videla jedna barka s lađarem. U barci je stajala putnička torba. Lađar je izgleda čekao;

U luci se mogao primetiti »*Cashmere*«, koji je bio ukotvljen i nije se još pripremao pošto je trebalo da pođe tek u podne.

Kad bi neki prolaznik s neke od strmih stazica na stenama oslušnuo, čuo bi mrmljanje reči u Avlu. A kada bi se taj prolaznik nagnuo preko strmeni, video bi na izvesnom odstojanju od barke, u jednom kutu stena i šiblja, gde lađarevo oko nije moglo do dopre, dve osobe, čoveka i ženu, Ebnzera i Derišetu.

Ti tamni kutovi na morskoj obali koji privlače kupačice, nisu uvek tako usamljeni kako se to misli. U njima te mogu i čuti i videti. One koji se tamo zaklone i sakriju možeš lako da pratiš kroz gustinu šiblja zahvaljujući mnogostrukosti i ukrštenosti stazica. Granit i šiblje koji kriju razgovor nasamo mogu da sakriju i svedoka.

Derišeta i Ebnzer stajali su jedan prema drugom. Oči u oči. Držali su se za ruke. Derišeta je govorila. Ebnzer je ćutao. Suza mu navrla između trepavica, ali se zadržala i ni je kanula.

Na sveštenom Ebnzerovom čelu ocrtavao se otisak strasti i očajanja. Tome se dodavala bolna rezignacija, rezignacija koja je tuda veri mada joj je vera bila uzrok. Na tom licu, dotada prosto anđeoskom, počeo se nagoveštavati zlokoban izraz. Onaj koji još ni o čemu nije razmišljao sem o dogmi, uzeo je da razmišlja o sudbini, a to je razmišljanje pogubno za sveštenika. Pri takvim razmišljanjima vera se raspada. Ništa više ne zbunjuje nego kad poklekneš pod Nepoznatim. Čovek stalno snosi događaje. Život je večito pristizanje: mi ga samo podnosimo. Nikad ne znamo s koje će strane iznenada iskrsnuti slučaj. Nevolje i sreće dolaze i odlaze kao neke neočekivane ličnosti.

One imaju svoj zakon, svoju kružnu putanju, svoju gravitaciju izvan čoveka. Vrlina ne donosi sreću, zločin ne donosi nesreću. Svest ima jednu logiku, sudbina ima drugu; podudarnosti nema. Ništa se ne može predvideti. Mi živimo u zbrci i na mahove. Svest je prava linija, život je kovitlac. Taj kovitlac iznenadno baca na čovekovu glavu crn haos i plavo nebo. Sudbina ne raspolaže veštinom prelaznosti. Ponekad se točak okreće tako brzo da čovek jedva razlikuje jedan obrt od drugog i vezu između juče i danas. Ebnzer je bio vernik koji istražuje dokaze i sveštenik opterećen strastima. Vere koje propisuju neženstvo znaju šta rade. Ništa ne može da pokvari jednog sveštenika tako kao što može da ga pokvari

ljubav prema nekoj ženi. Mnogo raznih oblaka zamračivalo je Ebnzerovu svest.

Posmatrao je Derišetu, mnogo, preko mere.

Ta su se dva stvorenja obožavala.

Iz Ebnzerovih očiju naziralo se nemo obožavanje Derišetinog očaja.

Derišeta je govorila:

— Nećete otići. Nemam snage da to podnesem. Mislila sam da vam mogu reći zbogom, a ne mogu. Ne prisiljava se čovek na ono što ne može. Zašto ste došli juče? Nije trebalo dolaziti kad morate otputovati. Nisam s vama nikad govorila. Volela sam vas, ali nisam to znala. Samo, prvog dana kada je gospodin Erod čitao priču o Rebeki i kad su se vaše oči susrele s mojim, osetila sam žar u obrazima i pomislila: »Oh, kako je Rebeka morala pocrveneti!« I eto, da mi je još prekjuče neko rekao: »Vi volite paroha«, ja bih se nasmejala. To je ono što je strašno u toj ljubavi. To je ispalo kao da sam se odala. Nisam na to pazila. Išla sam u crkvu, vidala vas, mislila sam da sav svet postupa kao ja. Ne zameram vam, niste ništa učinili da vas zavolim, niste se trudili, gledali ste me, niste vi krivi što gledate lica, a to je učinilo da sam vas obožavala. Nisam to primećivala. Kad biste vi uzeli knjigu, izgledala mi je kao svetlost, kad bi je drugi uzeli, izgledala je samo kao knjiga. Ponekad ste me i pogledali. Govorili ste o anđelima, ali ste vi bili anđeo. Što biste vi rekli, to bih odmah tako i ja mislila. Ne znam da li sam pre vas verovala u boga. Otkako ste vi došli, postala sam žena koja se moli bogu. Govorila sam Dusi: »Obuci me brzo da stignem na službu božiju«. I trčala sam do crkve. To je to, to se zove biti zaljubljen u jednog čoveka. Nisam znala. Govorila sam sama sebi: »Kako sam postala pobožna!« A vi ste mi otkrili da nisam išla u crkvu radi dragog boga. Išla sam samo zbog vas, istina je. Lepi ste. Dobro govorite. Kad ste podizali ruke ka nebu, činilo mi se da ste držali u belim rukama moje srce. Bila sam luda a nisam znala. Hoću da vam ukažem na vašu grešku, to je što ste juče ušli u moju baštu i što ste mi govorili. Da mi niste ništa rekli, ne bih ništa znala. Vi biste otišli, ja bih možda bila tužna, a ovako ću umreti. Sada kad znam da me volite, sada kad znam da vas volim, sada više nije moguće da otputujete. Na šta mislite? Ne izgleda da me slušate.

Ebnzer odgovori:

— Čuli ste šta je rečeno juče?

— Vaj!

— Šta ja tome mogu?

Zaćutali su jedan časak, Ebnzer nastavi:

— Za mene ne ostaje ništa drugo nego da otputujem.

— A za mene da umrem. Oh, želela bih da nema mora i da postoji samo nebo. Tako bi se, čini mi se, sve uredilo, otišli bismo zajedno. Nije trebalo da mi govorite. Zašto ste mi govorili? Dakle, nemojte ići. Šta će biti od mene? Kažem vam da ću umreti. Ništa nećete imati od toga kad ja budem u grobu. Oh, moje je srce slomljeno. Mnogo sam nesrećna. Ali, moj stric nije znao.

To je bilo prvi put u životu da Derišeta govoreći o mes Letijeriju kaže: moj stric. Dotada je uvek govorila: moj otac.

Ebnzer se povuče jedan korak i dade znak lađaru. Ču se udarac čaklje o šljunak i koraci čoveka na barci.

— Ne, ne! — uzviknu Derišeta.

Ebnzer joj se primače.

— Treba, Derišeta, moram.

— Ne, nikad! Za jednu mašinu! Zar je to moguće? Jeste li vi videli juče onog groznog čoveka? Vi me ne možete napustiti. Učeni ste, naći ćete načina. Nemoguće je da ste mi rekli da vas jutros ovde nađem a da ste mislili da otputujete. Nisam ništa skrivala. Nemate šta da se požalite na mene. Mislite li onim tamo brodom da otputujete? Neću.- Nećete me ostaviti. Ne nudi se ono što se ne daje. Ja vam kažem da ostanete. Uostalom, još nije vreme. Oh, volim te!

I pripivši se uz njega savi mu ruke oko vrata i ukrsti deset prstiju za vratom kao da je isprepletenim prstima htela da veže Ebnzera a sklopljenim rukama da moli boga.

On raskinu taj nežni zagrljaj koji se upinjao što god je više mogao da bi se održao.

Derišeta se više svali nego što sede na jedno ispupčenje stene obrasle bršljanom i mahinalnim pokretom zavrnu do lakta rukav haljine. Pokaza se njena divna gola ruka, dok je u njenim upitim očima bledeo vlažan sjaj. Barka se primicala.

Ebnzer joj uze glavu u obe ruke. Ta je devica ličila na udovicu a taj mladić na starca koji teši. On joj pogladi kosu s izvesnom pobožnom obazrivošću. Gledao ju je nekoliko trenutaka pa je onda poljubi u čelo poljupcem ispod koga će se, izgledalo je, rascvetati zvezda. Naglaskom u kome je podrhtavalo krajnje nespokojstvo, i u kome se osećalo cepanje duše, uputi joj ovu reč, reč iz dubina: »Zbogom!«

Derišeta gorko zajeca.

U tom času začuše dubok i lagan glas koji prozbori:

— Zašto se ne venčate?

Ebnzer se okrenu, Derišeta podiže oči.

Pred njima je bio Žilijat.

Stigao je stranputicom.

Žilijat nije više bio onaj čovek od uoči tog dana. Bio je začešljao kosu, obrijao bradu, obuo cipele, obukao belu mornarsku košulju s velikim zavrnutim okovratnikom i odenuo se u najnovije mornarsko odelo. Na malom prstu sijao mu se zlatan prsten. Izgledao je savršeno miran. Preplanulo lice bilo mu je modro.

Taj lik bio je bol sliven u bronzu.

Gledali su ga zapanjeni.

Mada je izgledao sasvim drukčije, Derišeta ga je poznala. Što se tiče reči koje je izgovorio, one su bile tako daleko od onoga što su u tom času mislili da se nisu zadržale u njihovoj svesti.

Žilijat ponovi:

— Što je potrebno da se opraštate? Sklopite brak pa idite zajedno.

Derišeta se strese. Drhtala je celim telom.

Žilijat nastavi:

— Mis Derišeta je napunila svojih dvadeset i jednu godinu. Ona je nezavisna. Njen stric, samo je stric. Vi se volite.

Derišeta ga tiho prekide:

— Kako se to desilo da ste vi ovde?

— Venčajte se, produži Žilijat.

Derišeta je počela da shvata šta joj je taj čovek govorio. Promucala je:

— Jadni moj stric...

— On bi odbio da se vas brak zaključi, reče Žilijat, ali pristaće kad se brak već bude sklopio. Uostalom, vi ćete otputovati. Kad se vratite, oprostiće.

S gorkom nijansom Žilijat je dodao: — Zatim, on sada misli samo na izgradnju svog broda. To će ga zabaviti za vreme vašeg odsustva. Diranda će ga tešiti.

— Ne bih želela, promuca Derišeta kroz zapanjenost u kojoj je bilo i radosti, da ostavim iza sebe tugovanja.

— Tugovanja neće dugo trajati, odgovori Žilijat.

Ebnzer i Derišeta bili su u prvo vreme kao zasenjeni. Sada su dolazili k sebi. Kako se njihova zbunjenost smanjivala, počeli su da shvataju Žilijatove reči. Malo nejasnosti je ostalo, ali nije im išlo u račun da se tome odupru. Čovek se prepusti kad ga neko spasava. Ne prigovara se ulasku u zemaljski raj. Neprimetno oslonjena na Ebnzera, Derišeta je pokazivala izvesnu saglasnost s onim što je Žilijat govorio. Što se tiče zagonetnog prisustva tog čoveka i njegovih reči koje su, naročito u Derišetinoj svesti, izazvale razna čuđenja, to je bilo posebno pitanje. Taj im je čovek govorio: venčajte se. To je bilo jasno. Ako postoji neka odgovornost, on je preuzima na sebe. Derišeta je nejasno osećala da je on iz više raznih razloga imao na to pravo. Ono što je rekao o mes Letijeriju bilo je tačno. Ebnzer zamišljeno promrmlja: »Stric nije otac«.

Iznenadan srećan rasplet poče da ga kvari. Svešteničkа savest počela je da se topi i rastvara u tom jadnom zaljubljenom srcu.

Žilijatov glas posta o je odsečan i tvrd i u njemu se osećalo treperenje groznice:

— Hajdete. »*Cashmere*« polazi kroz dva sata. Imate vremena, ali taman koliko treba. Hajdete.

Ebnzer ga je pažljivo posmatrao.

Odjednom je uzviknuo:

— Poznajem vas. Vi ste mi jednom spasli život. Žilijat odgovori:

— Ne verujem.

— Na vrhu stene Bank.

— Ne poznajem to mesto.

— To je bilo istog dana kad sam prispeo.

— Ne gubimo vreme, reče Žilijat.

— I ne varam se, vi ste onaj čovek od sinoć.

— Možda.

— Kako se zovete?

Žilijat podiže glas:

— Lađaru, sačekajte nas. Vratićemo se. Mis, vi ste me pitali od kada sam ovde. To je sasvim prosta stvar: došao sam za vama. Vi ste navršili dvadeset i jednu godinu. U mašem mestu kad je neka osoba punoletna i nezavisna, može da sklopi brak za četvrt časa. Pođimo stazom pored vode. Ona je suva pošto će plima nadoći tek u podne. Ali odmah. Pođite sa mnom.

Derišeta i Ebnzer izgledali su kao da se pogledima dogovaraju. Stajali su jedno pored drugog i nisu se micali. Bili su kao opijeni. Postoje izvesna čudna kolebanja na ivici provalije koja se zove sreća. Razumevali su i nisu razumevali.

— On se zove Žilijat, šapnu Derišeta Ebnzeru.

Žilijat nastavi gotovo zapovednički:

— Što čekate, rekao sam da pođete sa mnom.

— Kuda? — zapita Ebnzer.

— Tamo.

I Žilijat pokaza prstom na crkveni toranj.

Pođoše za njim.

Ukoliko su se približavali tornju, moglo se primetiti kako se na čistim i lepim licima Ebnzera i Derišete nagoveštavalo nešto što će uskoro biti osmeh. Približujući se crkvi počeli su naslućivati o čemu se radi. U Žilijatovim upalim očima spustila se tama.

Reklo bi se da avet vodi dve duše u raj.

Derišeta i Ebnzer nisu potpuno shvatili šta će da se dogodi. Posredovanje tog čoveka ličilo je na granu za koju se hvata davljenik. Išli su za Žilijatom s poslušnošću očajnika koji sluša svakoga. Ko oseća da umire lako prima svaku slučajnost. Neuka, Derišeta je bila poverljivija. Ebnzer je razmišljao: Derišeta je punoletna, formalnosti braka su sasvim proste, naročito u zemljama gde paroh među starosedeocima raspolaže skoro neograničenom vlašću; ali pitanje je hoće li dekan pristati da obavi venčanje kad se čak nije obavestio ni o tome da li stric pristaje. Kako

da se to reši? Ipak se moglo pokušati. U svakom slučaju, to je bar malo odlaganje.

Ali ko je bio onaj čovek? Ako je to odista bio onaj koga je uoči tog dana mes Letijeri oglasio svojim zetom, kako onda da se objasni to što čini? On koji je bio smetnja izvrgao se u proviđenje. Ebnzer nije uspevao da to razjasni, ali je prećutno i brzo pristajao na to što se događalo, naziruć spas sa te strana.

Stazica je bila neujednačena, mestimično teška i mokra, Zamišljen, Ebnzer nije pazio na bare i gomilice šljunka. S vremena na vreme Žilijat se okretao i opominjao Ebnzera: »Pazite na kamenje, dajte joj ruku«.

III
SAMOODRICANjE KOJE SE PREDVIĐA

Kada su ušli u crkvu, izbilo je deset i po časova.

Usled odmaklog vremena i zbog opustelosti grada, toga dana je crkva bila prazna.

Ali pri dnu, blizu stola koji u anglikanskim crkvama zamenjuje oltar, nalazila su se tri lica. To su bili evanđelist i njegov dekan i s njima matičar. Dekan, prečasni Žakmen Erod, sedeo je, dok su evanđelist i matičar stajali.-

Na stolu je ležalo otvoreno Sveto pismo.

Sa strane na stočiću nalazila se druga knjiga takođe otvorena, i to je bila parohijska matična knjiga na kojoj je pažljivije oko moglo da zapazi sveže ispisanu stranu, stranu ispisanu još neosušenim mastilom. Pored matične knjige ležali su pero i divit.

Kada je prečasni Žakmen Erod video da ulazi prečasni Ebnzer Kodre, ustao je.

— Čekam vas, rekao je, sve je već gotovo.

Prečasni je odista bio odenuo službenu odeždu. Ebnzer pogleda Žilijata.

Prečasni dekan dodade:

— Stojim vam na raspoloženju, kolega.

I pokloni se.

Taj se naklon ne upravi ni desno ni levo. Bilo je očigledno, prema pravcu dekanovog pogleda, da je za njega postojao samo Ebnzer. Ebnzer je bio svešteno lice i džentlmen. Dekan nije svojim naklonom obuhvatio ni Derišetu, koja je stajala sa strane, ni Žilijata, koji je bio pozadi. Njegov pogled je bio kao dve zagrade između kojih se nalazio samo Ebnzer. Održavanje tih malih razlika sačinjava deo društvenog poretka i učvršćuje samo društvo.

Dekan nastavi s ljupko dostojanstvenom umilnošću:

— Dvostruko vam čestitam, kolega. Umro vam je ujak i ženite se. Prvo vas je obogatilo, drugo će vas usrećiti. Uostalom, sada, blagodareći parobrodu koji će se obnoviti i mis Letijeri je bogata, što mi se sviđa. Mis Letijeri je rođena u ovoj parohiji i proverio sam u matičnim knjigama dan rođenja. Mis Letijeri je punoletna i nezavisna. Uostalom, njen stric koji joj je jedina porodica pristaje. Želite da se venčate odmah zbog vašeg odlaska i ja to razumem. Ali s obzirom da se radi o venčanju jednog paroha, želeo bih malo svečanosti. Skratiću, da bih udovoljio vašoj žurbi. Ono što je osnovno obuhvatiću u izvodu. Sve je već napisano u matičnoj knjizi, i samo da se ispune imena. Po slovu zakona i propisa venčanje se može obaviti odmah po upisu. Izjava koja se traži radi izdavanja dozvole učinjena je propisno. Prelazim preko male nepravilnosti što traženje dozvole nije upisano sedam dana ranije, jer shvatam potrebu i hitnost vašeg odlaska. Neka bude. Venčaću vas. Moj će evanđelist biti svedok mužu, a što se tiče svedoka supruzi...

Dekan se okrenu prema Žilijatu.

Žilijat dade znak glavom.

— To je dovoljno, reče dekan.

Ebnzer je stojao nepomičan, Derišeta je bila ushićena i skamenjena.

Dekan nastavi:

— Sada, ipak, postoji jedna smetnja.

Derišeta se prenu.

Dekan produži:

— Mes Letijerijev izaslanik, ovde prisutan, koji je tražio dozvolu za vas i potpisao izjavu u matičnoj knjizi— i palcem leve ruke pokaza na Žilijata da ne bi morao izgovarati bilo čije ime — dakle, taj Mes

Letijerijev izaslanik rekao mi je jutros da mes Letijeri, koji je sprečen poslovima pa nije mogao doći, želi da se venčanje smesta obavi. Ta usmena želja nije dovoljna. Ne bih mogao, zbog dozvole koju treba izdati i zbog nepravilnosti koju uzimam na sebe, preći i preko toga pa bih morao poći do mes Letijerija lično da se obavestim, sem ako bi mi se pokazao njegov potpis. Uprkos najboljoj želji ne mogu se zadovoljiti rečima koje su mi prenete. Potrebno mi je nešto napismeno.

— Ako je samo još to što treba, reče Žilijat.

I pruži jednu hartiju prečasnom dekanu.

Dekan uze hartiju, prede pogledom preko nje, preskoči, izgleda, nekoliko besumnje nepotrebnih redova i glasno pročita:

— »Idi do dekana po dozvolu. Želim da se venčanje obavi što je moguće pre. Najbolje odmah«.

Stavi hartiju na sto i produži:

— Potpisao Letijeri. Trebalo je da mi se stvar lično uputi s više poštovanja. Ali pošto se radi o kolegi, dovoljno je i ovako.

Ebnzer je ponovo pogledao Žilijata. Postoji sporazumevanje duša. Ebnzer je naslućivao podvalu, ali nije imao snage ili nije mu palo na pamet da ukaže na nju. Bilo iz pokoravanja skrivenom heroizmu koji se nazirao, bilo zbog udara groma sreće koji mu je ošamutio svest, nije izustio ni reći.

Dekan uze pero i uz pomoć matičara ispuni bela mesta na ispisanoj strani matične knjige, zatim se ispravi i jednim znakom pozva Ebnzera i Derišetu da se približe stolu.

Obred otpoče.

To je bio čudan trenutak.

Ebnzer i Derišeta stajali su pred sveštenikom jedno pored drugog. Ko je god sanjario na mestu gde se venčao, osećao je isto ono što su oni osećali.

Žilijat je bio na izvesnom odstojanju u senci stubova.

Izjutra kada je ustala očajna misleći na grob i mrtvački pokrov, Derišeta se odenula u belo. Ta pogrebna priprema dobro je došla za venčanje. Bela haljina odgovarala je venčanici. A i grob je veridba.

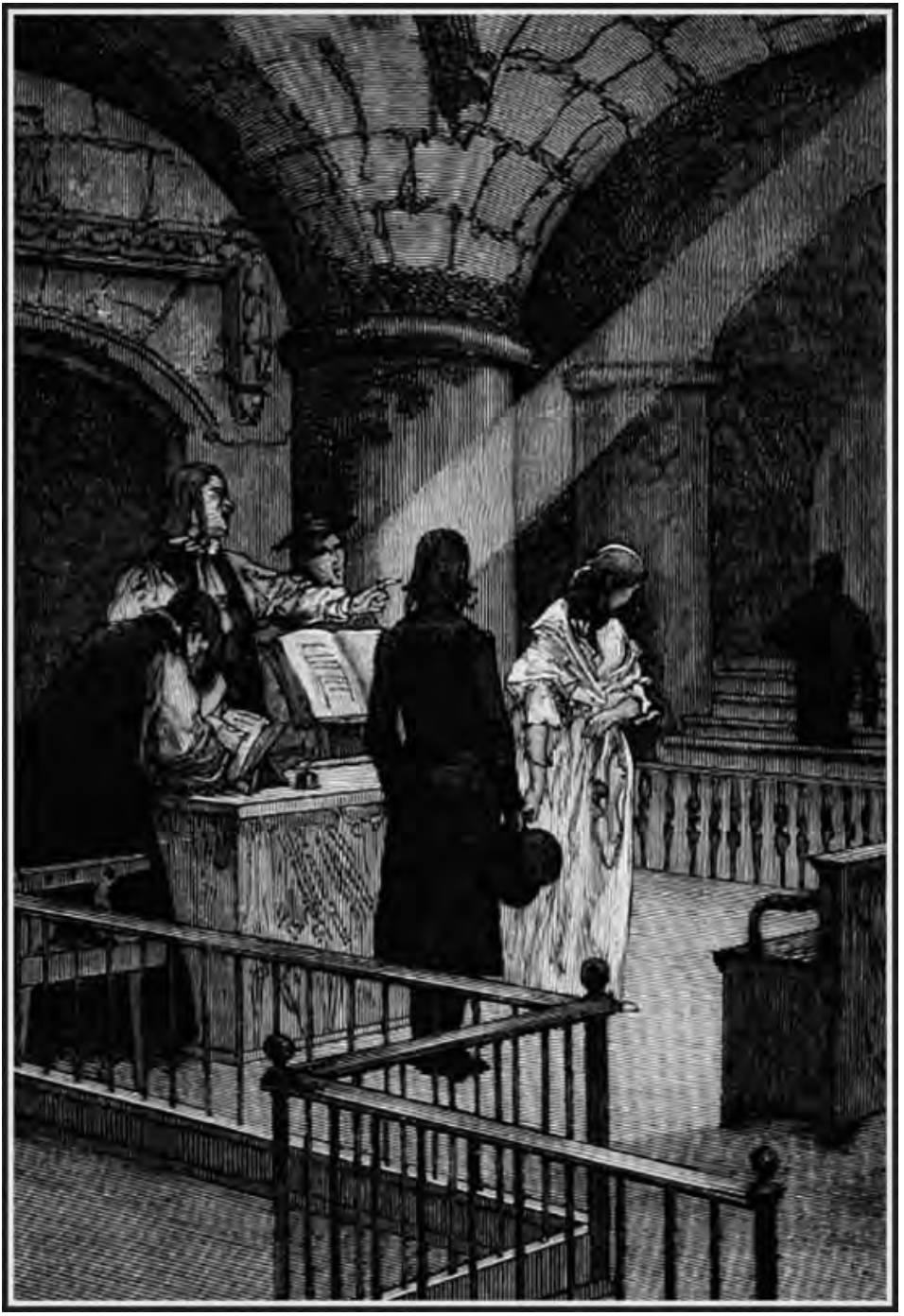

Derišeta je zračila. Ona nikada nije izgledala tako kao što je izgledala tog časa. Derišeta je možda imala taj nedostatak što je bila isuviše lepa a nedovoljno stasita. Mana njene lepote, ako je to mana, bila je u prevelikoj dražesnosti. Derišeta u miru, to će reći van strasti i bola, bila je, kao što smo rekli, uglavnom ljupka. Preobraženjem dražesne devojke postaje idealna devica. Uzvišena ljubavlju i bolom Derišeta je postala takva, uzdigla se na taj stepen, ako se može tako reći. Zračila je istom čednošću, ali s više dostojanstva, istom svežinom, ali s više mirisa. To je bilo nešto kao krasuljak koji će postati krin.

Vlaga posle usahlih suza još joj se održavala na obrazima. Još se, mada, nazirala jedna suza u kutu osmeha. Osušene suze, nejasno vidljive, bolan su i topao ukras na sreći.

Stojeći pored stola dekan stavi prst na Sveto pismo i glasno upita:

— Protivi li se ko?

Niko ne odgovori.

— Amin, reče dekan.

Ebnzer i Derišeta priđoše jedan korak bliže prečasnom Žakmenu Erodu.

Dekan postavi pitanje:

— Zoe Ebnzer Kodre, hoćeš li ovu ženu za suprugu?

Ebnzer odgovori:

— Hoću.

Dekan nastavi:

— Diranda Derišeta Letijeri, hoćeš li ovog čoveka za muža?

S agonijom u duši zbog ogromne radosti slično agoniji svetiljke usled isuviše ulja, Derišeta više promrmlja nego što izgovori: »Hoću«.

Onda prema lepom anglikanskom verskom obredu pri venčanju dekan pogleda oko sebe i uputi svečano pitanje u sumrak crkve:

— Ko daje ovu ženu ovome čoveku?

— Ja, odgovori Žilijat.

Tada nasta ćutanje. U svom ushićenju Ebnzer i Derišeta osećali su nešto što im je otežavalo disanje.

Dekan stavi desnu Derišetinu ruku u desnu Ebnzerovu ruku i Ebnzer reče Derišeti:

—Derišeta, uzimam te za ženu, bez obzira da li si bolja ili gora, bogatija ili siromašnija, zdrava ili bolesna, i voleću te celog života na što se zaklinjem.

Dekan stavi desnu Ebnzerovu ruku u desnu Derišetinu ruku i Derišeta reče Ebnzeru:

— Ebnzeru, uzimam te za muža, bez obzira da li si bolji ili gori, bogatiji ili siromašniji, zdrav ili bolestan, i voleću te i pokoravaću ti se do smrti, na šta se zaklinjem.

Dekan upita:

— Gde je prsten?

Ovo nije bilo predviđeno. Ebnzer nije imao prsten jer se ovome nije nadao.

Žilijat skinu zlatan prsten sa svog malog prsta i dade ga dekanu. To je verovatno bio »venčani« prsten koji je tog jutra kupljen kod zlatara u Komercijal Arkadu.

Dekan stavi prsten na knjigu a potom ga preda Ebnzeru.

Ebnzer uze malu, drhtavu Derišetinu leva ruku, natače joj prsten na četvrti prst i izjavi:

— Uzimam te za ženu s ovim prstenom.

— U ime oca i sina i svetog duha, reče dekan.

— Neka tako bude, dodade evanđelist.

Dekan podiže glas:

— Vi ste muž i žena.

— Neka tako bude, reče evanđelist.

Dekan produži:

— Molitva.

Ebnzer i Derišeta okrenuše se stolu i kleknuše.

Žilijat je ostao stojeći, pognute glave.

Oni su pred bogom pali na kolena, on se savio pod sudbinom.

IV
»ZA TVOJU ŽENU KAD SE BUDEŠ ŽENIO«

Kada su izišli iz crkve, videli su »*Cashmere*«, koji je počeo da se sprema.

— Taman ste na vreme, reče Žilijat.

Uputiše se istom stazicom za Avle.

Njih dvoje su išli napred a Žilijat je pratio pozadi.

To su bila dva mesečara. Oni su samo promenili vrstu poremećenosti. Nisu znali ni gde su ni šta rade. Mahinalno su žurili ne sećajući se ničega što postoji, osećali su da pripadaju jedno drugom, a nisu bili u stanju da dve misli povežu. Niti se u ushićenju može da misli niti se u bujici može da pliva. Iz sredine mraka pali su u obilje radosti. Moglo bi se reći da su doživeli rajske draži. Ništa nisu jedno drugom govorili, jer su duše jedna drugoj sve kazivale. Derišeta je uza se pripijala Ebnzerovu ruku.

Žilijatovi koraci pozadi opominjali su ih s časa na čas da je on tu. Bili su duboko uzbuđeni, ali su ćutali. Preterano ushićenje prelazi u! obamrlost. Njihovo je ushićenje bilo divno, ali ono ih je obrvalo. Bili su venčani. Odgodili su za kasnije da o tome govore, biće prilike. Zasada su osećali da je Žilijat učinio dobro delo i to je sve. Ta oba srca bila su mu duboko, ali nejasno zahvalna. Derišeta je osećala da je tu bilo nečeg što je trebalo da ona kasnije raščisti. Zasada je njih dvoje primilo ono što im je ponuđeno. Osećali su se u vlasti tog odlučnog i nenadanog čoveka koji ih je zapovednički učinio srećnim. Bilo im je nemoguće da mu postavljaju pitanja i da s njim razgovaraju. Mnogo se utisaka odjednom sručilo na njih. Razumljiva je i opravdana njihova utonulost.

Činjenice su ponekad kao grad. Izrešetaju vas. To zagluši. Kad iznenadne slučajnosti padnu na one koji obično žive mirnim životom, oni ih ne shvataju, bez obzira da li se njima koriste ili od njih pate. Nisu posvećeni u suštinu onog što im se stvarno događa. Ne razumeju svoju nesreću, ne shvataju svoju sreću. Naročito Derišeta koja je za poslednjih nekoliko časova pretrpela mnoge potrese: najpre onaj zanos kad je Ebnzer došao u baštu, Zatim onaj košmar kad joj je najavljeno ono čudovište za muža, potom očajanje kad je njen anđeo razvijao krila da odleti, najzad radost, nečuvena

radost ali nerazumljiva u osnovi. Čudovište joj daruje anđela. Venčanje proizišlo iz agonije. Taj Žilijat koji joj je još juče bio uzrok propasti, danas je spasava. Nije shvatala ništa. Bilo je očigledno da se Žilijat celog jutra starao samo o tome da ih venča. On je sve uredio. Odgovorio je umesto mes Letijerija, našao je dekana, zatražio dozvolu, potpisao izjavu. I tako se venčanje omogućilo i obavilo. Ali Derišeta sve to nije razumela. Pa i da je razumela kako je sve to bilo ne bi shvatila zašto je tako bilo.

Ostalo joj je samo da zatvori oči, da u mislima zahvali, da zaboravi na zemlju i život i da se prepusti tom dobrom demonu da je odnese na nebo. Objašnjavati se, bilo bi isuviše dugo; zahvaljivati se, bilo bi isuviše malo. Ćutala je u toj toploj ošamućenosti od sreće.

Ostalo im je još nešto malo svesti, taman toliko da su se mogli snalaziti u osnovnom. Pod vodom jedan deo sunđera ipak ostane nenatopljen. I njima je preostalo toliko prisebnosti koliko je bilo potrebno da razlikuju kopno od mora i »*Cashmere*« od drugih brodova.

Za nekoliko minuta stigli su u Avle.

Ebnzer je prvi ušao u barku. U trenutku kad je i Derišeta htela da ude, oseti da je neko blago povuče za rukav. To je bio Žilijat, koji ju je dotakao jednim prstom.

— Gospodo, reče, niste mislili da ćete otputovati. Ja sam znao da će vam biti potrebne haljine i rublje. Naći ćete na »*Cashmere*«-u kovčeg u kome su ženske stvari. Taj mi je kovčeg ostao od majke. Bio je namenjen ženi kojom se budem oženio. Dozvolite mi da vam ga poklonim.

Derišeta se upola probudi iz svog sanjarenja. Okrenu se prema Žilijatu. Tihim glasom, da se jedva moglo čuti, Žilijat nastavi:

— Sada, oprostite što vas malo zadržavam, moram, vidite, gospođo, da vam objasnim. Onog dana kada se ona nesreća dogodila sedeli ste u donjoj sali i izgovorili ste jednu reč. Vi je se ne sećate i to je prirodno. Ne može se čovek sećati svega što kaže. Mes Letijeri je bio mnogo tužan. Doduše, istina, brod je bio dobar i koristio je mnogo. Desila se nesreća na moru, naš zavičaj se uzbudio. To su stvari koje se zaboravljaju i to je razumljivo. Nije to jedini brod izgubljen u stenama. Ne može se uvek misliti na nesrećni slučaj. Samo, što sam hteo da vam kažem, ja sam otišao

zato što se reklo da niko neće otići tamo da ga spasava. Rekli su da je to nemoguće, a nije bilo nemoguće. Zahvaljujem vam što me slušate jedan trenutak. Razumećete, gospodo, ako sam išao tamo, to nije zato da bih vas uvredio. Uostalom, stvar je počela vrlo davno. Znam da žurite. Kad biste imali vremena i kad biste razgovarali, setili biste se, ali to ne vodi ničemu. Stvar je počela jednog dana kada je pao sneg. A zatim kad sam jednom prošao izgledalo mi je da ste se osmehnuli. Tako se sve to da objasniti. A što se tiče juče, nisam imao vremena da svratim kući, dolazio sam s rada, bio sam sav pocepan i uplašio sam vas, bilo vam je zlo, kriv sam, ne ide se takav kod ljudi, i molim vas da se ne ljutite na mene. To je skoro sve što sam imao da vam kažem. Imaćete lepo vreme. Vetar duva s istoka. Zbogom, gospođo. Nalazite da je opravdano što sam vam malo progovorio, je l' da? Ovo je poslednji trenutak.

— Mislim na vaš kovčeg, odgovori Derišeta. Zašto ga ne čuvate za svoju ženu kada se budete oženili?

— Gospođo, reče Žilijat, verovatno se neću ni ženiti.

— To bi bila šteta, jer ste dobar čovek. Hvala vam. I Derišeta se osmehnu. Žilijat joj uzvrati taj osmeh. Onda joj pomože da uđe u barku.

Četvrt časa kasnije, barka u kojoj su bili Ebnzer i Derišeta prista u luci uz »*Cashmere*«.

V
VELIKA GROBNICA

Žilijat je išao duž obale, brzo je prošao kroz Sen-Pjer-Por, zatim nastavio put pored mora izbegavajući susrete, izbegavajući puteve koji su njegovom krivicom bili prekriveni svetom.

Odavno je on, kao što znamo, umeo da na svoj način prokrstari okolinu a da ga niko ne vidi. Poznavao je staze, uspostavio je svoje putanje usamljene i vijugave. Navike su mu bile surove i odgovarale stvorenju koje je osećalo da ga ne vole. Ostao je udaljen. Još kao malo dete, videći na licima ljudi da ga nerado gledaju, zauzeo je stav da se drži na odstojanju i to mu je prešlo u naviku.

Prešao je preko Esplanade, zatim preko Salerna. S vremena na vreme, bi se okrenuo i pogledao »*Cashmere*« u luci, koji je već

razapeo jedra i zaplovio. Vetar je slabo duvao i Žilijat je išao brže od »*Cashmere*«-a. Žilijat je išao pognute glave preko stena uz samo more na obali. Plima je počela da narasta.

Jedan trenutak je zastao, okrenuo je leđa moru i nekoliko trenutaka posmatrao mali hrastov gaj, s one strane stena koje su skrivale put za Val. To su bili hrastovi mesta zvanog Bas-Mezon. Tu je, nekada, na snegu ispod tog drveća Derišeta prstom napisala njegovo ime, Žilijat. Davno je već kako se taj sneg otopio.

Nastavio je put.

Dan je bio divan, lepši od svih dana u toj godini. Bilo je nečeg svadbenog u tom jutarnjem zraku. To je bio jedan od onih proletnjih dana kada je maj najdarežljiviji i pruža sve što ima. Stvaranje sveta kao da nema drugog cilja sem da ukazuje i širi sreću. Iz cele graje šume i sela, talasa i atmosfere izdvajalo se gukanje. Prvi leptiri su sletali na prvo cveće. Sve je bilo novo u prirodi: trava, mahovina, lišće, mirisi, zraci. Izgledalo je da sunce prvi put greje. Šljunak je bio sveže opran. Pesmu drveća pevali su tek ispiljeni tići. Verovatno da su u gnezdima još stajale ljuske od jaja iz kojih su se izlegli, probivši ih svojim kljunovima. Pevali su svoju pesmu, leteli su na svom prvom letu. Rojevi krila šumeli su u granju koje je podrhtavalo. Milu priču pričali su svi odjednom: pupavac i pšenica, detlići, štiglici, zimovke, vrapci i mise. Jorgovani, đurđevak, dafine, glicinije divno su šarali čestare. Jedno vrlo lepo vodeno sočivo, bilje koje uspeva na Gernezeu, prekrivalo je bare pokrovom smaragda. U njima su se kupali čvorci i govedarke, koji prave ljupka mala gnezda. Kroz sve proplanke šume naziralo se plavo nebo. Nekoliko pohotljivih oblaka uzajamno su se progonili u azuru i u njima su vijugale nimfe. Reklo bi se da proleću poljupci koje šalju nevidljiva usta. Nije bilo ni jednog starog zida a da se nije, kao neki mladoženja, zakitio kitom šeboja. Crni trn je izbeharao, zanovet procvetao. Kroz razmaknute grane videle su se njihove bele gomilice koje su blistale i one žute koje su svetlucale. Proleće je bacalo sve svoje srebro i sve svoje zlato u ogromnu bezdanu korpu drveća. Mladi izdanci i mladice zeleneli su se u svežini. U vazduhu su se čuli uzvici dobrodošlice. Gostoljubivo leto otvaralo je svoja vrata pticama iz dalekih krajeva. To je bilo vreme kad dolaze laste. Stabljike žutilovke oivičavale su obronke ugnutih puteva očekujući da ih zameni behar glogova.

Divno i lepo bili su jedno pored drugog. Krasno se dopunjavalo umilnim. Veliko nije smetalo malom. Nije se gubila nijedna nota koncerta. Najsitnije veličanstvenosti nalazile su se na svom mestu u bezmernoj sveopštoj lepoti i sve se jasno videlo kao u bistroj vodi. Božanska ispunjenost i tajanstvena nabreklost svuda su odavale sveti napon sokova u radu. Ko je blistao, zablistao je još vise; ko je voleo, zavoleo je još jače. Čula se himna u cveću i opažalo zračenje u šumljenju. Rascvetala se velika razastrta harmonija. Ono što počinje da izbija podsticalo je ono što počinje da izvire. Nemir koji se peo ozdo i koji je takođe silazio ozgo, nejasno je uzdrmao srca, osetljiva na skriven i razasut uticaj klica. Cvet je obećavao plod. Svaka devica je snevala. Reprodukcija bića, koju je predvidela beskrajna duša mraka, nagoveštavala se u zračenju stvari. Svuda opšta veridba. Venčavalo se bez kraja. Priroda, koja je ženka, parila se s beskrajem, koji je mužjak. Bilo je lepo, bilo je vedro, bilo je toplo. Kroz živicu na seoskim dobrima videla su se deca kako se smeju. Neka među njima igrala su se školice, Jabuke, trešnje, breskve, kruške pokrivale su voćnjak velikim bokorima belog ili crvenog behara. U travi se šarenila jagorčevina, plavet, hajdučka trava, bela lađa, amarilis, zumbul, ljubičica i razgon. Plava boražina i žuta perunika silno su se razmnožile s onim divnim roze zvezdicama koje uvek cvetaju u gomilicama zbog čega ih zovu »svatovke«. Zlataste bude promicale su kroz kamenje. Čuvarkuće u rascvetu rumenele se po slamnim krovovima. Radenice iz kosnica izletele su napolje. One su poslovale. Šumljenje mora i brujanje buba ispunjavali su prostor. Podajući se proleću priroda se raskravila u sladostrašću.

Kada je Žilijat stigao u Sen-Samson, još nije bilo vode pri dnu pristaništa i mogao je neopaženo da prođe suvim iza trupova brodova koji su bili na opravci. Red pljosnatog kamenja koje je tu bilo poređano omogućava prelaz.

Žilijata nije niko primetio. Svetina se nalazila na drugom kraju pristaništa, blizu ulaza, kod kuće Brave. Tamo je njegovo ime bilo na svačijim usnama. Toliko se o njemu govorilo da se na njega nije obraćala pažnja. Žilijat je prošao u neku ruku prikriven glasovima koji su o njemu kružili.

Izdaleka je video trbulju na mestu gde ju je ukotvio. Video je njen dimnjak između četiri lanca i kretanje drvodelja na poslu, koji su išli tamo-amo kao jasne senke. Čuo je kako grmi radostan mes Letijerijev glas dajući potrebna naređenja.

Zamakao je u uličice.

Pozadi kuće Brave nije bilo nikoga pošto se sva radoznalost nailazila spreda. Žilijat je krenuo stazicom pored niskog zida. Zaustavio se na onom uglu obraslom u divlji slez. Video je još jednom onaj kamen na kome je sedeo. Video je i drvenu klupu na kojoj je sedela Derišeta. Gledao je tle aleje gde je video kako se grle dve senke koje su potom nestale.

Nastavio je put. Izišao je na vrh brega gde se nalazio zamak Val, sišao je s druge strane i uputio se ka Bi d'la Ri.

Na Ume-Paradi nije bilo nikoga.

Njegova je kuća bila onakva kakvu je ujutro ostavio, kad se obukao i spremio na put za Sen-Pjer-Por.

Jedan prozor bio je otvoren. Kroz taj prozor videle su se gajde okačene o klin na zidu.

Na stolu se moglo primetiti malo Sveto pismo koje je Žilijatu u znak zahvalnosti dao neki nepoznati čovek, a to je bio Ebnzer.

Ključ je bio u vratima. Žilijat pride, dotaknu se ključa, obrnu ga dva puta i zabravi vrata pa ključ stavi u džep i udalji se.

Udalji se od kuće, ne prema kopnu već prema moru.

Prede ukoso preko svog vrta, najkraćim putem, ne pazeći na leje, ali starajući se ipak da ne pogazi seakal, koji je sadio jer ga je Derišeta volela.

Preskočio je preko ograde i sišao na stene.

Usmerio se, idući stalno pravo, dugom i uskom linijom stena koje su vezivale Bi d' la Ri s onim velikim granitnim obeliskom nasred mora koji se zvao Korn de la Bet. Tu se nalazila stolica Gild-Olm-Ur.

Koračao je sa stene na stenu kao neki džin, s visa na vis. Koračati tako po grebenu stena isto je što i hodati ivicom krova.

Neka ribarka s mrežom, koja je bosa lutala po barama na izvesnom odstojanju od njega, vraćala se obali pa mu je doviknula: »Pazite na plimu, more nadolazi!«

On je produžio put.

Kad je stigao do velike stene na kraju grebena, do Korna, koja je bila vis na moru, stao je; Tu se završavalo kopno. To je bio kraj grebena.

Pogledao je.

Na pučini nekolike ukotvljene barke zauzete ribolovom. S vremena na vreme videlo se na tim barkama srebrnasto svetlucanje na suncu, a to su bile mreže koje su prskale kapima pri istezanju iz vode. »*Cashmere*« nije još doplovio u visinu Sen- Samsona. Bio je razapeo velejedro. Nalazio se između Erma i Zetua.

Žilijat obiđe stenu i dospe pod stolicu Gild-Olm-Ur, do onih nazovi stepenica niz koje je pre tri meseca pomogao Ebnzeru da side. Pope se uz njih. Veći broj stepenika na stepenicama već je bio pod vodom. Još svega dva ili tri bili su suvi. Iskorači na jedan, pa na drugi.

Stepenici su vodili stolici Gild-Olm-Ur. Dospeo je do Stolice, posmatrao ju je jedan trenutak, stavi ruku na oči i otre ih od veđe do veđe, kao da je hteo da izbriše prošlost, zatim sede u to udubljenje na steni. Iza njega je bila strmen stene, ispred njega okean.

U tom času »*Cashmere*« je plovio duž velike okrugle vodom okružene kule, koju je čuvao jedan podoficir s topom i koja obeležava u luci polovinu puta između Erma i Sen-Pjer-Pora.

Iznad Žilijatove glave u pukotinama podrhtavalo je nekoliko strukova cveća koje uspeva na stenama. Voda se plavela dokle se god moglo videti. Vetar je duvao s istoka, talasi su se slabo odbijali od Serka, čija se samo zapadna strana mogla videti s Gernezea. U daljini se nazirala Francuska kao magla i dugačka žuta traka peska kod Karterea. U izvesnim trenucima proleti poneki beli leptir. Leptiri vole da nadletaju more.

Povetarac je tek pirkao. Počivalo je sve morsko plavetnilo od gore na dole. Nije moglo da se primeti nikakvo podrhtavanje onih otvorenije ili zatvorenije plavih vijuga koje na površini mora označavaju skrivenu izlomljenost dna.

»*Cashmere*«, da bi mogao da koristi vetar koji je bio vrlo slab, razvio je i pomoćna jedra. Bio je prekriven jedrima. Ali pošto je vetar duvao popreko, pomoćna su ga jedra primorala da plovi

sasvim blizu uz gernežansku obalu. Prevalio je sen-samsonski signal. Doticao je do brega na kome se uzdizao zamak Val. Približavao se čas kada će proći pored vrška Bi d'la Ri.

Žilijat ga je posmatrao kako dolazi.

Vazduh i voda su mirovali. Plima je nadolazila ne talasima već nadimanjem mora. Visina vode se uzdizala bez talasanja. Buka pučine se stišala i ličila na detinje disanje.

U pravcu pristaništa Sen-Samson ćuli su se mal! tupi udarci čekića. To su besumnje drvodelje nameštale čekrci i postolje da bi skinuli mašinu s barke. Ti su udarci jedva dopirali do Žilijata zbog granitne mase uz koju se bio naslonio.

»*Cashmere*« se približavao sporošću aveti.

Žilijat je čekao...

Odjednom mu bućkanje talasa i osećanje hladnoće privukoše pogled na dole. Voda mu je dopirala do nogu.

Spustio je pogled pa ga je zatim podigao.

Strmen na kojoj su kiše izdubile stolicu Gild-Olm-Ur bila je tako uspravna i tu je bile toliko dubine da su brodovi mogli, kad je more mirno, da bez opasnosti plove na nekoliko stotina metara blizine.

»*Cashmere*« je doplovio. Izbio je tu, istiavio se pogledu. Reklo bi se da je rastao na vodi. Izgledalo je kao kad raste senka. Oprema se prema nebu ocrtavala crno na divnom talasanju mora. Duga jedra istavljena za trenutak prema suncu postala su skoro ružičasta i bila su neopisivo prozračna. Talasi su nejasno romorili. Nikakva buka nije remetila veličanstvo kliženja broda po vodi. Na palubi se videlo sve kao na dlanu.

»*Cashmere*« je skoro očešao stenu.

Kormilar je bio na kormilu, jedan šegrt puzao se uz užad, nekolicina putnika podbočena na ogradi posmatrali su vedrinu neba, kapetan je pušio.

Ali Žilijat od svega toga nije video ništa.

Na palubi se video jedan kut obasjan suncem. To je posmatrao. Na suncu su bili Ebnzer i Derišeta. Sedeli su na suncu jedno pored, drugog. Šćućurili se umilno jedno uz drugo kao dve ptice koje se greju na podnevnom zraku. Sedeli su na klupi pokrivenoj katranjavom nastrešnicom. Takve klupe stavljaju putnicima na

raspoloženje dobro opremljeni brodovi. Kad se radi o engleskom brodu, na klupi piše: »*for ladies only*«. Derišeta je naslonila glavu na Ebnzerovo rame a on ju je držao rukom preko struka. Držali su se za ruke izukrštanih prstiju. Na njihovim divnim licima sačinjenim od čednosti mogla je da se primeti nijansa između ta dva anđela. Jedno je bilo više devičansko, drugo više zvezdano. Njihov čedan zagrljaj bio je izrazit. Nad njima su se svili i sav venčani sjaj i sva čednost. Ta je klupa već bila njihov prisni kutak i skoro njihovo gnezdo. U isto vreme to je bio divni sjaj, topli sjaj ljubavi koja beži u oblak.

Božanstveno ćutanje.

Ebnzerove oči su zračile umilnošću i posmatrale. Derišetine usne su se micale. U tom dražesnom ćutanju, kako je vetar duvao s mora na kopno i u kratkom trenutku kada je brod prošao na nekoliko hvati od Stolice Gild-Ohn-Ur, Žilijat je čuo nežni i fini Derišetin glasić koji reče:

— Pogledaj, reklo bi se da se u steni nalazi neki čovek.

Taj prizor minu.

»*Cashmere*« ostavi iza sebe vršak Bi d' la Ri i zaplovi u duboke prevoje talasa. Posle četvrt časa njegove katarke i jedra izgledali su na moru samo beo obelisk koji se smanjivao na vidiku. Žilijatu je voda dopirala do kolena..

Gledao je brod kako se udaljuje.

Na pučini je povetarac dunuo jače. Mogao je da vidi kako »*Cashmere*« razvija i donja jedra da bi iskoristio pojačanje vetra. »*Cashmere*« je već isplovio iz gemežanskih voda. Žilijat ga nije ispuštao iz vida.

Voda mu je dopirala do pasa.

Plima je narastala, vreme prolazilo.

Galebovi i morski gavranovi obletali su oko njega uznemireno. Reklo bi se kao da nastoje da ga upozore. Možda je u tom jatu ptica bilo nekoliko galebova koji su doleteli sa stena Duvr i koji su ga poznali.

Prođe jedan sat.

Vetar s pučine u zalivu se nije osećao, ali smanjivanje »*Cashmere*«-a bilo je dosta brzo. Brod je po svoj prilici plovio punom brzinom. Skoro je doplovio u visinu Kaskea.

Nije bilo talasanja oko stene Gild-Olm-Ur. Talasi nisu udarali o granit. Voda se mirno nadimala. Žilijatu je dopirala do ramena.

Prođe još jedan sat.

»*Cashmere*« je plovio s one strane Orinija. Za trenutak ga sakri stena Ortaš. Zašao je u senku te stene, zatim izišao iz nje kao iz pomračenja. Brod je plovio ka severu. Stigao je do prave pučine na otvorenom moru. Bio je još samo jedna tačka koja je svetlucala na suncu.

Ptice su dobacivale krike Žilijatu.

Njemu se samo još glava videla.

More je nadolazilo sa zlokobnom blagošću.

Žilijat, nepokretan, gledao je kako »*Cashmere*« nestaje.

Plima je skoro dostigla vrhunac, nagoveštavalo se veče,

Pozadi Žilijata nekoliko brodova uplovi u zaliv.

Žilijatove oči, usmerene u daljinu gde je nestajao brod, ostale su nepomične.

Taj ukočeni pogled ni je ličio ni na šta što postoji na zemlji. U tim tragičnim i mirnim očima bilo je nečeg neizrecivog. Taj je pogled nosio u sebi svu smirenost koju za sobom ostavlja neostvareni san. To je bila sumorna rešenost da ostvari nešto drugo. Takav pogled prati samo zvezdu kada pada. S časa na čas stuštavala se nebeska tama pod njegovim obrvama i njegovo vidno polje svodilo se na jednu tačku u prostoru. U isto vreme kad i beskrajna voda oko stene Gild-Olm-Ur, beskrajni mir mraka peo se u dubok Žilijatov pogled.

»*Cashmere*«, nevidljiv, pokazivao se kao mrlja slivena s maglom. Trebalo je znati gde se nalazio da bi se mogao primetiti.

Malo pomalo pa ta mrlja, sada bezoblična, izblede.

Zatim se smanji.

Onda se rasu.
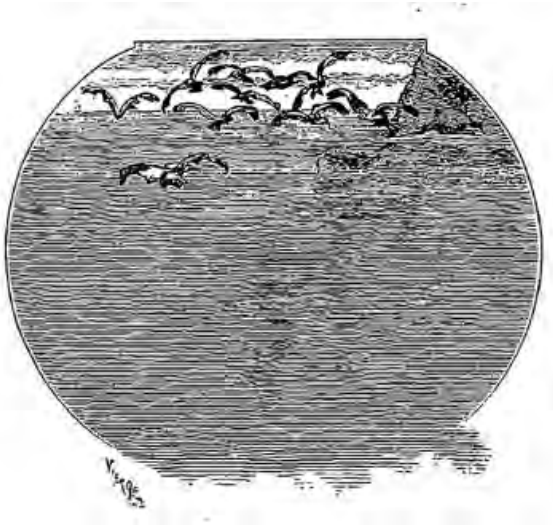
U trenutku kada se brod izbrisa na vidiku, glava iščeznu u vodi. Osta samo more.